

Nikolaj Vasiljevič Gogolj

Čičikovljeve pustolovine

ili

Mrtve duše

poema u prozi

s ruskog preveo
Iso Velikanović

prijevod redigirao
Zvonimir Bulaja

eLektire.skole.hr

Sadržaj

PRVA KNJIGA	3
GLAVA I.	4
GLAVA II.	11
GLAVA III.	23
GLAVA IV.	36
GLAVA V.	53
GLAVA VI.	65
GLAVA VII.	78
GLAVA VIII.	90
GLAVA IX.	103
GLAVA X.	114
Pri povijest o kapetanu Kopjejkiniu	116
GLAVA XI.	125
DRUGA KNJIGA	142
GLAVA I.	143
GLAVA II.	159
GLAVA III.	165
GLAVA IV.	184
GLAVA	195
Rječnik	212

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: *Mrtve duše*

PRVA KNJIGA

GLAVA I.

U gostonicu gubernijskoga grada NN uvezla se na kućna vrata prilično lijepa, nevelika brička na perima, na kakvoj se voze neženje: potpukovnici u miru, stožerni kapetani, vlastelini koji imaju oko sto duša kmetova, — u jednu riječ, svi oni, koje zovu gospodom srednje ruke. U brički je sjedio gospodin, niti krasnik, niti ružna lika, niti predebeo, niti premršav; ne može se reći da je star, ali ni to da je premlad.

Ulazak njegov nije u gradu užvitlao baš nikakvu prašinu i nije popraćen ničim osobitim; samo dva ruska seljaka, što su stajala na krčamskim vratima sučelice gostonici, priklopiše nekoje primjedbe, koje su se uostalom više ticale kočije, nego onoga što sjedi u njoj. »Gle ti«, reče jedan drugomu, »kakav je to točak! Šta misliš: bi li se taj točak, ako bi se desilo, dovezao do Moskve, ili ne bi?« — »Dovest će se«, odgovori drugi. — »A u Kazanj: se, mislim, neće dovesti?« — »U Kazanj i neće«, odgovori drugi. Time se je i završio razgovor. A još, kad se je brička dovezla do gostonice, susreo ju mladić u bijelim, jako tijesnim i kratkim platnenim hlačama, u fraku, koji se upeo biti po modi, a ispod njega viri naprsnik, pridjenut tulskom pribadačom i brončanim pištolfjem. Mladić se obazre, pogleda kočiju, pridrži rukom kapu koju mu je skoro otpirio vjetar, pa otiđe svojim putem.

Kad se je kočija uvezla u dvorište, dočeka gospodina gostonički sluga, polovoj¹, kako ih zovu u ruskim gostonicama, tako živ i vickast, da se nije moglo ni razabratи kakvo mu je lice. Istrčao on hitro, s ubrusom u ruci, dugonja u dugu kaputu od jaka pamuka, s leđima skoro na samom zatiljku, protresao kosu i hitro poveo gospodina gore cijelim drvenim hodnikom, da mu pokaže kakvu mu je sobu dosudio Bog. Soba je bila, kakva se već zna, jer i gostonica je bila, kakva se zna, to jest, upravo onakva kakve bivaju gostonice po gubernijskim gradovima, gdje putnici za dva rublja na dan i noć dobivaju mirnu sobu sa švabama, što iz sviju kutova izviruju kao sušene šljive crnice, i s vratima u susjednu sobu što su zaslonjena ormarom, a tamo se u sobi smjestio susjed, šutljiv i spokojan, ali vanredno radoznao čovjek, koji se zanima da dozna sve potanko o putniku. Pročelje je gostonici bilo u skladu s unutarnjošću: bila je jako duga, na dva kata;² donji kat nije bio olijepljen lijepom, nego je ostala gola opeka, tamnocrvena, pa je još i potamnjela od ljutih vremenskih nepogoda, a prilično je prljava bila već i sama od sebe; gornji je kat bio obojen vječnom žutom bojom: dolje su bili dućančići s konjskim opravama, užetima i ovčjim krznima. U ugaonom dućančiću, ili zapravo u prozoru, smjestio se medičar s crvenim bakrenim samovarom i isto tako crvenim licem, tako da bi se iz daljine moglo pomisliti da su na prozoru dva samovara, samo kad jedan samovar ne bi imao bradu crnu kao smola.

Dok je gospodin došljak razgledao svoju sobu, unesu njegovu prtljagu; najprije kovčeg od bijele kože, ponešto otican, koji kazuje da nije prvi put na putu. Kovčeg unesoše kočija Selifan, onizak čovjek u kožuhu, i lakaj Petruška, momak od tridesetak godina, u pro-

¹ Konobar.

² To je po našem jednokatnica.

stranu, izlizanu kaputu, što ga je, vidi se, nosio gospodar; momak, koji je na oko prilično prost, a jako usnat i nosat. Odmah za kovčegom unesu malen sandučić od tisova drveta, opšiven komadićima žilave brezovine, kalupe od čizama i pečenu kokošku umotanu u modar papir. Kad je sve to uneseno, ode kočijaš Selifan u konjušnicu, da se baklja s konjima, a lakaj se Petruška stane namještati u malom predsobiju, jako mračnoj rupčagi, kuda je već dospio dovući svoju kabanicu i zajedno s njom neki osobiti zadah svoj, koji je prešao i na odmah zatim donesenu vreću s raznim lakajskim priborom.

U toj rupčagi smjesti on uza zid uzan tronog krevet i na nj baci kao neku malu strunjaču, koju je već pogodio steći od gostioničara, ugnječenu i spljoštenu kao uštipak, a možda i masnu kao uštipak.

Dok su se sluge udešavale i poslovale, uputi se gospodin u glavnu dvoranu. Kakve su te glavne dvorane, — zna kako dobro svaki putnik: vazda isti zidovi, obojeni uljenom bojom, potamnjeli gore od dima iz lula, a dolje izglačani leđima raznih putnika, i još više leđima domaćih trgovaca, jer na tržne dane dolaze ovamo trgovci u šestoro, u sedmoro, da ispiju svoju izvjesnu porciju čaja; isti začađeni strop; isti začađeni luster s mnoštvom ovješenih stakalaca, što svaki put poskakuju i zveče, kad god konobar protrići po izgaženom voštanom prostiraču, mašući živo poslužavnikom, na kojem je tolika silesija čajnih kupa, kao pticâ po morskoj obali; iste slike po cijelom zidu, naslikane uljenim bojama; u jednu riječ, sve onako kao i svagdje; jedina je razlika da je na jednoj slici naslikana nimfa takvih ogromnih grudi kakve čitatelj zacijelo nije nikad vidoio. Podobna se prirodna stvar događa uostalom i na raznim historijskim slikama, što su dovezene k nama u Rusiju, ne zna se kada, otkud i od koga, ali su ih kadšto dovozili i naši velikaši, ljubitelji umjetnosti, koji su ih pokupovali u Italiji, po savjetu kurirâ što su ih vozili. Gospodin zbaci sa sebe kapu, odmota s vrata vunen rubac duginih boja, kao što ih oženjenim ljudima prave svojim rukama žene njihove, pa ih onda opskrbljuju prikladnim poukama kako treba da se omotavaju, a tko te rupce pravi neženjama, — ne znam pouzdano reći: ja nisam nikad nosio takvih rubaca. Kad je gospodin odmotao rubac, naruči objed. Dok je posluživan različitim jelima, što su obična po gostionicama, kao što su: blitvena juha s lisnatom pitom, naročito čuvanom za putnike nekoliko nedjelja, mozak s graškom, kobasice s kupusom, pečena ugojena kokica, nasoljeni krastavac i vječna lisnata pita, koja je vazda na službu; dok je služen svim tim jelima, i podgrijanim i naprosto hladnima, primorao on slugu, ili konobara, da mu pripovijeda svakakve ludorije: tko je prije držao tu gostionicu i tko ju sada drži, i nosi li velik dohodak, i je li gostioničar velika ništarija, a na to je konobar odgovarao po običaju: »O, velika je on hulja, gospodine!« Kao što u prosvijećenoj Evropi, ima sada i u prosvijećenoj Rusiji vrlo mnogo čestitih ljudi koji ne mogu u gostionici jesti, a da se ne razgovore sa slugom, a gdjekad da se i ne našale dosjetljivo s njim. Ali nije došljak sve samo uludo zapitkivao: ispitivao je vanredno potanko, tko je u gradu gubernator, tko je predsjednik suda, državni odvjetnik, — ukratko, nije propustio ni jednoga znatnijega činovnika: ali još se je točnije, skoro s učešćem, raspitao za sve zнатне vlastele: koliko koji ima dûšâ kmetovskih, koliko daleko živi od grada, pa i kakve je naravi i koliko dolazi u grad; raspitao se pomno o prilikama u tom kraju; je li bilo u njihovoj guberniji kakvih bolesti, — zaraznih vrućica, kakvih smrtnih groznica, kozica i nalik, a sve tako i s tolikom točnošću, te se vidi da ne pita od puke radoznalosti. U manirama mu je bila neka ozbiljnost, a useknuo se je neobično glasno. Ne zna se kako je on to radio, ali nos mu je trubio kao truba. No ta mu je, kako se čini, nevina vrlina stekla ipak u gostioničkoga sluge veliko uvažavanje, pa je on svaki put, čim čuje taj zvuk, protresao kosu, kočio se još od većega štovanja, a onda naginjaо s visine glavu i pitao: »je li što po volji?« Poslije objeda ispije gospodin tasu kave, sjedne na divan, a pod leđa podmetne jastuk, koji se u ruskim gostionicama ne nadijeva elastičnom vunom, nego nečim što je nalik na

opeku ili na šljunak. Onda zazijeva i zapovjedi konobaru da ga odvede u sobu, te tamo prilegne i odspava dva sata. Kad se je odmorio, napiše na komadićku papira, po molbi gostoničkoga sluge, stalež svoj, ime i prezime, da se to javi kamo treba, redarstvu. Silazeći niz stube pročita konobar sričući: »Koleški savjetnik, Pavel Ivanovič Čičikov, vlastelin, po svojim potrebama.« Dok je konobar sve još sricao i razbirao cedulju, uputi se Pavel Ivanovič Čičikov razgledati grad, koji ga je, činilo se, zadovoljio, jer je vidio da grad ni malo ne zaostaje za drugim gubernijskim gradovima: jako udara u oči žuta boja na zidanim kućama i skromno se tamni siva boja na drvenima. Kuće su na jedan, na dva i na poldrug kata, s vječitim mezaninom, jako krasnim po суду gubernijskih graditelja. Gdje se čini da su se te kuće izgubile nasred ulice, široke poput polja, i med beskrajnim drvenim plotovima, gdje se zbijaju u hrpu, a tamo se zapaža jača vreva ljudska i živahnost. Nailazi na cimere, skoro isprane od kiše, s perecima i čizmama, gdje se naslikanim modrim hlačama i s imenom nekoga krojača Aršavskoga; negdje je dućan sa šeširima, kapama i natpisom: Inostranac Vasilij Fjodorov; negdje je naslikan biljar s dva igrača u frakovima, kakve nose gosti što u posljednjem činu dolaze na pozornicu. Igrači su naslikani kako su nanišanili kejovima, izvrnuli malo ruke unatrag, a noge su im još iskrivljene, kako su poskočili entrechatom³ u vis. Ispod svega toga piše: »Evo gostonica.« Negdje stoje na samoj ulici stolovi s orasima, sapunom i paprenjacima, sličnima sapunu; negdje je kuharica s naslikanom debelom ribom i viljuškom ubodenom u nju. Ali najčešće se primjećuju potamnjeli dvoglavi državni orlovi, koji su sada već zamjenjeni lakonskim natpisom: »Pijačnica.« Pločnik je po cesti svagdje prilično loš.

Zaviri i u gradski park od tanka drveća što se je slabo primilo, a poduprto je trokutnim potpornjima, koji su jako lijepo umazani zelenom uljenom bojom. Ta drvca nisu doduše viša od trske, ali o njima je rečeno u novinama, kad se je opisivala iluminacija, da se je »grad naš, po brižnom nastojanju građanskoga upravitelja, ukrasio parkom, koji se sastoji od sjenovita, razgranana drveća, što širi hladovinu za vrućih dana«, a pri tom je »jako ganutljivo bilo pogledati kako su građanima srca skakala od preobilja zahvalnosti, a suze im curkom curile, za znak priznanja gospodinu poglavici.« Ispita potanko stražara kuda mu je prijek put, ako bi htio k stolnoj crkvi, k uredima, gubernatoru, a onda ode pogledati rijeku što protječe sredinom kroz grad; putem otrgne objavu, pribijenu na zid, da ju valjano pročita dok se vrati kući; upre pogled i omjeri ljepuškastu damu, koja je prolazila drvenim pločnikom, a za njom momak u vojničkoj odori, sa zavežljajčićem u ruci; onda prijeđe sve očima još jednom, kao da želi dobro zapamtiti položaj mjesta, i uputi se ravno u svoju sobu, malko na stubama poduprt od gostoničkoga sluge. Kad se je napio čaja, sjedne za stol, naruči svijeću, izvadi iz džepa objavu, prinese ju k svijeći, zažmiri malo desnim okom i uzme čitati. Ali na objavi nije bio ništa osobito: prikazuje se drama gospodina Kotzebuea, u kojoj Rolla igra gospodin Popljin, Koru gospođica Zjablova,⁴ druga su lica još i neznatnija; ali on ih pročita sve, dovuče se čak do cijene partera i sazna da je objava naštampana u štampariji gubernijske uprave; onda prevrne objavu na drugu stranu, da vidi nema li štograd i tamo, ali kad nije ništa našao, protare oči, savije valjano objavu i metne je u svoj sandučak, kamo običava slagati sve štograd mu dopadne u ruke. Dan se je završio, čini se, porcijom hladne teletine, bocom pjenušava kvasa i tvrdim snom i hrkanjem iz petnih žila, kao što govore po nekim mjestima prostrane ruske države.

³ Entrechat je skok kod kojega se u zraku brže slupe noge.

⁴ Otprilike: Popljuvanov, Smrzlina.

Sav je sutrašnji dan bio posvećen posjetima. Došljak se uputi posjetiti sve gradske dostojanstvenike. Poklonio se gubernatoru, koji nije, ispostavilo se, ni debeo, ni mršav, isto kao i Čičikov, o vratu mu je Anin red, govorkalo se dapače da je predložen i za zvijezdu; bio je uostalom velik dobrijan, štoviše, gdjekad je i vêzao na tilu. Onda ode k vicegubernatoru, onda je pohodio državnoga odvjetnika, predsjednika suda, šefa redarstva, državnoga zakupnika, glavara erarskih tvornica... šteta što je poteško pamtitи sve moćnike ovoga svijeta; ali dovoljno je reći da je došljak neobično marljivo posjećivao: došao je pokloniti se čak i nadzorniku zdravstvene uprave i gradskomu graditelju A onda je još dugo sjedio u brički i smišljao, ali u gradu nije više bilo drugih činovnika. I u razgovoru s tim moćnicima umio je jako vješto polaskati svakomu. Gubernatoru je nekako mimogred natuknuo da u njegovu guberniju ulaziš kao u raj, ceste su svuda kao od baršuna, a vladavine koje imenuju mudre dostojanstvenike vrijedne su velike hvale. Šefu redarstva reče nešto vrlo laskavo o gradskim stražarima; a u razgovorima s vicegubernatorom i predsjednikom suda, koji su još samo državni savjetnici, reče dapače dva puta krivo: »vaša preuzvišenosti«, što se je njima jako svidjelo. Posljedica je tomu bila da ga je gubernator pozvao neka mu izvoli doći još toga istoga dana na večernje sijelo, a i drugi ga činovnici isto tako pozovu, tko na objed, tko na bostončić, tko na tasu čaja.

Došljak se je, kako se čini, uklanjao mnogo govoriti o sebi; ako bi ipak progovorio, onda bi govorio općim riječima, s primjetljivom skromnošću, i razgovor bi mu se u takvim zgodama navraćao na književni način: da je on ništav crv na tom svijetu i nije vrijedan da se mnogo brinu o njem, da je mnogo doživio za svojega vijeka, u službi mnogo pretrpio za istinu, imao mnogo neprijatelja, koji su mu dapače i o glavi poradili, a sada je poželio da se smiri; traži, odabira mjesto gdje će se nastanili, pa kad je stigao u taj grad, smatrao je da se svakako mora pokloniti prvim gradskim dostojanstvenicima. To je sve što su u gradu saznali o toj novoj ličnosti, koja nije promašila nabrzo se pojavitи na gubernatorovu večernjem sijelu. Spremanje za to sijelo zapremilo je više od dva sata i tu je došljak iskazao toliku brižljivost za svoje udešavanje kakva se i ne viđa svagdje. Nakon kratka sna poslije objeda zaiskao vode, da se umije, pa je neobično dugo tro sapunom obadva obraza, a iznutra ih podupirao jezikom; onda dohvatio konobaru s ramena otarak, otro njime sa sviju strana puno lice svoje, a pred tim je još prsnuo konobaru dva puta baš u lice; onda nadjenuo na sebe naprsnik, išcupao dvije dlačice što su mu se promolile iz nosa, a odmah iza toga osvanuo u blistavu fraku brusničine boje. Kad se je tako obukao, poveze se u vlastitoj kočiji po beskrajno širokim ulicama, osvijetljenima kukavnom svjetlošću, što svjetluca gdjegdje iz prozora. Ali gubernatorov je dom bio rasvijetljen kao i ples; kočije s fenjerima, pred ulazom dva žandara, u daljini povici prednjih jahača, ukratko sve kako treba. Kad je ušao u dvoranu, morade Čičikov časkom zažmuriti, jer je strahovit bio blijesak svijeća, svjetiljaka i damske odjeća. Sve prelila svjetlost. Crni frakovi projuruju i lete pojedince i u hrpmama amo-tamo, kao što za vrućega srpanjskoga ljeta muhe lete na bijelu, sjajnu rafinadu, kad ju stara ključarica kraj otvorena prozora razbija i dijeli na komadiće: sva se djeca skupila oko nje, gledaju i radoznalo motre hrapsve ruke njene, kako se miču i dižu malj, a zračne se eskadrone mûhâ uskrilile lakim zrakom, ulijeću smiono, kao pravi domaćin, koriste se lošim vidom staričnim i suncem što joj dosaduje očima, i ginu na zamamne komadiće, sad rasute, sad u gustim rojevima. Nasicene su bogatim ljetom, koje im ionako na svakom koraku rasipa zamamna jela, te nisu nipošto uletjele zato da jedu, nego samo da se pokažu, da se po gomili šećera prošetaju gore-dolje, da potaru stražnje ili prednje nožice jednu o drugu, ili da se počešu njima ispod krilašaca, ili da pruže obadvije prednje šapice i njima se počešu iznad glave, pa da se okrenu i opet odlete i dolete s novim nasrtljivim eskadronama. Nije dospio Čičikov ni ogledati se, a već ga pod ruku uhvatio gubernator i odmah ga predstavio gubernatorki.

Došljak se gost ne osramoti ni tu: izreče nekakav kompliment, jako prikladan za čovjeka srednjih godina, koji uza to nije previsoka čina, ali ni preniska. Kad su se postavili parovi i sve otisnuli k zidu, zabaci on ruke za leđa i promotri njih dva-tri časka jako pomno. Mnoge su dame bile lijepo odjevene i po modi, no druge se obukle u ono što im je Bog poslao u gubernijski grad. Muškarci su tu bili, kao i svagdje, od dvije vrste: jedni su mršavi i sve se motaju oko dama; neki su od njih takvi da bi ih teško razlikovalo od Petrograđana: isto su im tako veoma promišljeno i s ukusom začešljani zalisci, i baš su im naociti vrlo glatko obrijani ovali lica, isto tako nehajno sjedaju k damama, isto tako govore francuski i isto tako navode dame na smijeh, kao i u Petrogradu. Drugu su vrstu muškaraca sačinjavali debeljaci, ili onakvi kao Čičikov, to jest, koji nisu predebeli, ali ni premršavi. Ti zaziru i uklanjuju se od dama i samo zvjeraju u stranu, nije li gubernatorov sluga namjestio gdjegod zeleni stol za whist. Lica su im puna i okrugla, na gdjekojima su da-pače i bradavice, gdjekoji je i kozičav; vlasti im nisu ni u čupercima ni u uvojcima, niti na način »vrag me odnio«, kao što kažu Francuzi; kosa im je sasvim ošišana ili zalizana, a crte su im na licu zaokruženije i krepčije. To su odlični činovnici u gradu. Na žalost, debeljaci znaju na ovom svjetu bolje udešavati svoje poslove, nego mrše. Mršavi su ponajviše činovnici za naročite naloge, ili se samo broje i tumaraju amo tamо; njihovo je životvanje prelako, uzdušno i sasvim nepouzdano. Ali debeli ne zapremaju nikada neizravna mjesta, nego vazda izravna, pa ako sjednu kuda, zasjednu sigurno i čvrsto, tako da će i mjesto zapucketati i uleći se pod njima, a oni neće sletjeti. Vanjskoga sjaja ne vole oni; frak na njima nije tako vješto skrojen kao što je u mršavih, ali zato im je kesa puna blagodati božje. U mrše nema za tri godine dana nijedne kmetovske duše koju nije založio u banci; a gle samo debeljaka, — stvorila mu se negdje nakraj grada kuća, kupljena na ženino ime, onda na drugom kraju druga kuća, onda blizu grada dobarce, onda i imanje sa svim što mu pripada. Naposljetku debeljak, pošto je poslužio Bogu i caru i stekao svačije štovanje, ostavlja službu, preseljava se i postaje vlastelinom, slavnim ruskim gospodinom, gostoljupcem, i živi, i dobro živi. A iza njega opet mršavi nasljednici spiskavaju po ruskom običaju navrat nanos sav očinski imetak. Ne može se zatajiti da su skoro baš ovakve misli zaokupljale Čičikova kad je promatrao društvo, a tomu je bila posljedica da se je pridružio debelima, gdje je sreo skoro same poznate ličnosti: državnoga odvjetnika, s jako crnim, gustim obrvama i s lijevim okom, kojim on malo namiguje, kao da veli: »hajdemo, brate, u drugu sobu, tamo ću ja tebi nešto reći«, — čovjeka uostalom ozbiljna i šutljiva; poštara, omalena čovjeka, ali domišljana i filozofa; predsjednika suda, kako rasudljiva i razborita čovjeka, — koji ga pozdraviše svi kao stara znanca, a Čičikov im se otklanja, malko u stranu, ali ipak prijatno. Tu se on upozna i s jako druževnim i uljudnim vlastelinom Manjilovim i s donekle naoko nezgrapnim Sobakjevićem, koji mu je odmah očepio nogu i rekao: »Molim za oproštenje«. Odmah mu tutnu u ruku i kartu za whist, a on ju primi s isto tako uljudnim poklonom. Posjedaju za zeleni stol i nisu više ustajali do većere. Svi se razgovori prekinuli sasvim, kao što svagda biva kad se naponsljetku late svojskoga posla. Poštar je bio doduše jako govorljiv, ali čim je u ruke prihvatio karte, odmah je na licu iskazao misaonu fizionomiju, donjom usnom pokrio gornju i očuvao ovakvo stanje za cijele igre. Kad bi izbacivao figuru, udarao je rukom snažno po stolu i priklapao, ako je bila dama: »Sijevaj, stara popadijo!« Ako je pak kralj: »Sijevaj, tambovski seljače!« A predsjednik je dometao: »A ja ću njega po brcima!« Gdje kada su se uz udar po stolu otimale riječi: »Ah! Šta bilo da bilo, ni kud ni kamo, pa ću od bundeve!« Ili naprosto uzvici: »Crvi!⁵ Crvotočina! Pikencija!« Ili »Pikendras! Pičuruščuh! Pičura!« Pa i naprosto: »Pičuk!« — Takvim su imenima oni u svojem društvu prekrstili boje u karta-

⁵ Crvi, červi, crvena boja u kartama.

ma. Kad su svršili igru, uzmu se po običaju prilično glasno prepirati. Prepirao se je i naš došljak gost, ali nekako neobično vještvo, tako te svi vidješe da se prepire, ali se ipak prijatno prepire. Nikada on nije govorio: »vi ste izbacili,« nego: »vi ste izvoljeli izbaciti; ja sam imao čast pobiti vašu dvojku«, i nalik. Da bi još jače predobio u nečem svoje protivnike, svaki je put nudio sve redom srebrnom svojom emajliranom tabakerom, u kojoj primijetiše dvije ljubičice, metnute onamo poradi mirisa. Došljakovu su pažnju zaokupili osobito vlastelini Manjilov i Sobakjevič, koji su već spomenuti gore. Odveo on odmah malko u stranu predsjednika i poštara i obavijestio se o njima. Po nekolikim se je pitanjima što je zapitao razabrala ne samo radoznalost, nego i temeljtitost gostova, jer se je najprije raspitao koliko svaki od njih ima kmetovskih duša i u kakvom su im stanju imanja, a onda se je tek obavijestio kako im je krsno i očinsko ime. Za kratko mu je vrijeme sasvim uspjelo da ih opčara. Vlastelin Manjilov, još sasvim nestar čovjek, slatkih očiju kao šećer, kojima on zažmuruje kad god se smije, sav poludio za njim. Dugo mu je stiskivao ruku i uvjerljivo ga molio neka mu iskaže čast svojim dolaskom na imanje, do kojega ima, reče on, od gradske mitnice samo petnaest vrsta,⁶ na što Čičikov odgovori, uz vrlo uljudan naklon glavom i uz iskren stisak ruke, da ne samo što je s drage volje pripravan, nego će i smatrati najsjetljom dužnošću da to izvrši. I Sobakjevič reče, donekle lakonski: »Izvolite i k meni«, strugnuv nogom, obuvenom u tako golemu čizmu da bi joj se teško i mogla naći prikladna noga, pogotovo u današnje doba, gdje i u Rusiji počinje nestajati divova.

Sutradan ode Čičikov na objed i na večernje sijelo k šefu redarstva, gdje su od tri sata poslije objeda zasjeli za whist i kartali se do dva sata u noći. Tamo se je, med inim, upoznao s vlastelinom Nozdrjovim, čovjekom od tridesetak godina, kočopernim momkom, koji mu je odmah, iza tri-četiri riječi, stao govoriti: t i . Sa šefom se je redarstva i s državnim odvjetnikom Nozdrjov također tikao i općio s njima prijateljski; ali kad sjedoše za veliku igru, i šef redarstva i državni odvjetnik vanredno su pažljivo motrili sve što on pobija, i pazili skoro na svaku kartu što ju on izbacuje. Sutrašnju večer provede Čičikov kod predsjednika suda, koji je goste, med njima i dvije dame, dočekao u domaćoj haljini, ponešto zamazanoj. Onda je bio na večernjem sijelu kod vicegubernatora, na velikom objedu kod zakupnika, na malom objedu kod državnoga odvjetnika, ali taj je objed vrijedio veliki; na zakusci poslije crkvene službe, koju je priredio gradski načelnik, a i ona je vrijedila objeda. U jednu riječ, ni jedan mu se sat nije događalo da bude doma, te je u gostionicu dolazio jedino spavati. Došljak se je nekako u svem znao snalaziti i iskazivao se je da je iskusan svjetski čovjek. O čemu se god zapodjeo razgovor, svagda ga je znao podržati: ako je govor o pastuharnici, on govor i o pastuharnici; ako govore o dobrim psima, i tu on primjećuje jako valjane primjedbe; ako raspravlju o istrazi što ju vodi dohodarski ured, pokazuje da mu nisu nepoznate ni sudačke smicalice; ako razglabaju o igri na biljaru, ni na biljaru se on ne sramoti; ako govore o krepasti, i o kreposti on rasudiće kako dobro, dapače sa suzama u očima; ako će o pečenju žestokoga pića, i u žestoko se piće razumije; ako će o carinskim nadzornicima i činovnicima, i o njima on sudi tako kao da je i sâm bio činovnik i nadzornik. Ali je vrijedno uočiti kako je sve to znao obavijati nekom dostojanstvenošću, kako je znao dobro se držati. Govorio nije ni glasno ni tih, nego sasvim onako kako treba. U jednu riječ, kudgod okrenuo, bio je pristojan čovjek. Svi su činovnici bili zadovoljni dolaskom nove ličnosti. Gubernator izjavlja o njem da je čovjek dobrih načela; državni odvjetnik da je vrstan čovjek; žandarski pukovnik da je učen čovjek; predsjednik suda da je čovjek sa znanjem i čestit; šef redarstva da je čestit i ljubazan čovjek; žena redarstvenoga šefa da je najljubazniji i najdruževniji čovjek. Dapa-

⁶ Ruska je vrsta, versta, nešto veća od kilometra, 1067 metara.

če i sâm Sobakjevič, koji je rijetko govorio o ikom dobru riječ, reče svojoj mršavoj ženi, kad je prilično kasno stigao iz grada, sasvim se skinuo i legao u krevet do nje: »Ja sam, dušice, bio danas kod gubernatora na sijelu, i kod redarstvenoga sam šefa ručao, i upoznao sam se s koleškim savjetnikom Pavlom Ivanovičem Čičikovim: prepriјatan čovjek!« Na što mu žena odgovori: »hm!« i gurne ga nogom.

Ovakvo se je mišljenje, veoma laskavo po gosta, stvorilo o njem u gradu i održalo se donde dok nije jedno neobično gostovo svojstvo i poduzeće, ili kako po provinciji govor: passage, a čitatelj će ga nabrzo doznati, bacilo u silnu dvoumicu skoro sav grad.

GLAVA II.

Već dulje od nedjelje dana živio je gospodin došljak u gradu, obilazio po večernjim sijelima i objedima i provodio, štono se veli, jako prijatno vrijeme. Naposljetu se odluči prenijeti svoje posjete izvan grada i pohoditi vlastelina Manjilova i Sobakjevića, kojima je obećao. Možda ga je na to naveo drugi, bitniji razlog, ozbiljnija stvar, bliža srcu... Ali sve će to saznati čitatelj, postepeno u svoje vrijeme, ako samo bude u njega strpljivosti da pročita pripovijest što mu se nudi, a kako je duga i još će se kasnije sve širiti i rasprostirati, štогод se bude primicala kraju, koji djelo krasiti. Kočijašu Selifanu izdade on nalog da u rano jutro upregne konje u poznatu bričku; Petruški naredi da ostane doma te pazi na sobu i kovčeg. Čitatelju neće biti izlišno upoznati se s ta dva kmeta našega junaka. Premda oni nisu, razumije se, viđene ličnosti, nego ono što se zove licima drugoga ili trećega stepena, premda glavna kolesa i pera poeme nisu pričvršćena uz njih, nego ih se jedino gdjegdje dotiču i malko zapinju za njih, ipak pisac neobično voli biti u svem opširan, i hoće u tom, iako je Rus, točan biti kao Nijemac. Neće to uostalom zapremiti mnogo vremena i mjesta, jer ne treba mnogo dometnuti onomu što već čitalac zna, to jest, da Petruška nosi prilično prostran kaput cimetove boje, nošen već od gospodara, i da je nosat i usnat, po običaju ljudi svojega staleža. Naravi je on više šutljive nego razgovorne; ima dapače plemenitih težnja za prosvjetom, to jest, za čitanjem knjiga, a sadržaj mu njihov ne zadaje brigu: sasvim mu je svejedno jesu li pustolovine zaljubljenoga junaka, ili naprsto početnica, ili molitvenik, – sve on čita s jednakom pažnjom; da mu podmetnu kemiju, ni nju ne bi odbio. Ne mili mu se ono što čita, nego više samo čitanje, ili da se bolje rekne, proces samoga čitanja, kako se eto iz slova vazda stvara kakvagod riječ, koja gde-kad vrag bi znao šta i znači. To se čitanje obavlja ponajviše ležećke, u predsoblju, na postelji i na strunjači, koja se od toga i jest ugnječila i stanjila kao lepinja. Osim strasti za čitanje, još su u njega dvije navike, koje sačinjavaju dvije druge značajne crte njegove: spava nerazdjeven, onakav kakav je, u tom istom kaputu, i nosi vazda sa sobom neki osobiti zrak svojega vlastitoga zadaha, koji nekako zaudara na nastanjenu sobu, te čim on ma gdje namjesti svoj krevet, sve ako je u sobi nenastanjenoj donde, i onamo dovuče svoju kabanicu i prtljagu, već se čini da u toj sobi deset godina stanuju ljudi. Čičikov je bio čovjek jako osjetljiv, štoviše, u nekim prilikama izbirljiv, pa kad bi izjutra potegnuo zrak u svježi nos, samo bi se mrštilo, tresao glavom i priklapao: »Ti se, brate, vrag te znao, znojiš, šta li! Šta ne ideš u kupku!« Na to nije Petruška ništa odgovarao, nego je nastojao odmah se zabaviti kakvim bilo poslom, ili je s četkom prilazio gospodarovu fraku što visi, ili je naprsto spremao štогод. Šta je mislio za to vrijeme, dok je šutio? Možda je govorio sebi: »Baš i jesi krasan; zar ti nije dodijalo da mi četrdeset puta ponavljaš jedno te isto...« Bog zna da je teško dokučiti šta misli dvorski kmet dok ga gospodar poučava. Evo dakle što se za prvi mah može reći o Petruški. Kočijaš je Selifan bio sasvim drugaćiji čovjek... Ali pisac se žapa kako da tako dugo zaokuplja čitaoce ljudima niže klase, kad zna po iskustvu kako se oni ne vole upoznavati s niskim staležima. Takav je već Rus: sav gine upoznati se s onim koji je bar za jedan stepen viši od njega, a »poznanstvo po kapi«, jer se pozdravlja s grofom ili knezom, bolje mu je od ikakvoga bliskoga prijateljstva. Au-

tor se štoviše i boji za svojega junaka, koji je samo koleški savjetnik. Dvorski će se savjetnici možda i upoznati s njim, ali oni koji su se već prikrili generalskim stepenima, — oni će mu, Bog ih znao, možda čak dobacili jedan od onih prezirnih pogleda, kakve čovjek baca ponosito na sve, štогод puže do njegovih nogu, ili će možda, a to je još gore, proći s nehajem, ubojitim za autora. Ali kako god bilo žalosno i jedno i druge, ipak treba da se vratimo k junaku. Izdao on dakle potrebne naloge još u navečerje, probudio se jako rano izjutra, umio se, protro se od glave do pete mokrom spužvom, što on radi samo nedjeljom, — a toga se dana baš desila nedjelja, i obrijao se tako da mu se je od obrazâ stvorio pravi atlas po glatkoći i po sjaju, obukao frak svjetlucave brusničine boje, onda kabanicu od smedih medvjedina, sišao niz stube, pridržavan od konobara ispod ruke, čas s jedne, čas s druge strane, i sjeo u bričku. Uz gromor se izveze brička iz gostioničkih kućnih vrata na ulicu. Pop, što je prolazio, skine šešir, nekoliko dječaka u zamrljanim košuljama pruži ruke i stane govoriti: »Gospodaru, udijeli siročadi!« Kočijaš primijeti kako je jedan od njih jako voljan da se popne ostrag na potegu, zvizne ga knutom i brička zaskakuće po kamenju. Na radost se ukaza u daljini prutasti đeram, koji kazuje da će naskoro svanuti kraj popločenoj cesti, kao i svakoj drugoj muci, a onda se Čičikov još nekoliko puta udari prilično jako o koš i pojuri napokon po mekoti. Čim je za njim zaostao grad, stadoše po našem običaju s obadviju strana uz cestu iskrasavati sve kojekakve besposlice i budalaštine: panjevi obrasli mahovinom, jelik, niski, rijetki grmovi mladih borića, ogorjela stabla starih borova, divlji vrijesak i tomu podobna gluparija. Ispadala su pred nj sela, ravna kao konopac, po gradnji nalik na stara složena drva, a pokrivena sivim krovovima s izrezuckanim drvenim ukrasima ispod krovova, kao da su povješani vezeni otarci. Nekoliko seljaka u ovčjim kožusima sjedi na klupama ispred vrata i po običaju zija; žene debelih obraza, povezanih grudi gledaju s gornjih prozora; na donje prozore gleda tele ili promalja svinja svoju slijepu njušku. Ukratko, poznati prizori. Kad je prevalio petnaestu vrstu, sjeti se da bi po Manjilovljevim rijećima trebalo tu biti njegovo imanje, ali i šesnesta vrsta proleti, a imanje se sve još ne javlja, pa da nisu sreli dva seljaka, teško da bi pogodili pravo. Na pitanje: »je li daleko imanje Zamanjilovka«, — skinu seljaci šešire; a jedan od njih, koji je pametniji i nosi klinastu bradu, odgovori:

- Manjilovka možda, a nije Zamanjilovka?
- Pa da, Manjilovka.
- Manjilovka! Dok prevališ još jednu vrstu, eto ti je, to jest, ravno dakle.
- Na desno? — upita kočijaš.
- Na desno, — odgovori seljak. — To li je put u Manjilovku, a Zamanjilovke nikako nema. Tako se ona zove, to jest prozvana je Manjilovka, a Zamanjilovke tu nikako nema. Tamo ćeš ravno na visu vidjeti kuću, kamenu, na dva kata, gospodsku kuću, gdje živi, to jest, sâm gospodar. Eto to ti je Manjilovka, a Zamanjilovke nema tu ama nikakve i nije ni bilo.

Krenu tražiti Manjilovku. Provezu se dvije vrste, naiđu na poljski put što se odvaja, ali već su bili prevalili i dvije, i tri, i četiri vrste, čini se, a dvokatna se kamena kuća sve još ne vidi. Sjeti se sada Čičikov, ako te prijatelj zove za petnaest vrsta na imanje, onda ima donde zacijelo trideset. Imanje Manjilovka slabo bi koga zamamilo svojim položajem. Gospodski dom stoji osamljen na vjetrometu, to jest na uzvisini, otvorenoj svim vjetrovima, kojigod smisle duhati; pristranak s bijega, na kojem je dom, pokriven je ostriješnom tratinom. Po pristranku su kojekud porazbacane na engleski način dvije-tri gredice s grmovima jorgovana i sibirske bagrene; pet-šest breza u malim hrpmama ispinje svoje kratke vrške sa sitnim lišćem. Ispod dvije se breze vidi sjenica s plosnatom, zelenom kуполом, s drvenim, modrim stupovima i s natpisom: »hram samotnoga razmišljanja«; ne-

što niže je ribnjak, pokriven zelenom pljesni, što uostalom nije nikakvo čudo u engleskim vrtovima naših vlastelina. Podno te uzvisine, a donekle i po samom proplanku, crne se uzduž i poprijeko tmurne kućice, koje naš junak, ne zna se poradi kakovih razloga, počne brojati i nabroji ih više od dvije stotine. Nigdje međutim ne raste nikakvo drvo i nikakvo zelenilo; odasvud viri jedino brvno. Prizor oživljavaju dvije žene, koje su slikovito zadigle sukњe, potkasale se sa sviju strana, te gaze do koljena po ribnjaku, vuku za dvije drvene motke proderanu mrežu zàgažnju, u kojoj se vide dva zapletena raka i blista se crvenperka koja je ovamo zapala; žene kao da su u zavadi i zbog nečega se grde. Podalje, na strani, támni se borik nekom tmurnom modrikastom bojom. I samo se vrijeme zabilo baš kako treba: niti je vedar dan, niti mračan, nego neke svijetle sive boje, — kakve ima samo na starim odorama garnizonских vojnika, mirne vojske, ali nedjeljom donekle netrijezne. Da se popuni slika, ne manjka ni pijetao, vjesnik promjenljivoga vremena, kojemu su doduše zbog poznatih ženarskih poslova drugi pijetlovi prokljucali glavu do samoga mozga, ali on kukuriječe što mu grlo daje, pa i lupka krilima, očupanima kao stara rogožina. Prilazeći k dvoru, smotri Čičikov na vanjskim stubama samoga domaćina u zelenu vunenu kaputu, kako je digao ruku k čelu i zasjenio oči da bolje razmotri kočiju što mu se dovozi. Štogod se brička bliže približava stubama, sve su mu oči veselije i osmijeh mu se širi sve više i više.

— Pavel Ivanovič! — uzvikne on naposljetku, dok je Čičikov izlazio iz bričke. — Jedva ste se jednom ipak sjetili nas.

Oba se prijatelja svojski poljube i Manjilov uvede svojega gosta u sobu. Premda je nešto pokratko vrijeme što će oni prolaziti kroz hodnik, predsoblje i jedaču sobu, pokušat ćemo ipak, nećemo li dospijeti, da se kakogod okoristimo njime i da štošta reknemo o domaćinu. Ali tu mora autor priznati da je ovakvo poduzeće jako teško. Kudikamo je lakše crtati karaktere zamašnije veličine: tamo bacaj naprosto boje punom šakom na platno, — crne, žarke oči, nadvešene obrve, čelo prerezano mrštinom, preko ramena prebačen crn ili plamenit plašt, — i portret je gotov: ali sva ova gospoda koje ima mnogo na svijetu, a svi su jako slični, no ipak im, kad se zagledaš, razbiraš mnogo neprimjetljivih osobitosti, — sva se ta gospoda strašno teško portretiraju. Tu moraš svakako napinjati pažnju da primoraš sve fine, skoro nevidljive crte da iskrnsnu pred tobom, i uopće mora duboko zaroniti pogled, već izoštren u nauci ispitivanja.

Jedini bi Bog možda znao reći kakve je naravi Manjilov. Ima vrsta ljudi, poznatih pod imenom: prilični ljudi, ni kuhani ni pečeni; ni u gradu Bogdan, ni u selu Selifan, kako veli poslovica. K njima se treba možda pribrojiti i Manjilov. Naoko je bio naočit čovjek, crte njegova lica nisu bile neprijatne, ali kao da je ta prijatnost bila i preslađena; u manirama mu je i u riječima bilo nešto što se umiljava steći sklonost i poznanstvo. Smješkao se je zamamljivo, bio plavokos i modrook. Za razgovora s njim ne možeš u prvi čas ne reći: »Kako je to prijatan i dobar čovjek!« Onoga časka za tim nećeš ništa reći, a trećega ćeš časa kazati: »Vrag bi znao, šta je!« i uklonit ćeš se podalje, a ako se ne ukloniš, zaukupit će te smrtna dosada. Od njega nećeš dočekati nijednu živahnu, niti makar žestoku riječ, kakvu možeš čuti skoro od svakoga ako se takneš stvari koja njega dira u živac. U svakoga je svoja voljica: u jednoga se svratila volja na hrtove; drugomu se čini da je velik ljubitelj muzike i da divno osjeća sve dubine njene; treći je majstor da vješto jede; četvrti da igra ulogu bar za dva palca višu od one koja mu je određena; peti je ograničenije želje, spava i sanja da mu se je prošetati s krilnim ađutantom, pa da ga gledaju prijatelji, znanici, štoviše, i nepoznati; šesti je već obdaren takvom rukom koja osjeća natprirodnu želju da podíći čime kakvomu karlo kecu ili dvojci, a sedmomu se ruka vazda otima za tim da načini gdjegod red, da se što bliže primakne k ličnostima na poštanskoj stanici, pazniku ili vozačima, u jednu riječ, — u svakoga ima svoje, samo u Manjilova nije bilo ničega.

Doma je jako malo razgovarao, najviše je umovao i mislio, ali što je mislio zna valjda jedini Bog. Ne može se reći da se je bavio gospodarstvom, nije nikada ni odlazio u polje; gospodarstvo je išlo nekako samo od sebe. Kad mu nastojnik veli: »dobro bi bilo, gospodaru, da se učini to i to«, običava on odgovarati: »da, nije loše«, pa puši lulu uz koju je navikao dok je služio u vojski, gdje je bio smatran za najskromnijega, najfinijega i najnobraženijega časnika. »Da, baš i nije loše«, ponavlja on. Kad mu dođe seljak, rukom počeše zatiljak i kaže: »Gospodaru, dopusti da odem na posao i da zaradim za porez«, odgovara mu: »odlazi«, puši lulu i nije mu ni na kraj pameti da je seljak otisao pijančiti. Kad gleda sa stuba dvorište i ribnjak, znao je gdjekad govoriti kako bi dobro bilo da se od kuće prokopa podzemni hodnik ili da se ribnjak premosti kamenim mostom, na kojem bi bili s obadviju strana dućani, a u njima bi sjedjeli trgovci i prodavalici svakojaku sitnu robu potrebnu seljacima. Pri tom su mu oči postajale neobično slatke, a na licu se javljalo najveće zadovoljstvo. Ali svi su se ti planovi svršavali samim riječima. U kabinetu mu je vazda ležala neka knjižica, obilježena zalogom na četrnaestoj stranici, koju on neprestano čita već dvije godine dana. U kući mu je navijek nedostajalo čega god: u gostinskoj je sobi stajalo novo pokućstvo, presvučeno raskošnom svilom, ali domaćin već nekoliko godina upozoruje svaki put gosta riječima: »Ne sjedajte na te naslonjače, nisu još gotovi.« U gdjekoj sobi i nema nikakvoga namještaja, premda je bio govor za prvih dana iza svadbe: »Dušice, morat ćemo se sutra postaratati da se u tu sobu metne namještaj bar na vrijeme.« Navečer se je metao na stol divan svijećnjak od tamne bronce, s tri antikne gracie i s divnom zdjelicom od sedefa, a do njega se je postavljao neki naprsto bakreni invalid, hrom, nakrivljen i sav mastan, premda to nije opažao ni domaćin ni domaćica, ni sluge. Žena njegova... uostalom, oni su sasvim zadovoljni bili jedno s drugim. Iako je prošlo više od osam godina kako su se uzeli, sve još jedno drugomu donosi ili jabukovu krišku ili slatkiš, ili lješnik, i govorи dirljivim, nježnim glasom, koji iskazuje potpunu ljubav: »Otvori, dušice, ustašca, metnut ću ti ovaj komadićak.« Razumije se samo po sebi da se tom prilikom otvaraju ustašca jako dražesno. Za rođendan su se spremali darovi, – kakva navlaka na četku za zube, s bisernim vezom. A kako bi često, sjedeći na divanu, ne zna se poradi kojih razloga, ostavljali odjednom on svoju lulu, ona svoj rad, ako ga je u taj mah držala u rukama, pa bi pritiskivali jedno drugomu takav čeznutljiv, dug poljubac, da bi se za njegova trajanja lako mogla ispušti mala cigarica. U jednu riječ, bili su, što se veli, sretni. Moglo bi se dabome primijetiti da u kući ima mnogo drugih poslova osim dugotrajnih poljubaca i darova, i da bi se štošta moglo zapitati. Zašto se, na primjer, glupo i bez pameti priređuju jela u kuhinji? Zašto je smočnica prilično prazna? Zašto je ključarica kradljivica? Zašto su sluge nečisti i pijanci? Zašto sva služinčad spava po miloj volji, a za sve drugo vrijeme obješenjači? Ali sve su to niske stvari, a Manjilova je dobro odgojena. A dobar se odgoj, kao što se zna, siječe u pensionima; a u pensionima, kao što se zna, sačinjavaju tri glavna predmeta osnovu ljudskih vrlina: francuski jezik, prijeko potreban za sreću obiteljskoga života, glasovir, da pribavlja mužu prijatnih časova, a naposljetu naročito gospodarstvena struka: pletenje novčanih kesica i drugih poklona. Uostalom, dešavaju se različita usavršenja i promjene u metodama, osobito u današnje vrijeme: sve to stoji ponajviše do razboritosti i do sposobnosti samih vlasnica pensiona. Zato je u drugim pensionima tako udešeno da je prvi glasovir, zatim francuski jezik, a onda tek gospodarstvena struka. A gdjekada biva i tako da je prva gospodarstvena struka, to jest pletenje poklona, zatim francuski jezik, a onda tek glasovir. Ima različitih metoda. Ne smeta ako se još primijeti da Manjilova... ali o damama, priznajem, jako se bojim govorili, a uza to je i vrijeme da se vratim k našim junacima, koji već nekoliko časaka stoje pred vratima gostinske sobe i sve nutkaju jedan drugoga neka uđe prvi.

– Budite dobrostivi, nemojte toliko mariti za mene, ja ću iza vas, – govori Čičikov.

- Ne, Pavel Ivanovič, ne, vi ste gost, — govori Manjilov i pokazuje mu rukom vrata.
- Nemojte se nećkati, molim, nemojte se nećkati; izvolite ući, — govori Čičikov.
- Ne, oprostite, neću dopustili da iza mene uđe takav prijatan, obrazovan gost.
- Zašto obrazovan?... Izvolite ući!
- No, ta izvolite vi!
- A zašto?
- Pa zato! — reče Manjilov s prijatnim smiješkom.

Naposljeku uđu obadva prijatelja porebärkê na vrata i malo pritisnu jedan drugoga.

— Dopoljite da vam predstavim moju ženu, — reče Manjilov. — Dušice! Pavel Ivanovič! Čičikov smotri zaista damu, koju dosad nije ni primijetio, kako se je pozdravljao na vratima s Manjilovim. Bila je ljepuškasta, odjevena spram lica. Na glavi joj je pristao svilen kapot blijede boje; tananom, malom ručicom odbacila ona nešto brže na stol i stisla batis-tov rubac s vezanim rogljima. Ustala s divana na kojem je sjedjela. Čičikov joj nije bez zadovoljstva prišao ručici. Manjilova progovori, malo i hruskajući, da ih je jako obrado-vao svojim dolaskom i da nije bilo dana da ga muž njen nije spominjao.

— Jest, — priklopi Manjilov: — neprestano me ona pita: »ta što ne dolazi tvoj prijatelj?« »Počekaj dušice, doći će«, I evo ste nas napokon počastili svojim posjetom. Zaista ste nam pribavili užitak... svibanjski dan... imendan srcu...

Kad je Čičikov čuo da je stvar dotjerala već do imendana srcu, zbuni se malo i odgovori skromno da nema čuveno ime, pa ni znatan rang.

— Sve vi imate, — prekine ga Manjilov sve s istim prijatnim osmijehom: — sve imate, dapače još i više.

— Kako vam se je svidio naš grad? — priklopi Manjilova — Jeste li prijatno proveli tamo vrijeme?

— Jako lijep grad, prekrasan grad, — odgovori Čičikov. — I jako sam prijatno proveo vrijeme: društvo je najdruževnije.

— A kakvim vam se čini naš gubernator? — reče Manjilova.

— Zar nije zaista najčestitiji i najljubazniji čovjek? — dometne Manjilov.

— Cijela istina, — reče Čičikov, — najčestitiji čovjek. I kako se je sljubio sa svojom služ-bom, kako ju razumije! Probali bi poželjeti po više takvih ljudi.

— Kako on umije, znate, svakoga dočekati i očuvati finoću u svojim postupcima, — pri-metne Manjilov sa smiješkom i od uživanja skoro sasvim zažmuri očima, kao mačak ko-jega su malko poškakljali prstom iza ušiju.

— Jako druževan i prijatan čovjek, — nastavi Čičikov, — i takav vještak! Nisam ni sanjao kako on lijepo veze razne domaće uzorke! Pokazao mi je novčanu kesu što je načinio: rijetko koja dama veze ovako vješto.

— A vicegubernator je, zar nije istina, mio čovjek? — reče Manjilov i opet malo zažmuri očima.

— Jako, jako vrijedan čovjek, — odgovori Čičikov.

— No, molim, a kakvim vam se čini redarstveni šef? Zar nije zaista jako prijatan čovjek?

— Vanredno prijatan, i kako je uman, kako je načitan čovjek! Kod njega sam se zajedno s državnim odvjetnikom i predsjednikom suda kartao whista do najkasnijih pijetlova. Ja-ko, jako vrijedan čovjek.

— No, a šta sudite o ženi redarstvenoga šefa? — dometne Manjilova. — Zar nije zaista preljubazna žena?

— O, to je jedna od najvrednijih žena što ih ja znam, — odgovori Čičikov.

Ne propustiše onda predsjednika suda, poštara, pretresoše tako skoro sve činovnike u gradu i svi se pokazaše da su najvredniji ljudi.

— Vi navijek na selu provodite vrijeme? — zapitati će napokon i Čičikov.

— Najviše na selu, — odgovori Manjilov. — Gdjekad uostalom dolazimo u grad, jedino zato da se sastanemo s obrazovanim svijetom. Podivljat ćeš, znate, ako navijek budeš živio u zatvoru.

— Istina je, istina, — reče Čičikov.

— Dabome, — nastavi Manjilov: drugačije bi bilo kad bi susjedstvo bilo valjano, kad bi bio na primjer takav čovjek s kojim bi se mogli u neku ruku razgovoriti o ljubaznosti, o dobrom ophođenju, pratiti kojegod onaku nauku da se duša prodrma i da, štono vele, uzlebdi... — Htjede on tu još nešto iskazati, ali primijeti da se je malo zaletio, pa se razmahne rukom po zraku i nastavi: — onda bi dakako selo i samoća imali jako mnogo prijatnosti. Ali baš nikoga nema.... Samo gdjekad pročitaš »Sina Otečestva«.

Čičikov se sasvim složi s tim i priklopi da ništa ne može bili ugodnije nego živjeli u samoći, sladiti se pogledom na prirodu i uščitati gdjekad koju knjigu...

— No, znate, — nadoveže Manjilov, — ipak, ako nemate prijatelja s kojim bi se razgali...

— O, to je istina, to je cijela istina! — prekine ga Čičikov. — Šta su ti onda sva blaga na svijetu! A k o i n e m a š n o v a c a , s a m o i m a j d o b r i h l j u d i z a d r u ž b u , — rekao je jedan mudrac.

— I znate, Pavel Ivanovič, — reče Manjilov, a na licu mu se javi ne samo sladak, nego i bljutavo sladunjav izražaj, nalik na onu miksturu što ju vješt svjetski doktor nemilice zasladaće, misleći da će tim obradovati pacijenta: — onda se osjeća nekakva, u neku ruku, duševna slast... Evo kao na primjer sada, gdje mi je slučaj pribavio sreću, može se reći, rijetku, uzoritu, da govorim s vama i da se sladim prijatnim razgovorom vašim...

— Ta molim vas, kakav prijatan razgovor?... Neznatan čovjek, ništa više, — odgovori Čičikov.

— O, Pavel Ivanovič! Dozvolite mi da budem iskren: ja bih s drage volje žrtvovao polovicu imetka, da mi je jedan dio tih vrlina što ih imate vi!...

— Naprotiv, ja bih sa svoje strane smatrao najvećim...

Ne zna se dokle bi doprlo uzajamno izlijevanje čuvstava dvaju prijatelja, da nije ušao sluga i javio da je gotov objed.

— Molim najpokornije, — reče Manjilov.

— Oprostite, ako kod nas nije onakav objed kakav je na parketima i u prijestolnicama: kod nas je naprsto, po ruskom običaju, blitvena juha, ali od čista srca. Najpokornije molim.

Uzmu se sada još neko vrijeme prepirati tko će prvi ući, a naposljetku uđe Čičikov porebarke u jedaću sobu.

U jedaćoj su sobi već stajala dva dječaka, Manjilovljevi sinovi, koji su bili u onim godinama kad već djecu posađuju za stol, ali još na visokim stolicama. Do njih stoji učitelj, koji se uljudno pokloni i nasmiješi. Domaćica sjedne uza svoju tasu s juhom, gosta posade izmed domaćina i domaćice, sluga sveže djeci na vrat ubruse.

— Mile li djece! — reče Čičikov pogledav ih, — a koliko im je godina?

Starijemu osam, a mlađi je baš jučer navršio šestu, — reče Manjilova.

— Temistokljus! — obrati se Manjilov k starijemu, koji se je mučio oslobođiti podbradak što mu je lakaj zavezao u ubrus. Čičikov uzvije malo obrve kad je čuo to donekle grčko ime, kojemu je Manjilov, ne zna se zašto, dometnuo završetak na jus; ali se postara da odmah vrati lice u obično stanje.

— Temistokljus, reci mi: koji je najznačniji grad u Francuskoj?

Učitelj uperi sada svu pažnju u Temistokljusa, kao da će mu se upiti u oči, ali se najzad umiri sasvim i klimne glavom kad je Temistokljus rekao:

— Pariz.

— A koji je kod nas najznačniji grad? — zapita opet Manjilov.

Učitelj napne opet pažnju.

— Petrograd, — odgovori Temistokljus.

— I koji još?

— Moskva, — odgovori Temistokljus.

— Umnik, dušica! — primijeti Čičikov. — Ta molim vas... — nastavi on, obrativši se odmah k Manjilovima nekako u čudu. — U tim godinama i već takvo znanje. Moram vam reći da će u tom djetetu biti velikih sposobnosti!

— O, vi još ne znale njega! — odgovori Manjilov: — u njega je neobična oštoumnost. Ovaj mlađi, Alkid, nije tako bistar, ali onaj, čim što spazi: kukca, mekušca, odmah mu zaigraju očice, poleti za njim i mahom uperi pažnju. Ja sam ga namijenio za diplomatsku službu. Temistokljus! — nastavi Manjilov i opet se obrati k njemu: — hoćeš biti poslanik?

— Hoću, — odgovori Temistokljus, žvačući kruh i drmajući glavom desno i lijevo.

U laj mah lakaj što je stajao ostrag obriše poslaniku nos, i jako je dobro učinio, jer bi inače bila kanula u juhu prekrupna kap, koja ne spada onamo. Za stolom se razvede razgovor o zadovoljstvu spokojna života, prekidan domaćičnim primjedbama o gradskom kazalištu i glumcima.

Učitelj je vrlo pažljivo gledao razgovarače, a čim primijeti da su se voljni nasmijati, odmah je toga časa otvarao usta i usrdno se smijao. Bio je valjda zahvalan čovjek, pa je htio time uzvratiti domaćinu za dobar postupak. Ali jedan se je put lice njegovo ipak natmuriло, te on strogo zalupka po stolu i uperi oči u djecu što mu sjede sučelice. Tako je i priličilo, jer je Temistokljus ugrizao Alkida za uho, a Alkid zažmurio, zinuo i već htio zaplatiti najžalostivije, no onda osjetio da bi za to mogao lako ostati bez jela, vratio usta u pređašnje stanje i slao u suzama glabati ovčju kost, od koje mu se omastiše i zasjaše oba-dva obraza.

Domaćica se je jako često obraćala Čičikovu i govorila mu:

— Vi ništa ne jedete, vrlo ste malo uzeli.

Na to je Čičikov odgovarao svaki put:

— Najpokornije zahvaljujem, ja sam sit. Prijatan je razgovor bolji od ikojega jela.

Ustadoše od stola. Manjilov je bio silno zadovoljan, zahvatio gostu rukom za leđa i tako se spremao odvesti ga u gostinsku sobu, kad mu gost izjavlji odjednom, kako značajna lica, da se je nakan razgovoriti s njim o prijeko potreboj stvari.

— Ako je tako, izvolite sa mnom u moj kabinet, — reče Manjilov i odvede ga u malu sobicu, s prozorom prema šumi što se modri. — Ovo je moj zakutak, — reče Manjilov.

— Ugodna sobica, — reče Čičikov, pošto ju je premjerio očima. Soba i zaista nije bila neugodna: zidovi obojeni nekom modrikastom bojom, kao sivkastom; četiri stolice, jedan naslonjač, stol na kojem leži knjiga i u njoj zaloga, što smo ju već imali prilike spomenuti; nekoliko ispisanih papira; ali najviše je bilo duhana. Bilo ga je u svakaku liku: u zamocima i u duhanjarama, i najposlije sasutoga naprsto u gomilu na stol. I na obadva su prozora bile hrpice pepela, istresenoga iz lule, brižno poredane u jako lijepo rediće. Vidjelo se je da se domaćin gdjekad zabavlja time.

— Dopustite da vas zamolim, da bi izvoljeli sjesti u ovaj naslonjač, — reče Manjilov. — Tu će vam biti udobnije.

— Dopustite, ja ću sjesti na stolicu.

— Dopustite da vam to ne dopustim, — reče Manjilov i nasmiješi se. — Taj je naslonjač kod mene već određen za gosta: htjeli ne htjeli, sjesti morate.

Čičikov sjedne.

— Dozvolite da vas ponudim lulicom.

— Ne, ne pušim, — odgovori Čičikov prijazno i kao da žali.

— Zašto? — zapita Manjilov isto tako prijazno i kao da žali.

— Nisam navikao, bojim se; vele da lula suši.

— Dozvolite, da vam primijetim: to je predrasuda. Štoviše, ja mislim da je kudikamo zdravije pušiti lulu nego šmrkati burmut. U našoj je pukovniji bio poručnik, prekrasan i jako naobražen čovjek, koji lulu nije ispuštao iz usta ne samo za stolom, nego dapače, s oproštenjem da reknem, ni na svim drugim mjestima. I on je sada već prešao četrdesetu godinu, a dosad je, hvala Bogu, tako zdrav da i ne može biti zdraviji.

Čičikov primjeti da se to zaista događa i da u prirodi ima mnogo stvari koje ne zna objasniti ni golema pamet.

— No dopustite ponajprije jednu molbu... — izgovori on glasom iz kojega se je čuo neki neobični, ili skoro neobični, izražaj, i odmah se zatim, tko bi znao zašto, obazre. Manjilov se također, tko bi znao zašto, obazre. — Jeste li odavno izvoljeli predati revizijsku listinu?

— Jesam, odavno već; pravo da kažem, — i ne sjećam se.

— Je li vam mnogo seljaka pomrlo otad?

— Pa ne znam: o tom, mislim, treba zapitali nastojnika. Ej, slugo! Zovni nastojnika; bit će on danas ovdje.

Dođe nastojnik. Bio je to čovjek skoro od četrdeset godina, obrijane brade, u dugu kaputu; čovjek koji provodi, čini se, jako miran život, jer mu je lice puno, kao da je nabuhlo, a žućasta mu koža i sitne očice kazuju da on i predobro zna šta je perje i perina. Vidi mu se odmah da je prošao životnom stazom onako kako njome prolaze svi vlasteoski nastojnici: nekada je bio jedino pismen dječak u kući, zatim se oženio kakvom Agaškom, ključaricom, gospodaričinom miljenicom, poslao i sam ključar, a onda i nastojnik. Kad je pak postao nastojnikom, radio je, razumije se, kao i svi nastojnici: družio se i kumio se s onima koji su u selu bogatiji, tjerao na jaču tlaku one koji su siromašniji; budio se ujutru u devet sati, čekao na samovar i pio čaj.

— Slušaj, dragi, koliko nam je pomrlo kmetova otkad smo predali revizijsku listinu?

— Pa kako — koliko? Mnogo ih je poumiralo odonda, — reče nastojnik i pri tom štucne, a rukom zaslonio malo usta kao zaslonom.

- Jest, priznajem, i sâm sam mislio tako, prihvati Manjilov: baš i jesu jako mnogi pomrli!
- Okrene se sada Čičikovu i dometne još: — zaista, jako mnogi.
- A koliko, na primjer, na broj? — zapita Čičikov.
- Da, koliko na broj? — prihvati Manjilov.
- Pa kako bih rekao — na broj? Ta ne zna se koliko ih je pomrlo: nitko ih nije brojao.
- Jest, baš tako, — reče Manjilov i okrene se Čičikovu, — i ja sam tako sudio, velik pomor; nikako se ne zna koliko ih je pomrlo.
- Ti ih, molim te, prebroj, — reče Čičikov, — i načini potanki popis sviju poimence.
- Da, sviju poimence, — reče Manjilov.

Nastojnik mu odgovori: »na zapovijest« i ode.

- A poradi čega treba vama to? — zapita Manjilov, kad je otišao nastojnik.

To pitanje kao da je smelo gosta: na licu mu se javi neki napeti izražaj, od kojega je dapače i pocrvenio, — napinjanje da nešto iskaže što se ne pokorava sasvim riječima. I zaista je Manjilov čuo napisljeku takve čudne i neobične stvari, kakvih još nikada nisu čule ljudske uši.

- Vi pitate, poradi kakvih razloga? Evo kakvi su razlozi: želio bih kupiti kmetove... — reče Čičikov, ali se zamuka i ne dovrši govor.
- No, dozvolite da vas zapitam, — reče Manjilov: — kako želite kupiti kmetove: sa zemljom, ili prosto na preseljenje, to jest bez zemlje?
- Ne, ne velim ja da bih baš htio kmetove, — reče Čičikov, — ja želim mrtve...
- Kako? Oprostite... ja sam malo nagluh, načuo sam jako čudnu riječ...
- Ja želim nabaviti mrtve, koji bi se uostalom po reviziji računali kao da su živi, — reče Čičikov.

Manjilov ispusti i čibuk i lulu na pod, a kako je zinuo, ostade nekoliko časaka otvorenih usta. Oba prijatelja što su raspravljala o prijatnostima prijateljskoga života ukočiše se sada i uperiše oči jedan u drugoga, kao oni portreti što su se u staro vrijeme vješali jedan prema drugomu, s obadviju strana zrcala. Napisljeku digne Manjilov lulu i čibuk i pogleda odoz dol Čičikovu u lice, nastojeći uvrebati ne vidi li mu se na usnama kakav podsmejeh, nije li se on našalio; ali to mu se nije vidjelo: naprotiv, lice se je njegovo činilo ozbilnjijim nego obično. Onda pomisli nije li gost kakogod iznenada pomjerio pameću, te ga u strahu pogleda uporito; ali gostu su oči bile sasvim jasne; nije bilo u njima onoga divljega i nemirnoga ognja što luđaku titra u očima; sve je bilo pristojno i u redu. Kolikogod premišlja Manjilov šta bi i kako bi, ništa nije znao smisliti, nego samo ispusti iz usta vrlo tankim pramenom dim što mu je zaostao.

- Želio bih, dakle, znati, možete li vi meni ovakve, koji nisu u zbilji živi, ali jesu živi po zakonitoj formi, predati, ustupiti, ili kako budete rasudili da je najbolje?

Ali Manjilov se tako zbuni i smete da ga je samo gledao.

- Čini mi se da je to vama neprilično? — primijeti Čičikov.
- Meni? Ne, nije, — odgovori Manjilov: — ali ne mogu d o k u č i t i . . . oprostite... ja dakako nisam stekao takvo sjajno obrazovanje, kakvo se, da tako reknem, vidi u svakoj vašoj kretnji; nema u mene visoke vještine u izražavanju... Možda se tu... u toj izjavici, što ju ovaj čas izrekoste... krije nešto drugo... Možda ste se vi izvoljeli izraziti ovako poradi krasote slila?
- Nisam, — prihvati Čičikov: — ne, ja mislim stvar onako, kakva jest, to jest duše koje su zaista već pomrle.

Manjilov se sasvim zbuni. Osjeća da mora nešto učiniti, upitati, ali što da upita, — vrag bi znao. Završi napokon time da je ispustio dim, ali ga nije više ispustio na usta, nego kroz nozdrve.

— Ako dakle nema nikakvih zapreka, mogli bi se u ime božje latiti da sklopimo kupovinski ugovor, — reče Čičikov.

— Šta, za mrtve duše kupovinski ugovor?

— Ta ne! — odgovori Čičikov. — Mi ćemo napisati da su žive, onako kako zaista piše u revizijskoj listini. Ja sam navikao da ni u čemu ne odstupam od građanskih zakona; radi toga sam doduše postradao u službi, ali oprostite: dužnost je meni svetinja, a zakon — ja nijemim pred zakonom.

Te se riječi svidješe Manjilovu, ali u samu jezgru ipak nije prodro, te uzme mjesto odgovora tako snažno srkati čibuk da mu je čibuk naposljetu zahripano kao fagot. Činilo se je kao da hoće iz čibuka izvući sud o toj nečuvenoj stvari; ali čibuk je hripano — i ništa više.

— Možda je u vas kakva sumnja?

— O, molim vas, nipošto! Ne velim ja da bih imao kakvu, to jest, kritičnu pokudu za vas. Ali dozvolite da javim, neće li taj posao, ili da se još bolje, tako da reknem, izrazim, trgovina, — neće li dakle ta trgovina biti u neskladu s građanskim odredbama i dalnjim naumima Rusije?

Tu Manjilov malo mahne glavom i pogleda jako značajno Čičikovu u lice, a na svim mu se crtama na licu i na stisnutim mu se usnama javi takav dubok izražaj, kakav se možda još nikada nije vidio na čovječjem licu, osim jedino u kojega prepametnoga ministra, u času kad jako razbija čime glavu.

Ali Čičikov odgovori naprsto da ovakav posao, ili trgovina, nikako neće biti u neskladu s građanskim odredbama i dalnjim naumima Rusije, a nakon časka dometne još da će to državi i koristiti, jer će dobiti zakonite pristojbe.

— Vi dakle sudite?...

— Ja sudim da će to biti dobro.

— A, ako je dobro, onda je druga stvar; ja se tomu ništa ne protivim, — reče Manjilov i sasvim se umiri.

— Sada još samo da se pogodimo za cijenu...

— Kako, za cijenu? — opet će Manjilov i zastane. — Zar vi sudite da ću ja uzimati novce za duše koje su u neku ruku završile svoje životanje? Ako vas je već snašla ovakva, da tako reknem, fantastična želja, to vam ih ja od svoje strane dajem besplatno, a kupovinski je ugovor na moj trošak.

Velik bi prijekor stigao historika ovih zgoda što se pripovijedaju kad bi propustio i ne bi kazao da je zadovoljstvo obuzelo gosta nakon tih riječi, izrečenih od Manjilova. Kolikogod bio dostojanstven i rasudljiv, sada je skoro poskočio kao jarac, a to se radi, kao što se zna, samo onda kad zaokupi najjača radost. Tako se jako okrene u naslonjaču da je pukla vunena tkanina kojom je obapet jastuk; sâm ga Manjilov pogleda nekako u čudu. Potaknut zahvalnošću iznizao Čičikov tolike zahvale, da se je Manjilov smeо, sav se zacrvenio i samo odmahivao glavom, da nije, a naposljetu tek izrekao, da to nije baš ništa, ali on bi zaista želio dokazati čime srdačnu težnju, magnetizam duše; a umrle su duše u neku ruku — trice i kućine.

— Nipošto nisu trice i kućine, — reče Čičikov i stisne mu ruku.

Izvije mu se sada jako dubok uzdah. Čini se da je bio raspoložen za srdačne izljeve; izgovori naposljetu čuvstveno i izrazito ove rijeci:

— Da vi znate koliku ste uslugu ovim naoko tricama i kućinama iskazali čovjeku bez roda i plemena! I zaista, šta li ja nisam pretrpio! Kao kakva barka nasred divljih valova... Koliko sam gonjen i vitlan bio, koliki sam jad okusio! A rad čega? Rad toga jer sam se držao istine, jer mi je savjest bila čista, jer sam priskakao i udovici bez ikoga igdje, i jadnoj siroti!...

I on obriše rupcem suzu što mu je vrcnula na oko.

Manjilov se sav tronuo. Dugo su prijatelji stiskivali jedan drugomu ruke i dugo su šuteći gledali jedan drugomu u oči, u kojima su se vidjele suze što im naviru. Manjilov ne htjede nikako ispustiti ruku našega junaka, nego ju je vatreno stiskivao da onaj nije više znao kako bi ju oslobodio. Naposljetku je polako izvuče, primijeti da ne bi bilo loše kad bi se što prije sklopio kupovinski ugovor, a dobro bi bilo kad bi on sam krenuo u grad; onda uzme šešir i stane se oprashtati.

— Šta? Vi bi već da odete? — reče Manjilov, koji se je odjednom trgnuo i skoro se uplašio.

U taj mah uđe u kabinet Manjilova.

— Lizarjka, — reče joj Manjilov nekako samilosno: — odlazi nam Pavel Ivanovič!

— Zato jer smo dosadili Pavlu Ivanoviču, — odgovori Manjilova.

— Gospođo! Ovdje, — reče Čičikov: — ovdje, evo gdje, — i on položi ruku na srce: — jest, ovdje će prebivati prijatnost toga vremena što sam proveo s vama! I vjerujte, ne bi mi bilo većega blaženstva nego da živim s vama, ako ne u jednoj kući, barem u najbližem susjedstvu.

— A znate, Pavel Ivanovič, — reče Manjilov, kojemu se je jako svidjela ta misao: — bilo bi zaista lijepo kad bi živjeli tako zajedno, pod jednim krovom ili u sjeni kakvoga briješta, da filozofiramo o čemugod, da zaronimo!...

— O, to bi bio rajske život! — reče Čičikov uzdahnuvši. — Zbogom, gospođo! — nastavi, prilazeći Manjilovoju k ručici. — Zbogom, prepoštovani prijatelju! Ne zaboravite mi molbu!

— O, budite uvjereni! — odgovori Manjilov. — Ne rastajem se s vama na dulje nego na dva dana.

Odu svi u jedaću sobu.

— Zbogom, mili mališi! — reče Čičikov, kad je smotrio Alkida i Temistokljusa gdje se zabavljaju nekakvim drvenim husarom, koji nema više ni ruke ni nosa. — Zbogom, malonje. Oprostite mi što vam nisam donesao poklon, jer ja, priznajem, nisam ni znao da li vi živate na svijetu; ali sada ču vam, dok dođem, svakako donijeti. Tebi ču donijeti sablju. Hoćeš sablju?

— Hoću, — odgovori Temistokljus.

— A tebi bubanj. Je li, tebi bubanj? — nastavi Čičikov, sagnuvši se k Alkidu.

— Pupan, — odgovori šaptom Alkid, a oborio glavu.

— Dobro, donijet ču ti bubanj, — divan bubanj! Sve će da ori trr... r... tra-ta-ta, ta-ta-ta... Zbogom, duško! Zbogom! — Poljubi ga u glavu i okrene se k Manjilovu i njegovoј ženi s tihanim smijehom, s kakvim se obično obraćaju roditeljima da im pokažu kako su nevine želje njihove djece.

— Zbilja, ostanite, Pavel Ivanovič, — reče Manjilov, kad su već svi izšli na stube. — Pogleđajte, kakvi su oblaci!

— To su mali oblačići, — odgovori Čičikov.

- A zname li vi put k Sobakjeviču?
- To bih da vas zapitam.
- Dozvolite, odmah ču reći vašemu kočijašu.

Sada Manjilov isto onako ljubazno razloži stvar kočijašu i jedan put mu dapače reče: v i . Kad je kočijaš čuo da treba proći dva zakretaja, a istom na treći zakrenuti, reče: »pogodit ćemo, vaše blagorodstvo«, i Čičikov se odvezе, praćen dugo naklonima i rupcima, koji-ma su mahali domaćin i domaćica, propinjući se na prste.

Dugo je Manjilov stajao na stubama i pratilo očima bričku što se udaljuje, pa i kad mu je ona nestala iz vida, sve je još stajao i pušio lulu. Naposljeku ode u sobu, sjedne na stolicu i oda se mislima, radujući se u duši što je gostu pribavio malen užitak. Onda mu misli predu neopazice na druge stvari i zanesu se nazad Bog ih znao kuda. Premišljao je o sreći prijateljskoga života, o tom kako bi lijepo bilo živjeti s prijateljem na obali koje rijeke, onda mu se stao graditi na toj rijeci most, onda ogromna kuća s takvim visokim belvederom, da se otud može vidjeli čak i Moskva, i tamo da piće navečer pod vedrim nebom čaj i raspravlja o kakvim ugodnim stvarima; onda da se je s Čičikovim dovezao na krasnim kočijama u neko društvo, koje opčarava ugodnim ophođenjem, te da je car doznao za toliko prijateljstvo njihovo i imenovao ih generalima; a dalje, naposljeku, Bog bi znao šta je bilo, no on nije više ni sam mogao razabratи. Odjednom mu sve sanjarije prekine čudna molba Čičikovljeva. Misao o toj molbi nikako nije mogao prokuhati u glavi: kakogod ju prevrtao, nikako nije mogao objasniti ju sebi, pa je sve sjedio i pušio lulu i to se oteglo do same večere.

GLAVA III.

A Čičikov je zadovoljne volje sjedio u brički, koja se već odavno kotrlja poštanskom cestom. Iz pređašnje se glave vidi već šta je glavni predmet njegovu ukusu i sklonosti, nije zato čudo što je nabrzo zaronio onamo sav, i tijelom i dušom. Zamišljaji, računi i snovi, što su mu titrali po licu, bili su očito jako ugodni, jer su svaki čas ostajali za njima tragovi zadovoljna smiješka. Zabavljen njima nije ni malo pazio kako njegov kočijaš, zadovoljan dočekom Manjilovljeve kućne služinčadi, priklapa jako valjane primjedbe šarcu logovu, zapregnutomu s desne strane. Taj je šarac silan lukavac i samo se pričinja da vozi, a onamo rukuničar mrkov i logov riđan, koji se zove Prisjednik, jer je kupljen od nekoga prisjednika, vuku od svega srca, tako da im se i po očima vidi koliko uživaju u tom. »Lisići ti, lisići! Nadlisičit ću ja tebe!« veli Selifan, pa se digne i opali lijenčinu knutom. »Treba da znaš svoj posao, ti plundrašu njemački! Mrkov je čestit konj, on vrši svoju dužnost; njemu ću s drage volje dati još jednu mjeriku više, jer on je čestit konj; i Prisjednik je također dobar konj... No, no! Šta strižeš ušima? Slušaj, glupane, kad ti se govori. Neću ja tebe, klipane, učiti što ne valja. Gle ti, kud on puže!« I opet ga sada opali knutom te priklopi: »Uh, barbar! Bonaparte prokleti!...« Onda zavikne na sve: »Hej vi ljubazni!« i ošine ih svu trojicu, ali ne za kaznu, nego da im pokaže da je zadovoljan s njima. Kad im je tako ugodio, obrati se opet šarcu: »Ti misliš da ćeš prikriti svoje vladanje? Nećeš, nego ti živi istinski, ako hoćeš da te štuju. Eno kod vlastelina, gdje smo bili, dobri su ljudi. Sa zadovoljstvom ću se razgovoriti, ako je dobar čovjek, dobru sam čovjeku svagda prijatelj, prisni prijatelj: napiti se čaja, založiti, – s drage volje, ako je dobar čovjek. Dobru će čovjeku svak iskazati štovanje. Evo gospodara našega uvažava svatko, jer on je, jesi čuo, u carskoj službi bio, on je skoljeski⁷ savjetnik...«

Ovako rasuđujući zanesao se Selifan u najdalje apstrakcije. Da je Čičikov prisluhnuo, doznao bi mnoge potankosti koje se tiču osobno njega; ali misli su mu bile toliko zaokupljene svojim predmetom, te ga je jedino grom jakim trijeskom trgnuo da se je prenuo i ogledao se oko sebe: cijelo se nebo pokrilo oblacima, a prašnu poštansku cestu poprskala kiša kapima. Naposljetku se gromov trijes razlegne po drugi put, jače i bliže, a kiša udari odjednom kao iz kabla. U prvi mah uhvatila kos pravac i uzela šibati u koš na kibitki s jedne strane, onda s druge; zatim promijenila napadaju način, sasvim se uspravila i zabbunjala ravno u vrh na košu; brizgovi mu stadoše najposlije prskati u lice. To ga primorava da se je zakrio kožnim zastiračima, na kojima su dva okrugla prozorčića da se kroz njih promatra kraj uz put, i zapovjedio Selifanu da potjera brže. Selifan, prekinut također usred govora, pogodi da zaista ne smije zatezati, izvuče ispod sjedišta neki dronjak od siva sukna, nadjene ga na rukave, zgrabi u ruke vođice i zavikne na svoju trojku, koja je ugodno omlitavila od poučnih besjeda i korača korak po korak. Ali nikako se nije mogao Selifan sjetiti je li prošao dva ili tri zakretaja. Pošto je smislio i stao se malo sjećati puta, dosjeti se da je bilo mnogo zakretaja kraj kojih je prošao. Ali kako se Rus u odlučnim časovima zna snaći šta bi uradio, nije se ni on upuštao u dalje rasuđivanje, nego zakrenuo

⁷ Koleški.

na prvom raskršću na desno, doviknuo konjima: »hej, vi, prijatelji čestiti!« i pojurio uザgrepce, slabo i misleći kamo će dospjeti putem kojim je udario.

Ali kiša je, čini se, namjerila dugo padati. Prašina se po cesti brzo smijesila u blato, a konjima sve teže vući bričku. Čičikov se slao jako plahiriti što tako dugo ne vidi Sobakjevićovo selo. Po njegovu su računu već odavno trebali stići. Razgleda on na sve strane, ali pomrčina je takva da ne vidiš prst pred nosom.

- Selifan! – reći će on najposlije, promolivši se iz bričke.
- Šta je, gospodaru? – odvrati Selifan.
- Ded pogledaj ne vidi li se selo.
- Ne vidi se, gospodaru, nigdje se ne vidi!

Nakon toga Selifan, razmahujući se knutom, otegne neku pjesmu, što li je, samo nešto tako dugo, čemu ni konca nema. Sve je onamo ušlo: svi uzvici nukanja i tjeranja, kojima časte konje po svoj Rusiji od jednoga kraja do drugoga, pridjevi sviju vrsta bez daljega razbiranja, što već prvo naleti na jezik. Na taj je način dotjerao dotle da ih je naposljetku uzeo zvati sekretarima.

Međutim stade Čičikov opažati da se brička ljudja na sve strane i njega obdaruje žestokim gruhajima; osjeti potom da su skrenuli s ceste i valjda se povlače po podrljanu polju. Selifan kao da je to i sam dokučio, ali nije govorio ni riječi.

- Šta je, huljo, po kakvom putu voziš ti? – reče Čičikov.
- Pa šta ču, gospodaru, takvo je vrijeme; ni knut ne vidim, takva je pomrčina! – Tako reče i nakrivi bričku da se je Čičikov morao obadvjema rukama pridržati. Sad on istom primijeti da je Selifan pripit.
- Drži, drži, izvrnut ćeš! – viče on njemu.
- Neću, gospodaru, kako bih ja izvrnuo, – govori Selifan. – Ne valja izvrtati, znam ja i sam; neću ja nikako izvrnuti.

Onda stade pomalo zakretati bričku, okretao ju, okretao i naposljetku sasvim prevalio na stranu. Čičikov i rukama i nogama bučnuo u blato. Ali Selifan zaustavi konje; bili bi oni uostalom stali i sami, jer su jako iznemogli. Ta ga je neslućena zgoda sasvim prenerazila. Siđe sa sjedišta, stane pred bričku, odupre joj se o jednu stranu obadvjema rukama, dok se je gospodar koprcao po blatu i mučio se da se izvuče odonud, – a onda reče, pošto je malo razmislio:

- Eto, i prevalila se!
- Ti si pijan kao zemlja! – reče mu Čičikov.
- Nisam, gospodaru; otkud bih ja bio pijan! Ja znam da to ne valja, opijati se. S prijateljem sam se razgovorio, jer s dobrim se čovjekom možeš razgovoriti, – to nije nikakvo zlo, – i založili smo skupa. Založiti, to nije nevaljanština: s dobrim čovjekom možeš za-ložiti.
- A šta sam ja tebi rekao posljednji put kad si se napio? A? Jesi li zaboravio? – reći će Čičikov.
- Nisam, vaše blagorodstvo, otkud bih ja zaboravio! Znam ja svoj posao. Znam da se ne valja opijati. S dobrim sam se čovjekom razgovorio, jer...
- Dok ja tebe išibam, znat ćeš kako se govori s dobrim čovjekom.
- Kako vašoj milosti bude po volji, – odgovori Selifan, složan sa svime; – ako hoćete šibati, pa šibajte: ja se nikako ne protivim. Zašto ne bi šibali, ako sam skrivio? Sloboda

vam je gospodska. I treba šibati, jer se seljak mazi, treba obdržavati red. Ako sam skrivio, šibaj me; zašto ne bi šibao.

Na ovakvo umovanje nije gospodar ništa pogodio odgovoriti. Ali u taj čas kao da je sama sudbina odlučila da mu se smiluje. Iz daljine se začuje pasji lavež. Obradovani Čičikov naloži neka potjera konje. U ruskoga je kočijaša mjesto očiju dobar nagon; zato biva da on zažmurenih očiju vitla uzagrepce, a ipak svagda dospijeva kuda god. Selifan, koji nije vidio ni prst pred sobom, upravio konje ravno na selo, tako da se je zaustavio istom onda kad je brička udarila rukunicama u plot i nikako nije mogla nikuda dalje. Kroz gusti pokrovac kiše što pljušti smotri Čičikov samo nešto nalik na krov. Pošalje Selifana da potraži vrata, a to bi bez sumnje potrajalo dugo, kad u Rusiji ne bi bilo, mjesto vratara, ljudnih pasa, koji njega najaviše tako glasno da je prstima začepio uši. Na jednom prozorčiću sine svjetlost, dohvati maglovitim trakom do plota i pokaže našim putnicima vrata. Selifan uzme lupati, neka spodoba, zaogrnutu prostranom domaćom haljinom, otvoru nabrozo vratašca i promoli se, a gospodar i sluga začuju hrapav ženski glas:

- Tko to lupa? Šta ste navalili?
- Putnici, matuška, pusti nas da prenoćimo, — progovori Čičikov.
- Gle ga, kako je žustar, — reče starica, — po kakvom vremenu dolazi! Nije ti ovo gos-tionica: tu živi vlastelinka!
- Pa što će, matuška? Eto smo zašli s puta. Ne možemo valjda po ovakovom vremenu noći u stepi.
- Jest, pomrčina je, nepogoda, — priklopi Selifan.
- Šuti, glupane! — reče mu Čičikov.
- A tko si ti? — zapita starica.
- Plemić, matuška.

Riječ p l e m i c natjera staricu da se nešto zamisli. »Počekajte, kazat će gospodji«, reče ona, a za čas-dva se vrati s fenjerom u ruci. Vrata se otvore. Svetlašće sine i na drugom prozoru. Brička se uveze u dvorište i stane pred omalenom kućicom, koja se je teško razbirala u mraku. Samo je jedna polovica bila obasjana svjetlošću; pred kućom se još vidi bara, na koju ravno pada ona svjetlost. Kiša lupka u drveni krov, da se razliježe, i stječe žubor-potocima u podmetnuto bure. A psi laju iz svega grla svakojakim glasovima: jedan digao glavu u vis, pa izvija i oteže tako marno kao da za to dobiva Bog bi znao kakvu plaću; drugi odrađuje nabrzo kao crkvenjak; med njima cići, kao poštansko zvonce, neutišiv diskant, valjda mlada šteneta, a sve to nadjačava najzad bas, možda starac, obdarjen svojskom pasjom prirodom, jer hriplje kao što hriplje pjevački kontrabas kad je koncert u punom jeku: tenori se propinju na prste od silne želje da izviju visoku notu, svaka živa duša zabacuje glavu i trga se u vis, samo on turio neobrijani podvoljak u rubac o vratu, čučnuo, spustio se skoro do zemlje, pa otud ispušta svoju notu, od koje se tresu i zveče stakla. Već po samom pasjem lavežu, sastavljenom od ovakvih muzikanata, moglo se je prosuditi da je seoce prilično; ali prokisli i ozebli junak naš nije ni na što mislio nego samo na postelju. Nije brička još ni sasvim bila stala, a on već skočio na stube, posruuo i skoro pao. Na stube iziđe opet neka žena, mlađa od pređašnje, ali jako slična njoj. Ona ga odvede u sobu. Čičikov baci letimice dva pogleda: soba je olijepljena postarim, prutastim tapetama; slike s nekakvim pticama; izmed prozorâ starinska mala ogledala, s tamnim okvirima nalik na zavijeno lišće; za svako je ogledalo zadjenuto ili pismo, ili stara igra karata, ili čarapa; na zidu sat, s naslikanim cvijećem na kazalu... dalje nije mogao ništa opaziti. Osjećao je da mu se oči lijepe, kao da ih je tko omazao medom. Za časak uđe domaćica, vremešna žena, s nekom spavaćom kapicom, nadjenutom brže, s

flanelom oko vrata, jedna od onih majčica, malih vlastelinka, što se jadaju na nerodicu, na štetu i malko here glavu, a onamo skupljaju novce u šarene vrećice, porazmještane po ladicama u ormarima. U jednu vrećicu odbiraju samo rublje srebrnjake; u drugu polutake, u treću četvrtake, premda se na oko čini da u ormaru nema ničega osim rubenine, i noćnih haljetaka, i klupčadi konca, i rasparanih krpa, koje trebaju kasnije da se preobraze u haljinu ako stara haljina kakogod progori kad se peku blagdanski medenjaci i palačinke, ili ako se sama izliže. Ali neće progorjeti haljina i neće se sama izlizati: starica je čuvarna i krpama je suđeno da dugo odleže rasparane, a onda po oporuci da pripadnu nećakinji koje sestre u trećem koljenu, zajedno sa svakojakim drugim starežom.

Čičikov se ispriča što ju je uznemirio neočekivanim dolaskom.

— Ništa, ništa! — reče domaćica. — Po kakovom vas je vremenu Bog navratio amo! Zlo i pokor, vijavica... S puta ste, trebali bi da prigrizete štogod, ali noćno je doba, ne može se prigotoviti.

Domaćičine riječi prekine strašno siktanje, tako da se je gost u prvi mah prepao; šum je bio nalik kao da se je sva soba napunila zmijama; umiri se, jer se je dosjetio da je zidni sat snašla volja da izbjiga. Iza siktanja nastane odmah hripanje, a onda se sat napregne iza sviju sila i izbije naposljetku dva sata takvim glasom, kao da lupa palicom po razbijenu loncu, a nakon toga uzme šetaljka opet mirno kvrcati desno i lijevo.

Čičikov zahvali domaćici i reče da njemu ne treba ništa i neka se ona ne brine ni za što, jer on ne ište ništa osim postelje, a samo je bio radoznao doznati kamo je dospio i je li odavde daleko do vlastelina Sobakjevića, na što mu starica odgovori da nije ni čula takvo ime i da takvoga vlastelina nikako i nema.

— Znate li barem Manjilova? — zapita Čičikov.
— A tko je taj Manjilov?
— Vlastelin, matuška.
— Ne, nisam čula; nema takvoga vlastelina.
— Da koji su?
— Bobrov, Svinjin, Kanapatjev, Harpakin, Trepakin, Plješakov.⁸
— Jesu li bogati ljudi ili nisu?
— Nisu, oče, suviše bogatih nema. Neki ima dvadeset duša, neki trideset; a takvih koji bi imali po stotinu, takvih nema.

Čičikov razabra da je zašao u pravu zabit.

— A je li daleko do grada?
— Pa bit će šezdesetak vrsta. Kako mi je žao što nemate ništa da založite! Ne bi li, baćuška, pili čaja?
— Hvala vam, matuška. Ništa ne trebam osim postelje.
— Istina je, od takvoga se puta jošte kako treba odmoriti. Evo se smjestite ovdje, baćuška, na tom divanu. Ej, Fetinja, donesi perinu, jastuke i ponjavu. Kakvo nam je nevrijeme poslao Bog: takva grmljavina, — svu noć je kod mene gorjela svijeća pred svetačkom slikom. Hej, oče moj, ta tebi su kao bravcu blatna sva leđa i sva strana; gdje si se tako izvolio ukaljati?
— Još i hvala Bogu što sam se samo ukaljao; moram da mu hvalim što se nisam sav izubijao.

⁸ Hrvatski: Dabrov, Svinjin, Kučinin, Hrkalov, Skakalov, Ćelavčev.

- Sveci božji, strahota ti je to! A ne bi li da ti se čime protru leđa?
- Hvala, hvala. Ne vodite brigu, nego samo naložite sluškinji da mi osuši i iščisti odijelo.
- Čuješ li, Fetinja? — reče domaćica i obrati se ženi što je bila izišla sa svijećom na stube, a sada je već brže dovukla perinu, s obadviju je strana protresla rukama i razvitlala po svoj sobi perje kao potop. — Uzmi njihov kaftan zajedno s donjim haljinama, najprije ih prosuši uz vatru, kao što smo radile pokojnomu gospodaru, a onda ih protrljaj i izmlati valjano.
- Na zapovijest, gospodo! — govori Fetinja, razastire po perini ponjavu i namješta jastuke.
- No, eto ti je namještena postelja, — reče domaćica. — Zbogom, baćuška: laka ti noć! A ne trebaš li još šta? Možda si navikao, oče moj, da ti tkogod na noć češe pete? Moj pokojni nije bez toga nikako mogao da zaspi.

Ali gost odbije i to da mu češu pete. Domaćica ode, a on se odmah brže svuče, dade Fetinji svu opremu što je skinuo, i gornju i donju, pa mu i Fetinja zaželi laku noć i odvuče tu mokru opremu. Kad je ostao sam, pogleda zadovoljan svoju postelju, koja je skoro do stropa. Fetinja je, vidi se, vještakinja da protresa perine. Kad je primaknuo stolicu i popeo se na postelju, ona se spusti s njime skoro do poda, a perje se, istisnuto iz svojih zagrada, razletjelo sobom u svaki kut. Ugasi svijeću, pokrije se cicanim pokrivačem, sav se sklupča pod njim i za tili čas zaspi. Probudio se je sutradan ujutro već prilično kasno. Sunce mu je kroz prozor sjalo ravno u oči, a muhe, što su jučer spokojno spavale po zidovima i na stropu, sve se obratile k njemu: jedna mu sjela na usnu, druga na uho, treća namjerila da mu sjedne na samo oko; onu pak što je bila neoprezna i sjela mu blizu nos-drve, ušmrknuo on u polusnu u nos i od toga ljudski kihnuo, — a ta je zgoda bila uzrokom da se je probudio. Ogleda se sada po sobi i razabere da na slikama nisu same ptice: med njima visi Kutuzovljev portret i neki starac, naslikan uljenim bojama, s crvenim zaraklavljem na uniformi, kakvo se je prišivalo za cara Pavla Petrovića. Sat zasikće opet i izbjije deset sati: na vrata zaviri žensko lice i toga se trena sakrije, jer Čičikov se je bio, da bolje zaspi, skinuo sav savcat. Lice što je provirilo učini mu se nekako poznatim. Uzme smisljati tko bi to bio, i sjeti se napokon da je domaćica. Navuče košulju; odjeća je, osušena već i očišćena, ležala već do njega. Kad se je obukao, priđe k ogledalu i zakihne opet tako glasno, da je puran, koji je u taj mah bio prišao k prozoru, — prozor je bio blizu zemlje, — odjednom njemu nešto jako brzo zakaukao na svojem čudnom jeziku, valjda: na zdravlje, a Čičikov mu na to odvratio da je glupan. Pristupi k prozoru i uzme promatrati što mu je pred očima; prozor gleda baš kao u kokošnjac; tjesno dvorište, što je pred njim, puno je barem peradi i svakakvih domaćih životinja. Purama i kokoškama ni broja nema; izmed njih se šeta odmjeranim koracima pijetao, trese krestu i nakriviljuje glavu, kao da nešto prisluškuje; tu se našla i krmača s porodicom; rujući po hrpi đubreta proždrila ona usput pile i nije to ni primjetila, nego dalje mota redom lubeničnu koru. To malo dvorište, ili kokošnjac, zagrađeno je pregradom od dasaka, za kojom se šire prostani vrtovi s kupusom, lukom, krumpirom, blitvom i drugim kućnim povrćem. Po vrtu su razasute kojekuda jabuke i druge voćke, pokrivene mrežama, da se očuvaju od svraka i vrabaca, od kojih ovi posljednji cijelim naklonitim jatima lijeću s jednoga mjesta na drugo. Poradi istoga je razloga ponaticanu na duge motke nekoliko strašila raširenih ruku; na jedno je od njih nataknuta kapica same domaćice. Iza vrtova su seljačke kuće, koje su doduše razasute, nisu poredane u pravilne ulice, ali kazuju, kako je Čičikov primijetio, da su žitelji imućni, jer se održavaju kako treba: trošna je šindra na krovovima svuda zamijenjena novom; nigdje nema nakriviljenih vrata, a u pokrivenim seljačkim sušama

što su okrenute k njemu opazi on da su negdje spremiljena još jedna kola, skoro nova, a negdje i dvoja. »Ta nije u nje malo seoce«, reče i odluči da se odmah razgovori i pobliže upozna s domaćicom. Poviri kroz pukotinu na vratima kroz koja je ona bila promolila glavu, smotri ju gdje sjedi za čajnim stolom, i uđe k njoj vesela, prijazna lica.

— Zdravo, baćuška. Kako ste spavalii? — zapita domaćica podižući se s mjesta. Bila je bolje odjevena nego jučer, — u tamnoj haljini i već bez spavaće kapice; ali oko vrata joj je vazda bilo isto onako nešto svezano.

— Dobro, dobro, — reče Čičikov sjedajući u naslonjač. — Kako vi, matuška?

— Loše, oče moj.

— Kako to?

— Nesanica. Sve me bole križa, a nogu me sve trga više članka.

— Proći će, proći će, matuška. Ne treba ni mariti za to.

— Dao Bog, da prođe. Mazala sam svinjskom mašću, a i terpentinom sam kvasila. A šta ćete gutnuti uz čaj? U bočici je voćna rakija.

— Nije loše, matuška; gutnut ćemo i voćne rakije.

Čitatelj je, mislim, primijetio već da Čičikov, uza sav prijazni lik, govori ipak slobodnije nego s Manjilovim, i ne okoliša mnogo. Mora se reći da mi u Rusiji, ako još nismo u kojecom stigli strance, u vještini smo ih općenja daleko prestigli. Ne mogu se prebrojati sve nijanse i finoće našega općenja. Francuz i Nijemac neće, dok živi, dokučiti i razumjeti sve njegove osobitosti i razlike; on govori skoro istim glasom i istim jezikom i s milijunarom, i s malim trafikantićem, premda će, razumije se, u duši jošte kako podlo puzati pred onim prvim. Kod nas nije tako: kod nas ima takvih mudraca što će s vlastelinom koji ima dvjesta duša govoriti sasvim drugačije nego s onim koji ih ima trista, a s onim koji ih ima trista neće opet govoriti onako kao što s onim koji ih ima pet stotina, a s onim, koji ih ima pet stotina neće govoriti onako kao s onim koji ih ima osam stotina; u jednu riječ, ako ćeš tjerati makar do milijuna, sve će se nalaziti nijanse. Recimo, na primjer, da ima neka kancelarija, — ne ovdje, nego u dvadesetisedmoj carevini; a u kancelariji, recimo, ima ravnatelj kancelarije. Molim, pogledaj njega, kad sjedi med svojim podređenima, — nećeš naprsto od straha ni riječ izustiti. Ponositost i plemenština... i šta li još ne iskazuje njegovo lice! Hvataj samo kičicu i slikaj ga: Prometej, istinski Prometej! Uznosit je kao orao, istup mu je lak, odmijeren. A taj isti orao čim izide iz sobe i stane se približavati kabinetu svojega starještine, kao jarebica se žuri sa spisima pod pazuhom, što god može. Ako su u društvu i na večernjem sijelu svi od manjega stepena, Prometej će i ostati Prometejem, ali čim se desi tkogod malo viši od njega, nastaje s Prometejem takva preobrazba kakvu ne bi smislio ni Ovidije: muha, dapače manji od muhe, — poništo se u pješčano zrnce! »Ta to nije Ivan Petrovič,« veliš gledajući njega. »Ivan je Petrovič višega rasta, a ovaj je i pomalen i pomršav; onaj govori glasno, basom i nikada se ne smije, a ovaj je vrag bi ga znao kakav: pišti kao ptica i sve se smije«. Prilaziš mu i gledaš, — zaista Ivan Petrovič! Ehe, he, he!« misliš u sebi... Ali hajde da se obratimo djelatnim licima. Čičikov je, kao što smo vidjeli već, odlučio da nikako ne okoliša, uzeo dakle u ruke tasu s čajem, ulio u nju voćne rakije i zapodjeo ovakav razgovor:

— U vas je, matuška, lijepo seoce. Koliko imate duša u njemu?

— Duša ima u njem, oče moj, skoro osamdeset, — odgovori domaćica, — ali je zlo, loša su vremena: eto je i lanijske godine bila takva nerodica, da Bog sačuva.

— Ali seljaci su vam, čini se, snažni, kućice su čvrste. A molim vas, kako je vaše prezime? Tako sam rastresen... došao sam u noćno doba...

- Korobočka,⁹ koleška sekretarica.
 - Zahvaljujem najpokornije. A krsno i očinsko ime?
 - Nastasja Petrovna.
 - Nastasja Petrovna? Lijepo je ime Nastasja Petrovna. Imam rođenu tetku, materinu sestraru, Nastasju Petrovnju.
 - A kako je vama ime? — zapita vlastelinka, — vi ste valjda prisjednik?
 - Nisam, matuška! — odgovori Čičikov i nasmiješi se, — nisam valjda prisjednik, nego tako putujemo po svojim posalcima.
 - A, onda ste vi prekupac! Žao mi je zaista što sam tako jeftino prodala trgovcima med; ti bi ga, oče moj, zacijelo kupio od mene.
 - Pa i ne bih kupio med.
 - A što bi drugo? Da ne bi konoplje? Ali konoplje crnojke imam sada samo malčice, svega pol puda.¹⁰
 - Neću, matuška, drugačiju bih ja robicu: recite, jesu li vam umirali seljaci?
 - Oh, baćuška, osamnaestorica! — reče starica i uzdahne. — I pomrli sve sami divni ljudi, sve dobri radnici. Iza toga se je, istina je, narađalo, ali šta mi je od njih? Sve je sam sitnež. A prisjednik došao, — porez se, veli, mora plaćati od svake duše. Svijet je mrtav, a plaćaj kao za živoga. Prošle mi je nedjelje izgorio kovač, takav vješt kovač, i bravarski je zanat znao.
 - Zar je kod vas bio požar, matuška?
 - Bog me je očuvao od takve bijede; požar bi još gori bio: sam je izgorio, oče moj. U njemu se nešto upalilo, preprije je; samo modar plamen suknuo iz njega, istruo on, istruo i pocrnio kao ugljen: a bio je takav vještak kovač. I sada nemam na čemu da se izvezem: nema nikoga da potkuje konje.
 - Sve je do volje Božje, matuška! — reče Čičikov i uzdahne, — protiv mudrosti se božje ne smije ništa reći. — Ustupite ih meni, Nastasja Petrovna!
 - Koga, baćuška?
 - Pa sve te, što su pomrli.
 - Ta kako da ih ustupim?
 - Pa tako naprosto. Ili mi ih, ako hoćete, prodajte! Platit ću vam novcima za njih.
 - Ali kako to? Ne mogu zbilja da dokućim. Zar bi ti da njih iskopavaš iz zemlje?
- Čičikov razabra da je starica zagrabila predaleko i da joj svakako mora protumačiti što je i kako je. U nekoliko joj riječi razjasni da će prijenos ili kūp vrijediti samo na papiru, a duše će biti upisane kao da su žive.
- A šta će one tebi? — zapita starica i izbulji u njega oči.
 - To je moj posao.
 - Ta one su mrtve.
 - A tko veli da su žive? Zato vam i jesu na štetu što su mrtve; vi za njih plaćate, a ja ću vas sada izbaviti iz brige i plaćanja. Razumijete li? I neću vas samo izbaviti, nego ću vam još povrh toga platiti petnaest rubalja. No, sad vam je jasno!

⁹ Škatuljica.

¹⁰ Pud ima četrdeset ruskih funti, 16,38 kg.

— Ne znam zaista, — izgovori domaćica razvlačeći: — ta nisam još nikada prodavala mrtve.

— I otkud! Bilo bi i čudo da ste ih komu prodali. Zar vi mislite da je od njih zbilja kakva korist?

— Ne, ne mislim ja to! Kakva bi korist bila od njih? Nikakve koristi nema. Samo mi je neprilika, što su već mrtve.

— No, ta je žena, čini se, tvrde glave! — pomisli Čičikov u sebi. — Slušajte, matuška! Samo razmislite dobro: ta vi upropasćujete sebe, plaćate za onakvoga porez kao za živoga...

— Oh, oče moj, nemoj ni da govorиш o tom! — uteče mu u riječ domaćica. — Još pretprešle sam nedjelje platila više od poldrug stotine i prisjednika sam podmazala.

— Eto vidite, matuška. A sada smislite samo to da ne trebate više podmazivali prisjednika, jer ću sada ja plaćali za njih, — ja, a ne vi; ja preuzimam sve dužnosti: štoviše, i ugovor ću sklopiti na svoj trošak, razumijete li vi to?

Starica se zamisli. Vidi ona da je zaista nekako probitačno, ali je samo suviše novo i neobično, uzme se zato pobojavati da je ne bi taj prekupac kakogod nasadio; ta došao je Bog bi ga znao otkud, i još u noćno doba.

— Šta je dakle, matuška, jesmo li se pogodili? — zapita Čičikov.

— Nije mi se zaista, oče moj, nikada događalo da prodajem pokojnike, žive sam ustupila eto i preklanjske godine Protopopovu, dvije djevojke, po sto rubalja svaku, i jako mi je zahvaljivao: takve su divne radnice postale, same tkaju ubruse.

— No, nije riječ o živima; Bog s njima! Ja ištem mrtve!

— Strah me je zaista u prvi kraj, da mi ne bi bilo kakogod štete. Možda ti, oče moj, varaš mene, a oni, ovaj... nekud više vrijede.

— Slušajte, matuška... eh, kakvi ste vi! Šta bi oni i vrijedili? Razmotrite: ta to je prah. Razumijete li? To je naprsto prah. Uzmite ma koju ništavu, najlošiju stvar, na primjer čak i prostu krpu, i krpa ima cijenu; nju će kupiti bar za tvornicu papira, a ovo nije ni za što. No, recite i sami, čemu je to?

— To je zbilja istina. Nije baš ni za što; ali mene jedino to suzdržava što su oni mrtvi.

— Eh ti, glavo kao panj, — reče u sebi Čičikov i već se snestrpio. — Ded udesi s njom! Oznojila me prokleta baba! — Izvadi iz džepa rubac i stade otirati znoj što mu je zaista izbio po čelu. Uostalom, Čičikov se je uludo srdio: gdjekoji je čovjek i ugledan i državnik, a kad tamo zapravo je prava pravcata Korobočka. Što je tko zavrtio sebi u glavu, ničim mu ne možeš izbiti; iznosi ti njemu ma koliko dokaza jasnih kao dan, sve odsakuje od njega, kao što lopta od gume odsakuje od zida. Obrisao Čičikov znoj, pa odluči pokušati ne bi li ju mogao otkud stramputicom navratiti na put. — Vi, majčice, — reći će joj, — ili nećete da razumijete moje riječi, ili namjerice gorovite ovako samo da se štograd govoriti... Ja vama plaćam novce, petnaest rubalja u bankama, — razumijete li? Ta to su novci. Nećete ih naći na ulici. No, priznajte, po što ste prodali med?

— Po dvanaest rubalja pud.

— Nešto ste grijeha natovarili na dušu, matuška. Po dvanaest niste prodali.

— Bogme jesam.

— No, vidite li? To je zato med. Vi ste ga sabirali možda i godinu dana, brinuli se, trudili se, mučili se, obilazili, ubijali pčele, hranili ih cijele zime u podrumu, a mrtve duše nisu od ovoga svijeta. Tu se vi niste ni malo potrudili: takva je bila volja božja da su otišle s

ovoga svijeta i vašemu gospodarstvu nanijele štetu. Tamo ste vi za svoj trud i mar dobili dvanaest rubalja, a ovdje dobivate ni za što, badava, petnaest, a ne dvanaest, i ne u srebru, nego u modrim bankama. — Iza takvoga silnoga uvjeravanja nije Čičikov skoro ni sumnjao da će starica napokon popustiti.

— Zaista, — odgovori vlastelinka: — ja sam takva neiskusna udovica. Bolje će biti da počekam malo, možda će podolaziti trgovci, pa ču utanačiti cijenu.

— Sramota je to, sramota, matuška! Naprosto, sramota! Ta šta vi to govorite, smislite i sami! Tko li će njih i kupovati? No, na što bi mu bile?

— Pa možda će mu kojom zgodom ustrebati u gospodarstvu... — uzvrati starica, ali i ne izgovori, nego zinula i gleda ga skoro u strahu, žečeći doznati šta će on na to reći.

— Mrtvaci u gospodarstvu! Kud ste vi zašli! Valjda će po noći plašiti vrapce u vašem vrtu, šta li?

— Krsna sila bila s nama! Kakve ti to strahote govorиш! — izgovori starica krsteći se.

— Kamo bi vi njih da smjestite jošte? Ta evo kosti i grobovi, — sve ostaje vama: prijenos je samo na papiru. No, šta je dakle? Kako? Odgovarajte barem!

Starica se opet zamisli.

— O čemu premišljate vi, Nastasja Petrovna?

— Ne mogu zaista da se snađem šta bih; bolje je da vam prodam konoplju.

— Kakvu konoplju! Molim vas, ja ištem sasvim drugo, a vi meni nudite konoplju! Konoplja je konoplja, dok opet dođem, uzet ču i konoplju. Šta je dakle, Nastasja Petrovna?

— Tako mi Boga, roba je čudna, sasvim neobična!

Sada Čičikov prekorači granicu svake strpljivosti, tresne ljuto stolicu o pod i otkreše joj vraga.

Od vraga se vlastelinka prepade jako.

— Oh, ne spominji ga, Bog bio s njim! — uzvikne ona, a sva problijedjela. — Još sam prekućer svu noć sanjala o njemu prokletniku. Smislila ja da navečer poslije molitve vračam u karte, a Bog me je očito pokarao i poslao njega. Takav mi se je gadan prisnio, a rogovi su mu dulji od volovskih.

— Čudim se da vam se ne prisnivaju sve po deset. Htjedoh od samoga kršćanskoga čovjekoljublja: vidim, kinji se sirotica udovica, trpi oskudicu... Ali propali i skapali vi s cijelim vašim selom!...

— Ah, kakvu kavgu ti zapodijevaš! — reče starica gledajući ga u strahu.

— I ne znam kako bih vam govorio! Baš ste zaista kao kakav — ne bilo ružne riječi — kućni pas, što leži na sijenu: sam on ne jede sijena, a drugima ga ne daje. Htio sam kupiti od vas i različitoga gospodarskoga priroda, jer ja imam i dobavu za državu... — Tu je slagao, letimice doduše, bez ikakvoga daljega promišljanja, ali neočekivano zgodno. Državne se dobave silno dojmiše Nastasje Petrovne; sada je barem progovorila skoro molećivim glasom:

— Ta što si se rasrdio tako žestoko? Da sam prije znala da si ti ovakav srditko, ne bih ti se bila protivila ni jednom riječju.

— Baš i imam zašto da se srdim! Stvar ne vrijedi ni pušljiva boba, a ja ču se zbog nje srditi!

— No, izvoli, ja sam ti ih voljna dati za petnaest rubalja u bankama! Samo pazi, oče moj, što se tiče dobava: ako se desi da budeš uzimao ražena ili heljdina brašna, ili kaše, ili zaklane stoke, onda te molim, nemoj me zakinuti.

— Neću, matuška, neću vas zakinuti, — govori on, a dotle briše rukom znoj što mu u tri mlaza teče niz lice. Ispita ju nema li u gradu pouzdanika ili znanca, kojega bi mogla ovlastiti da provede ugovor i sve što treba.

— Dabome! Protopopa oca Kirila sin služi kod suda, — reče Korobočka. Čičikov ju zamoli neka tomu izda punomoć, a da ju oprosti suvišnih poteškoća, prihvati se da sam sastavi punomoć.

— Dobro bi bilo, — mislila je dotle u sebi Korobočka, — kad bi on uzimao od mene za državu brašno i stoku. Moram ga udobriti: ostalo je od sinoć tijesta, idem dakle da reknem Fetinjki neka napeče uštipaka. Dobro bi bilo i umijesiti slatku paštetu s jajetom; kod mene ju divno mijese, a i ne treba joj mnogo vremena. — Izide domaćica da izvrši namsao o miješenju paštete i da ju popuni valjda i drugim proizvodima domaće pekare i kuharstva, a Čičikov ode u gostinsku sobu gdje je prenočio, da iz svoje škatulje povadi potrebne papire. U gostinskoj je sobi odavno već sve pospremano, raskošne perine iznese, pred divanom стоји pokriven stol. Čičikov metne na stol škatulju i odahne malo, jer je osjećao da je sav znojan, kao da se je okupao: štогод je na njemu, od košulje do čarapa, sve je mokro. — Al me je izmorila, prokleta baba! — reče kad je malo odahnuo, te otvorit škatulju. Autor je uvjeren da ima radoznalih čitalaca koji će zaželjeti da saznađu čak i plan i nutarnji raspored te škatulje. Molim, zašto im ne bih udovoljio? Evo toga nutarnjega rasporeda: usred srijede je sudić za sapun, za njim šest-sedam uskih pregradica za britve, onda četvorni kutići za pjeskovnicu i tintarnicu, sa žljebićem izmed njih za pera, za pečatni vosak i za sve što je duže; onda svakakve pregradice sa zaklopčićima i bez zaklopčića, za ono što je kraće, pune posjetnica, osmrtnica, kazališnih karata i drugih karata, slaganih za uspomenu. Sav se gornji odjeljak sa svim pregradama vadi, a pod njim je prostor zapremljen knjigama pisaćega papira; onda dolazi mala tajna ladičica za novce, koja se neopazice izvlači sa strane na škatulji. Nju gospodar svagda tako brzo izvlači i odmah ugurava, da se ne može pouzdano reći koliko je tamo novaca. Čičikov se odmah lati posla, zareže pero i uzme pisati. U taj mah uđe domaćica.

— Lijepa ti je škatulja, oče moj, — reče ona kad je sjela do Čičikova. — Valjda si ju u Moskvi kupio?

— U Moskvi, — odgovori Čičikov pišući dalje.

— I znala sam: tamo je sve dobar posao. Preklanske je godine sestra moja donijela odande tople djeće cipele: trajašna roba, — još i sada ih nose. Ah, koliko ti tu imaš biljegovana papira! — nastavi ona, kad mu je zavirila u škatulju. I zaista je tamo bilo mnogo biljegovana papira. — Bar da mi jedan tabak pokloniš! Kod mene je tolika oskudica: dešava se da moram podnijeti sudu molbu, a nemam na čemu.

Čičikov joj razjasni da to nije onakav papir, jer taj je papir za ugovore, a nije za molbe. Ali da je umiri, dade joj jedan tabak po rubalj. Kad je napisao punomoć, dade njoj da potpiše i zaište malen popis seljaka. Ispostavi se da vlastelinka ne vodi nikakve bilješke ni popise, nego ih zna skoro sve napamet. Čičikov ju natjera da mu ih kazuje odmah. Nekoju ga seljaci zadivile nešto svojim prezimenima, a još više nadimcima, tako da je, slušajući ih, svaki put najprije zastajao, a onda tek započinjao pisati. Osobito ga je iznenadio neki Pjotr Saveljev Njeuvažaj-Korito, tako da je morao primjetiti: »koliko je dugacak!« Drugi je imao uz ime prišivak: »Korovij Kirpič«,¹¹ a opet drugi se objavio naprosto kao »Koleso Ivan«. Svršavajući pisanje potegne on nekoliko puta zrak u nos i osjeti zamamni miris nečega vreloga na maslacu.

¹¹ Kravljia opeka.

— Molim, izvoli založiti, — reče domaćica. Čičikov se obazre i spazi da na stolu već stoje gljive, paštete, jaja u masti, namazani kolačići, maslena tjestenina, uštipci, lepinjice sa svakavim posipom: lukov posip, makov posip, sirov posip, skorupov posip, i tko bi znao čega nije bilo.

— Slatka pašteta s jajetom! — reče domaćica.

Čičikov se primakne k slatkoj pašteti s jajetom, pojede odmah više od polovice i pohvali ju. Pašteta je zaista bila ukusna, a iza svega se je okapanja i natezanja sa staricom učinila još ukusnijom.

— A uštipaka? — zapita domaćica.

Za odgovor na to pitanje smota Čičikov tri uštipka zajedno, umoči ih u rastopljeni maslac i otpremi u usta, a usne i ruke otre ubrusom. Kad je to ponovio do tri puta, zamoli domaćicu neka naloži da se upregne njegova brička. Nastasja Petrovna pošalje odmah Fetinju, a ujedno joj naredi da još donese vrućih uštipaka.

— Vaši su uštipci, matuška, jako ukusni, — reče Čičikov, prihvatajući se tih vrućih što su doneseni.

— Kod mene ih i peku dobro, — reče domaćica: — ali je nevolja: slaba je ljetina, brašno nije izobilno... Ali šta se vi, baćuška, žurite tako? — reći će ona, kad je vidjela da je Čičikov uzeo u ruke kapu, — ta nije još ni brička zapregnuta.

— Zapreći će, matuška, zapreži. Kod mene brzo prežu.

— Nemojte dakle, molim vas, zaboraviti na dobavu.

— Neću zaboraviti, neću zaboraviti, — govorio je Čičikov izlazeći u hodnik.

— A svinjske masti ne kupujete? — upita domaćica idući za njim.

— Zašto ne bih kupovao? Kupujem, samo kasnije.

— Imat ću izmed božića i sveta tri kralja svinjske masti.

— Kupit ćemo, kupit ćemo, sve ćemo kupiti, i svinjsku ćemo mast kupiti.

— Možda će trebati perja. O filipskom će postu biti u mene i perja.

— Dobro, dobro, — govori Čičikov.

— Eto, vidiš, oče moj, i brička ti još nije spremljena, — reče domaćica kad iziđoše na stupe.

— Spremit će se, spremiće se. Samo mi recite kako ću dospjeti na glavnu cestu.

— Kako bih ti rekla? — odgovori domaćica. — Teško ti je to reći, zakretaja ima mnogo; no ja ću ti dati djevojku da te provede. Ima valjda na sjedištu mjesta da ona sjedne?

— Kako ne bi bilo!

— Hajde, dat ću ti djevojku; ona zna put; samo pazi da je nisi odveo: jednu su mi već odveli trgovci.

Čičikov je uvjeri da joj neće odvesti djevojku, te se Korobočka umiri i stane odmah razmatrati što biva na njenu dvorištu: uperi oči u ključaricu što iz smočnice nosi drven sud s medom, u seljaka što se je javio na vratima, i pomalo se sva zanijela u kućanski život. No čemu bi se tako dugo bavili Korobočkom? Bila Korobočka ili Manjilova, bio kućanski ili nekućanski život, — neka ih! Zar nije čudno udešeno na svijetu: veselo se za tren pretvara u žalosno, ako samo dugo zastaneš pred njim, a onda Bog bi znao što će ti munuti u glavu. Možda ćeš stati čak i misliti: Zar zbilja Korobočka stoji tako nisko na beskrajnoj ljestvici ljudskoga usavršivanja? Zar je zbilja tako silan jaz što ju dijeli od sestre njene, koja je nedostižno ograđena zidovima aristokratskoga doma s mirisavim stubama od ljevena željeza, sjajnom mjedi, mahagonovim drvetom i sagovima, zijevo uz nepročitanu

knjigu i očekuje oštroumni svjetski posjet, gdje će joj pući polje, da zasja umom i da iskaže misli naučene napamet, — misli, što po zakonima mode zanimaju nedjelju dana sav grad, ali nisu o tom što se zbiva u njenoj kući i na njenim imanjima, gdje je poradi neznanja u gospodarstvu zbrka i nered, nego o tom kakav se politički prevrat sprema u Francuskoj i kakvim je pravcem udario moderni katolicizam. No dalje, dalje! Čemu da govorimo o tom? Ali zašto usred veselih, bezbrižnih časova, kad ne misliš, sama od sebe prelijeće odjednom druga, čudna struja? Nije još ni smijeh dospio sasvim sići s lica, a već je postao drugačijim usred tih istih ljudi i već je drugom svjetlošću zasjalo lice...

— A evo bričke, evo bričke! — uzvikne Čičikov kad je napokon spazio svoju bričku da prilazi. — Šta si, zvezkane, toliko zatezao? Valjda ti se još nije izvjetrilo jučerašnje pijanstvo?

Selifan nije na to ništa odgovarao.

— Zbogom, matuška! A šta je? Gdje je vaša djevojka?

— Ej, Pelageja! — reče vlastelinka djevojčici od jedanaest godina što je stajala kraj stuba, u haljini od domaćega modroga platna, bosih nogu, koje bi se iz daljine mogle činiti cipelama, jer su tako olijepljene svježim blatom; — ded pokaži gospodaru put!

Selifan pomogne djevojci da se popne na sjedište; zakoračila ona nogom na gospodsku potegu, najprije zablatila nju, a onda se uspela i smjestila se do Selifana. Za njom korakne i Čičikov na potegu, pretegne bričku na desnu siranu, jer je bio potežak, namjesti se napokon i reče:

— A, sad je dobro! Zbogom, matuška! — Konji krenu.

Selifan je za svega puta bio mrk, a u isti mah jako pažljiv u poslu, što mu se je svagda dešavalо nakon toga kad je što skrivio ili se opio. Konji su bili divno očišćeni. Ajam što se je na jednoga od konja metao dosad skoro vazda razdrт, tako da su iz njega virile kućine, bio je vješto zašiven. Za svega je puta Selifan bio šutljiv, samo je šipkao knutom i nije govorio poučne govore konjima, premdа je šarac, razumije se, želio čuti štогод poučljivo, jer onda govorljivi kočijaš drži vazda nekako lijeno vođice u rukama, a knut se samo radi forme šeta povrh leđa. Ali sada su se iz namrštenih usta čuli samo jednoliko neprijatni uzvici: »No, deder, no, zjako! Šta zjaš, šta zjaš!« I ništa više. Dapače i sam mrkov i Prisjednik bili su nezadovoljni što ni jedan put ne čuju niti riječ: ljubazni, niti: čestiti. Riđan je osjećao kako neugodne udare po svojim punim, širokim čestima. »Gle ga kako se je razgoropadio! Neće da ošire ravno po leđima, nego bira gdje ljuće boli, pa onda zvizne po ušima, ili mazne ispod trbuha.«

— Na desno, je li? — s takvим se oporim pitanjem obrati Selifan djevojci što sjedi do njega, pokazujući joj knutom na put, koji je pocrnio od kiše med jasnozelenim, osvježenim poljima.

— Nije, nije, pokazat će već, — odgovori djevojčica.

— Da kuda? — zapita Selifan, kad su se dovezli bliže.

— Evo ovuda, — odgovori djevojka, pokazujući rukom.

— Eh ti! — reče Selifan. — Pa to i jest desno: ne zna ona, što je desno, a što lijevo!

Dan je bio jako lijep, ali zemlja se tako raskaljala da su se točkovi na brički, kako ju zahvaćaju, pokrivali njome kao pustom, od čega je dobrano otežala kočija; uza to je tlo bilo ilovo i neobično ljepljivo. I to je i drugo bilo uzrokom da se sve do podne nisu mogli iskobeljati iz poljskih putova. Bez djevojke ne bi ni to mogli, jer su se putovi razmiljeli na sve strane, kao ulovljeni raci kad budu izasuti iz vreće, pa bi Selifan morao tumarati i bez svoje krivice. Naskoro pokaže djevojka rukom na zgradu što se crni u daljinu i reče:

- Eno poštanske ceste!
 - A kuća? — zapita Selifan.
 - Krčma, — odgovori djevojka.
 - No, sada ćemo pogoditi i sami, — reče Selifan: — idi kući!
- Zaustavi kočiju, pomogne djevojci da siđe, i promrmlja kroz zube:
- Eh ti, crnonoga!
- Čičikov joj dade bakren groš i ona se uputi kući, zadovoljna već time što je na kočiji sjedila na sjedištu.

GLAVA IV.

Kad su se dovezli do krčme, naloži Čičikov da stanu zbog dva razloga: jedno, da se odmore konji, a drugo, da i sam malo založi te se potkrijepi. Autor mora priznati da jako zavidi apetitu i želucu ovakvih ljudi. Njemu ne znače ama ništa sva ona velika gospoda što žive u Petrogradu i Moskvi, te provode vrijeme premišljajući šta bi jeli sutra i kakav bi objed priredili preksutra, a toga se objeda ne prihvaćaju dok nisu pilule otpravili u usata, ljudi koji gutaju ostrige, morske pauke i druga čuda, a onda odlaze u Karlsbad ili na Kavkaz. Ne, ta gospoda nisu u njemu nikada uzbudivala zavist. Ali gospoda srednje ruke, što na jednoj stanici naručuju šunku, na drugoj prase, na trećoj komad jesetre, ili kakvu lučanu kobasicu, ispečenu u tjestu, a onda, kao da nije ništa ni bilo, sjedaju za stol, u kakvo te volja vrijeme, pa im juha od kečige s manjićem i mlječcem pišti i cvrči pod Zubima, kad ju zalažu gužvarom ili paštetom od somovine, tako da i drugoga spopada apetit, — ta gospoda uživaju zaista dar nebeski kojemu se mora zavidjeti! Mnogi bi veliki gospodin ovoga trena žrtvovao polovicu kmetovskih duša i polovicu dobara, založenih i nezaloženih, sa svim poboljšicama tuđinskoga i ruskoga načina, samo da mu je imati takav želudac kakav je u gospodina srednje ruke; ali je nevolja što ni za kakve novce, pa ni za imanja, s poboljšicama i bez poboljšica, ne možeš steći ovakav želudac kakav je u gospodina srednje ruke.

Drvena, potamnjela krčma primi Čičikova pod svoju uzanu, gostoljubivu nadstrešnicu, na drvenim, izdjeljanim stupićima, što nalikuju na starinske crkvene svijećnjake. Krčma je bila nekako nalik na rusku seljačku kuću, samo nešto veću. Izrezuckani rezbarijom karniš od svježega drveta, oko prozora i pod krovom, oštrot i živo išarali tamne zidove, na prozorima su naslikani vrčevi s cvijećem.

Kad se je uz uske drvene stube popeo u široki trijem, naiđe na vrata što se sa škripom otvaraju, i na debelu babu u šarenu cicu, koja mu reče: »Izvolite ovamo!« U sobi mu se nađoše sve sami stari prijatelji, na koje svak nailazi po malim drvenim krčmama, to jest: samovar, kao posut injem, glatko ostrugani zidovi od borovine, trouglast ormar u uglu, s čajnim suđem i tasama, porculanska pozlaćena jaja, što pred svetačkim slikama vise na modrim i crvenim vrvčicama, mačka, koja se je nedavno omacila, ogledalo, koje mjesto dva pokazuje četir oka, a mjesto lica nekakvu lepinju, napoljetku kitice mirisavih trava i karamfila, pozaticane za svetačke slike, a tako usahle da onaj koji bi da ih pomiriše, samo kiše, i ništa više.

- Ima li prase? — s takvim se pitanjem obrati Čičikov ženi što je tu stajala.
- Ima.
- S renom i sa skorupom?
- S renom i sa skorupom.
- Ded ga amo!

Baba uzme prekapati, te donese tanjur, ubrus, ukrućen tako da se je ukočio kao osušena kora, onda nož, tanan kao sklopni nož, s požutjelim koštanim koricama, dvorogu viljušku i slanik, koji se nikako nije mogao ravno namjestiti na stolu.

Junak naš, po običaju, razvede odmah razgovor s njom i zapita ju drži li ona sama krčmu, ili tu ima krčmar, i kolik je prihod od krčme, i žive li s njima sinovi, i šta je najstariji sin, neženja ili oženjen, i kakvu je ženu uzeo, da li s velikim mirazom ili bez njega, i da li je tast bio zadovoljan ili se je srdio što je o svadbi dobio malo darova; u jednu riječ, nije ništa propustio. Razumije se samo po sebi da ga je zanimalo dozнати kakvi su po okolini vlastelini, pa je saznao da ima svakakvih vlastelina: Blohin, Počitajev, Miljnoj, Čeprakov, pukovnik, Sobakjevič.¹²

— A! Sobakjeviča znaš? — zapita on i dozna odmah da baba zna ne samo Sobakjeviča nego i Manjilova, i da je Manjilov finiji od Sobakjeviča: odmah naređuje da mu se skuha kokoška, naručuje i teletine; ako ima ovče jetre, zaiskat će i ovče jetre, i svega, štогод okusi, a Sobakjevič naručuje samo jedno kakvogod jelo, ali zato će pojesti sve i još će za te iste novce zaiskati i prida.

Dok je tako razgovarao i jeo prasetinu, od koje je ostao samo još posljednji komadić, zazuće se lupa od točkova na kočiji što se je dovezla. Izviri kroz prozor i spazi laku bričku što je stala pred krčmom, a zapregnuta je u nju trojka dobrih konja. S bričke silaze neka dva muškarca: jedan je plavokos, visoka rasta, drugi nešto manji, crnomanjast. Plavokosi je u tamnomodroj surki, crnomanjasti naprosto u prutastu kratku kaputiću. Podalje se dovlači još neka prazna kočijica koju vuku četiri konja duge dlake, s rastrganim ajmovima, zapregnuti užetima. Plavokosi se odmah popne uza stube gore, a crnomanjasti ostao, pa čupka nešto u brički, razgovara tamo sa slugom i u isti mah domahuje onoj kočiji što se vozi za njima. Njegov se glas učini Čičikovu nekako poznatim. Dok ga je promatrao, dospio već plavokosi napipati vrata i otvoriti ih. Bio je to čovjek visoka rasta, mršava lica, štono vele: istrošen, riđih brčića. Po preplanulom mu se je licu razbiralo da on zna šta je dim, ako ne od puščanoga praha, a ono barem duhanski. Uljudno se pokloni Čičikovu i Čičikov mu uzvrati isto tako. Za nekoliko bi se časaka oni bili zaciјelo razgovorili i dobro bi se upoznali, jer početak je već bio započet i obadvajica su skoro u isti mah izjavila svoje zadovoljstvo što je jučerašnja kiša pritisla prašinu na zemlju, te je sada hladovito i ugodno putovanje, — kad uđe crnomanjasti drug njegov, zbaci kapu s glave na stol i momački nakostriješi rukom svoju crnu, gustu kosu. Bio je to momčina srednjeg stasa, jako lijepo uzrastao, punih, rumenih obraza, bijelih zubi kao snijeg i zalizaka crnih kao smola. Bio je jedar, krv i mlijeko, a zdravlje mu, činilo se, brizga s lica.

— O-ho-ho! — zavikne on odjednom i raširi ruke, kad je spazio Čičikova. — Po kojem dobru?

Čičikov prepozna Nozdrjova, onoga istoga s kojim je ručao kod državnoga odvjetnika i koji se je za nekoliko časaka tako združio s njim da ga je već stao tikati, premda mu on nije dao nikakva povoda.

— Kamo si putovao? — zapita Nozdrjov, pa i ne sačeka odgovor, nego nastavi: — A ja, brate, sa sajma. Čestitaj mi: prokartao sam ama sve! Vjeruješ li ti da još nikada u životu nisam toliko prokartao? Ta dovezao sam se na najmljenim kolima. Evo baš pogledaj kroz prozor! — I on nagne Čičikovljevu glavu, tako da je skoro udario njome u okvir. — Vididiš, kakve su rage? Jedva su me dovukle, proklete; prešao sam već u njegovu evo bričku.

— Govoreći ovo, pokaže Nozdrjov prstom na svojega druga. — A vi se još ne poznajete? Zet moj, Mižujev!¹³ Cijelo sam jutro s njime govorio o tebi. »Pazi«, velim, »da ćemo mi sresti Čičikova«. Samo da znaš, brate, koliko sam prokartao! Vjeruješ li meni, nisam samo spiskao četiri kasača, — sve sam spraskao. Eto nema na meni ni lanca ni sata... — Či-

¹² Buhin, Poštovanov, Sapunski, Pokrovčev (pokrovac na konjskom sedlu), Psetić.

¹³ Migavčev.

čikov pogleda i razabra da na njemu zaista nema ni lanca ni sata. Učini mu se dapače da mu je i jedan zalizak manji i nije onako gust kao drugi. — A da sam samo dvadeset rubalja imao u džepu, — nastavi Nozdrjov: — nikako više nego dvadeset, sve bih bio iskartao, to jest, ne bih samo iskartao, nego bih kao pošten čovjek odmah trideset tisuća strpao u kesu.

— Ali ti si i onda govorio ovako, — odvrati plavokosi, — a kad sam ti dao pedeset rubalja, odmah si ih smaknuo.

— Kako ih i ne bih smaknuo! Po Bogu, kako ih ne bih smaknuo! Da nisam sâm počinio glupost, ne bih zaista bio smaknuo. Da nisam iza parolija uzvratio na prokletu sedmicu patku, mogao sam razbiti banku.

— A ipak ju nisi razbio, — primijeti plavokosi.

— Nisam ju razbio, jer sam u nevrijeme uzvratio patku. A zar ti misliš da tvoj major dobro igra?

— Igrao dobro ili zlo, samo je tebe nadigrao.

— Silna li čuda! — reče Nozdrjov: — ovako mogu i ja njega nadigrati. Ali neka on pokuša igrati doublet, pa će onda vidjeti, onda će vidjeti, kakav je on igrač! Za to, brate Čičikov, da znaš, kako smo bančili prvih dana! Sajam je zaista bio izvrstan. Sami trgovci vele da još nikada nije bilo ovakvoga skupa. Štogod su dovezli s mojega imanja, sve se je prodalo uz najpovoljniju cijenu. Eh, brate, kako smo probančili! Još i sada, kad se sjetim... do vraga! To jest, žalim što tebe nije bilo! Smisli, tri je vrste od grada stajala dragunska pukovnija... Vjeruješ li da su časnici, koliko ih je god bilo, četrdeset je samih časnika bilo u gradu... Kad mi stadosmo, brate, da pijemo... Stožerni kapetan Pocjelujev¹⁴... divan čovjek! To su brci, brate! Bordeaux on krsti naprsto bućkurišem. »Ded donesi, brate«, veli, »bućkuriša!« Poručnik Kuvšinjikov¹⁵... Ah, brate, to ti je premio čovjek! Može se reći, prava pravcata lupača. Vazda sam bio s njim. Kakvoga nam je vina dao Ponomarjov!¹⁶ Treba da znaš da je on hulja i ništa mu u dućanu ne možeš kupovati, svakakvoga gada miješa u vino: sapanovine, opaljena pluta, pa i zóvê podlac primješava; ali zato kad iz daleke sobice, koju zove zasebnom, izvuče kakvu bočicu, onda, brate, naprsto uzligećeš u empireje. Šampanjac smo imali takav... šta je prema njemu gubernatorov? — naprsto kvas. Smisli, nije clicquot, nego nekakav clicquot-matradura; to znači: dvostruki clicquot. I još namaknuo bocu francuskoga vina, po imenu: bonbon. Miris? — ružica i sve što hoćeš. Al smo probančili!... Iza nas se dovezao neki knez, poslao u dućan po šampanjac, — nema u svem gradu nijedne boce: sve ispili časnici. Vjeruješ li da sam ja sâm za objedom ispio sedamnaest boca šampanjca?

— No, sedamnaest boca ne možeš ti ispit, — primijeti plavokosi.

— Kao pošten čovjek velim da sam ispio, — odgovori Nozdrjov.

— Možeš govoriti što te volja, a ja tebi velim da nećeš ispitni deset.

— No, hoćeš li da se kladiš da će ispit?

— Čemu da se kladim?

— Ded se okladi za pušku što si je kupio u gradu!

— Neću.

¹⁴ Poljupčev.

¹⁵ Vrčević.

¹⁶ Crkvenjakov.

- Pa ded se okladi, pokušaj!
 - Neću ni pokušati.
 - Da, nestalo bi tebi puške kao kape. Hej, brate Čičikov, žalio sam zaista što tebe nije bilo! Znam da se ti ne bi ni rastajao s poručnikom Kuvšnjikovim. Kako bi se lijepo ti združio s njim! Nije on onakav kao državni odvjetnik i sve gubernijske tvrdice u našem gradu, što dršću za svakom kopjejkom. Taj ti zna, brate, i galjbik,¹⁷ i bančicu zna da drži, i sve zna, štograd te volja. Hej, Čičikov, što nisi došao! Zbilja si ti za to prasac, govedar! Poljubi me, dušo, volim te na smrt! Mižujev, gledaj: evo nas je sudbina sastavila! No, šta je on meni, ili ja njemu? Doputovao, Bog bi ga znao otkud, a i ja živim tu... A koliko je kočija bilo, brate, i sve to en gros. Udario ja u fortunku,¹⁸ dobio dvije boćice pomade, porculansku tasu i gitaru, onda opet metnuo jednom i profućkao, gadarija, još i šest srebrnih rubalja. A kakav je ženar Kuvšnjikov, samo da znaš! Bio sam s njim skoro na svim plesovima. Jedna je bila tako nagizdana, sam riš i triš na njoj, i vrag je znao čega nije bilo... Ja samo mislim u sebi: »vrag ju odnio!« A Kuvšnjikov ti je obješenjak sjeo do nje i na francuskom ju jeziku obasipa komplimentima... Vjeruješ li, ni proste žene nije propuštao. To on krsti: »zasladiti se jagodom«. Riba smo i suhih jesetara najamili divnih. I ja sam jednu jesetu ponio, — sva sreća što sam se sjetio i kupio dok sam još imao novaca. Kamo ti sada putuješ?
 - Pa k jednomu čovjeku, — odgovori Čičikov.
 - Kakav je to čovo? Mani ga se! Hajde k meni!
 - Ne mogu, ne mogu; imam posla.
 - Eto već i posao! Već i izmislio! Ah, ti Opodeljdok Ivanovič!
 - Imam zaista posla, i još nužna.
 - Kladim se da lažeš! Ded samo reci, komu ideš?
 - Pa k Sobakjeviču.
- Nozdrjov prasne u onakav glasni smijeh kakvim zna hohotati samo jedar, zdrav čovjek, pa mu se javljaju svi redom zubi, bijeli kao šećer, dršću i poigravaju obrazi, a susjed se iza dvojih vrata, u trećoj sobi, trga izà sna, rogaći oči i govori: — Šta ga je snašlo!
- Šta je tu smiješno? — reći će Čičikov, nešto i ozlovoljen takvim smijehom.
- Ali Nozdrjov je i dalje hohotao na sav glas i priklapao:
- Jaoh, nemoj! Pući ću zaista od smijeha.
 - Nije tu ništa smiješno: dao sam mu riječ, — reče Čičikov.
 - Ta požalit ćeš što si živ kad stigneš k njemu: to ti je naprsto tvrdica! Ta znam ja tvoju narav: ljuto ćeš se zabezknuti ako misliš da ćeš tamo naići na bančicu ili na bocu kakvoga bonbona. Slušaj, brate: do vraka Sobakjeviča. Hajdemo k meni! Da vidiš kakvom ću te jesetrom pogostiti! Ponomarjov se je, lupež, samo klanjao i govorio: »Samo za vas; sav sajam — veli — pretražite, nećete naći ovakvu«. Ali nitkov je on strahovit. Rekao sam mu to u oči, »Vi ste — velim — i naš zakupnik prvi lupeži!« Smije se nitkov i gladi bradu. Ja sam s Kuvšnjikovim svaki dan doručkovao u njegovu dućanu. Ah, brate, zaboravio sam ti evo reći: znam da me se sada nećeš okaniti, ali ja ga ne dam za deset tisuća, unaprijed ti velim. — Hej, Porfirij! — zavikne on, prišavši k prozoru, svojemu slugi, koji je u jednoj ruci držao nož, a u drugoj koru kruha i komadić jesetrovine što mu je posreći-

¹⁷ Neka kartaška igra, od njemačke riječi »halb«.

¹⁸ Igra, »kolod sreće«.

lo da uz put odreže, kad je nešto vadio iz bričke. — Hej, Porfirij! — viče Nozdrjov, — ded donesi štene! To je štene! — nastavi on obraćajući se Čičikovu. — Ukradeno je; ni za samoga sebe ne bi ga dao gospodar. Nudio sam mu kobilu riđušu, što sam ju, sjećaš se, promijenio s Hvostirjovim... — Čičikov uostalom, otkad živi, nije vidio ni riđušu ni Hvo-stirjova.

- Gospodaru! Zar nećete ništa založiti? — zapita u taj mah baba i priđe mu.
- Neću ništa. Eh, brate, al smo probančili. Nego daj mi čašicu votke. Kakve imaš?
- Anisove.
- Daj dakle anisove, — reče Nozdrjov.
- Daj onda i meni čašicu! — priklopi plavokosi.
- U kazalištu je tamo jedna glumica, lupežica, pjevala kao kanarinka! Kuvšinjikov sjedio do mene i veli: »eto, brate, da se je zasladići jagodom!« Samih je komedijaških šatra bilo valjda pedeset. Fenardi se je četiri sata vrtio kao mlin. — Prihvati sada čašicu iz babinih ruku, a baba mu se za to pokloni duboko. — A ded ga amo! — zavikne kad je spazio Porfirija, koji je ušao sa štenetom. — Porfirij je bio isto tako kao i gospodar odjeven u ne-kakav kratak kaput s prošivenom vatom, ali nešto zamazaniji.
- Ded ga, metni ga ovamo na pod.

Porfirij metne štene na pod, a štene raskreči sve četiri šape i zanjuška po zemlji.

- To je štene! — reče Nozdrjov, pa ga uhvati za leđa i odigne ga rukom. Štene skvikne prilično žalostivo.
- No ti nisi učinio što sam ti govorio, — reče Nozdrjov, obrativši se Porfiriju i brižno razmatrajući štenetu trbuh, — nije ti ni na pamet palo da ga iščešljaš?
- Ta ja sam ga iščešljavao.
- A otkuda mu buhe?
- Ne znam ja. Možda su iz bričke povrvjеле na nj.
- Lažeš, lažeš, nisi ni mislio da ga češljaš; ti si, glupane, valjda i svoje buhe pustio na njega. Ded pogledaj, Čičikov, pogledaj, kakve su mu uši; evo na, popipaj rukom!
- Pa čemu? Vidim i ovako: dobre je pasmine! — odgovori Čičikov.
- Ne, uhvati baš, popipaj uši!

Čičikov, da mu ugodi, popipa uši i priklopi:

- Da, bit će dobar pas.
- A nos, osjećaš li kako je hladan? Uhvati ga rukom!

Da ga ne uvrijedi, uhvati Čičikov štene i za nos i reče:

- Dobar njuh.
- Prava doga, — nastavi Nozdrjov: — meni su, priznajem, odavno već zazubice rasle za dogom. Na, Porfirij, odnesi ga!

Porfirij uhvati štene pod trbuh i odnese ga na bričku.

- Slušaj Čičikov, ti moraš svakako k meni; svega ima pet vrsta, za tren ćemo dojuriti, a onda izvoli, možeš i k Sobakjeviču.
- Pa što, — pomisli Čičikov u sebi: — svrnut ću zaista i k Nozdrjovu. Po čemu je on gori od drugih? Isto je takav čovjek, a još je i prokartao novce. Vješt je on, vidi se, svemu; od njega se dakle može štošta izmoliti besplatno. Izvoli, hajdemo, — reče: — ali me nemoj predugo zadržavati: žuri mi se.

- No, dušo, tako valja! To je dobro! Ali počekaj! Poljubit će te za to. — Nozdrrov se i Čičikov sada poljube. — I divota: u troje ćemo se odvesti!
- Ne, mene ti, molim te, pusti, — reče plavokosi: — moram kući.
- Trice i kućine, brate; neću te pustiti.
- Žena će mi se bogme srditi; sada možeš prijeći eto u njihovu bričku.
- Nipošto! Nemoj ni da misliš!

Plavokosi je bio od onih ljudi kojima od prvoga pogleda razbiraš u čudi neku tvrdoglavost. Nisi još dospio ni da zineš, a oni su već voljni da se svađaju, pa se čini da se nikada neće složiti s onim što je očito oprečno načinu njihovih misli, nikada neće glupana nazvati umnikom i pogotovo neće htjeti igrati kako im drugi sviraju; a svagda se svršava time da se u naravi njihovoj javlja mekoća, te pristaju baš uz ono što su odbijali, nazivlju glupo pametnim i staju onda igrati kako im drugi sviraju, da ne može bolje ni biti, — u jednu riječ, s početka glade, a na koncu gade.

- Gluparija! — reče Nozdrrov za odgovor na nešto što mu je govorio plavokosi, natakne mu kapu na glavu i plavokosi krene za njima.
- Votku niste platili, gospodaru... — primijeti baba.
- A, dobro je, dobro, matuška. Slušaj, zetiću! Plati, molim te! Nemam ni kopjejke u džepu.
- Koliko te ide? — zapita zetić.
- Pa koliko bi išlo, baćuška! Svega dvadeset kopjejaka u srebru, — reče baba.
- Lažeš, lažeš. Daj joj pol rublja, dosta joj je i predosta.
- Premalo je, gospodaru, — odvrati baba, ali primi novce sa zahvalnošću i još potrči brže da im otvori vrata. Nije bila u gubitku, jer je četverostruko zacijenila votku.

Putnici posjedaju. Čičikovljeva se brička poveze uporedo uz bričku, u kojoj su sjedjeli Nozdrrov i njegov zet, i zato su se sva trojica mogla za puta razgovarati po volji. Za njima se je vozila i neprestano zaostajala mala kočijica Nozdrjovljeva, koju vuku mršavi najmljeni konji. U njoj je sjedio Porfirij sa štenetom.

Kako razgovor što su ga putnici vodili nije bio jako zanimljiv za čitaoca, to ćemo učiniti bolje ako štogod reknemo o samom Nozdrrovu, kojega će možda zapasti da u našoj poemi odigra ne baš posljednju ulogu.

Nozdrjovljevo je lice valjda već donekle poznato čitaocu. Svakomu se je dešavalо da susreće podosta ovakvih ljudi. Oni se zovu kočopernim momcima, na glasu su u djetinjstvu i u školi kao dobri drugovi, a uza sve to izvlače ljute batine. S lica im se svagda čita nešto otvoreno, iskreno, junačno. Brzo se upoznavaju i tek što si trenuo, već ti govore: ti. Prijateljstvo sklapaju, čini ti se, zanavijek; ali se skoro svagda zbiva da onaj koji se je sprijateljio još te se iste večeri i pobije s njima na prijateljskoj gozbici. Svagda su oni govorljivci, lupače, smjelice, naočiti ljudi. Nozdrrov je s trideset i pet godina bio onaj isti koji i s osamnaest i dvadeset godina: voljan da banči. Ženidba ga nije ni malo promijenila, pogotovo gdje mu je žena nabrzno otišla na onaj svijet, a njemu ostavila dvoje djece, koja mu nikako nisu bila potrebna. Ali djecu je njegovala lijepuškasta dadilja. Kod kuće nije mogao istrajati dulje nego jedan dan. Oštiri mu je nos njušio na nekoliko desetaka vrsta gdje je sajam sa svakakvim zborovima i igrankama; za trenuće oka bio je već tamo, svađao se i zametao gungulu za zelenim stolom, jer u njega je bila, kao i u svih ovakvih ljudi, mala strast za kartanje. Kartao se nije, kako smo već vidjeli iz prve glave, sasvim besprijeckorno i čisto, nego je znao mnogo raznih smicalica i drugih finoća, te se je zato igrajao često svršavala drugom igrom: ili bi ga izgruhali čizmama, ili bi mu očupali guste i jako lijepe

zaliske, tako da se je gdjekada vraćao kući samo s jednim zaliskom, i to prilično rijetkim. Ali zdravi su i puni obrazi njegovi bili tako valjano sazdani i tolika je snaga za rastenje bila u njima da su zalisci nabrzo opet izrastali, dapače još i ljepši od pređašnjih. A najčudnije je bilo ovo, što jedino u Rusiji može da se zbiva: za neko se je vrijeme već i opet sastajao s tim prijateljima što su ga mlatili, i sastajao se kao da nije ništa bilo: i on, kako se veli, ništa, i oni ništa.

Nozdrrov je u nekom pogledu bio historijski čovjek. Ni na jednom sastanku gdje je on nije moglo biti bez historije. Kakvagod se je historija morala desiti svakako: ili ga ispod ruke izvedu iz dvorane žandari, ili i prijatelji moraju da ga izguraju. Ako se pak ne dogodi ovako, bit će ipak štograd što se drugomu nikako ne dešava: ili će se tako nakresati na buffetu da se samo smije, ili će se toliko upeti da laže, da će se napisljetu i sam zaštijeti. I nalagat će svašta bez ikakve potrebe: odjednom će pripovijedati kako je imao konja nekakve modre ili rumene dlake, i sve ovakve nesklapnosti, tako da slušaoci odlaže nazad i vele: »No, brate, čini se da ti melješ koješta.« Ima ljudi, kojima je strast da vole zagaditi bližnjemu, kadšto i bez ikavoga razloga. Gdjekoji, na primjer, dapače i čovjek višega stepena, plemenita lika, sa zvijezdom na prsima, stiskivat će vam ruku, razgovarat će s vama o dubokim predmetima koji izazivaju na razmišljanje, a onda će vam evo odmah, pred vašim očima, zagaditi; i zagadit će tako kao prosti koleški regulator, nipošto kao čovjek sa zvijezdom na prsima koji razgovara o predmetima što izazivaju na razmišljanje, te samo stojiš, čudiš se i slijedeš ramenima, ništa više. Takvu je neobičnu strast imao i Nozdrrov. Što se je tko bliže združio s njim, tim bi mu on prije zasolio: razglašivao bi izmišljotine, razvrgavao svadbu, trgovinsku pogodbu i nipošto nije sudio da vam je neprijatelj; naprotiv, ako mu se desi slučaj da se opet sastane s vama, ponjet će se nanovo prijateljski i reći će dapače: »Ta ti si ništarija, — nikada mi ne dolaziš.« Nozdrrov je u mnogom pogledu bio mnogostran čovjek, to jest čovjek svemu vješt. U isti vam se je čas nudio da će otici kamogod želite, ma i na kraj svijeta, da će se upustiti u poduzeće kakvogod hoćete, i da će promjenili što bilo da bilo za ono što želite. Puška, pas, konj, — sve mu je bilo za mijenjanje, ali nipošto poradi toga da se okoristi; bivalo je to naprsto od nesmirive živahnosti i žustrine njegove naravi. Ako mu na sajmu posreći da se namjeri na plitka čovjeka i da ga operuša, kupovao je svu silu stvari što su mu pred tim pale u oči po dućanima: ajmova, svjećica kadilja, rubaca dadilji, ždrijepca, sūšákâ, srebrnu umivaonicu, holandskoga platna, najfinijega brašna, duhana, pištolja, sleđeva, slika, brus, lonaca, cipela, suđa od fajanse, — koliko mu doteče novaca. Ali rijetko se je događalo da je to dovozio kući: gotovo još istoga je dana prepustao sve drugomu, sretnijemu igraču, gdjekada još dometao vlastitu lulu s duhankesom i grlićem, kadšto i sav četvoro-preg sa svime, s kočijom i s kočijašem, tako da je sam gospodar odlazio u kratku kaputu ili haljetku potražiti kojega prijatelja, pa se poslužiti njegovom kočijom. Eto, kakav je bio Nozdrrov! Možda će njega nazvati karakterom koji je nestao, te će govorili da sada nema više Nozdrrova. Avaj, nepravedni će biti koji ovako stanu govoriti. Još dugo neće Nozdrrova nestati sa svijeta. On je svagdje med nama i možda je samo u drugačijem kaftanu; ali ljudi su lakomisleno-nepronicavi, te im se čovjek u drugačijem kaftanu čini drugim čovjekom.

Međutim se tri kočije dovezle već pred stube Nozdrjovljeva doma. U kući nisu bili ništa spremili za njihov doček. Nasred jedaće sobe stoje drveni nogari, a na njima stoje dva seljaka, kreče zidove i otežu neku beskrajnu pjesmu; sav je pod poprskan vapnom. Nozdrrov zapovjedi da seljaci i nogari odmah ispadnu napolje, te otrči u drugu sobu da izdahnoge. Gosti začuju kako on naređuje kuharu objed; kad je to smislio, Čičikov, koji je već nešto stao osjećati apetit, uvidi da oni prije pet sati neće sjesti za stol. Kad se je Nozdrrov vratio, povede goste da razgledaju sve štograd on ima na imanju, te im za dva sata i nešto

više pokaza ama sve, tako da nije ništa više preostalo što bi im pokazivao. Najprije pođo-
še razgledati konjušnicu, i tamo vidješe dvije kobile, jednu grošastu, drugu riđastu, onda
ždrijepca mrkova, koji baš nije bio naočit, ali se je Nozdrjov bogmao da je za njega platio
deset tisuća.

- Deset tisuća nisi ti za njega dao, primijeti zet. — Ne vrijedi ni tisuću.
- Tako mi Boga, platio sam deset tisuća, — reče Nozdrjov.
- Bogmaj se ti koliko te volja, — odvrati zet.
- No, hoćeš li da se okladimo? — reći će Nozdrjov.

Zet ne htjede da se kladi.

Onda im pokaza prazne pregrade, gdje su prije također stajali valjani konji. U toj istoj
konjušnici vidješe jarca, koji se je po staroj praznovjerici morao držati kod konja, pa se je
činilo da se slaže s njima, a šeta im se ispod trbuha kao kod svoje kuće. Onda ih Nozdr-
jov odvede da vide vučića, koji je privezan konopcem.

— Evo vučića! — reče, — ja ga navlas hranim prijesnim mesom. Htio bih da bude prava
zvijer.

Odu vidjeti ribnjak, u kojem ima, veli Nozdrjov, takve ogromne ribe da dva čovjeka je-
dva jedvice izvlače jednu ribu, ali o tom je srodnik odmah posumnjao.

— Ja će tebi, Čičikov, — reče Nozdrjov, — pokazati izvrstan par pasa: krepčina butova
zadivljuje, a njuška je kao igla! — i povede ih k maloj kućici, jako lijepo sagrađenoj, okru-
ženoj velikim dvorištem, zagrađenim sa sviju strana. Kad uđoše u dvorište, spaze tamo
svakakvih pasa, i dugovlasih, i runjavih, svakojakih boja i masti: kolastih s crnim bilje-
gama, sa žutim mrljama, s murgastim pjegama, sa šarenim pjegama, crvenim pjegama,
crnih usiju, sivilih usiju... Tu je bilo sviju imena, sviju zapovjednih oblika: strijelac, psovač,
letipas,¹⁹ požar, oholica, črčkalo, vitlač, dostig, nestrpljivac, lastavica, nagrada, brižljivica.
Nozdrjov je bio med njima kao otac u porodici: svi oni napeli repove, poletjeli gostima
ravno u susret i stali se pozdravlјati s njima. Desetak pasa položi Nozdrjovu šape na ra-
mena. Psovač iskaza Čičikovu toliko prijateljstvo da se je propeo na stražnje noge i laz-
nuo Čičikova baš u usta, tako da je odmah ispljunuo. Razgledali pse što zadivljuju krep-
činom svojih butova, — lijepi su bili psi. Onda odu vidjeti krimsku kuju, koja je već slije-
pa, a kako veli Nozdrjov, nabrzo će skapati, ali prije dvije je godine bila jako lijepa kuja.
Ogledali i kuju, — kuja je zaista bila slijepa. Onda odu razgledati vodenicu, gdje nije bilo
paprice na koju se nasadjuje kamen gornjak i brzo se vrti na vretenu, — prše,²⁰ kako ruski
seljak divno veli. — A tu je blizu i kovačnica, — reče Nozdrjov. Prođu malo i zbilja spaze
kovačnicu; razgledaju i kovačnicu.

— Evo, po tom polju, — reče Nozdrjov, pokazujući prstom u polje, — toliki zečevi vrve
da se i ne vidi zemљa; ja sam sâm svojim rukama uhvatio jednoga za stražnje noge.

— No, zeca ti nećeš uhvatiti rukom, — primijeti zet.

— A jesam uhvatio, baš jesam uhvatio! — odvrati Nozdrjov. — Odvest će te sada, — na-
stavi on, obraćajući se Čičikovu, — da vidiš među dokle je moja zemљa.

Nozdrjov povede svoje goste poljem, koje je na mnogim mjestima brežuljasto. Morali
gosti basati po ugarnicama i podrljanim njivama. Čičikov stao sustajati. Na mnogim im
se mjestima cijedi pod nogama voda: tako je nizovito to polje. Isprrva su pazili i oprezno
prekoračivali, ali kad vidješe da im to ne koristi, potumaraju naprečac, ne razbirajući

¹⁹ U ruskom: strjeljaj, obrugaj, porhaj; zapovjedni oblik.

²⁰ Vodenična se paprica zove u ruskom jeziku: porhllica, a prhati: porhatj.

gdje je veće a gdje manje blato. Prevale priličan put i ugledaju zbilja među, drven stupac i uzak jarak.

- Evo međe! — reče Nozdrrov: — štogod vidiš na ovu stranu, sve je to moje, pa i na ovu stranu, sva ta šuma što se eno modri, i sve što je za šumom, sve je moje.
- A otkad je ta šuma tvoja? — zapita zet. — Zar si ju skoro kupio? Ta nije bila tvoja.
- Jest, kupio sam ju nedavno, — odgovori Nozdrrov.
- Kada si brže dospio da ju kupiš?
- Pa šta, još sam ju prekjučer kupio i skupo sam platio, vrag ju odnio!
- Ta ti si onda bio na sajmu.
- Eh ti Sofron!²¹ Zar ja ne mogu biti u isti mah i na sajmu, i kupiti zemlju? Bio sam dakle na sajmu, a moj je nastojnik kupio tu bez mene!
- No, jedino ako je nastojnik, — reče zet, ali i sada posumnja i zaklima glavom.

Gosti se vrate kući tim istim ružnim putem. Nozdrrov ih odvede u svoj kabinet, gdje uostalom nije bilo ni traga onomu čega inače ima po kabinetima, to jest knjigama ili papirima; vise samo sablje i dvije puške, jedna za tri stotine, druga za osam stotina rubalja. Zet ih razgleda i samo zaklima glavom. Onda budu pokazani turski kindžali, od kojih je na jednom po zabuni bilo urezano: *M a j s t o r S a v e l i j S i b i r j a k o v*. Odmah je za tim pokazan gostima organac. Nozdrrov im odmah odvrti štošta. Organac nije neugodno svirao, ali u njemu kao da se je nešto dogodilo, jer mazurka se je svršavala pjesmom: *M a l j b r u g k r e ē e n a v o j n u*,²² a *M a l j b r u g k r e ē e n a v o j - n u* dokončao se iznenada nekim odavno poznatim valsom. Nozdrrov je već odavno bio prestao da vrti, ali u organcu je bila jedna jako živahna svirala, koja se nikako nije htjela smiriti i dugo je još pištala sama samcata. Onda budu pokazane lule, drvene, glinene, stivene, pušene i nepušene, presvučene divokozjom kožom i nepresvučene, čibuk s jantarovim grlićem, nedavno iskartan, duhankesa, koju je vezla neka grofica što se je negdje na poštanskoj stanici preko ušiju zaljubila u njega, a ručice su joj, veli on, najnježniji *s u p e r f l u*, — riječ, koja je njemu valjda značila najviši vršak savršenosti. Pošlo su založili suhe jesetre, posjedaju oko pet sati za stol. Objed, kako se vidi, nije Nozdrrovu bio glavna stvar u životu; jela nisu igrala veliku ulogu: nešto je zagorjelo, a nešto se i nije skuhalo. Kuhara je očevidno vodilo neko nadahnuće, te je on metao ono što bi mu stiglo pod ruku; ako je kraj njega biber, on sipa biber, ako mu se desi kupus, on gura kupus, natrpava mljekom, šunkom, graškom, — u jednu riječ: zbabaj šta bilo da bilo, a ukus će se kakav god zacijelo desiti. Zato se je Nozdrrov naklopio na vina: još nije ni juha donesena, a on već ulio gostima po veliku čašu portskoga vina i još po čašu haut-sauternes, jer po gubernijskim i kotarskim gradovima nema prostoga sauternesa. Onda naloži Nozdrrovu da se doneše boca madeire, »od koje nije ni sam maršal pio bolje.« Madeira je bogme i palila u grlu, jer trgovci znaju već ukus vlastelina, koji vole dobru madeiru, te ju nemilice začinjavaju rumom, a gdjekad ulijevaju u nju i kraljevske vode,²³ nadajući se da će sve podnijeti ruski želuci. Zatim naredi Nozdrrov da se još doneše osobita boca, koja je, veli on, u isti mah i burgundac i šampanjac. Ulijevao je jako usrdno u obadvije čaše, — i desno, i lijevo, i zetu, i Čičikovu; ali Čičikov primjeti nekako letimice da sebi ne prilijeva mnogo. To ga navede da bude oprezan, pa čim bi Nozdrrov kakogod zapodijevao razgo-

²¹ Mudrijaš.

²² Malbrouck s'en va-t-en guerre, pjesma o vojvodi Marlboroughu iz španjolskoga nasljednoga rata.

²³ Salitra i solna kiselina, u kojoj se topi zlato.

vor ili dolijevao zetu, Čičikov bi onoga trena izručivao svoju čašu u tanjur. Nakon kratka vremena bude na stol donesena oskorušovača, koja je, kako Nozdrjov veli, sasvim onakvoga okusa kao skorup, ali se je u njoj za čudo osjećala klipara u svoj jačini. Onda su pili neki balzam, kojemu je takvo ime da se teško i pamti, pa i sâm ga je gospodar drugi put okrstio već drugaćijim imenom. Objed se već odavno svršio i vina su okušana, a gosti sve još sjede za stolom. Čičikov nije nikako htio o glavnoj stvari govoriti s Nozdrjovim pred njegovim zetom: zet je bio ipak tuđ čovjek, a sama stvar iziskuje prijateljski razgovor nasamo. Uostalom, teško da bi zet mogao biti opasan čovjek, jer kao da se je ljudski nakresao, pa kako sjedi na stolici, sve kluča nosom. Kad je i sam razabrao da je u lošu stanju, uze se naposljetku izmaljati da bi kući, ali takvim lijenim i mlijativim glasom, kao da – po ruskoj rečenici – kliještama navlači na konja ajam.

- Nipošto, ne puštam! – reče Nozdrjov.
 - Nemoj me vrijedeđati, prijatelju, ja ču zaista da odem, – govorio je zet; – ti ćeš mene jako uvrijediti.
 - Koješta, koješta! Ovoga ćemo časa udesiti banku.
 - Ne, brate, udešavaj ti sam, a ja ne mogu; žena će mi jako prigovarati, zaista; moram joj pripovijedati o sajmu. Treba, brate, zaista treba da joj ugodom. Ne, nemoj me zadržavati!
 - No, neka ženu... baš ćete i važan posao raditi!
 - Nemoj, brate! Ona je takva dobra žena. Zbilja je primjerna, tako čestita i vjerna! Iskaže takve usluge... hoćeš li povjerovati? Suze mi udaraju na oči. Ne, nemoj me zadržavati; tako bio častan čovjek, idem. To ti velim po pravoj savjesti.
 - Neka ide: kakva je korist od njega? – tiho će Čičikov Nozdrjovu.
 - I zaista! – reče Nozdrjov: – strahovito ne marim ovakve mlakonje! – i nadoveže na glas: – no, vrag te odnio, idi pa se mazi sa ženom, fećuk!
 - Nemoj ti mene, brate, ružiti da sam fećuk,²⁴ – odvrati zet, – ja njoj dugujem život. Ona je zaista tako dobra, mila, takvu mi dragost iskazuje... da mi suze udaraju na oči. Zapitat će šta sam video na sajmu, – moram joj pripovjediti sve... tako je zaista mila.
 - Pa idi, buncaj joj budalaštine! Evo ti twoja kapa.
 - Ne, brate, ne bi nipošto trebao ovako govoriti o njoj; ovim ti, može se reći, vrijedaš mene samoga, ona je tako mila.
 - Pa kupi se što brže k njoj!
 - I hoću, brate; oprosti što ne mogu ostati. Od sve bih duše volio, ali ne mogu. – Još je dugo ponavljaо zet svoje isprike i nije ni primjećivao da već odavno sjedi u brički, da se je već odavno izvezao na vrata i da su već odavno pred njim sama pusta polja. Teško da mu je žena čula mnogo potankosti o sajmu.
 - Tričav čovjek! – reče Nozdrjov, stojeći kraj prozora i gledajući za kočijom što odlazi.
 - Gle, kako mili! Konjić mu logov nije loš, odavno sam ga već htio prigrabiti. Ali s njim se ne možeš nikako pogoditi. Fećuk, naprosto fećuk!
- Uđu nakon toga u sobu. Porfirij donese svijeće i Čičikov spazi u domaćinovim rukama igru karata, koje se stvoriše ne zna se otkud.
- A šta, brate, – reče Nozdrjov, pa stisne karte sa strane i мало ih previje, tako da je pukao papir i otfrknuo, – no, da provedemo vrijeme, držim banku, tri stotine rubalja!

²⁴ Fećuk, uvredljiva riječ za muškarca, potječe od slova »fita«, (theta u grčkom), koje neki smatraju nepristojnim. – Gogoljeva primjedba.

Ali Čičikov se pričini kao da nije ni čuo o čemu je govor, te reče kao da se je odjednom sjetio:

- A! Da ne zaboravim: nešto bih te zamolio.
- Šta?
- Ded obreci najprije da ćeš mi ispuniti molbu.
- Pa kakva je to molba?
- No, ded obreci!
- Na volju ti.
- Poštena riječ?
- Poštena riječ.
- Evo, kakva je molba: ti imaš zacijelo mnogo kmetova koji su pomrli, ali nisu još izbrisani iz revizije?
- Pa imam; a što?
- Prevedi ih na mene, na moje ime!
- A šta će oni tebi?
- Pa trebam ih.
- Ali čemu?
- No, trebam, to je već moja stvar, – ukratko, trebam.
- Jamačno si naumio nešto. Priznaj, šta?
- A šta bih naumio? S takvom ništinom ne možeš ništa ni naumiti.
- Šta će ti dakle?
- Oh, kako si radoznao! Svake bi trice on da opipa rukom, pa i da ih omiriše!
- A zašto nećeš da kažeš?
- Pa šta bi ti koristilo da znaš? Tako me je naprosto snašla volja.
- Da znaš dakle: doklegod mi ne rekneš, neću učiniti.
- No, vidiš, to već nije pošteno od tebe: rekao pa porekao.
- Kako ti drago, a ja neću učiniti dok mi ne rekneš čemu je to.
- Šta bih mu rekao? – pomisli Čičikov, razmisli časkom i izjavи da su mu mrtve duše potrebne zato da stekne ugled u društvu, jer on nema velikih imanja, te bi da ima međutim bar kakvih dušica.
- Lažeš, lažeš! – reče Nozdrjov i ne pusti mu ni da svrši: – lažeš, brate!

Čičikov razabra i sam da nije smislio jako vješto i da mu je izgovor prilično slab.

– Kazat će ti dakle iskrenije, – ispravi on: – samo te molim, nemoj se nikomu izlanuti. Nakanio sam da se oženim; ali treba da znaš da su otac i mati moje zaručnice odviše ambiciozni ljudi. Zaista prava nevolja. I ne volim što sam se upustio: oni bi svakako da u mladoženje bude ništa manje nego tri stotine duša, a kako meni nedostaje skoro poldrug stotine kmetova...

- Ta lažeš, lažeš! – zavikne opet Nozdrjov.
- No, sada ja, – odvrati Čičikov, – nisam evo ni ovolicko slagao, – i on pokaže palcem na malom prstu maljucan dijelak.
- Kladim se za glavu da lažeš!
- To je ipak uvreda! Šta sam ja zapravo? Zašto ja svakako lažem?

— Pa znam ja tebe: ta ti si velik lupež, — dopusti da ti to reknem u prijateljstvu! Da sam ja tvoj starješina, objesio bih tebe o prvo drvo.

Čičikova uvrijedi ta primjedba. Bila mu je neugodna svaka riječ, koja je ikoliko gruba ili vrijeda pristojnost. Nije nipošto volio dopuštati da se itko ovako familijarno vlada prema njemu, osim jedino ako je to ličnost suviše visoka zvanja. I zato se je sasvim uvrijedio.

— Tako mi Boga, objesio bih te, — ponovi Nozdrrov: — ja ti to govorim iskreno, ne zato da te uvrijedim, nego ti velim prijateljski.

— Svemu ima granice, — reče Čičikov s osjećajem dostojanstva: — ako hoćeš da se razmećeš ovakvim riječima, idi u kasarne, — i dometne zatim: — ako nećeš da pokloniš, onda prodaj.

— Da prodam! Ta znam ja tebe, ta ti si podlac, ta ti ih nećeš skupo platiti!

— Eh, i ti si baš valjan! Pazi se ti! Jesu li ti one alemove?

— Pa tako i jest. Znao sam ja već tebe.

— Molim te, brate, kakva je to u tebe židovska pobuda! Ti bi mi ih naprsto trebao dati.

— Slušaj dakle: da ti dokažem kako ja nisam nikakva tvrdica, ne ištem ništa za njih. Kupi od mene ždrijepca, dat ћu ti ih za prid.

— Šta će meni, molim te, ždrijebac? — reći će Čičikov, zaista u čudu od ovakve ponude.

— Kako, šta će ti? Ta ja sam za njega platio deset tisuća, a tebi ga dajem za četiri.

— Pa šta će meni ždrijebac? Ne držim ždrepčanu.

— Ali poslušaj, ti ne razumiješ: ta ja sada od tebe ištem samo tri tisuće, a onu mi tisuću, što preostaje, možeš platiti kasnije.

— Ta ne treba meni ždrijebac, Bog s njim!

— No, ded kupi kobilu riđušu.

— Ne treba mi ni kobila.

— Za kobilu i za čilaša, što si ga vidio kod mene, ištem od tebe samo dvije tisuće.

— Ta ne trebaju meni konji.

— Prodat će ih: na prvom će ti sajmu trostruko platiti za njih.

— Onda ih bolje prodaj sam, kad si uvjeren da ćeš dobiti trostruko.

— Znam da ћu dobiti, ali hoću da se i ti okoristiš.

Čičikov mu zahvali za dobrotu i naprečac odbije i čilaša i kobilu riđušu.

— No, kupi onda pse. Prodat ћu ti takav par, naprsto ćeš sav da trneš! Runjave su njuške, brkati; dlaka im se kostriješi kao četina; zaobljenost rebara nedokučiva je umu; šapa je u grudi od dlaka — i ne dotiče se zemlje!

— Pa šta će meni psi? Ja nisam lovac.

— Ali ja bih htio da imaš pasa. Slušaj, ako baš nećeš pasa, onda kupi od mene organac. Divan organac! Mene je samoga, poštenja mi, stajao poldrug tisuće; tebi ga dajem za devet stotina rubalja.

— A šta će meni organac? Ta nisam ja Nijemac da se s njim klatim po cestama i prosim novaca.

— Ta to i nije onakav organac kakav nose Nijemci. Ovo su orguljice; pogledaj baš: sasvim od mahagonova drveta. Evo ћu ti ga opet pokazati! — Uhvati sada Nozdrrov Čičikova za ruku i uzme ga vući u drugu sobu; kolikogod se on nogama odupirao o pod i uvjeravao da već zna kakav je organac, morao je još jednom saslušati kako Maljbrug kre-

će na vojnu. — Kad nećeš za novac, onda slušaj evo ovako: ja će tebi dati organac i sve mrtve duše koliko ih god imam, a ti meni daj svoju bričku i tri stotine rubalja prida.

- No, koješta! A na čemu će se ja voziti?
- Ja će ti dati drugu bričku. Hajdemo u kolnicu, pokazat će ti ju. Samo ju prebojaj i bit će čudo od bričke.
- Al ga je obezumio nespokojni bijes! — pomisli u sebi Čičikov i odluči da će se pošto poto otresti sviju bričaka, organaca i kakvih mu drago pasa, unatoč zaobljenosti njihovih rebara, nedokučivih umu, i unatoč šapama u grudama od dlaka.
- Ta brička, organac i mrtve duše, — sve zajedno.
- Neću! — reče Čičikov još jednom.
- Zašto nećeš?
- Zato, jer naprsto neću, — pa je kraj.
- Ti si zbilja nekakav! S tobom se, vidim, ne može onako kako je običaj med dobrim prijateljima i drugovima, — takav si, zaista! Odmah se vidi, da si dvoličnjak!
- Pa zar sam ja glupan? Rasudi sam: čemu bih nabavljao stvar koju nikako ne trebam?
- Nemoj, molim te, ni govoriti! Sada ja tebe jako dobro znam. Zbilja jesi ništarija! No poslušaj: hoćeš da udarimo banku? Ja će na kartu metnuti sve pokojnike, a i organac.
- No, ako se odlučim za banku, pokorit će se neizvjesnosti, — reče Čičikov i virne međutim ispod oka na karte što su mu bile u rukama. Obadvije mu se igre karata učinile jako nalik na lažne, a i pješčavo je naličje bilo jako sumnjivo.
- Zašto neizvjesnosti? — reče Nozdrjov. — Nikakvoj neizvjesnosti! Ako ti samo posreći, možeš iskartati svu vrašku silu. Eto je! To je sreća! — govorio je i stao bacati, da ga razdraži. — To je sreća! To je sreća! Gle, sve tuče! Eto te proklete devetice, na kojoj sam sve spiskao! Osjećao sam da će me iznevjeriti, ali sam zažmurnio očima i mislim: vrag te odnio, iznevjeravaj me, prokletnice!

Dok je Nozdrjov govorio to, donio Porfirij bocu. Ali Čičikov odlučno odbi i da se karta, i da piće.

- Zašto nećeš da se kartaš? — zapita Nozdrjov.
- Pa zato, jer nisam voljan. A priznajem i velim, nikako se i ne volim kartati.
- Zašto ne voliš?

Čičikov slegne ramenima i dometne:

- Zato, jer ne volim.
- Ništarija si ti!
- Šta će? Takva me je Bog stvorio.
- Naprsto fećuk! Prije sam mislio da si bar ikoliko čestit čovjek, a ti se ne znaš nikako vladati. S tobom se nikako ne može govoriti kao s bliskim čovjekom... Nikakve otvorenosti nemaš, nikakve iskrenosti! Pravi pravcati Sobakjevič, takav podlac!
- A zašto ti grdiš mene? Zar sam ja kriv što se ne kartam? Prodaj mi same duše, ako si već takav čovjek da dršeš za ovakovom budalaštinom.
- Dobit ćeš šipak! Htjedoh, besplatno htjedoh da ti dam, ali sada baš nećeš dobiti! Da mi tri carevine pokloniš, neću ti dati. Kakav si ti sljepar, pećar gadni! Neću odsad nikavoga posla imati s tobom. Otiđi, Porfirij, i reci konjušaru da ne daje njegovim konjima zobi, neka jedu samo sijeno!

Ovakvomu se završetku nije Čičikov nikako nadao.

— Najbolje bi bilo da mi i ne izlaziš na oči, — reče Nozdrjov.

Ali uza svu tu razmiricu ipak su gost i domaćin zajedno večerali, samo sada nije bilo na stolu nikakvih vina s domišljanskim imenima. Stršila je samo jedna boca s nekim ciparskim vinom, od onoga, što se zove kiselicom u svakom pogledu. Iza večere odvede Nozdrjov Čičikova u pokrajnu sobu, gdje mu je bila spremljena postelja, i reče:

— Evo ti postelja! Neću ni laku noć da ti poželim.

Iza Nozdrjovljeva odlaska ostade Čičikov u najneugodnijem duševnom raspoloženju. Sam se je u duši lјutio na sebe što se je svrnuo k njemu i što je uludo protratio vrijeme; ali još gore je grdio sebe što je s njim zapodjeo razgovor o poslu; postupio je neoprezno kao dijete, kao glupan: jer taj posao nije nipošto takav da bi se mogao povjeriti Nozdrjovu... Nozdrjov je gad, Nozdrjov može nalàgati, dometnuti, razglasiti vrag bi znao što, pa će još iskrasnuti kojekakve brbljarije... Ne valja to, ne valja. — Ja sam naprosto glupan! — govorio je sebi. Noć je prespavao jako loše. Nekakvi su ga sitni, jako živahni kukci ujedali bolno, prebolno, tako da se je cijelom šakom grebao po ujedenom mjestu i govorio: — A vrag odnio vas skupa s Nozdrjovim! — Probudio se je u rano jutro. Prvi mu je posao bio da je obukao domaću haljinu, obuo cipele i preko dvorišta otisao u konjušnicu, da naloži Selifanu neka odmah preže bričku. Vraćajući se dvorištem sretne se s Nozdrjovim, koji je također bio u domaćoj haljini, s lulom u Zubima.

Nozdrjov ga pozdravi prijateljski i zapita, kako je spavao.

— Prilično, — odgovori Čičikov jako suho.

— A ja, brate, — reći će Nozdrjov: — takva me je rugavet svu noć zaokupljala, da mi se gadi i pripovijedati; i po ustima mi je iza onoga jučerašnjega vrvjelo, kao da je eskadrona prenoćila u njima. Pomicli, prisnilo mi se da su me išibali, zbilja, zbilja! I zamisli, tko? Nećeš nikako pogoditi: — stožerni kapetan Pocjelujev skupa s Kuvšnjikovim.

— Da, — pomisli u sebi Čičikov: — dobro bi bilo da su te izmatali i na javi.

— Tako mi Boga! I prebolno! Probudio se ja, do vraka, zbilja me nešto svrbi; zacijelo vještice buhe. No, idi sada, obuci se; odmah ću doći k tebi. Moram samo nagrditi nitkova naštojnika.

Čičikov ode u sobu, da se obuče i umije. Kad je iza toga izšao u jedaču sobu, stajao je već tamo na stolu čajni pribor i bočica ruma. Po sobi je bilo tragova jučerašnjega objeda i večere; četka kao da se nije ni dirnula poda. Po podu su bile razasute mrve hljeba, a pepeo se je od duhana vidio čak i na stolnjaku. Nabrzno uđe i sam domaćin, a pod domaćom mu haljinom nije ništa bilo nego samo razdrljena prsa, po kojima je izrasla nekakva brada. Kako on u ruci drži čibuk i posrukuje iz tase, bio je prekrasan za slikara, koji ne mari silno gospodu, zalizanu i nakuštranu poput brijačkih izložaka, ili ošišanu do kože.

— No, šta misliš dakle? — reče Nozdrjov, pošto je malo pošutio: — nećeš se kartati za duše?

— Ja sam ti već rekao, brate, da se ne kartam; kupiti sam voljan, ako je po volji.

— Neću da prodajem: to ne bi bilo prijateljski. Neću da sadirem kožu vrag bi znao s čega. Druga je stvar udariti banku. Ded da odignemo bar jednu igru.

— Rekao sam već da neću.

— A nećeš da se mijenjaš?

— Neću.

— Slušaj dakle: hajde da se igramo dame; ako dobiješ, sve su tvoje. Ta ja imam mnogo takvih, koje se moraju izbrisali iz revizije. Ej, Porfirij, ded donesi dasku za damu.

- Uzalud ti trud: neću se igrati.
- Ta to nije banka; tu ne može biti nikakve sreće ni varke: sve stoji do vještine. Ja te da-pače upozoravam da nikako i ne znam igrati, nego jedino ako mi štogod dadeš unapri-jed.
- Pa ded, — pomisli u sebi Čičikov, — poigrat će se dame s njim. Damu ja nisam loše igrao, a tu mu nema prilike za smicalice. — Izvoli, neka bude, dame će igrati.
- Duše idu za sto rubalja!
- A zašto? Dosta je ako budu za pedeset.
- Ne, kakva je to stavka pedeset! U tu ti svotu volijem ubrojati još kakvo štene srednje ruke ili zlatni pečatnik uz sat.
- Izvoli dakle! — reče Čičikov.
- A koliko mi daješ unaprijed? — zapita Nozdrjov.
- Poradi čega to? Razumije se, ništa.
- Neka barem budu moja dva poteza.
- Neću: ja i sam igram loše.
- Znamo mi vas, kako vi loše igrate! — reče Nozdrjov istupajući s kamečkom.
- Odavno nisam uzimao u ruke damu! — veli Čičikov pomicući također kamečak.
- Znamo mi vas, kako vi loše igrate! — reče Nozdrjov istupajući s kamečkom.
- Odavno nisam uzimao u ruke damu! — veli Čičikov pomicući također kamečak.
- Znamo mi vas, kako vi loše igrate! — reče Nozdrjov pomicući kamečak, a u isti mah makne suvratkom od rukava i drugi kamečak.
- Odavno nisam uzimao u ruke!... Ehe! Šta je to, brate? Potegni ga natrag! — reći će Či-čikov.
- Koga?
- Pa kamečak, — reče Čičikov i u taj mah spazi pred samim svojim nosom još i drugi kamečak, koji se, kako se čini, gura da bude dama. Otkud se je taj stvorio, jedini Bog zna.
- Ne, — reče Čičikov i ustane od stola, — s tobom se ne može nikako igrati. Tako se ne vuče, — po tri kamečka najedamput.
- Otkud po tri? To je po zabuni. Jedan se je maknuo nehotice; ja će ga potegnuti natrag, izvoli!
- A otkud se je stvorio ovaj drugi?
- Koji drugi?
- Pa ovaj, što se gura da bude dama.
- Eto ti na! Kao da se ne sjećaš!
- Ne, brate, ja sam sve poteze brojao i svega se sjećam; ti si njega istom sada namjestio. Evo tu je njegovo mjesto!
- Šta, — gdje mu je mjesto? — zapita Nozdrjov i pocrveni: — ti, brate, kako ja vidim, izmišljaš!
- Ne, brate, nego se čini, da izmišljaš ti, ali samo ne izmišljaš zgodno.
- Za koga ti mene smatraš? — zapita Nozdrjov: — zar će ja varati?
- Ja tebe ni za koga ne smatram, ali neću nikada više igrati s tobom.
- Ne, ne možeš ti odustati, — govorio je Nozdrjov i žestio se: — igra se je započela!
- Imam pravo odustati, jer ti ne igras kako se pristoji poštenu čovjeku.

- Šta lažeš, ti to ne možeš reći!
- Ne, brate, ti lažeš sam!
- Ja nisam varao i ti ne smiješ odustati; moraš dovršiti partiju!
- Ne možeš ti mene natjerati na to, — odvrati Čičikov hladnokrvno, pristupi daski i smiješa kamečke.

Nozdrrov plane i priđe Čičikovu tako blizu, da je on uzmaknuo dva koraka.

— Prisilit ću ja tebe da igraš. Ne smeta što si smiješao kamečke! Ja pamtim sve poteze. Ponamještat ćemo ih opet onako kako su i bili.

- Ne, brate, stvar je svršena: neću ja s tobom igrati.

- Nećeš dakle igrati?

- I sam vidiš, da se s tobom ne može igrati.

- Ne, nemoj ševrdati, nego kaži: nećeš igrati? — govorio je Nozdrrov i pristupao bliže.

— Neću, — odgovori Čičikov, ali digne ipak obadvije ruke bliže k licu, jer se je stvar zaista razbuktala. Ta mu je opreznost jako valjala, jer Nozdrrov se razmahnuo rukom... i vrlo bi se lako moglo desiti da na koji od prijatnih, punih obraza našega junaka padne neizbrisiva sramota; ali je sretno odbio udarac, zgrabio Nozdrjova za obadvije žestoke ruke, pa ga čvrsto držao.

- Porfirij, Pavluška! — uzvikao se Nozdrrov bijesan, a trga se da se otme.

Kad je Čičikov čuo te riječi, ispusti mu ruke, da kućna čeljad ne bi vidjela laj sablažnjivi prizor, a i jer je osjećao da ne koristi držati Nozdrjova. U taj tren uđe Porfirij i s njim Pavluška, krepak momak, s kojim ne bi bilo nikako probitačno imati posla.

- Ti dakle nećeš dovršiti partiju? — reče Nozdrrov. — Odgovaraj mi otvoreno!

— Ne može se partija dovršiti, — odvrati Čičikov i pogleda na prozor. Smotri svoju bričku, koja stoji sasvim gotova, a Selifan kao da čeka da mu se mahne, pa da pritjera k stubama; ali iz sobe ne može nikako da izmakne: na vratima stoje dva snažna kmetovska glupana.

- Ti dakle nećeš dovršiti partiju? — ponovi Nozdrrov, a lice mu planulo kao od vatre.

- Kad bi ti igrao kako se pristoji poštenu čovjeku, — ali sada ne mogu.

- A! Ti dakle ne možeš, nitkove! Kad si video da ne dobivaš, onda ne možeš! Udrite ga!

— uzvikao se on sav bijesan, obrativši se Porfiriju i Pavluški, a sam zgrabio višnjev čibuk. Čičikov problijedi kao krpa. Htjede nešto reći, ali je osjećao da mu se usne miču, a nema glasa.

— Udrite ga! — više Nozdrrov, srljajući naprijed s višnjevim čibukom, sav zažaren, oznenjen, kao da juriša na nepristupnu tvrđavu. — Udrite ga! — više on takvim glasom, kakvim za velikoga juriša dovikuje svojemu vodu: »naprijed, momci!« kakav odvažni poručnik, koji je zbog mahnite hrabrosti na tolikom glasu već, da se izdaje naročit nalog neka ga za žestoka boja drže za ruke. Ali poručnika je već spopala bojna jarost, sve mu se zavrtilo u glavi: pred njim lebdi Suvorov, on juri na veliko djelo. — Naprijed, momci! — više on, srće i ne misli da škodi zamišljenomu već planu općega juriša, da su se milijuni topovskih zjala ponamještali po puškarnicama nepristupnih tvrđavskih zidina, što se ispinju u oblake, da će njegov slabi vod odletjeti kao pero u zrak i da već zviždi kobno tane što će začepiti njegovo grlato grlo. Ali ako je Nozdrrov prikazao smionoga, smetenoga poručnika, koji juriša na tvrđavu, tvrđava na koju on udara nikako nije nalikovala na nepristupnu. Naprotiv, tvrđavu je spopao takav strah da joj se je duša sakrila u same pete. Stolicu, kojom je namislio da se brani kmetovi su mu već istrgli iz ruku; zažmario

on već očima, ni živ ni mrtav; spremio se da okusi čerkeski čibuk domaćinov i Bog bi znao šta bi mu se još dogodilo; ali sudbini je bilo po volji da izbavi bokove, pleća i sve dobro odgojene česti našega junaka. Iznenada, kao iz oblaka, zazveckao cilikavi glas zvonceata, jasno se razlegla lupa od točaka na kolima što su dojurila pred stube, i čak u sobu dojeknulo teško frkanje i teško dahtanje zagrijane trojke kónjâ što stadoše. Svi i nehotice pogledaju na prozor: s kočije silazi neki brkonja u kaputu napola vojnom. Pošto se je raspitao u predsoblju, ušao on baš u onaj čas kad se Čičikov još nije dospio snaći u strahu, te je bio u najjadnijem stanju u kojem je ikada bio smrtnik.

- Molim, koji je ovdje gospodin Nozdrjov? — zapita neznanac, te pogleda u nekoj dvojumici Nozdrjova, koji je stajao s čibukom u ruci, i Čičikova, koji se je jedva započeo opravljati od svojega nemiloga stanja.
 - Molim najprije, s kim mi je čast govoriti? — zapita Nozdrjov pristupajući mu bliže.
 - Kapetan ispravnik.²⁵
 - A šta želite?
 - Došao sam da vam obznam prijavu što mi je stigla, da se vi nalazite pod sudom, doklegod ne bude izrečena odluka o vašoj stvari.
 - Kakva je to besmislica, o kakvoj stvari? — odvrati Nozdrjov.
 - Vi ste bili umiješani u zgodu kad je u pijanu stanju nanesena vlastelinu Maksimovu osobna uvreda šibama.
 - Vi lažete! Nisam ni očima video vlastelina Maksimova.
 - Štovani gospodine! Dopustite da vam reknem: ja sam časnik. Vi to možete reći svojemu slugi, a ne meni.
- Čičikov ne počeka šta će odgovoriti Nozdrjov, nego brže dohvati kapu, pa iza leđa kapetana ispravnika šmugne na stube, sjedne u bričku i naloži Selifanu neka potjera konje uzagrepce.

²⁵ Ispravnik. čit. ispravnjak, šef je redarstva u cijelom kotaru (ujezd).

GLAVA V.

Ali naš se je junak čestito prepao. Brička je doduše jurila navrat nanos, a Nozdrjovljevo selo odavno nestalo iz vida, zaklonilo se poljima, padinama i brdeljcima, ali on se je još obazirao u strahu, kao da očekuje svaki čas da će doletjeti potjera. Teško je disao, a kad je pokušao položiti ruku na srce, osjetio je da mu kuca kao kad prepelica leprša po krletki.

— Uh, skuhao mi je poparu! Gle ti njega, kakav je! — Poželio je sada Nozdrjovu mnogo vraških i omašnih želja; desilo se dapače i nemilih riječi. Šta ćeš! Rus je i još srdit! Uza to nije stvar bila nipošto za šalu. — Govorio što mu drago, — veli on sam себi: — da nije u pravi čas stigao kapetan ispravnik, ne bih ja valjda više ni gledao sunce božje! Propao bih kao mjeđur na vodi, bez traga i glasa, pa ne bih ostavio potomaka, ne bih budućoj djeci stekao ni imetka ni čestita imena! — Naš se je junak mnogo brinuo za svoje potomke.

— To je gadan gospodar! — mislio je u sebi Selifan: — još nisam video ovakvoga gospodara. To jest, da ga popljuješ za to! Bolje da čovjeku ne daš jela, ali konja moraš nahraniti, jer konj voli zob. To je njemu hrana: što je na primjer nama jelo, to je njemu zob: ona je njegova hrana.

Činilo se je kao da i konji loše sude o Nozdrjovu: ne samo mrkov i Prisjednik, nego ni šarac nije bio dobre volje. Premda je na njegov dio dopadala svagda lošija zob i Selifan mu nije sipao u jasle dok ne bi rekao: »eh, ti nitkove!« ipak je to bila zob, a nije bilo prosto sijeno: žvakao ju je u slast i često turao dugu gubicu u jaslice k drugovima, da dozna kakva je hrana u njih, naročito onda kad Selifana ne bi bilo u konjušnici: ali sada samo sijeno, — to ne valja. Svi su bili nezadovoljni.

Ali nabrzo budu svi nezadovoljnici usred svojih izljeva prekinuti na nenadan i sasvim neočekivan način. Svi se, pa i sam kočijaš, trgoše i prenuše istom onda kad je na njih näljetela kočija na šest konja i skoro im se nad glavama razlegla krika gospodâ što sjede u kočiji, psovanje i prijetnje tuđega kočijaša: — Ah, ti lupežu! Ta ja sam ti vikao na sav glas: skreći, zjako, na desno. Jesi li ti pijan, šta li je? — Selifan osjeti da je pogriješio, ali kako čovjek Rus ne voli pred drugim priznati svoju krivicu, odmah se ukoči i reče: — A šta si se ti ovako zatrčao? Jesi li u krčmi založio oči? — I on stane trgati bričku unatrag, da se oslobodi iz tuđe konjske oprave, ali se nije moglo, — sve se ispreplelo. Šarac je radoznao njuškao nove svoje prijatelje, što mu se stvorise s obadviju strana. Međutim su dame što sjede u kočiji sa strahom na licu gledale sve to. Jedna je bila starica, druga mlađahna, od šesnaest godina, zlaćane kose, jako vješto i milo priglađene na maloj glavici. Ljepuškasti se oval njena lica zaokružio kao svježe jajce i isto se tako bijelio prozirnom bjelinom, kao kad ključarica onako svježe, tek snesenno jaje ispituje, držeći ga u zagasitim rukama prema suncu, a kroz jaje probijaju zrake sjajnoga sunca: prozirne su joj bile i tanane uši i rumenile se od toploga svijetla što prodire kroz njih. Uzà tò prepast na otvorenim, ukočenim ustima, suze u očima, — sve je to na njoj bilo tako milo, da ju je naš junak gledao nekoliko časaka i nije ni pazio na gungulu što je nastala med konjima i kočijašima. — Šta ne trgaš natrag, ti nižegorodska zjako! — viče tuđi kočijaš. Selifan potegne vodice, tuđi kočijaš isto tako, konji ustuknu malko, ali onda zakorače preko štranje i opet se zbiju. Tom prilikom šarcu toliko omili novo poznanstvo, te nikako nije htio da

ispadne iz kolotečine u koju je zapao po nepredviđenoj sudbini, nego položio novomu svojemu prijatelju gubicu na vrat, pa kao da mu nešto šapće baš u uho, valjda strahovitu besmislicu, jer pridošlica neprestano striže ušima.

Na toliku gungulu dospješe međutim da se skupe seljaci iz sela, koje na sreću nije bilo daleko. Kako je ovakav prizor seljaku prava pravcata blagodat, isto onako kao Nijemcu novine ili klub, to ih se je nabrzo zgrnula oko kočije sva sila, a u selu preostalo samo stare babe i mala djeca. Otkopčaju štranje, s nekoliko bubotaka u gubici primoraju šarca da ustukne; ukratko, raskidoše ih i rastaviše. Jesu li se ozlovoljili došljaci konji na to što su ih rastavili s prijateljima, ili je bila naprosto tvrdoglavost, samo se oni, koliko ih god šibao kočijaš, nisu micali, nego su stajali kao ukopani. Seljačko učestvovanje poraste do nevjerovatna stupnja. Svi su se nadmetali, navaljujući sa savjetima: — Deder, Andrjuška, povedi ti desnoga logova, a čića Mićaj neka uzjaše na rukuničara! Sjedaj, čića Mićaj! — Suhonjavi, dugački čića Mićaj, riđe brade, popeo se na rukuničara, pa je nalik na drven zvonik, ili još bolje na kuku kojom zahitaju vodu iz studenca. Kočijaš oštine konje, ali ne koristi: ništa nije pomogao čića Mićaj. — Stoj, stoj! — viču seljaci: — ded uzjaši ti, čića Mićaj, na logova, a na rukuničara neka uzjaše čića Minjaj! — Čića Minjaj, plećat seljak, crne brade kao ugljen, a trbuha slična onomu gorostasnomu samovaru, u kojem se kuha medica za sav prozebli sajam, uzjaše s drage volje na rukuničara, koji se je pod njim savio skoro do zemlje. — Sad će ići, — viču seljaci. — Mlati, mlati ga! Povitlaj knutom toga kulaša, — šta se je raskoračio kao komarac? — Ali kad vidješe da ne ide i da ne pomaže mlaćenje, uzjašu čića Mićaj i čića Minjaj obojica na rukuničara, a na logova posade Andrjušku. Naposljetku prođe kočijaša strpljivost, te on otjera i čiću Mićaja i čiću Minjaja; dobro je i učinio, jer su se konji tako pušili kao da su bez predaha projurili od stanice do stanice. Pusti ih da časkom odahnu, a onda oni krenuše i sami. Za cijele te tišme Čičikov je jako pozorno promatrao mlađahnu neznanku. Nekoliko je pula pokušavao zapodjenući s njom razgovor, ali mu nije pošlo za rukom. A međutim se dame odvezle, ljepuškasta glavica s finim crtama lica i vitkim stasom nestala kao prikaza, i opet ostala cesta, brička, trojka poznatih čitaocu konja, Selifan, Čičikov, ravan i pustoš okolnih polja. Svagdje, gdje bilo da bilo u životu, i u krutim, surovim i siromašnim, nečistim i pljesnivim slojevima, i u jednolično hladnim, dosadno čistim višim staležima, — svagdje sreta čovjek bar jednom pojavu koja nije nalik na ono što mu se je dešavalо da viđa donde, i koja će bar jednom razbuditi u njemu osjećaj, nenalik na one što mu je suđeno bilo da osjeća za svega života. Svagdje, unatoč kakvim mu dragu jadima, od kojih se spleće naš život, veselo projuruje blistava radost, kao što gdjekad sjajna kočija sa zlatnom opravom, sa slikovitim konjima i blistavim blijeskom stakala proljeće odjednom iznenada kraj kakvoga zabitnoga siromašnoga seoca, koje još ništa nije vidjelo osim seoskih kola: i dugo stoje seljaci, zbijajući otvorenih usta, i ne natiču kape, premda je već odavno odjurila i nestala čudnovata kočija. Tako se je i plavka odjednom sasvim iznenada javila u našoj pripovijesti i isto tako nestala. Da se je u taj mah desio mjesto Čičikova kakav mladić od dvadeset godina, — ili husar, ili student, ili napravio, koji je tek stupio na životno poprište, — ih, Bože moj, šta li se ne bi razbudilo, šta li se ne bi ganulo, šta li ne bi progovorilo u njemu! Dugo bi on stajao bez svijesti sve na istom mjestu, besmisleno uperenih očiju u daljinu, pa bi zaboravio i na put i na sve prigovore i ukore što ga očekuju za zakašnjenje, zaboravio bi i na sebe, i na službu, i na svijet, i na sve, štогод je na svijetu.

Ali naš je junak bio već srednjih godina i smotreno ohlađene naravi. I on se je zamislio i mislio je, ali stvarnije: njegove misli nisu bile tako nepomišljene, nego su štoviše bile i donekle temeljite. — Divna ženica! — reče on, pa otvori burmuticu i šmrkne burmuta. — Ali šta je zapravo lijepo na njoj? — Lijepo je što je ona, vidi se, istom ispuštena iz nekoga pensiona ili instituta; što na njoj nema, kako se veli, još ničega ženskoga, to jest baš ono-

ga što je u njih najneugodnije. Ona je sada kao dijete: reći će što joj padne na pamet, nasmijat će se kad ju snađe volja da se nasmije. Sve se može načiniti od nje, ona može biti čudo, a može biti i smet, — i bit će smet! Neka ju samo zaokupe mamice i tetice. Za godinu će ju dana natrpati tolikim babarijama, da je neće prepoznati ni rođeni otac. Stvorit će se odnekud i nadutost i gizdavost; uzet će ona da se vrti po poukama što ih je naučila napamet, razbijat će glavu i smišljat će s kim i kako i koliko treba da govori, kako na koga da gleda; svakoga će se časa bojati da ne bi kazala više nego što treba; naposljetku će se splesti i sama, a završit će se time da će ona lagati za svega života, pa će nastati vrag bi znao što! — Poštu on sada neko vrijeme i onda dometne: — A bilo bi zanimljivo doznaći, čija li je? Tko je i što je otac njen? Je li bogat vlastelin čestite naravi, ili naprosto dobro misleći čovjek, s glavnicom stečenom u službi? Ta kad bi se toj djevojčici, recimo, dao miraz od dvjesta tisuća, mogao bi se od nje stvoriti jako, jako zamaman zalogajak. To bi moglo, da se tako rekne, osnovati sreću čestitu čovjeku. — Dvjeta mu se tisuća tako zamamno slade prikazivati u glavi, da se je u duši uzeo ljutiti na samoga sebe zašto se nije, dok su se mučili oko kočija, raspitao u prednjega jahača ili kočijaša tko su te putnice. Ali nabrzo se javi Sobakjevićevo selo, te mu razbijje te misli i navrne ih na vazdanji predmet njihov.

Selo mu se učini prilično velikim; s desna i s lijeva su mu dvije šume, brezova i borova, kao dva krila, jedno tamnije, drugo svjetlijie; u sredini se vidi drvena kuća s mezaninom, s crvenim krovom i tamnosivim, ili bolje, neokrečenim zidovima, — od onakvih kuća kakve se kod nas grade za vojnička naselja i za njemačke naseljenike. Opažalo se je da se je kod gradnje graditelj neprestano borio s gospodarovim ukusom. Graditelj je bio pendant i htio je simetriju, gospodar pak udobnost, pa je zato, vidi se, zatrpan na jednoj strani sve prozore, koji odgovaraju onima na drugoj strani, i mjesto njih probio samo jedan malen prozorak, koji valjda treba za mračnu smočnicu. Ni pročelje nije nikako dospjelo na sredinu kuće, kolikogod se trudio graditelj, jer je gospodar naložio da se jedan stupac sa strane ukloni, i tako nemaju četiri stupca, kako je bilo određeno, nego samo tri. Dvorište je okruženo čvrstom i preko mjere debelom drvenom ogradom od staketa. Vlastelin kao da se mnogo stara za trajnost. Za konjušnice su, kolnice i kuhinje upotrijebljena potpuna, debela brvna, koja će do vijeka istrajati. I seljačke su kuće u selu stesane čudesno: nema zidova, rezbarija ni drugih mudrolija, nego je sve urađeno čvrsto i kako treba. Čak i studenac je sadjeljan od takve jake hrastovine kakva se uzima samo za mlinove i za brodove. U jednu riječ, štogod pogledao, otporno je, nepomično, u nekom krepkom, nezgrapnom poretku. Kad se je dovozion k stubama, spazi on dva lica, što su skoro u isti mah izvirila na prozor: žensko lice, s kapicom, usko, dugo kao krastavac, i muško, okruglo, široko, poput moldavskih tikava, od kojih u Rusiji prave balalajke na dvije žice, lake balalajke, diku i radost umješnu momku od dvadeset godina, namigivaču i gizdelinu, koji podmiguje i pozvižduje bjeloprsim i bjelovratim djevojkama što su se skupile slušati mu sa žica tiho cilikanje. Obadva lica izvirila i odmah se sakrila. Na stube iziđe lakaj u sivu kratku kaputu s modrim uspravnim ovratnikom, uvede Ćićikova u trijem, a onamo iziđe sam domaćin. Kad je ugledao gosta, reče on otržito: »molim!« i odvede ga u nutarje odaje.

Ćićikov pogleda ispod oka Sobakjeviča, te mu se on sada učini veoma sličnim medvjedu srednje veličine. Da bude potpuna sličnost, bio je frak na njemu sasvim medvjede boje, rukavi dugi, hlače duge, a stupao je tabanima nakrivo i nahero i neprestano čepao tuđe noge. Lice mu je bilo ražareno, vatrene boje, kao na bakrenu petaku. Zna se da na svijetu ima mnogo takvih lica, što ih je priroda poizrađivala bez velika mudrovanja, ne upotrebljavajući nikakve fine instrumente: pile, svrdliće i drugo, nego se je razmahivala i cijepala: zasjekla sjekirom prvi put, — stvorio se nos, zasjekla drugi put, — stvorile se usne,

velikim svrdlom izvrtala oči, pa nije ni ostrugala, nego pustila u svijet i rekla: »neka živi!« Isto je tako krepko i čudno sadjeljano bilo i lice Sobakjevićevo: više mu je bilo spušteno dolje, nego dignuto u vis, vrat uopće nije okretao i rad toga je neokretanja rijetko gledao onoga s kim govori, nego svagda ili u zapećak ili u vrata. Čičikov ga još jednom pogleda ispod oka, kad su prolazili kroz jedaču sobu: medvjed! Pravi pravcati medvjed! Moralo je i biti takvo zbljenje: on se je i zvao Mihajlo Semjonovič.²⁶ Znajući njegovu navadu da čepa noge, Čičikov je vrlo oprezno prebirao nogama i puštao njega naprijed. Domaćin kao da je i sam osjećao tu svoju pogrešku, pa je odmah zapitao: — nisam li vas uznemirio? — Ali Čičikov zahvali i odgovori da se još nije desilo nikakvo uznemirenje.

Kad je ušao u gostinsku sobu, pokaže Sobakjevič na naslonjače i reče opet: — Molim! — Čičikov sjedne te pogleda na zidove i na slike što po njima vise. Na slikama su sve junaci, sve sami grčki vojvode, gravirani u svoj veličini: Maurokordatos u crvenim hlačama i uniformi, s naočarima na nosu, Miaulis, Kanaris. Svi su ti junaci imali tako debele butove i nečuvene brkove, da sav zebeš. Med tim se snažnim Grcima, ne zna se otkud i zašto, stvorio Bagration, suh, mršav, s malim zastavicama i topovima dolje, u jako usku okviru. Onda je opet grčka junakinja Bobelina, čija se jedna noga čini krupnijom nego cijelo tijelo onih gizdelina što danas vrve po gostinskim sobama. Kao da je domaćin htio, jer je sam zdrav i krepak, da mu i sobu krase ljudi krepki i zdravi. Do Bobeline, baš kraj prozora, visjela je krletka i iz nje virio drozd tamne boje s bijelim pjegicama, također kako sličan Sobakjeviču. Gost i domaćin nisu još dospjeli ni dva časka da pošute, kad se otvore vrata gostinske sobe i uđe domaćica, jako visoka dama, u kapici s vrvicama, prebojanima domaćom bojom. Ušla ona dostojanstveno, a ukočila glavu kao paoma.

— To je moja Feodulija Ivanovna, — reče Sobakjevič.

Čičikov pride ručici Feodulije Ivanovne, a ona mu je skoro gurne na usne, kojom je prilikom primjetio da je ruke umila rasolom od krastavaca.

— Dušice, predstavljam ti, — nastavi Sobakjevič: — Pavel Ivanovič Čičikov! Kod guvernera sam i kod poštara imao čast upoznati se s njim.

Feodulija mu Ivanovna ponudi, neka sjedne, pa i ona reče: »Molim!« i mahne glavom poput onih glumica što prikazuju kraljice. Onda sjedne na divan, pokrije se svojim vunenim rupcem, te nije više trenula ni okom ni obrvom.

Čičikov opet uznesе oči i opet spazi Kanarisa debelih butova i beskrajnih brkova, Bobelinu i drozda u krletki.

Gotovo pet cijelih časaka pošute svi; čulo se je samo kako drozd kljuje kljunom o drvo drvene krletke, u kojoj on po podu kljucka krušne mrvice. Čičikov ogleda još jednim pogledom sobu i sve u njoj: sve je tražljivo, nezgrapno nadasve i nekako je čudnovato nalik na samoga domaćina. U kulu u gostinskoj sobi стоји trbušat pisači pult od orahovine na četiri rugobne noge, — pravi pravcati medvjed. Stol, naslonjači, stolice, — sve je najteže i najnezgodnije; ukratko, kao da svaka stvar, svaka stolica govori: »i ja sam Sobakjevič!« ili: »i ja sam jako nalik na Sobakjevič!«

— Spominjali smo vas kod predsjednika suda, kod Ivana Grigorjevića, — reći će najzad. Čičikov, kad je vidio da se nitko ne nakanjuje započeti razgovor: — prošloga četvrtka. Jako smo ugodno proveli tamo vrijeme.

— Da, nisam onda bio kod predsjednika, — odgovori Sobakjevič.

— A krasan je čovjek!

²⁶ Mihajlom zovu Rusi medvjeda u šali i u pričama, po imenu i prezimenu: Miša Toptigin.

- Tko to? — zapita Sobakjevič, gledajući u zapećak.
- Predsjednik.

— No, vama se je možda učinilo tako: on je jedino mason, a takav je glupan, kakav se još nije rodio na svijet.

Čičikov se malo zabezekne od ovakve prilično oštре objave, ali onda se snađe i nastavi:

- Dabome, nema čovjeka bez slabosti, ali zato je gubernator divan čovjek!

- Gubernator je divan čovjek?

- Jest, i zar nije istina?

- Prvi razbojnički na svijetu!

— Šta, gubernator razbojnički! — reče Čičikov, a nikako nije mogao razumjeti otkud je gubernator zapao med razbojnike. — Priznajem, to ja ne bih nikako pomislio, — nastavi on.

— Ali dopustite ipak da primijetim: postupci njegovi nisu nipošto takvi; naprotiv, u njemu ima prije i mnogo blagosti. — Za dokaz on spomene i novčane kesice što ih je gubernator izvezao svojim rukama, i izreče pohvalu prijaznomu izražaju njegova lica.

— I lice mu je razbojničko! — reče Sobakjevič. — Dajte mu samo nož i pustite ga na cestu, — zaklat će, za kopjejku će zaklati! On i još vicegubernator, to su Gog i Magog.

— Nije on s njim u ljubavi, — pomisli u sebi Čičikov. — Ded da progovorim s njim o redarstvenom šefu: on mu je, čini mi se, prijatelj. — Uostalom, što se mene tiče, — reći će:

— meni se, priznajem, redarstveni šef sviđa više od sviju. Otvoren je, iskren značaj; s lica mu čitaš neku prostodušnost.

— Lupež! — priklopi Sobakjevič jako hladnokrvno: — izdat će, prevarit će i još će ručati s vama. Sve ih ja znam: sami su lupeži; sav im je grad takav: lupež jaše na lupežu i lupežom ga goni. Svi su kristoprodavci. Samo jedan tamo ima čestit čovjek, — državni odvjetnik, ali i on je, ako se istina rekne, svinja.

Iza ovakvih pohvalnih, premda donekle kratkih biografija razabra Čičikov da ne treba druge činovnike ni spominjati, i sjeti se da Sobakjevič nije volio ni o kom da rekne dobru riječ.

- Šta je, dušice, hoćemo li ručati? — reći će Sobakjeviču žena.

— Molim! — odgovori Sobakjevič. Pristupe onda gost i domaćin k stolu, na kojem je zakuska, ispiju, kao što priliči, po čašicu votke, založe, kao što zalaže sva prostrana Rusija po gradovima i selima, to jest, svakavih slanih stvari i drugih uzbudljivih blagodati i poteku u jedaču sobu, a ispred njih lako kao guska polebdi domaćica. Na malom je stoliću bio pribor za četvoro. Na četvrto se mjesto javi jako brzo, — teško je pouzdano reći, tko, gospođa ili gospodica, rođakinja, kućanica, ili naprosto ukućanka, — neka bez kapiće, od tridesetak godina, sa šarenim rupcem. Ima takvih osoba, koje ne bitiš na svijetu kao predmet, nego kao uzgredne pjegice ili mrljice na predmetu. Sjede one sve na jednom mjestu, sveđ jednako drže glavu, skoro bi da ih smatraš za pokućstvo i misliš da od rođenja nije ni riječispala iz takvih usta; ali tamo negdje u djevojačkoj sobi ili u smočnici pokazuje se ona naprosto — oho-ho!

— Blitvena je juha, dušo moja, jako dobra danas, — reče Sobakjevič kad je srknuo juhu i odvalio sebi sa zdjele silnu komadinu njanje, poznatoga jela što se služi uz blitvenu juhu, a sastoji se od ovčjega želuca nadjevenoga heljdinom kašom, mozgom i nožicama. — Ovakve njanje, — nastavi on obrativši se Čičikovu, — nećete vi jesti u gradu: tamo će vam ponuditi vrag bi znao šta!

- Ali kod gubernatora nije loš stol, — reče Čičikov.

- A zname li vi, od čega se sve to zgotavlja? Nećete jesti, dok dozname.
 - Ne znam kako se zgotavlja, o tom ja ne mogu suditi; ali su izvrsne bile svinjske kotlete i kuhana riba.
 - Tako se je vama učinilo. Ta znam ja, šta oni kupuju na trgu. Onaj nitkov kuhar, što je izučio kod Francuza, kupi mačka, odere ga i iznese ga na stol mjesto zeca.
 - Pi, kakvu neprijatnost ti govorиш! — reče Sobakjevičeva žena.
 - Pa šta ćeš, dušice! Tako se kod njih radi; nisam ja kriv, tako se kod sviju njih radi. Štgod je suvišno, štograd kod nas Akuljka baca, da prostite, u pomijaru, oni to meću u juhu, jest, u juhu, onamo!
 - Ti za stolom navijek pripovijedaš ovako! — odvrati opet Sobakjevičeva žena.
 - Šta ču, dušo moja, — odgovori Sobakjevič: — kad bih ja to sâm radio; ali ja ti evo u oči velim da ne bih jeo gadarije. Sve da mi šećerom olijepiš žabu, ne bih je uzeo u usta, a ne bih uzeo u usta ni ostrigu: znam ja na što je ostriga nalik. Uzmite ovčevine, — nastavi on, obraćajući se Čičikovu: — to je ovčji but s kašom. To nije fricassée što se u gospodskim kuhinjama priređuje od ovčevine, koja se po četiri dana povlači po trgu. Sve su to izmisili doktori Nijemci i Francuzi; ja bih njih povješao za to. Izmislili dijetu, liječe gladom! Njihova je njemačka priroda slabih kostiju, pa zato misle da će udesiti i s ruskim želucem! Ne valja sve to, sve su to izmišljotine, sve to... — Tu Sobakjevič čak i ljuto zaklima glavom. — Pričaju — prosvjeta, prosvjeta, a ta je prosvjeta... šipak! Rekao bih i drugačiju riječ, ali se za stolom ne pristoji. Kod mene nije tako. Kod mene, kad je svinjetina, — cijelu svinju daj na stol, ovnovina, — cijelogova ovna vuci, guska, — cijelu gusku! Volijem jesti dva jela, ali hoću jesti na mjeru, kako duša ište. — Sobakjevič potvrđi to djelom: prevali polovicu ovčjega buta na svoj tanjur, pojede sve, oglaba, osisa, sve do posljednje koščice.
 - Taj se bogme sladi, — pomisli Čičikov.
 - Kod mene nije tako, — govorio je Sobakjevič, otirući ubrusom ruke: — kod mene nije onako kao u kakvoga Pljuškina²⁷: ima osam stotina duša, a živi i ručava gore nego moj pastir.
 - Tko je taj Pljuškin? — upita Čičikov.
 - Lupež, — odgovori Sobakjevič. — Takva tvrdica, kakvu je teško i zamisliti. Robijaši u tamnici bolje žive nego on: sve je ljude pomorio gladom.
 - Zbilja? — prihvati Čičikov sa saučešćem: — i vi velite, da kod njega zaista mnogo umiru ljudi?
 - Ginu kao muhe.
 - Zar zbilja kao muhe? A dozvolite da upitam: je li on daleko od vas?
 - Pet vrsta.
 - Pet vrsta! — klikne Čičikov, pa mu čak i srce zakuca malko. — Ako se kreće od vaših vrata, je li na desno ili na lijevo?
 - Ja vam ne savjetujem, ni da put zname k tomu psu! — reče Sobakjevič. — Oprostivije je otići na kakvogod nepristojno mjesto, nego k njemu.
 - Ne, nisam ja zapitao zbog kakvih god... nego samo zato jer me zanima upoznavanje svakakvih mjesta, — odgovori na to Čičikov.
- Iza ovčjega buta dođu palačinke sa sirom, svaka kudikamo veća od tanjura, onda puran velik koliko i tele, nadjeven svačim dobrim: jajima, rižom, jetrima i tko bi znao čime, a to

²⁷ Pljuška je pljuska, čuška.

se je sve zgrudalo u želucu. Tim se je i završio objed; ali kad ustadoše od stola, osjeti Čičikov, da je otežao, za cio pud. Odu u gostinsku sobu, gdje već zatekoše na tanjuriću slatkô, — od krušaka, šljiva i drugoga voća, — ali se toga ne dotače ni gost ni domaćin. Domaćica izide da naspe slatkoga i na druge tanjuriće. Čičikov se okoristi njenom odsutnošću i obrati se Sobakjeviču, koji je ležao u naslonjaču, stenjača iza takvoga zasitnoga objeda i ispuštao iz usta neke nejasne glasove, pa se krstio i svaki čas zakriva rukom usta. Čičikov mu se obrati i reče:

- Htio bih da se razgovorim s vama o jednom posaocu.
- Evo još slatkoga, — reče domaćica, vraćajući se s tanjurićem: — rotkva, skuhana u medu!
- Kasnije ćemo nju! — reče Sobakjevič. — Idi ti sada u svoju sobu, a ja i Pavel Ivanovič skinut ćemo frakove i odmorit ćemo se malo.

Domaćica izjavi svoju volju da pošlje po perine i jastuke, ali domaćin joj reče: — ne treba, odmorit ćemo se u naslonjačima, — i domaćica ode.

Sobakjevič nagne malo glavu, spremajući se da sasluša kakav je posalac.

Čičikov započe nekako vrlo iz daleka, dotače se uopće cijele ruske države, izjavi se s velikom hvalom o njenoj prostranosti, reče, da ni starodrevna rimska monarhija nije bila tako velika, te se stranci pravo čude... (Sobakjevič nagnuo glavu i sve sluša) a po ustanovašću što postoje u toj državi, kojoj nema ravne po slavi, revizijske se duše, kad prođu životnim poprištem, računaju ipak, dok se ne preda novi revizijski popis, jednakao kao i žive, da se ne bi tako uredili opteretili mnoštvom sitničavih, suvišnih izviđanja i da se ne bi povećala zamršenost ionako jako zamršenoga državnoga mehanizma... (Sobakjevič nagnuo glavu i sve sluša) i da je ta uredba, kolikogod bila pravedna, ipak donekle tegobna mnogim posjednicima, jer ih obvezuje da plaćaju poreze kao za živa stvorenja, i da bi on, osjećajući lično štovanje prema njemu, voljan bio dapače i primiti na sebe jedan dio te zaista teške dužnosti. O glavnom se predmetu izjavi Čičikov vrlo oprezno: nije duše nipošto nazivao umrlima, nego samo, da ne postoje.

Sobakjevič je sve slušao kao i prije, nagnute glave, a na licu mu se nije javljalo ama ništa što bi nalikovalo na izražaj. Činilo se je kao da u tom tijelu i nema duše, ili ako je ima, onda nije nipošto tamo gdje treba da bude, nego je kao u besmrtnoga Koščea,²⁸ negdje za brdima, pokrivena takvom debelom korom, da sve ono što joj se miče na dnu, baš nikako ne bîbâ površinu.

- Dakle?... — reći će Čičikov, nešto uzrujan očekujući odgovor.
- Vi trebate mrtvih duša? — zapita Sobakjevič sasvim otvoreno, bez ikakvoga čuđenja, kao da je govor o žitu.
- Da, — odgovori Čičikov i opet ublaži riječ, te dometne: — one što ne postoje.
- Naći će se; kako ih ne bi bilo... — reče Sobakjevič.
- A ako se nađu, vama će, bez sumnje... ugodno biti da ih se oprostite.
- Izvolite, ja sam ih voljan prodati, — reče Sobakjevič, koji je malko dignuo glavu i dosjetio se da kupac ima tu zaciјelo neku osobitu korist.
- Dovraga! — pomisli Čičikov u sebi: — taj već prodaje, dok još nisam ni pisnuo! — I onda će reći na glas: — A kolika je, na primjer, cijena? Premda je to, uostalom, takva stvar... da je i čudnovato o cijeni...

²⁸ U russkim pričama ispijen starac, škrtač i lihvare.

- Da vam ne precjenujem, sto rubalja po komadu, — reče Sobakjevič.
 - Sto! — uzvikne Čičikov, zine i pogleda mu ravno u oči, ne znajući da li je krivo čuo, ili je Sobakjevičev jezik, po svojoj tromoj naravi, zakrenuo kud ne treba, te mjesto jedne riječi bubnuo drugu.
 - Šta, zar vam je to skupo? — reče Sobakjevič, a onda dometne: — Pa kolika je vaša cijena?
 - Moja cijena! Mi smo se zacijelo nešto zabunili ili ne razumijemo jedan drugoga, zaboravili smo o čemu se radi. Ja sa svoje strane sudim, ruku na srce: po osam grivna²⁹ za dušu, — to je jako krasna cijena!
 - Eh, šta vi to! Po osam grivna!
 - Pa šta, po mojem sudu, kako ja mislim, ne može se više.
 - Ta ne prodajem ja tralje.
 - Priznajte ipak i sami da to i nisu ljudi.
 - Vi dakle mislite da ćete naići na takvoga glupana, koji će vam po dvadeset kopnjaka prodati revizijsku dušu?
 - No dozvolite: zašto vi njih zovete revizijskim? Ta te su duše već odavno pomrle, ostao je samo zvuk koji se ne može čutima opipati. Uostalom, da o tom ne raspredamo dalje razgovor, dat ću vam, ako je po volji, po poldrug rublja, a više ne mogu.
 - Sram vas bilo da i spominjete ovakvu svotu! Pogađajte se, kazujte pravu cijenu!
 - Ne mogu, Mihail Semjonovič; vjerujte mojoj savjeti, ne mogu: što se ne može, to se nikako ne može, — govorio je Čičikov, ali je ipak primetnuo po pol rublja.
 - A što vi tvrdjujete? — reče Sobakjevič: — nije zaista skupo. Neki će vas lupež prevariti, prodat će vam smeće, a ne duše; a moje su same odabранe, kao jezgroviti orasi: ako nije zanatnik, ono je kakav jedar seljak. Evo gledajte: na primjer kolar Mihjejev! Ta nikakve kočije nije ni pravio, nego jedino na perima. A nije onako kako ih rade u Moskvi, na jedan sat: tako su trajne, sâm ih i tapetira i maže lakom!
- Čičikov zine, da primijeti da Mihjejeva odavno već i nema na svijetu; ali Sobakjevič, kako se veli, razvezao jezik, pa mu se razmahala i vještina i rječitost.
- A Probka³⁰ Stepan, tesar? Kladim se za glavu da nigdje nećete naći takvoga seljaka. To je bila silna snaga! Da je služio u gardi, Bog zna što bi mu dali: visok je tri aršina i jedan vršak!³¹
 - Čičikov htjede opet primijetiti da ni Probke nema na svijetu; ali Sobakjevič se očevidno provalio: potekao potokom govor, pa samo da ga slušaš!
 - Miluškin, cigljar, znao je namjestiti peć u kakvoj mu drago kući. Maksim Teljatnjikov,³² čizmar; štогод šilom bocne, već su čizme; što su mu čizme, to je divota, a pića ni da bi okusio. A Jeremej Sorokopljohnin!³³ Taj jedini seljak vrijedi sviju: trgovao je u Moskvi, plaćao je samoga danka pet stotina rubalja. Evo, kakav je to svijet! Nije ono što će vam prodati kakav god Pljuškin.

²⁹ Grivna, deset kopnjaka u srebru.

³⁰ Čep.

³¹ Aršin: 71 cm; veršok 4,4 cm.

³² Telarov.

³³ Jeremij Brbljavičin Droljin.

- No dozvolite, — reče naposljetku Čičikov, preneražen takvom bujnom poplavom govora, kojoj kao da i nema kraja: — čemu vi nabrajate sva njihova svojstva? Ta sada im ta svojstva nisu ni za što, sada je sav taj svijet mrtav. Mrtvim tijelom bar plot podupri, veli poslovica.
- Jesu dabome mrtvi, — reče Sobakjevič, kao da se je snašao i sjetio da su zaista mrtvi već, a onda dometne: — uostalom, da pravo reknemo: na što su ti ljudi što se sada broje da su živi? Kakvi su to ljudi? Muhe su, a nisu ljudi.
- Ali oni ipak postoje, a ovo je maštanje.
- No, nije, nije maštanje! Da vam reknem: ovakvih vi ljudi nećete naći kakav je bio Mihjejev: tolika grdosija, da ne bi stao u ovu sobu; ne, nije to maštanje. A u rameneticama mu je bila tolika siletina, kakve nema ni u konja. Volio bih znati gdje bi vi na drugom mjestu našli takvu maštu! — Ove je posljednje riječi izgovorio okrenut k Bagrationovu i Kolokotronisovu portretu što vise na zidu, kao što obično biva kad se ljudi razgovaraju, pa se odjednom jedan od njih obrati ne onoj osobi, koje se tiču riječi, nego nekoj trećoj, koja je iznenada došla, dapače i sasvim nepoznatoj osobi, od koje zna da neće čuti ni odgovor, ni mišljenje, ni potvrdu, ali će ipak uperiti u nju pogled, kao da ju doziva za posrednika: i neznanac, zbumen u prvi čas, ne zna bi li mu odgovarao na tu stvar, za koju nije ni čuo, ili bi časkom postojao, koliko treba zbog pristojnosti, a onda da ode.
- Ne, više od dva rublja ne mogu dati, — reče Čičikov.
- Izvolite, da mi ne bi zamjerali da precjenujem i neću da vam iskažem uslugu, izvolite — po sedamdeset i pet rubalja dušu, samo u bankama, — zaista, jedino rad poznanstva!
- Zar on mene zbilja smatra za glupana? — pomisli u sebi Čičikov i dometne onda na glas: — Meni je to zaista čudnovato: med nama kao da se odigrava neka kazališna predstava, ili komedija: drugačije ne znam to objasniti sebi... Vi mi se činite prilično umnim čovjekom, imate obrazovana znanja. Ta je stvar naprsto — pi pi! Šta ona i vrijedi! Komu i treba?
- Ali vi eto kupujete; dakle vam treba.
- Čičikov se ugrize za usnu i ne pogodi šta bi odgovorio. Uzme govoriti o nekim obiteljskim i svojbinskim prilikama, ali Sobakjevič mu odvrati naprsto:
- Ne trebam znati kakve su vaše prilike: ne mijesam se u obiteljske poslove, — to je vaša stvar. Vama trebaju duše, ja vam ih prodajem, pa ćete se kajati što ih niste kupili.
- Dva rubljića, — reče Čičikov.
- Eh, odista, vazda jednu kozu derete, kako veli poslovica: kako ste zaintačili, ne prestajete. Kazujte pravu cijenu!
- Pa vrag ga odnio! — pomisli u sebi Čičikov: — po pol rublja ću mu primetnuti, psu, ne bilo mu! — Izvolite, primetnut ću po pol rublja.
- No, izvolite, i ja ću vam reći posljednju riječ moju: pedeset rubalja! Gubim zaista, jeftinije nećete nigdje kupiti takvoga valjanoga svijeta!
- To je lihvar! — reče u sebi Čičikov, a onda nastavi na glas, prilično zlovoljan: — Pa zar zbilja?... Kao da je zaista ozbiljna stvar! A na drugom ću ih mjestu dobiti budzašto. Svak će ih se s drage volje otresati, samo da ih se što brže oprosti. Zar je itko lud da ih pridržava i da za njih plaća poreze!
- Ali znate li vi da ovakvi kupovi, — ja to govorim med nama, od prijateljstva, — nisu svagda dopušteni, pa ako ja to ispravljem, ili tkogod drugi, nećete smjeti sklapati ugovore ili preuzimati ikakve probitačne obvezе.

- Gle, kamo on cilja, nitkov! — pomisli Čičikov i odmah izgovori na najhladnokrvniji način: — Kako vas volja, ja ne kupujem zbog kakve potrebe, kao što vi mislite, nego tako... od sklonosti svojih misli. Kad nećete dva i pol — zbogom!
- Ne možeš ga smotati, nije popustljiv! — pomisli Sobakjevič. — No, Bog s vama, dajte po trideset i uzimajte ih!
- Ne, ja vidim, vi nećete da prodate; zbogom!
- Dozvolite, dozvolite! — reče Sobakjevič, ne ispuštajući mu ruku, i stade mu na nogu, jer je naš junak zaboravio da se čuva, pa je za kaznu morao zapišti i poskočiti na jednoj nozi.
- Molim, oprostite! Čini mi se, da sam vas uznemirio. Izvolite, sjednite ovamo! Molim!
- Posadi ga on sada u naslonjač čak i s nekom vještinom, kao medvjed koji je već izučen, pa zna da se prevrće i svakakve majstorije zna, kad ga zapitaš: »Ded pokaži, Miša, kako se žene parê?« ili: »A kako, Miša, mala djeca kradi grah?«
- Zaista, uludo tratim vrijeme, moram se žuriti.
- Sjedite, jedan časak, odmah ću vam reći riječ koja će vam ugoditi. — Sobakjevič sjedne bliže k njemu i šapne mu tiho u uho, kao tajnu: — Hoćete li — ugao?³⁴
- To jest, dvadeset i pet rubalja? Nipošto! Ni četvrtinu ugla ne dajem, ni kopjejku ne dodajem.

Sobakjevič zašuti, Čičikov zašuti također. Dva časka potraja šutnja. Bagration s orlovskim nosom neobično je pažljivo motrio sa zida taj kûp.

- Kolika vam je dakle posljednja cijena? — reći će najzad Sobakjevič.
- Dva i pol.
- U vas je čovječja duša zaista isto što i poparena repa. Dajte bar tri rublja!
- Ne mogu.
- No, s vama ništa te ništa, neka vam bude! Gubim, ali takva mi je već pasja narav: ne mogu da ne udovoljim bližnjemu. Ali treba valjda i kupovinski ugovor sklopiti, da sve bude u redu?
- Razumije se.
- No, tako je eto; treba da odemo u grad.

Tako se svršila stvar. Odluče obojica da odmah sutra odu u grad i udese kupovinski ugovor. Čičikov zamoli popis kmetova. Sobakjevič pristane s drage volje, odmah priđe k pisaćemu stolu i prihvati se da ih sâm svojom rukom ispiše sve, ne samo poimence, nego i s oznakom pohvalnih svojstava.

A Čičikov, kako je bio za njim, od besposlice se zabavio razmatrati svu njegovu omašnu spodobu. Kad mu je pogledao leđa, široka kao u zdepastih vjatskih konja, i noge njegove, slične kolobranima od ljevena željeza što se postavljaju po pločnicima, nije mogao da ne klikne u sebi: — Al te je obdario Bog! Baš i jesi, kako ono vele, loše skrojen, ali čvrsto sašiven!... Jesi li se ti već rodio medvjedom, ili te je pomedvjedio zakutni život, žitna sjetva, natezanje sa seljacima, pa si po njima postao ono što se zove čovjek tvrdica? Ali nije: ja mislim, ti bi navijek bio isti, sve da su te odgojili po modi i uputili u svijet, sve da živiš u Petrogradu, a ne u zakutku. Sva je razlika što ti sada smazuješ pol ovčjega buta s kašom, pošto si založio palačinku kolik je tanjur, a onda bi jeo kotlete s gomoljkama. Evo su sada pod tvojom vlašću seljaci: ti se slažeš s njima i nećeš im dabome na žao učiniti,

³⁴ Kad kartaš presavine ugao na karti, to znači da stavlja četvrtinu stavke.

jer oni su tvoji, pa bi i tebi bilo gore; a onda bi imao činovnike, pa bi ih kvrcao, jer bi razbirao da oni nisu tvoji kmetovi, ili bi krao državu. Što je pesnica³⁵, ne može se ispružiti da bude dlan! A ako se na pesnici ispruži prst-dva, još je i gore. Ako je iole s vrha okusio kakvugod nauku, on će, čim zauzme vidnije mjesto, pokazati već svima onima koji su se zaista upoznali s kojom naukom! I još će možda kazati onda: »Deder da se iskažem!« Pa će smisliti takvu mudru odredbu, da će mnogima utrnuti zubi... Hej, kad bi sve tvrdice!...

- Gotov je popis! — reče Sobakjevič okrenuvši se.
 - Gotov? Molim, dajte mi ga! — Preleti ga očima i začudi se akuratnosti i točnosti: ne samo da je potanko bio označen zanat, zanimanje, godine i obiteljsko stanje, nego su na rubovima bile i zasebne bilješke o vladanju, treznoći, — u jednu riječ: milota je bila gledati.
 - Sada molim kaparicu, — reče Sobakjevič.
 - Šta će vam kapara? Dobit ćete u gradu u jedan mah sve novce.
 - Znate, takva je već navada, — odvrati Sobakjevič.
 - Ne znam kako bih vam dao: nisam ponio novaca. Ali evo imam deset rubalja.
 - Šta je deset! Dajte mi bar pedeset!
- Čičikov se poče izgovarati da nema novaca; ali Sobakjevič odlučno ustvrdi da ima, te on izvadi još jednu banku, i reče:
- Neka bude! Evo vam još petnaest, svega dvadeset i pet. Samo molim potvrdu.
 - Pa šta će vam potvrda?
 - Ipak je, znate, bolje imati potvrdu. Tko zna šta se iza brda valja.
 - Dobro je, dajte dakle novce!
 - Čemu novci? Evo ih u mojoj ruci! Čim napišete potvrdu, onoga ćete ih časa dobiti.
 - Ali molim vas, kako da ja pišem potvrdu? Najprije moram vidjeti novce.
- Čičikov prepusti iz ruku novce Sobakjeviču, a on priđe k stolu, pokrije banke prstima lijeve ruke, a drugom rukom napiše na komadiću papira da je potpuno primio za prodane duše kaparu od dvadeset i pet rubalja u državnim bankama. Kad je napisao potvrdu, pregleda banke još jednom.
- Banka je postara, — reče, promatrajući jednu od njih prema svijetlu: — malo je razderana: ali med prijateljima se ne pazi na to.
 - Tvrdica, tvrdica! — pomisli u sebi Čičikov, — i još živinče za prid.
 - A ženskinja nećete?
 - Neću, zahvaljujem.
 - Jeftino bih cijenio. Poradi poznanstva, po rublju komad.
 - Neću, ženskinja ne trebam.
 - No, kad ne trebate, ni riječi ne velim. Ukusu nema zakona: netko voli popa, netko popadiju, kaže poslovica.
 - Još bih vas zamolio, da ovaj posao ostane med nama — reče Čičikov oprštajući se.
 - Pa razumije se samo po sebi. Trećega ne treba ovamo mijehati: što se u iskrenosti zbiva med prisnim prijateljima, to mora ostati u uzajamnom prijateljstvu. Zbogom! Zahvaljujem vam što ste me posjetili; molim da me i odsad ne zaboravljate; kad ugrabite slo-

³⁵ Kulak znači u ruskom jeziku pesnicu, a onda tvrdicu, seoskoga lihvara.

bodan časak, dođite na ručak, da provedemo vrijeme. Možda će se opet desiti prilika da jedan drugomu poslužimo čime.

— Nije već još nešto, — mislio je u sebi Čičikov, sjedajući u bričku. — Po dva i pol odesao za mrtvu dušu, vraška tvrdica!

Bio je nezadovoljan Sobakjevičevim vladanjem. Bilo kako mu drago, ipak je znanac, sa-stajali su se i kod gubernatora i kod poštara, a on postupio kao da je sasvim tuđ: smeće uzeo novce! Kad se je brička izvezla iz dvorišta, ogleda se on i spazi da Sobakjevič vazda još stoji na stubama, pa se čini da motri i hoće doznati kamo će gost krenuti.

— Podlac, vazda još stoji! — izgovori Čičikov kroz zube i naloži Selifanu neka zakrene k seljačkim kućama i tako se odveze da se od vlasteoskoga doma ne može vidjeti kočija. Hoće da se svrne k Pljuškinu, kod kojega, kako veli Sobakjevič, umiru ljudi kao muhe; ali neće da to Sobakjevič zna. Kad je brička bila već na kraju sela, zovne on prvoga seljaka, koji je negdje digao na putu jako debelo brvno i vuče ga na ramenu svojoj kući, kao neumorni mrav.

— Ej, bradonjo! Lako bih ovuda pogodio k Pljuškinu, ali da ne prođem kraj vlasteoskoga doma?

Seljak kao da je zapao u nepriliku od toga pitanja.

— Šta je, ne znaš?

— Ne znam, gospodaru, ne znam.

— Eh ti! Osijedio si, a pameti nisi stekao! Tvrducu Pljuškina ne znaš, — onoga, što loše hrani ljude?

— A! Pokrpljeni, pokrpljeni! — uzvikne seljak. Uz riječ: pokrpljeni primetne on još i imenicu, koja je jako zgodna bila, ali se ne upotrebljava u svjetskom razgovoru, pa ćemo ju ispustiti. Lako se je uostalom dosjetiti da je dobro pogodio, jer kad je seljak odavno već bio nestao iz vida, a oni se odvezli daleko, Čičikov se je, sjedeći u brički, vazda još smješkao. Krepko se izražava ruski narod! Ako on koga počasti riječom, ostat će mu rodu i potomstvu i on će ju odvući sa sobom i u službu, i u mir, i u Petrograd, i na kraj svijeta. I koliko se god on kasnije domišljao i oplemenjivao svoj nadimak, makar on ljude što pišu primoravao da mu za najamničku plaću vuku lozu od starinskoga kneževskoga roda, ništa ne pomaže: nadimak će sâm od sebe graknuti iz svega svojega vranjega grla i jasno reći otkud je izletjela ptica. Što se zgodno izreče, to se, kao i napisano, sjekirom ne isiječe. A jošte kako je zgodno sve što potječe iz srca Rusije, gdje nema ni njemačkih, ni čuhonskih, ni kojekakvih drugih plemena, nego je pûkî domorodac, živi i žustri ruski um, kojemu nije jezik zavezan i koji ne léžê riječ kao kvočka piliće, nego ti odvaljuje odjedam-put, kao putnicu, da ju navijek nosiš, i onda se ne treba više dometati kakav ti je nos ili usne: jednom si crtom nacrtan sav od glave do pete!

Koliko je nebrojeno mnoštvo crkava, manastira s kupolama, trulima, krstovima, razasuto po svetoj blagočastivoj Rusiji, toliko nebrojeno mnoštvo plemena, rodova, naroda vrvi, šarenii se, vrze se po licu zemaljskom. I svaki narod, koji u sebi nosi zalog snage, koji je pun tvoračkih duševnih sposobnosti, svoje jasne osobitosti i drugih darova božjih, zasebno se je istaknuo svojom osobitom riječju, te govorio o ma kojoj stvari, ta mu riječ odražava dio vlastite naravi njegove. Poznavanje srca i mudro životno znanje iskazuje riječ Britančeva; poput vjetrenjastoga će gizdelina bljesnuti i rasprhnuti se Francuzova riječ; smišlja i promozgava svoju umno-suhoparnu riječ, koju ne može svatko da dokuči, Ni-jemac; ali nema riječi koja bi bila tako zamašna, žustra, koja se tako trga iz samoga srca, koja tako vri i živo trepeće, kao zgodno izrečena ruska riječ.

GLAVA VI.

Nekada, odavno, za mlađih mojih godina, za mojega djetinjstva, što je prohujalo nepovrativo, veselio sam se kad bih se po prvi put dovezao kojem nepoznatomu mjestu: svejedno, bio to zaselak, jadan kotarski gradić, selo ili podgrađe, – radoznali je djetinji pogled otkrivao u njem mnogo što je zanimljivo. Svaka zgrada, sve na čemu je trag i kakve primjetljive osobitosti, zaokupljalo je i iznenađivalo mene. Bila to kamena državna kuća poznate arhitekture, s polovicom lažnih prozora, što sama samcata strši med prizemnim brvnarama, kućicama građanskih žitelja; bila to okrugla, pravilna kupola, sva pokrivena bijelim željeznim limom, što se ispinje iznad nove crkve, obijeljene kao snijeg; bio to trg, ili gizdelin iz kotara, koji je zapao u grad, – ništa nije izmicalo živoj, oštrog pažnji mojoj, pa sam isturivao nos iz putnih kola, te gledao i neviđeni donde kroj kakvoga kaputa, i drvene ladice s čavlima, sa sumporom koji se žuti izdaleka, sa sušcima i sapunom, što se naziru kroz vrata mirodijskoga dućana, zajedno s posudama isušenih moskovskih bonbona; gledao sam i pješačkoga časnika, što prolazi postrance, a Bog zna iz koje je gubernije dopao u dosadu u kotarski grad, i trgovca, što u sibirci³⁶ projuruje na trkačkoj kočiji, – pa sam se u mislima zanosio u bijedni život njihov. Prošao kotarski činovnik, a ja se već zamišljao: kamo ide, na večernje sijelo kojem drugu, ili ravno svojoj kući, da posjedi pol sata u trijemu, dok se ne smrači sasvim, a onda da sjedne za ranu večeru s majkom, ženom, svašću i svom porodicom; i o čemu će oni razgovarati, kad sluškinja s nizom oko vrata ili dječak u debelu kaputiću donese, već nakon juhe, lojanicu u starodrevnom kućnom svijećnjaku. Kad sam se dovozion k selu kojega vlastelina, radoznalo sam motrio visoku, usku, drvenu zvonaru, ili široku, mračnu, drvenu, staru crkvu. Zamamljivo su mi titrali iz daljine, kroz zeleno drveće, crveni krov i bijeli dimnjaci vlasteoskoga doma, i ja sam nestripljivo očekivao, kada li će se rastupiti na obadvije strane vrtovi što ga zaklanjaju, da se on pokaže sav, sa svojom spoljašnjošću, koja mi, na žalost, onda nije bila nipošto neukusna; po kući sam nastojao pogoditi: kakav je sâm vlastelin, je li debeo, ima li sinova, ili čak šest kćeri, sa zvonkim djevojačkim smijehom, igramu i kao navijek s krasoticom najmlađom sestrom, i jesu li crnooke, i je li on veseljak, ili je tmuran, kao mjesec rujan za posljednjih dana, pa gleda u kalendar i govori o raži i pšenici, dosadnoj za mladež.

Sada se ja ravnodušno dovozim k svakomu nepoznatomu selu i ravnodušno gledam nesklapnu spoljašnjost njegovu: mojemu je ohlađenomu pogledu neprilično, nije do smijeha, i ono što bi nekada razbudilo živost na licu, smijeh i neprestanu besjedu, sada promiče pokraj mene, a moja nepomična usta šute bez učešća. O, moja mladost! O, moja životišti!

Dok je Čičikov premišljao i u sebi se smijuckao nadimku što su ga seljaci prisili Pljuškinu, nije ni primjetio da se je uvezao u sredinu prostrana sela, s mnoštvom kuća i ulica. Ali nabrzo mu to napomene i suviše čestit gruhaj, što ga je proizveo drum od brvana,

³⁶ Sibirka, kratak, boran kaftan, obično optočen krznom, bez rasporka ostrag.

prema kojemu nije ništa gradski kameni drum. Ta se brvna, kao tipke na glasoviru, čas dižu, čas spuštaju, te putnik koji se ne čuva stječe ili kvrgu na zatiljku, ili masnicu na čelu, ili mu se dešava da vlastitim zubima odgriza prebolno vlastitomu jeziku vršak. Na svim seoskim zgradama primijeti neku osobitu trošnost: brvna su na kućama tamna i stara; mnogi su krovovi prorupčani kao rešeto; na nekima je preostalo samo sljeme i sa strane vjenčanice poput rebara. Sami su gospodari, čini se, poskidali s krovova šindru i žioke, jer sude, pa i pravo sude, da one za kiše ne čuvaju kuću, a za vedra vremena ionako kuća ne prokisava, a tko bi kod kuće ženario, kad ima mjesta i u krčmi i na cesti, – u jednu riječ, gdje te volja. Prozori su na kućama bez stakala, neki začepljeni krpom ili zobunom; ograđeni balkončići pod krovovima, što se na nekim ruskim kućama grade, tko bi znao zašto, nakrivili se i pocrnjeli baš neslikovito. Iza kuća se na mnogim mjestima otegle i poredale ogromne žitne kamare, koje već odavno, vidi se, stoje; po boji su nalik na staru, loše ispečenu opeku, na vrhu raste svakakav drač, a sa strane se privio čak i žbun. Žito je, kako se vidi, vlasteosko. Iza žitnih se kamara i trošnih krovova izvišuju i javljaju na bistrom zraku čas desno, čas lijevo, već kako brička zakreće, dvije seoske crkve, jedna do druge, pusta drvena i kamena crkva, sa žutkastim zidovima, umrljana, raspučana. Pomalo se stao promaljati vlasteoski dom i najzad iskrisnuo sav ondje, gdje se je prekinula povorka seljačkih kuća i mjesto njih pukla čistina, povrtnjak ili kupušnjak, ograđen niskim plotom, pogdjegdje i provaljenim. Na mlohava invalida nalikuje taj čudni dvorac, dug, preko mjere dug. Negdje je prizeman, negdje na kat; na tamnom krovu, koji ne zakriljuje svagdje njegovu starost, strše dva tornjića, jedan prema drugom, obadva već naherena i bez boje što ih je nekada pokrivala. Po zidovima proviruje gdjegdje gola stukatura, a vidi se da su ti zidovi mnogo nastrandali od svakavih nepogodâ, kišâ, olujâ i jesenskih promjenâ. Od prozora su samo dva otvorena, drugi su zaklopljeni kapcima ili čak zakovani daskama. Ali i ta dva su prozora prilično slijepa: na jednom se od njih tamni prilijepljeni trokut modroga šećernoga papira.

Stari, prostrani vrt, što se pruža za kućom, te se širi iza sela i gubi se u polje, zarastao i podivlja, pa kao da jedini oživljava to prostrano selo i jedini je sasvim slikovit u svojoj slikovitoj pustoti. Kao zeleni se oblaci i nepravilne kupole od trepetava lišća javljaju o nebeskom obzoru združeni vrhovi drveća, razrasloga na slobodi. Golemo bijelo brezovo stablo, bez vrška, otkinutoga burom ili gromom, ispinje se u toj zelenoj guštari i zaokrugljuje se u zraku kao pravilan, blistav mramorni stup; kosi, šiljati prelomak, kojim se završuje mjesto zaglavkom, tamni se na snježnoj bjelini njegovoj kao kapa ili crna ptica. Hmelj, koji je dolje gušio žbunje bazovo, brekinjovo i lješnikovo, prolazi vrhom po cijelom plotu, penje se napoljetku u vis i omotava se oko slomljene breze do polovice. Kad joj je stigao do sredine, vješa se odonud dolje i staje se već kvačiti za vrške drugoga drveća, ili visi u zraku i u kolute savija svoje tanke prikvačljive kukice, što se lako njišu na uzduhu. Pogdjegdje se rastupaju zelene guštare, osvijetljene suncem, i pokazuju izmed sebe neosvijetljenu udubinu, koja zja kao mračno ždrijelo; po njemu svemu pada sjena i tek što se razbiraju u crnoj dubljini njegovoj: uska stazica što nestaje, srušene ograde, klimava sjenica, šuplje, trulo stablo ivovo, bijeli nerod, što kao gustu četinu ističe iza ive spleteno i unakršteno lišće i granje, usahlo u silnoj guštari, i napoljetku: mlada grana klenova, što sa strane pruža svoje zelene šape, listove, a pod jedan se od njih prošuljalo sunce, Bog bi znao kako, pa ga u jedan mah pretvorilo, da je proziran i plamenit i divno se sja u toj gustoj tami. Podalje, sasvim na kraju vrta, nekoliko visokih jasika, kojima drugo drveće nije ravno, nosi na trepetljivim vršcima golema vranja gnijezda. S nekih od njih zajedno s usahlim lišćem vise i grane, koje su odvaljene, ali nisu sasvim otkinute. U jednu riječ, sve je lijepo, kako ne zna smisliti ni priroda, ni umjetnost, nego kako biva jedino onda kad se one združe, kad po nagomilanom, često i bez smisla, čovječjem radu prijeđe

svojim dlijetom priroda, te olakša teške mase, uništi grubu pravilnost i uboške pukotine, kroz koje proviruje neprikriveni, goli plan, i dade divnu toplinu svemu što se je stvorilo u hladnoći odmjerene čistoće i urednosti.

Zakrenuo naš junak jedan ili dva puta i stigao najzad pred samu kuću, koja mu se sada učini još ružnjom. Po ogradi i na vratima pokrila već trošno drvo zelena plijesan. Dvorište je natrpano hrpom zgrâdâ, služinskih, žitnica, podrumova, očevidno ruševnih; do njih se desno i lijevo vide vrata u druga dvorišta. Sve kazuje da se je ovdje gospodarilo nekada u veliko, a sada je sve žalostiva lika. Ništa se ne vidi što bi oživljavalо sliku, — niti se otvaraju vrata, niti izlaze otkud ljudi, niti ima ikakve žive poslenosti i kućne brige! Jedino su glavna vrata otvorena, i to zato jer se je dovezaо seljak s natovarenim kolima, pokrivenima rogožinom, koji se je kao navlas javio da oživi to izumrlo mjesto: inače su i ta vrata čvrsto zatvorena, jer na stožeru im visi gorostasan lokot. Kod jedne zgrade smotri Čičikov naskoro neku spodobu, koja se je zasvađala sa seljakom što se je dovezaо na kolima. Dugo nije mogao razaznati kojega je spola ta spodoba, — da li je žena ili muškarac. Odjeća je na njoj sasvim neodređena, jako slična ženskomu kapotu; na glavi joj je kapka kakvu nose na selu žene koje služe u dvoru; jedino mu se glas učinio nešto hrapavim za ženu. — Eh, žena je! — pomisli on u sebi i odmah primetne: — Eh, nije! — Dabome da je žena! — reče naposljetku, kad ju je pozornije razmotrio. A i spodoba je gledala pozorno njega. Kao da joj je gost bio na čudo, jer nije ogledala samo njega, nego i Selifana, i konje od repa do gubice. Po ključevima, što joj vise o pasu, i po tom što prilično ružnim riječima grdi seljaka, rasudi Čičikov da je to jamačno ključarica.

- Slušaj, matuška, — reče on, silazeći s bričke: — što gospodar?...
- Nema ga kod kuće! — prekine ga ključarica, ne očekujući da završi pitanje, a nakon časka dometne:
- A šta vam treba?
- Imam posla.
- Idite u sobe! — reče ključarica, pa se okrene i pokaže mu zabrašnjena leđa s velikom zadrtinom poniže.

Uđe u mračni, široki trijem, iz kojega je dahnula na njega studen kao iz podruma. Iz trijema dospije u sobu, također mračnu, tek nešto osvijetljenu svjetlošću što prodire kroz široku pukotinu dolje na vratima. Kad je otvorio ta vrata, nađe se napokon u svjetlu i zabezelekne se od nereda što je tu iskrnsuo pred njim. Činilo se je kao da u kući peru pod, te su zasad sav namještaj zgomilali ovamo. Na jednom stolu stoji čak i skrhana stolica, a do nje sat sa zaustavljenom šetalicom, uz koju je pauk već pridesio paučinu. Stoji tu i ormara, prislonjen stranom uza zid, sa starinskim srebrom, bocama i kitajskim porculanom. Na pisaćem stolu, obloženu mozaikom od sedefa, koji je gdjegdje već poispadao, te su iza njega preostali samo žutkasti žljebići, puni tutkala, leži sva sila svega i svačega: hrpa sitno ispisanih papirića koji su pritisnuti mramornim pozelenjelim pritiskom, s jajacetom na vrhu, nekakva starinska knjiga u kožnatu uvezu, s crvenim obrezom, sasvim isušen limun, tek tolik kolik je lješnik, otkrhana ručka s naslonjača, čašica s nekakvom tekućinom i s tri muhe, pokrivena pismom, komadić pečatnoga voska, komadić dignute negdje krpe, dva pera zamrljana tintom i isušena kao u sušici, sasvim požutjela čačkalica, kojom je domaćin čačkao zube valjda još prije francuske navale na Moskvu.

Po zidovima su povješane jako nagusto i besmisleno nekolike slike, dug, požutio bakrorez neke bitke, na kojem su ogromni bubnjevi, vojnici što viču, a na glavi su im trouglasti šeširi, i konji što tonu; bez stakla je, u okviru od mahagonovine s tankim brončanim prugama i isto tako brončanim kolutima na uglovima. Do njih zapremila polovicu zida og-

romna slika, naslikana uljenim bojama, koja prikazuje cvijeće, voće, raskoljenu lubenicu, veprovu njušku i patku, obješenu naglavce. Sasred stropa visi luster u platnenoj vrećici, koja je tako prašna da nalikuje na čahuru u kojoj je svilena buba. U kutu je u sobi nabacano na podu na gomilu što je prostije i nije vrijedno da leži na stolovima. Šta je zapravo u toj gomili, teško je razabratи, jer je na njoj tolika prašina da svakomu ruke, čim se dotačne, budu kao rukavice; primjetljivije od drugih stvari izviruje odonud odlomljen komad drvene lopate i stari potplat od cipele. Nipošto se ne bi moglo reći da u ovoj sobi stanuje živo biće, kad njegovo prebivanje ne bi javljala stara, iznošena kapa što leži na stolu. Dok je on još promatrao sav neobični nared u sobi, otvore se na strani vrata i uđe ona ista ključarica što ju je skobio na dvorištu. Ali sada on razabere da će to prije biti ključar nego ključarica: ključarica barem ne brije bradu, a ovaj naprotiv brije i prilično ju rijetko, čini se, brije, jer mu je sav podbradak i doljnji dio obraza nalik na češagiju od željezne žice kojom u konjušnici češu konje. Čičikov udesi lice, kao da pita, i uzme nestrpljivo čekati šta li će mu reći ključar. A i ključar uzeo čekati šta li će mu reći Čičikov. Naposljetku se ovaj posljednji, u čudu od takve neobične neodlučnosti, nakani i zapita:

- Šta dakle gospodar? Je li kod kuće?
- Evo domaćina, – reče ključar.
- A gdje je? – opet će Čičikov.
- Zar ste vi, baćuška, slijepi, što li? – reče ključar. – Hu! Evo ja sam domaćin!

Naš junak i nehotice ustukne na to i pogleda ga uporito. Dešavalо mu se je da je viđao dosta svakojakih ljudi, pa i takvih kakve ja i čitatelj nećemo vidjeti možda nikada; ali ovakvoga nije još vidio. Lice mu nije bilo ni po čemu osobito, nego skoro isto kakvo je u mnogih mršavih staraca; jedino mu je podbradak jako iskočio, te ga je morao svaki put prikrivati rupcem da ga ne popljuje; sitne mu se očice nisu ugasile, nego mu igraju pod bujno izraslim obrvama, kao miševi što iz mračnih rupa promaljaju šiljate njuške, napijnu uši, trzaju brcima i izviđaju nije li se gdje pritajio mačak ili nestaško derančić, pa njuše sumnjivo i sâm zrak. Još mu je čudnija bila odjeća. Nikakvим se sredstvima ni trudom ne bi moglo dokučiti od čega mu je sklepana domaća haljina: rukavi su mu i gornje pole tako zamrljane i izglačane da nalikuju na juhtu od koje se prave čizme; ostrag mu se vitlaju, mjesto dviju pola, četiri, a iz njih ispada u pramenovima pamuk. I oko vrata mu je nešto ovezano što se ne može razabratи je li čarapa, podvezica ili potrbušnik, samo nije rubac za vrat. Ukratko, da ga je Čičikov ovako odjevena sreo gdjegod na crkvenim vratima, valjda bi mu dao bakreni groš, jer u čast našemu junaku mora se kazati da je u njega bilo samilosno srce i nikako se nije mogao suzdržati, da siromaku ne udijeli bakreni groš. Ali pred njim nije stajao prosjak, pred njim je stajao vlastelin. Taj je vlastelin imao tisuću i više duša, pa neka tko pokuša u koga drugoga naći toliko žita, u zrnu, u brašnu i naprosto u kamarama, i čije bi spreme, skladišta i pušnice bile natrpane tolikim mnoštvom platna, sukna, učinjenih i ustrojenih ovčjih koža, suhih riba, svakojakoga variva i povrća. Da mu tko zaviri u gospodarsko dvorište, gdje je spremljena zaliha svakakvoga drveta i suđa koje se nikada ne upotrebljava, učinilo bi mu se da je možda dospio u Moskvу na drvenarijski trg, kud odlaze svaki dan vrijedne punice i svekrve, a za njima kuharice, da nabavlaju kućne potrepštine, i gdje se poput brdâ bijeli svakakva drvenarija, slupana, strugana, zdešena i pletena: bačve, polubačve, čabrovi, vedra, žbani s noscem i bez nosca, vrčevi, lubure, močionice u koje žene slažu močeni lan i drugi smet, košare od tanke, savijene jasikovine, sudovi od brezova luba i mnogo koješta što treba bogatoj i siromašnoj Rusadiji. Šta li će Pljuškinu, čini ti se, ovoliko mnoštvo takvih stvari? Za svega života ne bi dospio da ih upotrijebi, ni da ima dva imanja kakvo ima jedno; ali njemu se je činilo da je i to malo. Nije se zadovoljavao time, nego je svaki dan obilazio svojim se-

lom po ulicama, zavirivao pod mostiće, pod brvine, pa bi sve na što se namjeri: stari potplat, žensku krpnu, željezni čavao, zemljjanu rbinu, vukao svojoj kući i slagao na onu gomilu što ju je Čičikov opazio u sobi u kutu. — Eno je već ribar krenuo u lov! — govorili bi seljaci kad ga smotre da je pošao na pljačku. I zaista, iza njega se nije trebala mesti ulica: ako se desi putniku časniku da izgubi ostrugu, za tren je ostruga stigla na onu poznatu hrpu; ako bi se žena zablennula kod studenca i zaboravila na vedro, on bi odvukao i vedro. Uostalom, ako bi koji seljak primijetio i njega odmah zatekao, nije se svađao, nego je vraćao ugrabljenu stvar; no čim bi ona dopala na hrpu, svemu je bio kraj: bogmao se je da je to njegova stvar, kupio ju je onda i od onoga, ili mu je ostala od djeda. U sobi je svojoj dizao s poda sve, štogod bi opazio: pečatni vosak, komadić papira, perce, i sve je metao na pisaći stol ili na prozor.

A ipak bješe negda vrijeme kad je on bio jedino čuvaran gospodar! Bio je oženjen, imao je obitelj i susjed mu je zalazio da s njim ruča, da ga sluša i da se od njega uči gospodarstvu i umnomu tvrdovanju. Sve je teklo živo i vršilo se odmјerenim hodom: kretali se mlinovi, valjaonice, radile suknare, stolarije, predionice; svakud je, u sve pronicao bistri pogled gospodarov i kao marljiv pauk obilazio brižno, ali žustro, po svim koncima gospodarske paučine. Prejaki osjećaji nisu odsjevali iz crtâ njegova lica, ali iz očiju mu se je razbirao um; govor mu je bio prožet iskustvom i poznavanjem svijeta, te je gostu godilo slušati njega; prijazna i razgovorna domaćica bila je na glasu s gostoljubljom; u susret su izlazile dvije milolike kćeri, obje plavke i svježe kao ruže; istrčavao je sin, živahan momčić, i ljubio se sa svima, ne pazeci kako je li to gostu po volji ili nije. Svi su prozori na kući bili potvarani; u međuspratu je stanovao učitelj Francuz, koji se je divno brijao i bio vješt lovac: donosio je svagda za objed teterbice ili patke, a gdjekad i sama vrapčja jaja i od njih naručivao sebi kajganu, jer ih nitko drugi u ovoj kući nije jeo. U međuspratu je stanovala i njegova zemljakinja, učiteljica dviju gospođica. Domaćin je dolazio k stolu u dugu kaputu, donekle iznošenu doduše, ali čistu; laktovi su bili u redu; nigdje nikakve zakrpe. Ali dobra domaćica umrla; jedan dio ključeva, a s njima i sitnih briga, prešao njemu. Pljuškin postao nespokojnijim i poput sviju udovaca nepovjerljivijim i škrtijim. Na stariju se kćer, Aleksandru Stepanovnu, nije mogao osloniti u svemu, a i pravo je imao, jer Aleksandra je Stepanovna naskoro odbjegla sa štopskim kapetanom Bog bi ga znao koje konjaničke pukovnije i vjenčala se s njim negdje nabrzo, u seoskoj crkvi, znajući da otac ne voli časnike, po čudnoj predrasudi da su tobože svi vojnici kartaši i rasipnici. Otac ju poprati na put prokletstvom, ali se nije starao da bi krenuo u potjeru. Kuća opusti još gore. U gospodara se stane primjetljivije projavljavati škrrost; sjedina što mu je zasjala u krutoj kosi, vjerna drugarica škrrosti, pripomogla joj da se još i bolje razvije. Učitelj Francuz bude otpušten, jer je sinu nastalo vrijeme za službu; madama bude otjerana, jer se je razabralo da nije nekriva u otmici Aleksandre Stepanovne. Sin, koji je bio poslan u gubernijski grad da se u uredu, po očevu mišljenju, upozna sa zbiljskom službom, stupio mjesto toga u pukovniju, a kad je već stupio, pismom zamolio od oca novaca za uniformu; sasvim je prirodno da je na to dobio ono što prosti narod zove: šipak. Naposljetu umrla i posljednja kći, što je s njim ostala u kući, i starac se našao sâm samcat, da bude stražar, čuvar i gospodar svojih bogatstava. Samotni život namaknuo zasitne hrane škrrosti, u koje je, kako se zna, vučji glad, te čim više proždire, tim je nezasitnija; čovječja čuvstva, koja ionako nisu u njega bila duboka, sve su pličala iz časa u čas, te je svaki dan ginulo štogod u toj istrošenoj razvalini. U takav se čas desilo baš, kao navlas za potvrdu njegovu mišljenju o vojnicima, da mu se je sin prokartao; on mu od sve duše poslao svoje očinsko prokletstvo i nije se nikada više ni zanimalo da dozna živi li još na svijetu ili ne živi. Svake su se godine zatvarali redom prozori na kući, naposljetu preostaloše samo dva, a od njih je jedan, kao što je već vidio čitalac, zalijepljen papirom; svake je godine

gubio sve više i više iz vida glavne gospodarske poslove i sićušni mu se pogled obraćao papirićima i percima, što ih je skupljao u svojoj sobi; sve je nepopustljivijim bivao prema kupcima, što su dolazili da mu kupuju gospodarske proizvode: kupci se cjenjkali i cjenjkali, a naposljetu ga se okanili i rekli da to nije čovjek, nego đavao; sijeno je i žito gnjilo; kamare se i plastovi prevraćali u pravo đubre, da samo sadiš na njima kupus; brašno se po podrumima kamenilo, te se je moralо cijepati; sukna, platna i domaćih materija strašno se je bilo i dotaknuti: prevraćali su se u prašinu. Već je i sām pozaboravljaо koliko ima čega, te je samo pamatio gdje mu u ormaru stoji bočica s kakvom bilnjom rakijom, na kojoj je on sām označio znak da ne bi tkogod na lopovski način ispio, – i pamatio je gdje leži perce ili pečatni vosak. A međutim se je u gospodarstvu skupljaо prihod kao i prije: tolik obrok mora donijeti seljak, tolik je danak u orasima udaren na svaku ženu, toliko trubā mora otkati tkalja. Sve se je to zgrtalo u spremišta i sve se prevraćalo u gnjilež i derotinu, pa se napisljetu i on sām prevratio u neku derotinu na čovječanstvu. Aleksandra mu je Stepanovna nekako dva puta dolazila s malim sinčićem i pokušavala ne bi li mogla dobiti štograd: vojni život sa štopskim časnikom očevidno nije bio onako zamaman kakvim se je činio prije svadbe. Pljuškin joj ipak oprosti, dade dapače malomu unučiću neko dugme što je ležalo na stolu neka se poigra njim, ali novaca joj nije dao. Drugi put došla Aleksandra Stepanovna s dva mališa i donijela mu uskrnsni kolač k čaju i novu domaću haljinu, jer na ocu je bila takva haljina da nije samo zazorno pogledati, nego i sramota. Pljuškin je pomilovao obadva unuka, posadio jednoga na desno koljeno, drugoga na lijevo, pocukao ih sasvim onako kao da jašu na konjima, uskrnsni kolač i domaću haljinu primio, ali kćeri nije dao ama ništa; tako je i otputovala Aleksandra Stepanovna.

Evo dakle kakav je vlastelin stajao pred Čičikovim! Mora se reći da se ovakva pojava rijetko dešava u Rusiji, gdje se svak volje razvaganiti nego zgrčiti, pa je tim na veće čudo što će se odmah u susjedstvu naći vlastelin koji banči kolikogod može da zahvati široka volja ruskoga junakovana i gospodovanja, te se izmotava, kako se veli, kroz sav život. Nenavikli će putnik u čudu zastati kad vidi njegovo obitavalište, pa će posumnjati nije li ovamo med sitne, zalupane posjednike dospio iznenada kakav knez vladar: dvorcima se čine njegovi bijeli kameni domovi s nebrojenim mnoštvom dimnjakâ, tornjićâ i vjetro-kazâ, okruženi jatom nuzgrada i svakavim prostorijama za pridošlice goste. Čega li nema u njega? Kazališta, plesovi; svu se noć sija vrt, okićen ognjevima, svjetilkama, i ori gromovitom svirkom. Polovica se gubernije nagizdana i vesela šeta pod drvećem, i nikomu se u toj nasilnoj rasvjeti ne objavljuje divljaština i grozovitost, kad iz guštare iz drveća teatralno iskakuje grana, s koje je zguljeno jasno zelenilo, osvjetljena umjetnom svjetlošću, a gore se mračniji i oporiji i dvadeset puta grozovitiji javljaju o tom noćnom nebu mrki vršci drveća, te daleko trepeću lišćem u visini, nestaju dublje u neprobudljivi mrak, ozvoljeni tim taštim blijeskom, što im odozdol osvjetljuje korijenje.

Nekoliko je već časaka stajao Pljuškin i nije ni riječ progovorio, a Čičikov sve još nije mogao zapodjenuti razgovor, zabavljen i likom samoga domaćina, i svime što mu je u sobi. Dugo nije mogao smisliti kakvim bi mu riječima objasnio zašto ga posjećuje. Htjede već da se izjavi u tom smislu, da se je naslušao o vrlinama i rijetkim svojstvima njegove duše, te je smatrao dužnošću da mu i lično prinese dának svojega štovanja; ali se snađe i osjeti da bi time pretjerao. Pogleda još jednom ispod oka na sve što je u sobi, i osjeti da se riječi: vrlina i rijetka svojstva mogu s uspjehom odmijeniti riječima: ekonomija i red; zato preinači ovako govor i reče da se je naslušao o njegovoj ekonomiji i rijetkom upravljanju imanjima, te je smatrao dužnošću da se upozna s njim i da mu osobno prinese svoje štovanje. Mogao se je dabome spomenuti drugi, bolji uzrok, ali ništa mu drugo nije onda sunulo na pamet.

Pljuškin na to promrmlja nešto kroz usne, — jer zubi nije imao, — šta zapravo, ne zna se, ali smisao je valjda bio ovakav: — A vrag odnio i tebe i tvoje štovanje! — Ali kako je gos toljublje kod nas toliko uobičajeno, te ni škrtac nije moćan ogriješiti se o njegove zakone, to on odmah dometne nešto razgovjetnije: — Izvolite sjesti!

— Podavno mi ne dolaze gosti, — reče on: — a i priznajem da slabu korist razbiram od njih. Zaveli ljudi jako nepristojan običaj da odlaze jedan k drugomu, a gospodarstvo se zapušta... a i konje im moraš hraniti sijenom! Odavno sam već odručao, a kuhinja je moja niska, prejadna, sasvim se je razvalio dimnjak: ako se uzme ložiti, može još požar nastati.

— Tako je dakle! — pomisli u sebi Čičikov: — sva sreća što sam kod Sobakjeviča založio palačinku sa sirom i komadić ovčjega buta.

— A takva je nemila zgoda, te u cijelom gospodarstvu nema ni rukoveti sijena! — nastavi Pljuškin. — Pa i zaista, kako bih ga sačuvao? Zemljica je maljucna, seljak je lijen, ne voli raditi, misli samo kako će u krčmu... još ćeš se pod stare dane prebijati po svijetu!

— Ali meni su kazivali, — skromno primijeti Čičikov, — da vi imate više od tisuće duša.

— A tko vam je to kazivao? Trebali bi, baćuška, u oči pljunuti onomu koji vam je to kazivao! Podrugljivac je on, vidi se, htio da se našali s vama. Vele eto: tisuća duša, a deder prebroj, pa nećeš ništa nabrojati! Za posljednje mi je tri godine prokleta groznička pomorila čestit broj seljaka.

— Zbilja! A je li ih mnogo pomorila? — uzvikne Čičikov sa saučešćem.

— Jest, mnoge su sahranili.

— A dozvolite da saznam: koliko na broj?

— Osamdeset duša.

— Zar?

— Neću vam lagati, baćuška.

— Dopustite da zapitam još: te vi duše, sudim ja, računate od dana kad ste predali posljednju reviziju?

— Za to bih još hvalio Bogu, — reče Pljuškin: — ali je nevolja da bi se odonda nabralo do sto i dvadeset.

— Zaista? Punih sto i dvadeset? — klikne Čičikov, pa čak i zine malko od čuda.

— Prestar sam ja, baćuška, da bih lagao: sedmi desetak godina živim! — reče Pljuškin. Kao da ga je uvrijedio onakav, skoro radostan uzvik. Čičikov primijeti da je doista neprijestojno ovakvo nesaučešće za tuđ jad, te zato uzdahne odmah i reče da sažaljava.

— Ta sažaljavanje ne možeš turiti u džep, — reče Pljuškin. — Evo do mene živi kapetan, vrag ga znao otkud se je stvorio, kaže da mi je rođak. — Ujo! Ujo! — i ruku mi ljubi; a kad stane da sažaljava, nadaje takvu ciku da moraš čepiti uši. Sav je crven u licu: kao da svojski prijava uz prepečenicu. Valjda je spiskao novce dok je bio u časničkoj službi, ili mu ih je izmamila glumica iz kazališta, pa on sada eto sažaljava!

Čičikov mu uznastoji objasniti da njegovo sažaljavanje nije nipošto one vrste koje je kapetanova, i da ga je on spreman dokazati, ali ne pustim riječima, nego djelom, te ne odgađajući dalje stvar, izjavi odmah bez ikakvoga okolišanja da je spreman preuzeti dužnost da plati poreze za sve seljake koji su po takvim nesretnim slučajevima pomrli. Ta ponuda kao da je sasvim prenerazila Pljuškina. Izbečio on oči, zagledao se u njega, te će najzad zapitati:

— A niste li vi, baćuška, služili u vojničkoj službi?

— Nisam, — odgovori Čičikov prilično lukavo: — služio sam u državnoj.

- U državnoj? — ponovi Pljuškin i uzme žvakati usnama, kao da nešto jede. — No kako to? Ta vama je samomu na štetu!
- Da vama ugodim, spremam sam ja i na štetu.
- Ah, baćuška! Ali, dobrovlore moj! — klikne Pljuškin, od radosti i ne primjećujući da mu je iz nosa jako neslikovito izvirio burmut, nalik na kavin talog, a na domaćoj se haljinu raširile pole i otkrile odjeću koja nije baš tako zgodna za promatranje. — Al ste razveselili starca! Ah, Gospode moj! Ah, svetitelji moji!... — Dalje nije mogao Pljuškin ni govoriti. Ali nije protekao ni časak, i sva ta radost, što mu se je tako naglo javila na drvenom licu, minula isto tako naglo kao da je nije ni bilo, i lice mu opet poprimilo zabrinut izražaj. Čak se je i obrisao rupcem, smotao onda rubac i uzeo njime trti po gornjoj usni.
- Dopustite, nemojte se srditi, ali zar vi preuzimate da svake godine plaćate za njih porez i novce ćete isplaćivati meni ili u državnu blagajnicu?
- Evo, kako ćemo učiniti: sklopit ćemo o njima kupovni ugovor, kao da su živi i da ste ih vi prodali meni.
- Da, kupovni ugovor... — reče Pljuškin, zamisli se i uzme opet jetkati usnama. — Ta s kupovnim je ugovorom vazda trošak. Besavjesni su ti sudski pisari! Prije si se izbavljao od njih s pol rublja bakra i s vrećom brašna, a sada ded šalji pun voz fina brašna i još dometni crvenu banku,³⁷ — tolika im je gramzivost! Ne znam kako nitko ne pazi na to. No, da mu rekne kakvu riječ, spasonosnu za dušu! Ta riječju ćeš svakoga umekšati. Govorio što te volja, spasonosnoj riječi nećeš odoljeti.
- Ali ti ćeš, mislim, odoljeti! — pomisli Čičikov u sebi i reče odmah da je od štovanja prema njemu voljan preuzeti na svoj račun i troškove za kupovni ugovor.
- Kad je Pljuškin čuo da on preuzima čak i troškove za kupovni ugovor, riješi da je gost sasvim glup i samo se prenavlja da je tobože služio u državnoj službi, a zacijelo je bio časnik i oblijetao je glumice. Ali ipak nije mogao prikriti radost, nego je poželio svaku sreću ne samo njemu, nego i njegovoj dječici, a nije ni zapitao ima li djece ili nema. Pristupi prozoru, zalupka prstima u staklo i zaviče: — Ej, Proška! — Za časak se začuje, kako je netko utrčao brže u trijem, dugo šeprtljio ondje i lupao čizmama; napoljetku se otvore vrata i uđe Proška, dječak od trinaest godina, u takvim goleminim čizmama da je koračajući izvukao skoro noge iz njih. Zašto su u Proške bile takve velike čizme, može se odmah doznati: kod Pljuškina su za svu služinčad, koliko je god ima u kući, bile samo jedne čizme, koje su navijek morale stajati u trijemu. Tkogod bi bio zovnut u gospodarove sobe, pretrkivao bi bos preko dvorišta, ali kad uđe u trijem, obuvao bi čizme i tako bi ulazio u sobu. Kad izidiće iz sobe, opet bi ostavljao čizme u trijemu i odlazio na svojim vlastitim potplatima. Da tko izviri u jesensko doba kroz prozor, naročito kad se izjutra započinju male mrzavice, video bi da sva služinčad skače skokovima, kako bi teško pogodio da skače na pozornici i najžustriji igrač.
- Eto pogledajte, baćuška, kako je nakazan! — reče Pljuškin Čičikovu, kazujući prstom na Proškino lice. — Glup je kao panj, a ded pokušaj da što ostaviš, za tren će ukrasti! No, šta si došao, glupane? Reci, zašto? — Pošuti malo, a Proška uzvrati isto tako šutnjom. — Pristavi samovar, čuješ li? — i evo ti ključ, daj ga Mavri, neka ode u smočnicu: tamo je na polici suhi uskrsni kolač, što ga je donijela Aleksandra Stepanovna, — neka bude uz čaj! Stani, kuda ćeš? Glupačino! Uh, glupačino!... Zar te đavao svrbi u nogama?... Saslušaj najprije. Súšak se je odozgor valjda iskvario, neka ga dakle sastruže nožem, ali mrve neka ne bacu, nego neka ih odnese u kokošinjac. Ali pazi ti, brate, ne ulazi u smočnicu, jer

³⁷ Deset rubalja. Narod zove banke po bojama.

ja će tebe, znaš, brezovom metlom, da ti zasladi! U tebe je sada divan apetit, pa da bude još bolji! Da se nisi usudio otići u smočnicu, jer ja će dotle paziti kroz prozor. Ni u čemu im ne smiješ vjerovati, — nadoveže on i obrati se Čičikovu, kad je Proška izmaknuo zajedno sa svojim čizmama. Odmah iza toga uzme on i na Čičikova pogledavati sumnjivo. Crte ovako neobične velikodušnosti počele mu se činiti nevjerovatnima, te on pomisli u sebi: — Ta vrag bi ga znao; možda je on naprsto hvalisavac, kao i svi ti rasipnici: nalàgat će, nalàgati, da se narazgovara i čaja da se napije, a onda će otići! — Zato on od opreznosti, a i želeći da ga malo iskuša, reče da ne bi bilo loše sklopiti kupovni ugovor što prije, jer šta čovjek zna: danas jesmo, sutra nismo.

Čičikov izjavi da je spremam sklopiti ugovor ma i ovoga časa, samo zaište popis sviju seljaka.

To umiri Pljuškina. Primjećivalo se je kako on smišlja da učini nešto; i zbilja on uzeo ključeve, pristupio ormaru, otvorio vratašca, počeprkao dugo med čašama i tasama i rekao napokon: — Eto ne možeš naći, a imao sam divan likerčić! Samo ako ga nisu ispili: sâm lopovski svijet! A nije li ovo? — Čičikov mu smotri u rukama bočicu, koja je bila sva u prašini kao u majici. — Još ga je pokojnica priredila, — nastavi Pljuškin: — ona lupežica ključarica sasvim ga zametnula, pa ni začepila ga nije, ništarija! Bube i svakakav gad navrvio u bocu, ali ja sam sav taj smet povadio i sada je evo čist čistacat, nalit ću vam čašicu.

Ali Čičikov se postara da se odrekne toga likerčića, te reče da je već i pio i jeo.

— Pili ste već i jeli! — reče Pljuškin. — Jest, dabome, svagdje ćeš poznati čovjeka iz dobra društva: ne jede, a sit je; a onakvoga bilo kakvoga lupežića hranio ti ma koliko... Evo kad dođe kapetan: — ujo, — veli, — dajte mi štogod da založim! — A ja sam njemu baš onakav ujo, kao što i on meni djed. Valjda kod kuće ništa ne jede, pa se tako skita. Da, vama treba dakle popis sviju tih danguba? Dakako! Ja sam ih, kako sam znao, pozapisivao na zaseban papir, da ih izbrišem kad budem javljaо revizijsku listinu. — Pljuškin natakne naočare i uzme kopkat po papirima. Razvezujući svakakve zavežljaje, počasti on gosta tolikom prašinom, da je on kihnuo. Naposljetku izvuče papir, sav savcat ispisani. Seljačka se imena gusto osula po papiru, kao mušice. Bilo ih je tamo svakavih: i Paramonov, i Pimenov, i Pantelejmonov, izvirio dapače i neki Grigorij Dojezzaj-nje-doje-deš;³⁸ svega ih bješe više od sto i dvadeset. Čičikov se nasmiješi kad je vidio kolik im je broj. Turi popis u džep i primijeti Pljuškinu da će morati otići u grad, pa da se sklopi ugovor.

— U grad? Kako to?.... A kako da ostavim kuću? Ta moji su ljudi što lopovi, što lupeži: za jedan će me dan opljačkati da neću imati ni kamo bih objesio kaftan.

— Nemate li dakle nikavog znanca?

— Pa kakvoga znanca? Svi su mi znanci pomrli, ili se raskrstili sa mnom... Ah, baćuška, kako ne bih imao! Imam! — uzvikne on. — Ta znanac mi je sâm predsjednik, za davnih je godina i dolazio k meni. Kako da ne znam, ta drugovi smo od maloće, zajedno smo se penjali po plotovima! Kako mi ne bi bio znanac? Jošte kakav znanac!... Ne bih li dakle njemu pisao?

— Pa dabome, njemu!

— Dakako, jošte kakav znanac! U školi smo bili prijatelji.

I po tom drvenom licu preleti odjednom neka topla zraka, izrazi se — ne čuvstvo, nego neki blijedi odsjev čuvstva: pojava kao kad se iznenada javi na vodi utopljenik, pa rado-

³⁸ Dolazi, nećeš stići.

sno zacikne svjetina što je uokolo na obali; ali uludo mu obradovana braća i sestre dobačuju s obale konopac i čekaju neće li opet iskrsnuti leđa ili ruke, izmučene borbom, — posljednji se je put javio. Sve je zamuklo i još strašnjom i pušćom biva iza toga primirena površina nijemoga elementa. Tako je i Pljuškin lice, odmah nakon čuvstva što je čas-kom preletjelo njime, postalo još beščuvstvenijim i jadnijim.

— Na stolu je ležala četvrtina bijela papira, — reče on: — ali ne znam kamo je nestala: — tako je nevaljala moja čeljad! — Stane on sada zagledavati i pod stol i na stol, počeprka svakud i zavikne naposljetku: — Mavra, ej, Mavra! — Na zov se javi žena s tanjurom u rukama, a na tanjuru je ležao suhi kolač, poznat već čitaocu. I oni razvedu ovakav razgovor:

- Kamo si li, razbojnike, djela papir?
- Tako mi Boga, gospodaru, nisam ga ni vidjela, nego samo mali komadićak, kojim ste izvoljeli pokriti čašu.
- A ja ti evo po očima vidim, da si zdipila.
- Pa čemu bih i zdipila? Ta ne koristi mi ništa: nisam pismena.
- Lažeš, odnijela si crkvenjaku: on štrbeče, pa si njemu odnijela.
- Crkvenjak će, ako ga bude volja, i sâm nabaviti papira. Nije on ni vidoval vaš komadićak!
- Čekaj samo: na sudnjem će danu vrazi tebe za to pržiti željeznim vilama! Da vidiš kako će te pržiti!
- A zašto bi me pržili, kad nisam ni u ruke uzimala tu četvrtinu? Da je zbog kakve druge ženske slabosti, ali za krađu me nije još nitko korio.
- A ipak će tebe vrazi pržiti! Reći će: »evo tebi, lupežice, zato što si varala gospodara!« pa će te pržiti ražarenim vilama!
- A ja će reći: »ni rad čega nemate, Boga mi, ni rad čega: nisam ja uzela...« Ta evo leži na stolu. Navijek me bijedite ni za što!

Pljuškin smotri zaista četvrtinu papira, zastane časkom, zažvače usnama i reče:

— No, šta si se tako ražestila! Gle, kako je svadljiva! Reci joj samo riječ, a ona će tebi deset! Donesi vatre, da zapečatim pismo! Ali stoj! Ti ćeš zgrabili lojanicu; loj se lako topi: izgorjet će i nestat će, pa je samo šteta; ded mi donesi luč!

Mavra ode, a Pljuškin sjedne u naslonjač i prihvati pero; dugo je još okretao četvrtinu papira na sve strane i smisljao ne bi li još osminu mogao oderati od nje, ali naposljetku se uvjeri da nikako ne može; umoči pero u tintarnicu, u kojoj je neka pljesniva tekućina i mnoštvo muha na dnu, uzme pisati, pa je crtao slova kao muzičke note, svaki čas zaustavljao brzu ruku što se je raskakala po svem papiru, škrto stiskivao redak uz redak i sa žaljenjem pomišlja da će još vazda preostati mnogo čista prostora na papiru.

I do tolike se je ništavosti, sićušnosli, rugobe mogao poniziti čovjek i tako se mogao promjeniti? I je li to nalik na istinu? — Sve je nalik na istinu, sve može biti od čovjeka. Današnji bi vatremljivo u užasu odskočio da mu pokažu njegov vlastiti portret u starosti. Nosite sa sobom na put, kad iz nježnih mladih godina izlazite u surovo muževno doba, gdje se kruti srce, — nosite sa sobom sve ljudske težnje, ne ostavljajte ih putem: nećete ih kasnije podići! Grozovita je, strašna starost što dolazi, ništa ona ne vraća! Grob je milosrdniji od nje, na grobu će se napisati: o v d j e s a h r a n j e n č o v j e k ; ali ništa nećeš pročitati u hladnim, beščuvstvenim crtama nečovječne starosti.

— A ne znate li vi kakvoga vašega prijatelja, — reče Pljuškin savijajući pismo, — kojemu bi trebale pobjegle duše?

- Zar vi imate i bjegunaca? — zapita brže Čičikov trgnuvši se.
- To i jest, da ih imam. Zet se je raspitivao: veli da im nema ni traga ni glasa; a on je eto čovjek vojnik, zna zveketati ostrugama, pa kad bi se potrudio kod sudova...
- A koliko ih ima na broj?
- Pa nakupit će se i njih do sedam desetaka.
- Zar?
- Dabome da hoće! Ta kod mene svake godine bježe. Ljudi su silne izjelice, od besposli-
ce zaveli običaj da žderu, a ja nemam ni sâm ništa da jedem... Ja bih za njih primio koliko
mi se dalo... Preporučite dakle vašemu prijatelju: ako ih se pronađe samo desetak, već je
stekao svu silu novaca. Ta revizijska duša vrijedi pet stotina rubalja.
- Nećemo mi to dati prijatelju, ni da pomiriše, — reče u sebi Čičikov i onda izjavi da se
takav prijatelj nikako ne može ni naći, da će u tom poslu sami troškovi biti veći, jer od
suda treba da odrežeš i pole svojega kaftana, samo da izmakneš dalje; ali ako je baš u
tolikoj stisci, to je on, pobuđen saučešćem, voljan dati... ali to je takva sitnica da nije vri-
jedno ni govoriti o njoj.
- A koliko bi vi dali? — zapita Pljuškin, pa i on začivutario; ruke mu zadrhtale kao živa.
- Dao bih po dvadeset i pet kopjejaka za dušu.
- A kako kupujete vi, — za gotove novce?
- Jest, plaćam odmah.
- Samo, baćuška, rad siromaštva mojega, da bi mi dali po četrdeset kopjejaka.
- Najštovaniji! — reče Pljuškin: — ne samo po četrdeset kopjejaka, nego i pet stotina
rubalja platio bih ja! S drage bih volje platio, jer vidim, — častan, dobar starac stradava
zbog svoje vlastite dobrodušnosti.
- Jest, Boga mi, tako je! Boga mi, istina je! — reče Pljuškin, pa spusti glavu i zaklima
njome skrušeno: — sve od dobrodušnosti.
- No, vidite, ja sam odmah razabrao vaš karakter. Zašto dakle ne bih platio po pet sto-
tina rubalja za dušu, ali... nisu mi takve prilike: po pet ču kopjejaka, neka bude, primet-
nuti, da tako svaka duša bude po trideset kopjejaka.
- No, baćuška, od volje, ali priklopite bar po dvije kopjejke.
- Po dvije ču vam kopjejke priklopiti, neka vam. Koliko ih imate? Rekli ste, čini mi se:
sedamdeset.
- Nije, nakupit će se svega sedamdeset i osam.
- Sedamdeset i osam, sedamdeset i osam, po trideset kopjejaka za dušu, to je... — Junak
naš razmisli jedan časak, ne dulje, i reče brzo: — to su dvadeset i četiri rublja devedeset i
šest kopjejaka! — U aritmetici je on bio jak. Odmah natjera Pljuškina, da napiše potvrdu,
i isplati mu novce, a Pljuškin ih prihvati u obadvije ruke i ponese k pisaćemu stolu tako
oprezno, kao da nosi kakvu tekućinu, te se sve boji da je ne bi ispljusnuo. Kad je prišao
pisaćemu stolu, razgleda ih još jednom i spremi ih, isto onako neobično oprezno, u jednu
od ladica, gdje im je zacijelo suđeno da budu pokopani sve donde dok otac Karp i otac
Polikarp, dva svećenika u njegovu selu, ne pokopaju i njega samoga, na veliku radost
kćeri i zetu, a možda i kapetanu što se rôdâkâ s njim. Kad je spravio novce, sjedne Pljuš-
kin u naslonjač, te se je činilo kao da sada ne zna smisliti o čemu bi govorio.
- A šta, vi se već spremate otići? — reče, kad je primijetio da se je Čičikov malo mak-
nuo, a bio se je samo zato maknuo da iz džepa izvuče rubac.

To ga pitanje podsjeti da i zaista nema ni rad čega zatezati. — Jest, vrijeme mi je! — reče i maši se za šeširom.

- A čajić?
- Ne, čajić neka bude za koje drugo vrijeme.
- Kako? A ja sam naredio samovar. Ja nisam, priznajem, ljubitelj čaja: skupo je to piće, a i šećeru je nemilo skočila cijena. Proška! Ne treba samovar! Suhi kolač odnesi Mavri, čuješ li? Neka ga metne na isto mjesto; ili ne, daj ga, ja će ga već odnijeti onamo. Zbogom, baćuška! Blagoslovio vas Bog! A pismo predajte predsjedniku. Da! Neka pročita, on mi je stari znanac. Dabome! Bili smo drugovi u djetinjstvu!

Zatim ga ta čudna spodoba, taj zgrčeni starkelja isprati napolje i odmah dade zatvoriti vrata; onda obide komore i pogleda jesu li na svojim mjestima stražari što stoje po svim uglovima, te drvenim lopaticama lupaju u prazno burence mjesto u željeznu ploču; nakon toga zagleda u kuhinju, gdje se je pod izlikom da kuša hrane li se ljudi dobro, čestito najeo blitvene juhe s kašom, ispovao sve redom da kradu i loše se vladaju, pa se vratio u svoju sobu. Kad je ostao sâm, pomisli čak i na to kako bi zahvalio gostu za onaku zaista besprimjernu velikodušnost.

— Poklonit će mu, — pomisli u sebi — džepni sat: dobar je, srebren sat, nije makar kakav tumbakov ili brončan; malo je pokvaren, ali on će ga opraviti; mlad je još čovjek, treba mu dakle džepni sat, da se svidi svojoj mlađi. Ili ne, — dometne nakon maloga premišljanja: — bolje je da mu ostavim iza smrti, u oporuci, da se sjeća mene.

Ali junak je naš i bez sata bio jako dobre volje. Ta mu je nenadana stečevina bila pravi pravcati dar. Kako bilo da bilo, to su zaista ne samo mrtve duše, nego još i bjegunci, a svega dvjesta i više! Slutio je dabome još onda, kad se je približavao Pljuškinovu selu, da će biti dobitka, ali ovakvu se izdašnu dobitku nikako nije nadao. Za svega se je puta neobično veselio, pozviždivao, metnuo pred usta pesnicu i duhao usnama, kao da trubi u trublju, pa naposljetku otegnuo neku pjesmu, toliko neobičnu da je i sâm Selifan slušao te slušao, a onda malko zaklimao glavom i rekao: — Gle ti, kako gospodar pjeva! — Bilo se je već jako smračilo kad su se dovezli do grada. Tama se sasvim smiješala sa svjetlošću, a kao da su se izmiješale i same stvari. Šareni đeram stekao neku nejasnu boju; brci u vojnika što stoji na straži učinili se da su na čelu i jako iznad očiju, a nosa kao da uopće nije ni bilo. Gromor i poskakivanje javiše da se je brička dovezla na popločenu cestu. Svjetiljke nisu još bile zapaljene, tek su se gdjegdje stali osvjetljivati prozori na kućama, a po zakutnim su se i slijepim uličicama dešavali prizori i razgovori, nerazdruživi od toga danjega doba po svim gradovima, gdje ima mnogo vojnika, izvoščika, radnika i onih bića osobite vrste, u spodobi dâmâ s crvenim šalovima, s cipelama bez čarapa, što kao šišmiši švrljavu po raskršćima. Čičikov ih nije primjećivao, pa nije primijetio ni mnogih tankih činovnika s trskovcima, što su se valjda prošetali izvan grada i sada se vraćaju kući. Pogdjekad su mu dopirali do uha neki, kako se čini, ženski uzvici: »Lažeš, pijanice, nikad ja njemu nisam dopuštala ovakvo prostaštvost!« ili: »Ne tuci se, prostakinjo, nego hajde k redarstvu, tamo će ja tebi dokazati!«... Ukratko, one riječi, što znaju iznenada opariti kakvoga mladića od dvadeset godina, koji se zanesen vraća iz kazališta, a po glavi mu vrvi španjolska ulica, noć, divan ženski lik s gitaram i kovrčice. Čega li nema i šta ne mašta njegova glava? U raju je on, otiašao Schilleru u goste, — a iznenada se razliježu nad njim, kao grmljavina, kobne riječi, i on vidi da je opet stao na zemlju, dapače na Sijenski trg, dapače blizu krčme, i opet se uzeo pred njim kočiti život kao i svaki dan.

Naposljetku brička odskoči čestitim skokom i spusti se, kao u jamu, u gostionička vrata, te Čičikova dočeka Petruška, koji je jednom rukom pridržavao polu svojega kaputa, jer nije volio da mu se pole razlijeću, a drugom mu rukom stao pomagati da izide iz bričke.

Istrčao i konobar sa svijećom u ruci i s ubrusom na ramenu. Je li se Petruška obradovao gospodarovu dolasku, ne zna se; barem se je domignuo sa Selifanom i kao da mu se je sada malo razvedrilo lice, koje je obično mrko.

- Dugo ste se izvoljeli provoditi, — reče konobar, osvjetljujući stube.
- Da, — reče Čičikov, kad se je uspeo uz stube. — No, a kako ti?
- Hvala Bogu, — odgovori konobar klanjajući se. — Jučer je došao neki vojni poručnik, uzeo šesnaestu sobu.
- Poručnik?
- Ne znam kakav, iz Rjazanji, na mrkovima.
- Dobro, dobro, vladaj se i odsad dobro! — reče Čičikov i uđe u svoju sobu. Prolazeći kroz predsoblje naprći nos i reče Petruški: — Bar da si otvorio prozore!
- Pa otvarao sam ih, — odgovori Petruška i slaže. Ali gospodar je i sâm znao da je slagao, ali nije htio ništa da užvraća. Iza puta ga zaokupila silna sustalost. Zaište najlakšu večeru, koja se je sastojala samo od praseta, pa se odmah skine, zavuče se pod pokrivač i zaspi čvrsto, krepko, zaspi divno, kao što spavaju jedino oni sretnici što ne znaju ni za hemoroide, ni za buhe, ni za prejake umne sposobnosti.

GLAVA VII.

Sretan je putnik koji iza duga, dosadna puta i njegovih hladnoća, lapavica, blata, neispavanih paznika na stanicama, zvezketa zvoncima, opravaka, grdnja, vozača, kovača i svakih putnih nitkova, ugleda napokon poznati krov sa svjetlašćima što mu lete u susret, pa se pred njim javljuju poznate sobe, radosni uzvici ljudi što mu istrukuju u susret, buka i trka dječja, i umirne, tihe besjede, isprekidane žarkim poljupcima, koji su moćni da zatru svaku tugu na pameti. Sretan li je roditelj koji ima ovakav zakutak, ali teško neženji.

Sretan je pisac koji prolazi kraj dosadnih, mrskih karaktera, što preneražuju svojom tužnom zbiljnošću, te prilazi karakterima u kojima se pokazuje visoko dostojanstvo ljudsko, — pisac koji je iz velikoga vira likova, što se mijenjaju svaki dan, odabrao samo nekoliko izuzetaka, koji nije ni jedan put mijenjao udesbu svoje lire, nije se sa svojega visa spuštao k bijednoj, ništavoj braći svojoj, nije se ni doticao zemlje, nego se sav odavao uzvišenim likovima, sasvim otkinutima od zemlje. Dvostruko je na zavist sudbina njegova: on je med njima kao u rođenoj obitelji, a međutim mu se daleko i gromko razliježe slava. Opojnim je kadom okadio ljudima oči; divno im je polaskao, sakrio ono što je žalosno u životu, pokazao im prekrasna čovjeka. Svi plješču, lete za njim i jure za njegovim trijumfalnim kolima. Krste ga velikim svesvjetskim pjesnikom, koji lebdi visoko nad svim svjetskim genijima, kao što orao lebdi iznad drugih, što visoko lete. Čim se spomene ime njegovo, trepet obuzima mlada, žarka srca; zauzvrat mu se blistaju u svim očima suze... Nema mu ravna po sili, — on je Bog! Ali nije takav udes, drugačija je sudbina piscu koji se usuđuje da na vidik iznosi sve ono što je u svaki čas pred očima, ali ne zapažaju ga ravnodušne oči, sav strašni, potresni talog onih sitnica, što su oplele naš život, svu dubljinu hladnih, razdrobljenih, svakidašnjih karaktera, što vrve po našoj zemaljskoj, gdje-kad gorkoj i dosadnoj stazi, — piscu, koji se usuđuje snažnom silom neumolnoga dubača iznijeti ih svima pred oči plastično i jasno. Neće on steći narodno odobravanje, neće gledati suze priznanice ni jednodušni ushit dûšâ koje je uzbudio; neće njemu poletjeti u susret djevojka od šesnaest godina, u vrtoglavici, u junačkom zanosu; neće se on opojiti slatkom omamom zvukova što ih je sâm izvio; neće najzad izmaći savremenomu суду, licemjerno-beščuvstvenom savremenomu судu, koji će ništavima i niskima nazvati čuvstva što ih je on lelijao, odrediti njemu prezren kutić med piscima, koji vrijeđaju čovječanstvo, prišiti njemu svojstva onih junaka, što ih je sâm prikazao, oteti mu i srce i dušu i božanski plamen talenta: jer savremeni sud ne priznaje da su najednako divna stakla što promatraju sunca i javljaju kretnje neopaženih kukaca; jer savremeni sud ne priznaje da treba mnogo duševne dubljine da bi se osvijetlila slika, uzeta iz prezrenoga života, i užvisila se do bisera stvorena; jer savremeni sud ne priznaje da je uzvišeni, zanosni smijeh dostojan stajati uporedo s uzvišenim lirskim čuvstvom, te da je cijela provalija pukla izmed njega i krevljenja sajamskoga lakrdijaša! Ne priznaje to savremeni sud i sve će preokrenuti u prijekor i pogrdnu nepriznatomu piscu: bez udjela, bez uzvrata, bez učešća, kao putnik bez ikoga svoga, ostat će on nasred ceste. Nemilo je njegovo poprište i gorko će on osjetiti svoju osamljenost.

I dugo mi je još čudna vlast odredila da hodam ispod ruke s neobičnim mojim junacima, da promatram život što silno juri, da ga promatram kroz vidljivi svijetu smijeh i nevidljive, nepoznate svijetu suze! I daleko je još ono vrijeme, gdje će drugačijim vrutkom grozoviti vijor zanosa navreti iz poglavlja okruženoga svetom stravom i sjajem, pa će ljudi u smetenu trepetu razabrati grmljavinu drugih besjeda...

Na put! Na put! Ne bilo bore, što mi je pala po čelu, ne bilo mrkoga mraka na licu! Naglo ćemo i u jedan mah zaroniti u život, sa svom njegovom muklom treskom i praporčićima, pa da vidimo šta radi Čičikov.

Čičikov se probudio, protegnuo ruke i noge i osjetio da se je dobro naspavao. Preleži dva časka na leđima, onda pocketne rukom, lice mu zasine i on se sjeti da sada ima skoro četiri stotine duša. Skoči odmah s postelje i ne pogleda dapače ni svoje lice, koje je iskreno volio i na kojem kao da mu se je najzamamnjim činio podbradak, jer njim se je jako često hvalio pred kojim god prijateljem, osobito ako bi se desilo za brijanja. — Evo, gledaj, — govorio bi obično i gladio rukom podbradak: — kakav je moj podbradak: sasvim okrugao! — Ali sada nije pogledao ni na podbradak, ni na lice, nego onako brže obuo safijanske čizme s izrezukanim ukladicama svakakvih boja, kojima živo trguje grad Toržok, po bezbrižnim voljicama ruske naravi, pa na škotski način, u samoj kratkoj košulji, zaboravivši na svoje dostojanstvo i na pristojne srednje godine, poskočio u sobi u dva skoka i jako se vješto pljesnuo petom. Onda se toga trena prihvati posla: pred škatuljom protare ruke s onim istim zadovoljstvom kako ih protire nepodmitljivi zemski sud, kad izide na istragu i pristupi k zakusci, pa odmah izvadi iz škatulje papire. Htio je da ne zateže, nego sve da svrši što brže. Odluci sâm sastaviti ugovore, da ih napiše i prepiše, pa da ništa ne plati pisarima. Formalistika mu je bila sasvim poznata: spretno on istakne krupnim slovima: tisuća osam sto ta i ta godina, zatim odmah sitnima: vlastelin taj i taj, i sve, što treba. Za dva je sata sve bilo gotovo. Kad je onda pogledao na te listice, na seljake što su nekada zaista bili seljaci, radili, orali, pijančili, vozarili, varali gospodare, a možda baš i bili dobri seljaci, zaokupilo ga neko čudno čuvstvo, nerazumljivo i njemu samomu. Činilo mu se da svaki zapis ima neki osobiti karakter, pa da po tom i sami seljaci stječu svoj vlastiti karakter. Seljaci što su bili Korobočkini imali su skoro svi prišvarke i nadimke. Pljuškinov se je zapis odlikovao kratkim sloganom: često su bile označene samo početne riječi, ime i očinsko ime, a onda dvije točke. Sobakjevičev je popis iznenadivao neobičnom potpunošću i potankošću; nijedno seljakovo svojstvo nije bilo ispušteno: o jednom je rečeno: »dober stolar«, drugomu je pribilježeno: »zna svoj posao i ne piće žestoko piće«. Bilo je također potanko označeno tko je otac i tko je mati i kakvoga su vladanja bili obadvoje: samo kod jednoga je, kod nekoga Fedotova, bilo napisano: »ne zna se tko je otac, a mati mu je sluškinja Kapitolina, ali je dobre čudi i nije kradljivac«. Sve su te potankosti pridavale neki osobiti lik svježine: činilo se kao da su seljaci još jučer bili živi. Gledajući dugo njihova imena, razblažio se on u duši, uzdahnuo i izrekao: »Baćuške moji, koliko vas je tu navrvjelo! Šta li ste vi, srdačni moji, radili za vijeka svojega? Kako ste se prebjiali?« I oči mu nehotice zapeše za jedno prezime. To je bio znani već Pjotr Savešljev Njeuvažaj-Korito, koji je nekada pripadao vlasteoci Korobočki. Opet nije otrpio, nego reče: »Eh, kako je dugačak, raširio se na cio redak! Jesi li ti bio majstor, ili prosto seljak, i kakva te je smrt pokosila? Da li u krčmi, ili te je sanljivoga pregazila nasred ceste nespretna kočija? — Probka Stepan, t e s a r , p r i m j e r n e t r e z n o c e . — A! Eto njega, Stepana Probke, evo onoga gorostasa što bi pristajao u gardu. Sve si gubernije valjda obišao sa sjekicom za pojasm i s čizmama na ramenima, jeo za groš kruha i za dva groša sušene ribe, a u kesi valjda donosio svagda kući po sto srebrnih rubalja, pa možda i državnu zadužnicu zašivao u platnene hlače ili turao u čizmu. Gdje li si ti zاغlavio? Jesi li se zbog bolje zarade popeo pod crkvenu kupolu, možda uspuzao i na krst,

odonud se omaknuo s prečage i bubnuo o zemlju, pa se je samo kakav čiča, koji je stajao do tebe, počešao rukom po zatiljku i priklopio: »Eh, Vanja, snašlo tebe!« te se opasao konopcem i uspeo se mjesto tebe. — Maksim Teljatnjikov, č i z m a r . He, čizmar! P i - j a n k a o č i z m a r , veli poslovica. Znam ja, znam tebe, golube; ako hoćeš, svu ču ti tvoju historiju ispričati. Učio si kod Nijemca, koji vas je sve skupa hranio, udarao remenom po leđima za neakuratnost i nije vas puštao na ulicu da se nevaljalčite, i bio si ti čudo, a ne čizmar; i nije mogao da te se nahvali Nijemac, kad bi govorio sa ženom ili s drugom. A kako se je završila tvoja nauka: »Evo ču sada ja da se okućim«, rekao si ti: »ali neću kao Nijemac, koji skuckava kopjeke, nego ču se obogatiti u jedan mah.« Isplatio ti dakle vlastelinu priličan obrok, otvorio dučančić, nakučio svu silu narudžbina i stao raditi. Dobavio odnekud do tri puta jeftiniju gnjilu kožu i zaista zaradio dvostruko na svakoj čizmi, ali za dvije nedjelje popucale tvoje čizme i tebe nagrdili na najgadniji način. I eto opustio tvoj dučančić i ti udario piti i po ulicama se valjati i govoriti: »Al je zlo na tom svijetu! Nema života Rusu: sve smetaju Nijemci!« — »Kakav je ovo seljak: Jelizaveta Vorobjej? Hu, do vraka: žena! Otkud se je ona ugurala ovamo? Nitkov Sobakjevič, i tu je prevario!« Čičikov je imao pravo: bila je to zaista žena. Kako se je uvukla, ne zna se; ali je tako vješto bila upisana da se je iz daljine mogla činiti muškarcem, pa i ime joj se je svršavalo slovom т, dakle bila Jelizaveta, nego Jelizavetъ. Ali on nije pazio na to, nego ju je odmah prekrižio. — »Grigorij Doježžaj-nje-dojedeš!« Kakav si čovjek bio ti? Jesi li se bavio vozarstvom, pa nabavio trojku i kibitku s rogožinom, odbio se zanavijek od kuće, od rođene duplje, i uzeo se s trgovcima povlačiti po sajmu? Jesi li na putu dao Bogu dušu, ili su tebe umlatili sami tvoji prijatelji zbog kakve debele, rumene soldatuše, ili su kojemu šumskomu skitaču zapele za oči kožne rukavice tvoje i trojka zdepastih, ali čvrstih konjića, ili si možda i sam ležao na ljesama, mislio te mislio, pa se ni kud ni kamo svratio u krčmu, a onda ravno u ledenu prolizinu, pa nestao bez traga i bez glasa? Eh, ruski narođić! Ne voli on umirati svojom smrću!« — »A šta vi, golubovi moji?« — nastavi on, kad je svrnuo pogled na zapis na kojem su pobilježeni Pljuškinovi bjegunci: »ako i jeste živi još, kakva je korist od vas? Ista što i od mrtvih. I kuda vas nose sada hitre noge vaše? Je li vam zlo bilo kod Pljuškina, ili naprsto od svoje volje švrljate po šumama i pljačkate putnike? Ležite li po tamnicama ili ste pribjegli drugim gospodarima i orete zemlju? — Jeremej Karjekin,³⁹ Nikita Volokita,⁴⁰ sin njegov Anton Volokita. To su valjani bjegunci, vidi im se već i po nadimku. — Popov, kućni sluga... Jamačno je bio pismen: nož valjda ne bi uzeo u ruke, ali se pronevaljalio na plemenit način. Ali evo je tebe već uhvatio kapetan ispravnik. Junački se držiš kod suočenja. »Čiji si ti?« govori kapetan ispravnik, pa ti ovom zgodnom prilikom prikrpio jezgrovitu riječu. — »Toga i toga vlastelina«, odgovaraš ti srčano. »Poradi čega si ovdje?« govori kapetan ispravnik. — »Otpušten sam uz obrok«, odgovaraš ti ne zapinjući. »Gdje ti je putnica?« — »Kod gospodara, građanina Pimenova.« — »Pozovite Pimenova! Ti si Pimenov?« — »Jest, ja sam Pimenov?« — »Je li on tebi dao svoju putnicu?« — »Nije, nije mi dao nikakvu putnicu.« — »Šta lažeš dakle?« — govori kapetan ispravnik i domeće jezgrovitu riječu. — »Tako je«, odgovaraš ti srčano: »nisam dao njemu, jer sam se kasno vratio kući, nego sam je uzajmio Antipu Prohorovu, zvonaru.« — »Pozovite zvonara! Je li on tebi dao putnicu?« — »Nije, nisam ja od njega dobio nikakvu putnicu.« — »Šta opet lažeš?« govori kapetan ispravnik i potkrepljuje besjedu nekom jezgrovitom riječom. »Gdje ti je dakle putnica?« — »Imao sam ju«, — odgovaraš ti prometljivo: »ali možda sam ju, jasno je, izgubio kakogod putem.« — »A vojničku kabanicu«, govori kapetan ispravnik i opet ti zabija za prid neku jezgrovitu ri-

³⁹ Karjaka je raskoračen, raskrečen čovjek.

⁴⁰ Udvarač i uopće vucibatina.

jećcu: »zašto si ukrao? I još od svećenika sanduk s bakrenim novcima?« — »Nipošto nisam«, govoriš ti i ne mičeš se: »u lopovskom poslu nigda nisam bio«. — »A otkud su kabanicu našli kod tebe?« — »Ne znam: valjda ju je donio tko drugi.« — »Ah, ti gade, gade!« govori kapetan ispravnik, klima glavom i podbočuje se rukama. »Metnite ga u klade i bacite ga u tamnicu.« — »Izvolite! S drage volje!« odgovaraš ti. I vadiš iz džepa tabakeru te prijateljski častiš nekakva dva invalida što ti meću klade, i ispituješ ih jesu li već dugo odslužili službu i u kojem su ratu bili. I eto živuješ u tamnici, a tvoja se stvar raspravlja u sudu. I piše sud: da imaš biti otpravljen iz Carevo-Kokšajska u tamnicu toga i toga grada; a onaj sud piše opet: imaš biti otpravljen u nekakvi Vesjegonsk; i ti putuješ iz tamnice u tamnicu i govoriš, razmatrajući novo obitavalište: »Tà vesjegonska je tamnica zgodnija: sve ako i jesu tamo klade, ali je prostranija, pa i društva ima više.« — »Abakum Firov! Kako si, brate? Gdje se i po kakvima mjestima skitaš ti? Jesi li odlunjavao na Volgu, zavolio slobodni život i pridružio se burlacima?...⁴¹ Tu Čičikov zastane i malo se zamisli. U šta se je zamislio? Je li se zamislio u udes Abakuma Firova, ili se je zamislio sâm od sebe, kako se zamišlja svaki Rus, kojegod bio dobe, čina i stanja, kad misli na neobuzdan život po miloj volji? I zaista, gdje je sada Firov? Unajmio se kod trgovaca, pa sada švrlja po žitnom pristaništu bučno i veselo. Cvijeće i vrvce na šeširu, veseli se sva burlačka rulja, oprاشta se s ljubavnicama i ženama, visokima, stasitima, s đerdanima i vrvcama; kolovo, pjesme; sav trg vri, a nosači kvače kukom po devet pudova na leđa, pa uz viku, psovke i ponukivanje sasipaju bučno grah i pšenicu u duboke lađe, valjaju vrećurine zobi i prekrupe, i daleko se po cijelom trgu vide gomile vrêćâ, naslaganih u piramidu, poput topovskih zrna, i ogroman se ispinje sav taj žitni arsenal, dok ne bude sav pretovaren u duboke lađe žitarice i redom ne zaplovi beskrajno brodovlje zajedno s proljetnim santama. Tamo ćete se vi naraditi, burlaci, i složno ćete se, kako ste prije plandovali i vragovali, prihvati posla i znoja, vući konopac i otezati sve istu beskrajnu, kao Rusija, pjesmu!

— Ehe, he! Dvanaest sati! — reče napokon Čičikov kad je pogledao na sat. — Šta sam se tako zadržao? I bar da sam radio štogod, ali ja se najprije razbrbljao, a onda se zanio u misli. Baš i jesam glupan! — Tako reče, pa zamijeni svoj škotski kostim evropskim, stegne čvršće predicom svoj debeli trbuh, poprska se kolonjskom vodicom, uzme toplu kapu u ruke, spise pod pazuhu i krene u građanski sud, da provede kupovni ugovor. Nije se žurio zato jer se je bojao da će zakasniti, — nije se bojao kasniti, jer predsjednik mu je znanac i može mu po želji produljiti ili skratiti uredovne sate, kao starodrevni Homerov Zeus, koji je produljivao dane i slao nagle noći kad je potrebno bilo da prekine rječkanje milih mu junaka ili da im upriliči tučnjavu do kraja; ali on je i sâm želio što prije dokončati stvar; vazda mu se je još činilo sve nespokojnim i nezgodnim: ipak mu se je javljala misao da duše nisu sasvim zbiljske i u ovakvim se zgodama treba ovakvo breme što brže zbaciti s ramena. Tek što je ovako razmišljajući izišao na ulicu, u medvjedoj bundi, presvučenoj suknom cimetove boje, i već se na samom zakretu u pokrajnu ulicu sudari s gospodinom u medvjedoj bundi, presvučenoj suknom cimetove boje, i s topлом kapom koja se oklapa. Gospodin uzvikne, — bio je to Manjilov. Uhvate se oni odmah u zagrljav i pet su časova ostali u takvom položaju na ulici. Poljupci su bili i od jednoga i od drugoga tako snažni da su obojicu cio dan skoro boljeli prednji zubi. U Manjilova su od radosti ostali na licu samo nos i usne, očiju je nestalo sasvim. Oko četvrt sata držao je obadvjema rukama Čičikovljevu ruku i strašno je ugrijao. Najfinijim i najpriyatnijim rečenicama ispričao je on kako je letio zagrliti Pavla Ivanovića; besjeda mu se završi takvim komplimentom kakav dolikuje jedino gospođici s kojom hoćeš igrati. Čičikov zine, ne znajući

⁴¹ Burlak, lađar na Volgi, »čamđžija« koji vuče lađu.

još ni sâm kako bi zahvalio, ali Manjilov izvuče iznenada ispod bunde spis, smotan kao cijev i svezan ružičastom vrvčicom.

- Šta je to?
- Seljačići.
- A! – Odmota ga odmah, preleti očima i zadivi se čistocî i krasoti rukopisa. – Divno je napisano, – reče: – ne treba ni prepisivati. I još je obrubljen! Tko ga je tako vješto obrubio?
- Pa i ne pitajte! – reče Manjilov.
- Vi?
- Žena moja.
- Ah, Bože moj! Stid me je zaista što sam vam prouzrokovao toliku tegobu.
- Pavlu Ivanoviću za volju ništa nije tegoba.

Čičikov se pokloni za zahvalu. Kad je Manjilov saznao da on ide u sud, jer bi htio provesti kupovni ugovor, izjavlja da je spreman poći s njim. Prijatelji se uzmu ispod ruke i podu skupa. Gdjegod je bila mala uzvisina, ili humak, ili stepenica, Manjilov je pridržavao Čičikova, skoro ga rukom dizao i s prijatnim smiješkom dometao da on neće nipošto dozvoliti da Pavel Ivanović ozlijedi nožice. Čičikov se je stadio i nije znao kako bi zahvalio, jer je osjećao da je nešto potežak. U uzajamnim uslugama stignu oni napokon do trga gdje su uredi, – velika kamena dvokatnica, sva bijela kao kreda, valjda zato da prikaže čistoću duše onih ureda što su u njoj. Druge zgrade na trgu nisu bile goleme kao ta kamena kuća. To su bile: stražarnica, u kojoj stoji vojnik s puškom, dvije tri fijakerske kolnice, te napokon dugi plotovi, s poznatim plotnim napisima i crtežima, načrćanim u ugljenom i kredom. Ništa više nije bilo na tom samotnom, ili kako se kod nas izražavaju, krasnom trgu. Kroz prozore prvoga i drugoga kata promaljale su se nepodmitljive glave Temidinih svećenika i toga se istoga trena sakrivale opet: valjda im je u taj mah ušao u sobu šef. Prijatelji se nisu uspeli, nego su ustrčali uza stube, jer je Čičikov nastojao izbjegći da ga Manjilov ne podupire ispod ruke, te je ubrzao korak, a i Manjilov je jurio, nastojeći da ne dopusti Čičikovu da sustane, i tako su se obadvojica silno bili zaduhali kad su stigli u mračni hodnik. Ni u hodnicima, ni u sobama nije im se pogled iznenadio od čistoće. Onda se još nisu brinuli za nju, pa što je bilo prljavo, ostajalo je prljavim i nije zadobivalo primamljivu spoljašnjost. Temida je primala goste naprsto onakva kakva jest, u négligéu, u domaćoj haljinici. Trebalо bi opisati kancelarijske sobe kojima su prolazili naši junaci, ali autor silno zazire od sviju ureda. Kad mu se je dešavalo da prolazi njima, pa iako su sjajna, oplemenjena lika, s lakiranim podovima i stolovima, trudio se da protrči što god brže može, očiju smjerno spuštenih i oborenih k zemlji, te zato nikako i ne zna kako tamo sve sretno živuje i cvate. Junaci naši vidješe silan papir, i s konceptom i bijel, sagнуте glave, široke zatiljke, frakove, kapute gubernijskoga kroja, dapače i neki svjetlosivi kaputić, koji jako oštroskakuje, pa naherio glavu, položio ju skoro na sâm papir i piše žustro, poletno neki zapisnik o zahvati zemlje ili uzapćenju imetka, što ga je prisvojio neki mirni vlastelin, koji sav svoj vijek proživljuje pod sudom i pod njegovim okriljem stječe i djecu i unučad; i čuju se na mahove kratke rečenice, izgovarane hrapavim glasom: »Molim vas, Fedosjej Fedosjejevič, spisić pod brojem 368!« – »Vazda nekud zamećete čep s erarske tintarnice«. Gdjekad se zapovjednički razliježe veličanstveniji glas, zacijelo kojega starješine: »Na, prepisi! Jer inače će tebi izuti cipele, pa ćeš mi tu presjediti bez jela šest dana i šest noći.« Šum je od pêrâ bio silan, nalik na ono kad se nekoliko kola suvadi vozi šumom koja je na četvrt aršina zatrpana šušnjem.

Čičikov i Manjilov pristupe k prvomu stolu, gdje sjede dva činovnika još mladih godina, i zapitaju:

- Molimo, gdje se tu uređuju ugovori?
- A šta bi vi? — reći će oba činovnika i okrenuše se.
- A moram predati molbu.
- A što ste kupili?
- Htio bih najprije znati gdje je odjel za ugovore. Ovdje ili drugdje?
- Ali recite najprije što ste kupili i uz koju cijenu, onda ćemo vam reći gdje je, a ovako se ne može znati.

Čičikov razabra odmah da su činovnici naprosto radoznali, kao i svi mlađi činovnici, te hoće pridati veću važnost i značenje sebi i svojim poslovima.

— Slušajte, ljubazni, — reče on: — ja vrlo dobro znam da se svi poslovi o ugovorima, uz kojegod cijenu bili, nalaze na istom mjestu, molim vas zato da nam pokažete odjel; a ako vi ne znate što se kod vas radi, zapitat ćemo druge. — Činovnici ne odgovore na to ništa, samo jedan od njih upre prstom u ugao u sobi, gdje je za stolom sjedio neki starac i obilježavao nekakve spise. Čičikov i Manjilov odu izmed stolova ravno k njemu. Starac se jako pažljivo odao poslu.

- Molim, — reče Čičikov i pokloni se: — jesu li ovdje poslovi o ugovorima?

Starac uzgleda i odgovori na prekid:

- Ovdje nema nikakvih poslova o ugovorima.
- Da gdje?
- U ekspediciji za ugovore.
- A gdje je ekspedicija za ugovore?
- Kod Ivana Antonovića.
- A gdje je Ivan Antonović?

Starac upre prstom u drugi ugao u sobi. Čičikov i Manjilov krenu k Ivanu Antonoviću. Ivan se je Antonović već obazro jednim okom i ogledao ih ispod oka, ali toga istoga trena još pomnije zaronio u spis.

- Molim, — reče Čičikov i pokloni se: — je li ovdje odjel za ugovore?

Ivan Antonović, kao da i ne čuje, sav zaronio u spise i ne odgovara ništa. Odmah razabraše da je to čovjek u razboritim godinama već, — nije mlad brbljavac i vjetrogonja. Ivan je Antonović, čini se, odavno prevalio četrdesetu godinu; kosa mu je crna, gusta; sva sredina njegova lica iskočila i prešla u nos; u jednu riječ, bilo je onakvo lice što se u društvenom životu zove krčag-njuška.

- Molim, je li ovdje ekspedicija za ugovore? — zapita Čičikov.
- Ovdje je, — reče Ivan Antonović, okrene svoju krčag-njušku i opet se naklopi da piše.
- Ja imam evo ovaku stvar: od raznih sam posjednika u ovom kotaru pokupovao kmetova, da ih preselim: ugovor imam, treba samo da se provede.
- A jesu li prodavci ovdje?
- Nekoji jesu, a od drugih ima punomoć.
- A jeste li donijeli molbu?
- Donio sam i molbu. Htio bih... moram se žuriti... Ne bi li se dakle mogla stvar svršiti na primjer danas?

— Da, danas!... Danas se ne može, — reče Ivan Antonovič. — Moraju se još obaviti izvidi, nema li kakve predbilježbe.

— Uostalom, što se tiče toga, da bi se stvar ubrzala, Ivan je Grigorjevič, predsjednik, velik prijatelj moj...

— Ali Ivan Grigorjevič nije jedini; ima i drugih, — reče oporo Ivan Antonovič.

Čičikov razabra kvačicu što mu je zavrnuo Ivan Antonovič, te reče:

— Neće ni drugima biti nažao; ja sam i sâm služio, znam stvar...

— Otiđite k Ivanu Grigorjeviču, — reče Ivan Antonovič nešto prijaznijim glasom: — neka on naloži komu treba, a kod nas neće zapeti.

Čičikov izvadi iz džepa banku i položi ju pred Ivana Antonovića, a on je i ne primijeti, nego ju odmah pokrije knjigom. Čičikov mu htjede pokazati banku, ali Ivan mu Antonovič odmahne glavom, da ne treba pokazivati.

— Evo, on će vas odvesti u uredsku dvoranu, — reče Ivan Antonovič i kimne glavom, a jedan od celebanata što su tu, koji je s tolikom revnošću prinosio žrtve Temidi, da su mu obadva rukava pukla na laktovima i davno provirila otud postava, te je zato i imenovan u svoje vrijeme koleškim registratorom, — posluži našim prijateljima kao što je nekada Virgilije poslužio Danteu i odvede ih u uredsku dvoranu, gdje stoje sami široki naslonjači, a na jednom sjedi za stolom, iza zrcala i dviju debelih knjiga, predsjednik, sâm kao sunce. Na tom mjestu zaokupi novoga Virgilija tolika smjernost da se nikako nije usudio zakoraknuti ovamo, nego se je okrenuo i pokazao svoja leđa, izlizana poput rogožine, s kokošjim perom koje je na njima negdje prionulo. Kad uđoše u uredsku dvoranu, spaziše da predsjednik nije sâm: do njega sjedi Sobakjevič, sasvim zaklonjen zrcalom. Dolazak gostiju izazva klicanje, državni naslonjači budu uz buku odgurnuti. I Sobakjevič se predigne sa stolice te se ukaza sa sviju strana, s dugim svojim rukavima. Predsjednik dočeka Čičikova u zagrljaj i uredska dvorana odjekne od poljubaca; zapitaju se za zdravlje; ispovstavi se da obojicu bole krsta, a to bude odmah pripisano tomu što mnogo sjede. Predsjednika je, čini se, Sobakjevič već bio izvijestio o kupu i to u prvi mah zbuni našega junaka, pogotovo kad je video da su se sada sučelili Sobakjevič i Manjilov, oba prodavca s kojima je tajno udesio stvar. Ali ipak zahvali predsjedniku, pa se okreće odmah k Sobakjeviču i zapita: — A kako vaše zdravlje?

— Hvala Bogu, ne mogu se potužiti, — reče Sobakjevič. I zaista, nije se ni na što mogao potužiti: prije bi se željezo nahladilo i zakašljalo, nego ovaj čudesno građeni vlastelin.

— Al vi ste se navijek dičili zdravljem, — reče predsjednik: — i pokojni vam je otac bio također snažan čovjek.

— Jest, sâm je išao na medvjeda, — odgovori Sobakjevič.

— No meni se čini, — reče predsjednik: — i vi bi svalili medvjeda kad bi htjeli da pođete na njega.

— Ne, ne bih ga svalio, — odgovori Sobakjevič: — pokojnik je bio jači od mene. — Onda uzdahne i dometne: — Ne, sada nema onakvih ljudi: evo na priliku moj život, kakav je to život? Tek onako...

— Zašto ne bi bio vaš život krasan? — zapita predsjednik.

— Ne valja, ne valja! — reče Sobakjevič i zaklima glavom. — Rasudite, Ivan Grigorjevič: živim peti desétak godina i nisam još ni jedan jedini put bolovao: bar da me je grlo zaboljelo, da je iskočio prišt ili čir... Nije to na dobro! Kada bilo da bilo, platit ću ja za to. — Sobakjevič sada zaroni u melanholiјu.

- Gle ti njega! — pomisle u isti mah i Čičikov i predsjednik: — na šta je taj zamislio da se tuži!
- Imam za vas pisamce! — reče Čičikov i izvadi iz džepa Pljuškinovo pismo.
- Od koga? — zapita predsjednik, a kad je raspečatio, uzvikne: — A, od Pljuškina. Još vazda on životari. To je udes! Kakav je to bio vanredno uman i bogat čovjek! Sada...
- Pas, — reče Sobakjevič: — lupež, sve je ljude pomorio gladom.
- Izvolite, izvolite, — reče predsjednik kad je pročitao pismo: — ja sam spreman da mu budem punomoćnik. Kada bi da provedete kupovinski ugovor, sada ili kasnije?
- Sada, — reče Čičikov: — zamolit ću vas dapače, ako bi moglo biti danas, jer sutra bih htio oputovati iz grada; donio sam i ugovor i molbu.
- Sve je to dobro, ali kako bilo da bilo, nećemo mi vas pustiti tako brzo. Ugovori će se provesti danas, a vi ćete se ipak provesti s nama. Evo ću odmah izdati nalog, — reče on i otvoru vrata u pisarničku sobu, svu punu činovnikâ, koji su nalik na marljive pčele što su se osule po saću, ako se samo saće može uporediti s pisarničkim poslovima. — Je li Ivan Antonovič tu?
- Tu je! — odazove se glas iz nutrine.
- Zovnite ga ovamo!
- Poznati već čitaocima Ivan Antonovič, krčag-njuška, javi se u uredskoj dvorani i smjerno se pokloni.
- Evo vam, Ivan Antonovič, — sve im te ugovore...
- Ali nemojte zaboraviti, Ivan Grigorjevič, — uteče mu u riječ Sobakjevič: — trebat će svjedokâ, bar po dva sa svake strane. Pošljite odmah k državnomu odvjetniku: on je besposlen čovjek i zacijelo je doma: za njega sve radi fiskal Zolotuhâ,⁴² prvi gulikoža na svijetu. I nadzornik je zdravstvene uprave također besposlen čovjek i zacijelo je doma, ako nije otišao kuda da se karta; ali ima ih tu još mnogo, koji su bliži: Truhačovskij, Bjeguškin, — svi su oni suvišan teret zemlji.
- Baš i jest, baš i jest! — reče predsjednik i odmah pošalje podvornika po njih:
- Još ću vas zamoliti, — reče Čičikov: — pošaljite po punomoćnika jedne vlasteoke, s kojom sam također sklopio posao, — po sina protopopa oca Kirila; on služi baš kod vas.
- Poslat ćemo dabome i po njega! — reče predsjednik: — sve će se učiniti, a nikomu od činovnika ne dajte vi ništa; za to vas ja molim. Prijatelji moji ne trebaju plaćati. — Kad je to rekao, izda odmah Ivanu Antonoviču neki nalog, koji se njemu očevidno nije svidio. Ugovori su se, kako se čini, dobro dojmili predsjednika, pogotovo kad je video, da sviju kúpovâ ima skoro na sto tisuća rubalja. Nekoliko je časaka gledao Čičikovu u oči s velikim zadovoljstvom, a naposljetku rekao: — Tako dakle! Eto ovako, Pavel Ivanovič! Stekoste dakle!
- Stekoh! — odgovori Čičikov.
- Dobar posao! Zaista, dobar posao!
- Jest, ja vidim i sâm da se boljega posla nisam mogao ni prihvati. Kako mu drago bilo, čovjeku sve još nije određena svrha, doklegod nije stao snažnim korakom na čvrst temelj, a ne na kakvugod slobodarsku himeru mlađarijsku. — Tu on jako zgodno prekorri, i sasvim pravo, sve mlade ljude za liberalizam. Ali je vrijedno primijetiti da mu je u riječima bila neka neodlučnost, kao da je odmah rekao sâm sebi: — Eh, brate, lažeš ti, i

⁴² Skrofula.

još jako! — Nije ni pogledao Sobakjeviča i Manjilova, od straha da ne bi na što naišao na njihovim licima. Ali se je uludo bojao: Sobakjeviču se nije ni ganulo lice, a Manjilov, očaran frazom, samo je od zadovoljstva klimao glavom i odobravao, te zaronio u onakvo stanje u kakvom se nalazi ljubitelj muzike kad pjevačica nadmaši i same gusle i zapišti takvu finu notu kakvu ne može ni ptičje grlo.

— A zašto ne kažete Ivanu Grigorjeviču, — progovori Sobakjevič: — šta ste zapravo nabavili? A vi, Ivan Grigorjevič, zašto ne pitate šta su oni nabavili? To su ljudi! Naprosto, zlato! Ta ja sam im prodao i kolara Mihjejeva.

— Zar ste i Mihjejeva prodali? — reče predsjednik. — Znam ja kolara Mihjejeva: divan majstor; on mi je kočiju opravio. Ali dopustite, kako... Ta vi ste mi govorili da je on umro...

— Tko, Mihjejev umro? — reče Sobakjevič i ne zbuni se ni malo. — To je umro njegov brat, a on je živ živcat i zdraviji nego ikada. Ovih mi je dana takvu bričku udesio da je ne bi načinili ni u Moskvi. On bi zapravo trebao raditi jedino za cara.

— Jest, divan je majstor Mihjejevc, — reče predsjednik: — pa se i čudim kako ste se mogli rastati s njim.

— Kao da je samo jedini Mihjejev! A Probka Stepan, tesar, Miluškin, cigljar, Teljatnjikov Maksim, čizmar, — svi odoše, sve sam prodao! — A kad ga je predsjednik zapitao, zašto odoše, kad su to ljudi prijeko potrebni za kuću i zanatnici, mahne Sobakjevič rukom i odgovori: — Pa tako me naprsto snašla ludost: ded da ih prodam, velim, pa sam ih od ludosti i prodao. — Onda objesi glavu tako kao da se i sâm kaje za to, i dometne: — Eto sam i osijedio, a još se nisam opamelio.

— Ali molim vas, Pavel Ivanovič, — reče predsjednik: — kako vi kupujete kmetove bez zemlje? Razma da ih preselite?

— Da ih preselim.

— A, na preseljenje, to je druga stvar; a na koje mjesto?

— Na mjesto... u hersonsku guberniju.

— O, tamo je izvrsna zemlja! — reče predsjednik te se s velikom pohvalom izjaví o bujnosti tamošnjega bilja.

— A zemlje ima dovoljno?

— Dovoljno, — toliko koliko treba za kupljene seljake.

— Ima li rijeka ili ribnjak?

— Rijeka. Uostalom, ima i ribnjak. — Kad je to rekao, pogleda Čičikov slučajno Sobakjeviča, pa iako je Sobakjevič bio nepomičan, kao i prije, ipak mu se učini da na njegovu licu piše: — Eh, lažeš ti! Teško da ima rijeka i ribnjak, a i sva zemlja!

Dok su trajali razgovori, stadoše se malo po malo javljati svjedoci: poznati čitaocu državni odvjetnik žmíro, nadzornik zdravstvene uprave, Truhačovskij, Bjeguškin i drugi, što su po Sobakjevičevim riječima suvišan teret zemlji. Mnogi su od njih bili Čičikovu sasvim nepoznati; koliko je još trebalo, i još više, bude pokupljeno izmed sudskih činovnika. Dovedoše također ne samo sina protopopa oca Kirila, nego čak i samoga protopopa. Svaki svjedok smjesti svoje ime sa svim dostojanstvima i činima, netko izvrnutim pisom, netko kosim, a netko skoro baš i naglavce, a smještali su takva slova kakvih nije nikad ni bilo u ruskom alfabetu. Poznati Ivan Antonovič jako hitro posvršavao sve, ugovori budu upisani, pribilježeni, uneseni u knjigu i kamo treba, pol postotka budu uzeta za objavu u novinama i Čičikov morade platiti malu malenkost. Predsjednik naloži čak

tako da se od njega za pristojbu uzme samo polovica, a druga se je polovica, ne zna se kojim načinom, uračunala nekomu drugomu moliocu.

— Dakle, — reče predsjednik, kad se je sve svršilo: — sada treba samo još da pokvasimo kûp.

— Ja sam spreman, — reče Čičikov. — Do vas stoji da odredite vrijeme. Bio bi od mene grijeh kad ovako prijatnu društvu za volju ne bih očepio dvije tri boce pjenušca.

— Ne, vi niste valjano razumjeli: pjenušca čemo nabaviti mi sami, — reče predsjednik: — to je naša obveza, naša dužnost. Vi ste naš gost: mi moramo častiti vas. Znate li što, gospodo? Zasad čemo evo ovako učiniti: hajde da krenemo svi, kako jesmo, k redarstvenomu šefu; on je naš čudotvorac: nek on samo migne kad prolazi kraj ribljega tržišta, znajte da čemo omastiti brk! A tom će prilikom biti i whistić.

Ovakvu ponudu nije nitko mogao odbiti. Čim se je samo spomenulo riblje tržište, osjete svjedoci apetit; svi se odmah maše za kapama i šeširima i uredovanje se završi. Kad su prolazili kroz pisarnicu, Ivan se Antonovič, krčag-njuška, uljudno pokloni i reče tihano Čičikovu: — Seljakâ ste nakupovali na sto tisuća, a za posao ste dali samo jednu bijelu⁴³ banku.

— Ta kakvi su to seljaci! — odvrati mu Čičikov također šaptom: — najnevredniji i najništaviji ljudi, ne vrijede ni polovicu. — Ivan Antonovič razabra da je posjetilac škrte naravi i neće dati više.

— A po što ste kupili dušu od Pljuškina? — šapne mu na drugo uho Sobakjevič.

— A zašto ste pripisali Vorobja?⁴⁴ — reče mu Čičikov za odgovor.

— Kakvoga Vorobja? — zapita Sobakjevič.

— Pa ženu, Jelisavetu Vorobju, još ste i slovo ź primetnuli na kraju.

— Nisam ja pripisao nikakvoga Vorobju, — reče Sobakjevič i ode k drugim gostima.

U rulji stignu napokon gosti kući redarstvenoga šefa. Redarstveni je šef zaista bio čudotvorac: čim je čuo šta je, odmah zovnuo kvartalnoga nadzornika, žustru momka u lakiranim čizmama, šapnuo mu, čini se, samo dvije riječi u uho i dometnuo samo: »razumi-ješ?« a tamo se u drugoj sobi za to vrijeme dok su gosti udarali u whist, javila već na stolu moruna, jesetre, losos, prešana ikra,⁴⁵ svježe usoljena ikra, sleđevi, kečige, sirovi, sušeni jezici i jesetrovina, — sve je to bilo s ribljega trga. Onda se javiše domaćinovi pridatci, kuhinjski proizvodi: pašteta od riblje glave, kamo udioše hrskavica i lice jesetre od devet pudova, druga pašteta s gljivama paprenjačama, palačinke, maslenjače, varenjače. Redarstveni je šef bio u neku ruku dobrotvor u gradu. Med građanima je bio sasvim kao u rođenoj obitelji, a u dućane je i u tržnicu zalazio kao u vlastitu smočnicu. Uopće je on bio, kako se veli, na svojem mjestu i službu je svoju dokučio naskroz. Teško je dapače bilo i riješiti je li on stvoren za mjesto, ili mjesto za njega. Stvar se je tako pametno udesila da je dvaput veći dohodak dobivao nego svi njegovi prethodnici, a ipak je stekao ljubav cijelog grada. Trgovci su ga prvi voljeli jako, osobito zato što nije ponosit; i zaista, krštavao im je djecu, kumio se s njima, pa iako ih je kadšto nemilo gulio, neobično ih je vješto gulio: i po ramenu ih potapši, i nasmij se, i čajem ih počasti, obećaj im da ćeš im doći i dame se poigrati s njima, raspitaj se o svemu: kako posaoci, šta i kako; ako zakunja mladunče, on će preporučiti lijek; u jednu riječ, čovječina! Vozi se na droškama, naređuje

⁴³ Dvadeset i pet rubalja.

⁴⁴ Vorobjej, gen. vorobja, vrabac.

⁴⁵ Kavijar.

red, a uza to dobacuje i riječcu po kojemu: »Šta je, Mihjejič! Moram s tobom, kad bilo, otkartati gorku⁴⁶.« — »Jest, Aleksjej Ivanovič«, odgovara onaj, skidajući kapu, »moralib.« — »No, brate, Ilja Paramonič, dođi k meni da vidiš trkača: pretrkivat će se s tvojim; ded upregnji i ti svojega u droške za utrku, da pokušamo.« Trgovac, koji luduje za trkačem, smješka se na to s osobitom, kako se kaže, voljom, gladi bradu i veli: »Pokušat ćemo, Aleksjej Ivanovič!« Čak i trgovački pomoćnici, koji dотле već poskidaju obično kape, s uživanjem se zgledavaju, kao da bi da reknu: »Aleksjej je Ivanovič dobar čovjek.« U jednu riječ, pogodio je da stekne potpunu popularnost, te su trgovci sudili da Aleksjej Ivanovič »uzima doduše, ali ni za što te neće izdati.«

Redarstveni šef primijeti da je zakuska gotova, te predloži gostima da završe whist poslije doručka, i svi krenu u onu sobu otkud je već odavno stao dopirati miris i prijatno škakljati gostima nozdrve, i kuda je već odavno Sobakjevič virkao na vrata, jer je iz daljine opazio jesetru što leži postrance na velikoj zdjeli. Gosti ispiju po čašicu votke tamne, maslinove boje, — kakva je jedino u sibirskoga prozirnoga kamenja od kojega u Rusiji režu pečate, — pristupe sa sviju strana s viljuškama k stolu i uzmu prokazivati, kako se veli, svak svoju čud i sklonosti, naklapajući se netko na ikru, netko na lososa, netko na sir. Sobakjevič nije pazio na sve te sitnice, nego prionuo uz jesetru, i dok su drugi pili, razgovarali i jeli, smazao ju on svu za malo više od četvrt sata, te kad se je redarstveni šef sjetio jesetre, rekao: »a kako vam se, gospodo, mili ovaj proizvod prirodnin?« i pristupio k jesetri s viljuškom, zajedno s drugima, to je razabrao da je od proizvoda prirodina preostao samo rep; a Sobakjevič se pritajio, kao da to nije uradio on, nego pristupio tanjuru što je dalje od drugih i uzeo viljuškom ubadati u neku sušenu ribicu. Kad je smirio jesetru, sjedne Sobakjevič na naslonjač, pa nije više ni jeo ni pio, nego samo žmirkao i migao očima. Redarstveni šef kao da nije mario štedjeti vina: zdravicomama nije bilo kraja. Prva se je zdravica napila, kako će se čitatelji možda i sami dosjetiti, za zdravlje novoga hersonskoga vlastelina, onda za boljitet njegovih seljaka i za sretno preseljenje njihovo, onda za zdravlje buduće žene njegove, krasotice, — što je našemu junaku otrglo prijatan osmijeh s usta. Priđu mu oda sviju strana i navale ga moliti neka ostane u gradu bar dvije nedjele: »Nemojte, Pavel Ivanovič! Kako bilo da bilo, time samo kao da ste prohладili sobu: na prag pa natrag! Nemojte, nego provedite vrijeme s nama! Mi ćemo vas oženiti. Zar nije istina, Ivan Grigorjevič, oženit ćemo ga?«

— Oženit ćemo ga, oženit ćemo ga! — prihvati predsjednik. — Koliko se god vi odupirali rukama i nogama, mi ćemo vas oženiti! Kad ste, baćuška, dospjeli ovamo, nemojte se tužiti. Mi se ne volimo šaliti.

— A što? Čemu bih se odupirao rukama i nogama, — reče Čičikov i osmije se: — nije ženidba takva stvar da bi... samo da je mlâda.

— Bit će i mlâda! Kako je ne bi bilo! Sve će biti, sve, štogod želite.

— Ako dakle bude...

— Bravo, ostaje! — uzviknu svi: — vivat, hura, Pavel Ivanovič, hura! — I svi mu pristupe s čašom u ruci, da se kucnu. Čičikov se kucne sa svima. — Ne, ne, još! — oni će koji su žešći, te se opet kucnu; onda navale da se kucnu i po treći put: kucnu se svi i po treći put. Za malo se vrijeme svi razvesele neobično. Predsjednik, koji je bio jako mio čovjek kad se razveseli, zagrljio Čičikova nekoliko puta, izlio mu cijelo srce: »dušo moja! majčice moja!« pucketnuo dapace prstima, te stao poigravati oko njega i prippijevati poznatu pjesmu: »ah ti, takvi i onakvi komarinski⁴⁷ seljače!« — Iza šampanjca odčepe omi mađarca, od kojega

⁴⁶ Kartaška igra.

⁴⁷ Pripijevka uz narodnu igru »komarinskaja.«

se društvo još jače zagrije i razveseli. Na whist zaboraviše sasvim; prepirali su se, vikali, govorili o svemu, — o politici, dapače o vojnim stvarima, razlagali dapače slobodne misli, za koje bi u drugo vrijeme i sami istukli svoju djecu. Odmah su riješili i svu silu najtežih pitanja. Čičikov još nikada nije bio ovako vesele volje, pa je uobražavao sebi da je već pravi hersonski vlastelin, govorio o raznim poboljšicama, o tropoljnem gospodarstvu, o sreći i blaženstvu dviju duša, i stao deklamirati Sobakjevič Wertherovu poslanicu u stihovima Charlotti, na koju je Sobakjevič samo žmirkao, sjedeći u naslonjaču, jer ga je nakon jesetre snalazila jaka volja za san. Čičikov se dosjeti i sâm da se je započeo već i suviše raspojasavati, te zaište kočiju i posluži se droškama državnoga odvjetnika. Kočijaš državnoga odvjetnika bio je, kako se je putem pokazalo, iskusan momak, jer on je kočijašio samo jednom rukom, a drugu turio unatrag i njome pridržavao gospodina. Na taj se on način na droškama državnoga odvjetnika doveze kući u gostionicu, gdje mu se je još dugo mela po jeziku svakakva besmislica: plavka zaručnica, rumena, s rupicom na desnom obrazu, hersonska imanja, glavnice. Čak je Selifanu izdao neke gospodarstvene naloge, da skupi nove doseljenike seljake i sve redom poimence prozove. Selifan je šutio i jako dugo slušao, a onda izišao iz sobe i rekao Petruški: — Idi, razdjeni gospodara! — Petruška se prihvati da mu izuje cipele i skoro je s cipelama svukao na pod i samoga gospodara. Ali naposljetku su bile cipele skinute, gospodar se razdjenuo kako treba, neko se vrijeme povrckao po postelji koja je nemilo škripala, i zaspao sasvim kao hersonski vlastelin. A Petruška iznio dotle na hodnik hlače i frak svjetlucave brusničine boje, raširio ih na drvenu vješalicu, te ih stao krbačiti i četkati, da se je zaprašio sav hodnik. Kad ih već htjede skinuti, pogleda s trijema dolje i smotri Selifana gdje se vraća iz konjušnice. Oni se zgleđaju i po osjećaju se razumješe: gospodar eto zapao u san, — može se i zaviriti kudagod. Petruška odnese u sobu frak i hlače, siđe odmah i oni pođu zajedno, ne govoreći jedan drugomu ni riječi o svrsi svojega putovanja i preklapajući putem sasvim o uzgrednim stvarima. Odšetali se nisu daleko: prešli su samo u ulici na drugu stranu, u kuću suncelice gostionici, i ušli na niska, staklena, začaćena vrata, što vode gotovo u podrum, gdje je za drvenim stolovima sjedjelo već mnogo svakakvih ljudi: i koji briju i koji ne briju bradu, i u golim kožusima, i naprosto u košulji, a gdjekoji i u prostoj vunenoj kabanici. Šta su tamo Petruška i Selifan radili, Bog bi znao; ali su za sat izišli odonud, uhvatili se za ruke, te mûkom mučeći pazili jako jedan na drugoga i uzajamno se čuvali od svakoga ugla. S rukom u ruci, ne puštajući jedan drugoga, cijela su se četvrt sata penjali uza stube, naposljetku ih prevladali i uspeli se. Petruška zastane časkom pred niskim svojim krevetom, premišljajući kako bi zgodnije legao, te legne sasvim poprijeko, tako da su mu se noge odupirale o pod. I Selifan legne na taj isti krevet, smjesti glavu Petruški na trbu, pa sasvim zaboravio da ne bi nikako ni trebao ovdje spavati, nego možda u družinskoj sobi, ili čak u konjušnici kod konjâ. Obadvjica zaspe toga istoga trena, te se dadu u hrkanje nečuvene krupnoće, kojemu je iz druge sobe odgovarao gospodar tankim zviždom kroz nos. Nabrzo se iza njih stiša sve i gostionicu prekril neprobudan san; samo se je u jednom prozorčiću vidjelo još svijetlo, tamo gdje je stanovao neki poručnik što je doputovao iz Rjazanji, očevidno velik ljubitelj čizama, jer je već naručio četiri para i neprestano probao peti par. Nekoliko je puta prilazio postelji, da ih izuje i da legne, ali nikako nije mogao: čizme su bile zaista lijepo sašivene; i dugo je on još držao nogu i promatrao vješto i divno izrađenu petu.

GLAVA VIII.

O Čičikovljevim se kúpovima razvedoše razgovori. Zaredaše tumačenja, sudovi, razglasbanja, da li je probitačno kupovati seljake za preseljenje. Mnoge su se od tih rasprava odlikovale poznavanjem predmeta. »Dabome«, govorili su neki: »tako je, o tom ne može ni biti prepiske: zemlja je u južnim gubernijama zaista dobra i plodna; ali kako će Čičikovljevim seljacima biti bez vode? Ta rijeke tamo nema nikakve«. — »To još nije ništa što nema vode; to nije ništa, Stepan Dmitrijevič; ali preseljenje je nepouzdana stvar. Zna se šta je seljak: kad bude na novoj zemlji i stane se baviti ratarstvom, a nema ničega, ni kuće ni kućišta, pobjeći će, kao što je dva puta dva, podbrusit će pete i nestat će bez traga.« — »Ne, Aleksiej Ivanovič, dopustite, dopustite, ja se ne slažem s tim, što vi velite da će Čičikovljev seljak pobjeći. Rus je za sve sposoban i priučava se na svaku klimu. Pošalji njega makar i na Kamčatku i samo mu daj tople rukavice, on će zaplijeskat rukama, pa sjekiru u ruke i teši sebi novu kuću«. — »No, Ivan Grigorjevič, ti si ispustio iz vida važnu stvar: nisi još zapitao kakvi su seljaci u Čičikova. Zaboravio si da valjana čovjeka neće prodati vlastelin; okladio bih se za glavu da su Čičikovljevi seljaci lopovi i pijanci prve vrsti, dangube i naprasita vladanja«. — »Jest, jest, s tim se slažem, istina je, nitko neće prodavati valjane ljude i Čičikovljevi su seljaci pijanci; ali treba uočiti da u tom ima i morala, u tom i jest moral; oni su sada ništarije, a dok se presele na novu zemlju mogu odjednom postati izvrsnim podanicima. Bilo je već dosta takvih primjera, — naprsto na svijetu a i u historiji također.« — »Nikada, nikada«, veli upravitelj državnih tvornica: »vjerujte, nikada to ne može biti, jer Čičikovljevi će seljaci imati sada dva ljuta neprijatelja. Prvi je neprijatelj blizina maloruskih gubernija, gdje je, kako se zna, slobodna prodaja žestokih pića. Ja vas uvjeravam: za dvije će se nedjelje dana oni propiti i ulijeniti. Drugi je neprijatelj već sama navika na skitnički život, što će ju seljaci svakako steći za seobe. Osim da budu neprestano Čičikovu pred očima i da ih kruto drži na uzdi, da ih vitla za svaku sitnicu, a i da se ne uzda u svakoga, nego da i sâm lično, gdje treba, mlati i po zubima i za vrat.« — »Čemu bi se Čičikov bakljao s njima i mlatio ih za vrat? Može on naći i upravitelja«. — »Jest, naći ćete upravitelja: sve su to sami lupeži«. — »Lupeži su zato, jer se gospoda ne bave poslom«. — »To je istina!« prihvate drugi. — »Kad bi se gospodar bar ikoliko razumijevao u gospodarstvo i kad bi razaznavao ljude, imao bi navijek valjana upravitelja.« Ali upravitelj reče da se za manje od 5000 ne može naći dobar upravitelj. No predsjednik reče, da se može pronaći i za tri tisuće. Ali upravitelj reče: »Gdje ćete ga naći? Valjda u svojem nosu?« No predsjednik reče: »Ne, neću u mojem nosu, nego u ovdašnjem kotaru, a to je Pjotr Petrovič Samojlov: eto upravitelja kakav treba Čičikovljevim seljacima!« Mnogi su se jako zamišljali u Čičikovljev položaj i vanredno ih je plašila potekoća, kako će on preseliti toliko silno mnoštvo seljaka; stadoše se jako bojati da ne bi buknula čak i buna med takvim nemirnim svijetom kao što su Čičikovljevi seljaci. Na to primijeti redarstveni šef da se bune ne treba bojati, jer ima vlast kapetana ispravnika koja će nju suzbiti, pa sve ako kapetan ispravnik i ne ode onamo sâm, nego mjesto sebe pošalje samo svoju kapu, i sama će kapa dotjerati seljake čak do prebivališta njihova. Mnogi iznesoše svoj sud o tom kako bi se iskorijenila goropadnost, što je uzborkala Čičikovljeve

seljake. Mišljenja su bila svakojaka: bilo je takovih koja su suviše ozvanjala vojničkom surovošću i strogosti, skoro i suvišnom; ali je bilo i takvih koja su odisala blagošću. Redarstveni šef primijeti, da Čičikova očekuje sveta dužnost, da on može med svojim seljacima postati kao nekim ocem, rekao bi: može dapače uvesti blagotvornu prosvjetu, i tom se prilikom s velikom pohvalom izjavi o lancasterskoj školi uzajamnoga obučavanja.

Ovako su sudili i govorili po gradu, a mnogi, pobuđeni učešćem, saopćiše i Čičikovu osobno neke od tih savjeta, ponudiše mu dapače i stražu koja će bez opasnosti otpratiti seljake do prebivališta. Čičikov zahvali za savjete i reče da će se svakako, ako ustreba, okoristiti njima, ali stražu odbi odlučno i reče da mu ona nipošto ne treba, jer seljaci što ih je kupio osobito su mirne naravi, osjećaju i sami dobrovoljnu sklonost za preseljenje i ni u kojem slučaju ne može med njima biti bune.

Ali sve to naklapanje i rasuđivanje rodilo je najpovoljnijim posljedicama što im se je mogao nadati Čièikov, raznijeli se naime glasovi da je on ni više ni manje nego milijunar. Gradski su žitelji ionako, kao što smo već vidjeli u prvoj glavi, od duše zavoljeli Čičikova, a sada ga, iza ovakvih glasova, zavolješe još i duševnije. Uostalom, ako ćemo istinu da reknemo, oni su bili dobar svijet, živjeli su u slozi, družili su se posve prijateljski i u njihovim je razgovorima bila neka osobita prostodušnost i blagost: »Ljubazni prijatelju, Ilja Iljič!«... »Poslušaj, brate, Antipator Zaharjevič!«... »Zalagao si se, majčice, Ivan Grigorjevič.« Poštaru, koji se je zvao Ivan Andrejevič, dometali su navijek: »Sprechen Sie deutsch, Ivan Andrejč?«⁴⁸ U jednu riječ, sve je bilo jako obiteljski. Mnogi su bili i naobraženi: predsjednik suda znao je naizust »Ljudmilu« od Žukovskoga, koja je onda još bila nova novcata, te je majstorski deklamovao mnoga mjesta, osobito: »Zasnula šuma, dolina spava«, i riječ: »čuj!« tako da se je zbilja činilo kao da dolina spava: da bude veća sličnost, on je za to vrijeme zažmurivao. Poštar se je više odao filozofiji, te je čitao vrlo marljivo, dapače i po noći, Youngove »Noći« i Eckartshausenov »Ključ prirodnim tajnama«, iz kojih je ispisivao jako duge bilješke; ali kakve su bile te bilješke, nitko nije znao. Uostalom, on je bio domišljan, kićenih riječi i volio je, kako je sâm govorio, »začiniti« besedu. A začinjao ju je mnoštvom različitih čestica, kao što su: »gospodine ti moj, tako nekakav, znate, razumijete, možete zamisliti, odnosno tako da se rekne, u neku ruku«, i drugima, što ih je sipao kao iz vreće; začinjao je besedu također prilično uspješno podmigivanjem, žmirkanjem na jedno oko i to je mnogim njegovim satiričnim aluzijama pridavalо jako zajedljiv izražaj. I drugi su bili također, više ili manje, prosvijetljeni ljudi: netko je čitao Karamzina, netko Moskovska Vjedomosti,⁴⁹ a netko nije baš i ništa čitao. Netko je bio, štono vele, čurjuk,⁵⁰ to jest čovjek kojega moraš nogom caknuti da se krene na što; drugi naprsto mrtvo puhalo, što do vijeka, kako se veli, leškari, pa bi ga uludo i kretao: neće taj ustati ni za što. Što im se tiče lika, zna se, bili su sami pouzdani ljudi, – suščava nije bilo med njima. Svi su bili od onakvih ljudi kojima žene u nježnim razgovorima što se vode nasamo nadjevaju imena: buconja, debeljko, trbuško, crnko, qui qui, joujou i tako dalje. Ali su uopće bili dobar svijet, jako gostoljubivi, pa tko je s njima okusio hljeb i sol, ili s njima prosjedio večer uz whist, postajao im je već bliskim, – a pogotovo Čičikov, sa svojim čarobnim svojstvima i manirama, čovjek koji je zaista znao veliku tajnu, da se svidi. Toliko ga zavolješe, da nije znao kako bi se iščupao iz grada; jedino je i slušao: »No, nedjeljicu, još jednu nedjeljicu ostanite kod nas, Pavel Ivanovič!« U jednu riječ, nosili su ga, kako se veli, na rukama. Ali neprispodobivo je znamenitiji bio dojam, (pravo

⁴⁸ Po ruskom izgovoru: dejč i Andrejč, na silu srok.

⁴⁹ Karamzin; Moskovska Vjedomosti, vijesti, novine.

⁵⁰ Čurjuk, vreća što se je na stratištu naticala zločincima na glavu.

čudo!) što ga je Čičikov učinio na dame. Da se to ikoliko objasni, trebalo bi se mnogo reći o samim damama, o njihovu društvu, trebala bi se opisati, kako se kaže, živim bojama njihova duševna svojstva; ali to je autoru jako teško. S jedne ga strane suzdržava neograničeno štovanje prema dostojanstveničkim ženama, a s druge strane... s druge je strane naprosto teško. Dame su u gradu N bile... ne, nikako ne mogu: osjećam zaista plahost. U dama je u gradu N najznamenitije bilo to... Čudno je dapače, — nikako se ne miče pero, kao da je u njemu kakvo olovo. Neka dakle bude: o njihovim karakterima moramo očevidno prepustiti govoriti onome u koga su življe boje i tko ih više ima na paleti; a na nama je da reknemo tek dvije riječi o spoljašnjosti i o onom što je na površini. Dame u gradu N bile su ono, što se zove présentable i u tom se pogledu mogu smjelo staviti za ugled svima drugima. Što se tiče toga kako će se vladati, čuvati ton, održavati etiketu, mnoštvo najfinijih pristojnosti, paziti na modu do najsitnijih sitnica, u tom su one pretekle čak i petrogradske i moskovske dame. Odijevale su se s velikim ukusom, vozile se po gradu u kočijama, kako propisuje posljednja moda, ostrag se njihao lakaj, a livreja sa zlatnim gajtanima. Posjetnica je bila jako sveta stvar, sve ako je napisana na makovskoj dvojci ili bundevskom kecu. Zbog nje su se ljuto zavadile dvije dame, velike prijateljice i dapače rođakinje, — naime zato jer jedna od njih nije uzvratila posjet. I koliko se god onda starali muževi i rođaci da ih izmire, nisu mogli, — pokazalo se da se sve može na svijetu, samo jedno se ne može: izmiriti dvije dame koje su se svadile zbog neuzvraćenoga posjeta. Obadvije dame ostadoše dakle »u uzajamnom neraspoloženju«, kako je gradski svijet govorio. Zbog zapremanja prvih mjesta zbivale su se također mnoge jako burne scene, koje su muževima udahnjivale gdjekada sasvim viteške, velikodušne pojmove o zakriljivanju. Dvoboji se med njima dabome nisu dešavali, jer su svi bili civilni činovnici, ali zato je jedan drugomu nastojao zasoliti gdjegod može, a to je, kako se zna, kadšto ljuće od svakoga dvoboja. U moralu su dame u gradu N bile stroge, pune plemenita zgraña od svake opačine i sviju sablazni, te su bez ikakvoga milosrđa karale svaku slabost. Ako se je med njima i dešavalo nešto, što se zove u dvoje u troje, dešavalo se je tajom, te se nije ničim odavalо da se to dešava; čuvao se je ugled, pa i sām je muž bio tako pripravan, te ako i vidi u dvoje u treće ili čuje za nj, to je ukratko i razumno odgovarao poslovicom: šta se koga tiče što je kúma sjedjela s kúmom? Mora se još reći, da su se dame u gradu N odlikovale, nalik na mnoge petrogradske dame, neobičnom opreznošću i prijatnošću u riječima i izražajima. Nikad nisu govorile: »ja sam se useknula, ja sam se oznojila, ja sam pljunula«, nego su govorile: »ja sam si olakšala nos, ja sam se poslužila rupcem«. Ni za što se nije smjelo reći: »ova čaša ili ovaj tanjur smrdi«, nije se dapače smjelo ništa reći što bi aluzijom podsjetilo na to, nego su govorile: »ova se čaša ne vlada dobro«, ili štogod nalik. Da se još više oplemeni ruski jezik, skoro je polovica riječi bila sasvim izbačena iz razgovora i zato su se jako često morale utjecati francuskomu jeziku; ali francuski je jezik već drugačiji: tamo su dopuštene takve riječi koje su kudikamo oštريje od spomenutih. Evo dakle, što se može reći o damama u gradu N, ako se govori površnije. No ako se zaviri dublje, otkrit će se dabome mnoge druge stvari; ali jako je opasno zavirivati damama u srca. Ograničit ćemo se dakle na površinu i nastaviti. Dosad su dame nekako malo govorile o Čičikovu, premda su mu potpuno priznavale prijatno društveno ponašanje; ali otkad je pukao glas o njegovu milijunarstvu, pronađoše mu se i druga svojstva. Dame uostalom nisu bile sebične: sve je skrivila riječ m i l i j u n a r , — nije sām milijunar, nego baš ta riječ; jer u samom zvuku te riječi, bez obzira na novčanu kesu, ima nešto što djeluje i na ljude nitkove, i na ljude, koji nisu ni ovakvi ni onakvi, i na valjane ljude, ukratko — djeluje na sve. Milijunar stječe taj probitak da može vidjeti podlost, posve nesebičnu, čistu podlost, koja nije osnovana ni na kakvom računu: mnogi znaju kako dobro da ništa neće dobiti od njega i nemaju nikakvoga prava da dobiju, ali će

svakako bar istrčati pred njega, barem mu se nasmiješiti, bar će skinuti šešir pred njim, bar će se narinuti na objed kamo znaju da je pozvan milijunar. Ne može se reći da su tu nježnu sklonost prema podlosti osjetile i dame; no po mnogim gostinskim sobama stadoše govoriti, da Čičikov nije dabome prvi krasnik, ali je za to takav kakav treba biti muškarac, a da je malo deblji ili puniji, već ne bi valjalo. Tom se je prilikom reklo nešto prilično uvredljivo o mršavom muškarcu, — da on nije ništa drugo nego neka čačkalica, a nije čovjek. Na ženskim se haljinama javilo mnogo raznih dometaka. Na tržištu nastala stiska, skoro gužva; ustrojila se čak i promenada, — tolike kočije navrvjele. Trgovci se začudili kad vidješe kako im je nekoliko komada sukna što su ga dovezli sa sajma i nije se moglo prodati poradi cijene odjednom pošlo prolaziti i rasprodalo se na jagmu. Za službe u crkvi smotriše u jedne dame dolje na haljini tolik rouleau, da je raširio haljinu na polovicu crkve, te je redarstveni pristav, koji je tu bio, naredio svijetu neka se odmakne, naime bliže k ulazu, da se ne bi kakogod zgužvala haljina njene visokoblagorodnosti. Dapače ni sâm Čičikov nije donekle mogao da ne primijeti ovakvu neobičnu pažnju. Jednom se vratio kući i našao na stolu list. Otkud je i tko ga je donio, nije nikako mogao dozнати: konobar izjavlja da je list donesen, a zabranili su da se rekne od koga je. Pismo se je započinjalo tako odlučno, naime ovako: »Ne, ja ti moram pisati!« Onda se je govorilo o tom da ima tajne simpatije med dušama; ta je istina bila potvrđena s nekoliko tačaka, koje su zapremile skoro pol retka. Onda je slijedilo nekoliko misli, jako značajnih po svojoj istinitosti, te smatramo skoro prijekom potrebom da ih ovdje ispišemo: »Šta je život naš? — Dolina, gdje su se nastanili jadi. Šta je svijet? — Hrpa ljudska, koja ne čuvstvuje«. Onda je ona što piše napomenula, da suzama kvasi retke nježne majke, kojoj je već proteklo dvadeset i pet godina kako je nema više na svijetu; Čičikov se je pozivao u pustinju, — da ostavi zanavijek grad, gdje ljudi u zagušljivim pregradama ne udišu zrak; svršetak je pisma izjavljivao dapače odlučno očajanje i završivao se ovim stihovima:

Dvije grlice pokazat će
Moj hladni tebi prah.
I nujno gučuć kazat će,
Da je ona umrla u suzah.

U posljednjem retku nije bilo mjere, ali to, uostalom, ne smeta: list je bio napisan u duhu tadašnjega vremena. Ni potpisa nije bilo nikakvoga: ni imena, ni prezimena, čak ni mjeseca i dana. Samo je u postscriptumu dometnuto da njegovo vlastito srce mora odgonetnuti onu što piše i da će na igranci što će sutra biti kod gubernatora, prisustvovati i sâm original.

To ga je jako zainteresiralo. Anonimnost je bila toliko zamamljiva i podjarivala mu radoznalost, da je pročitao pismo i po drugi i po treći put, a naposjetku rekao: »Zanimljivo bi ipak bilo znati koja je to napisala!« U jednu riječ, stvar je postala, kako se vidi, ozbiljnom; dulje nego sat je premisljao o tom, a najzad raširio ruke, nagnuo glavu i rekao: »Ali pismo je napisano jako, jako kitnjasto!« Onda bude pismo, razumije se samo po sebi, složeno i položeno u škatulju, do nekoga oglasa i do svadbenoga poziva što već sedam godina leži vazda jednako i na istom mjestu. Naskoro mu donesoše zaista poziv k gubernatoru na ples, — sasvim obična stvar po gubernijskim gradovima: gdje je gubernator, tamo je i ples, inače neće nikako biti dolične ljubavi i štovanja sa strane plemstva.

Sve uzgredno bude toga časa ostavljeno i uklonjeno, i sve se uperi na spremanje za ples, jer je zaista bilo mnogo razloga koji su ga podbadali i podjarivali. Zato se nije možda još

od stvorenja svijeta upotrijebilo toliko vrijeme za toaletu. Čitav je sat posvećen samomu promatranju lica u zrcalu. Pokušavalo se da se licu dade mnogo raznih izražaja: sad ozbiljan i dostojanstven, sad smjeran, ali s nešto smiješka, sad naprsto smjeran bez smiješka; u zrcalu bude otpravljeno nekoliko poklona, popraćenih nejasnim zvucima, sličnih donekle francuskim poklonima, premda Čičikov nije nikako znao francuski. Iznenadio je dapače i samoga sebe mnogim prijatnostima, namignuo obrvom i usnama i štošta učinio čak i jezikom; u jednu riječ, koješta radi čovjek kad je nasamo, te pri tom osjeća da je lijep, a k tomu je uvjeren da nitko ne zavirkuje kroz pukotinu. Naposljetku se lagano potapšao po podbratku i rekao: »Ah ti njuškice!« te se stao oblačiti. Najzadovoljnije ga je raspoloženje pratilo za sve vrijeme dok se je odijevao: dok je prebacivao poramenice i vezivao ogrlicu, strugao je nogom i klanjao se jako vješto, pa iako nije nikada igrao, načinio je entrechat. Taj je entrechat rodio malom, nedužnom posljedicom: zadrmao se ormar i četka pala sa stola.

Pojava njegova na plesu proizvela je neobično djelovanje. Kojigod su bili tamo, krenuli mu u susret, – netko s kartama u rukama, netko kod najzanimljivije točke u razgovoru, kad je izgovorio: »a niži zemski sud odgovara na to...« Ali šta odgovara zemski sud, to je već odbacio, pa se žuri k našemu junaku s pozdravom. »Pavel Ivanovič! Ah, Bože moj, Pavel Ivanovič! Ljubazni Pavel Ivanovič! Prepoštovani Pavel Ivanovič! Dušo moja Pavel Ivanovič! Eto vas, Pavel Ivanovič! Eto njega, našega Pavla Ivanoviča! Dopustite da vas privijem na grudi, Pavel Ivanovič! Dajte mi ga amo, ja će ga svojski poljubiti, mojega dragoga Pavla Ivanoviča!« Čičikov u jedan mah osjeti da je u nekoliko zagrljaja. Nije još sasvim uspio iskopati se iz predsjednikova zagrljaja i već se našao u zagrljaju redarstvenoga šefa; redarstveni ga šef predao nadzorniku zdravstvene uprave; nadzornik zdravstvene uprave zakupniku, zakupnik graditelju... Gubernator, koji je u to vrijeme stajao kraj dama i držao u jednoj ruci papir s konfektima, a u drugoj bolonjsko psetance, čim ga je spazio, bacio na pod i papir i bolonjsko psetance, – psić samo skviknuo, – u jednu riječ, raširio on radost i veselje neobično. Nije bilo lica, s kojega ne odsijeva zadovoljstvo, ili bar odsjev sveopćega zadovoljstva. Tako to biva činovnicima na licu, kad stigne poglavica da nadzire službu povjerenu njima: kad je već minuo prvi strah i oni razabrali da se mnogo sviđa njemu, te se je i sâm izvolio napokon našaliti, to jest, izreći nekoliko riječi uz prijatan smiješak, – užvraćaju dvostrukim smijehom bliski činovnici što su se okupili oko njega; smiju se od srca oni koji su čuli, prilično slabo doduše, šta je on rekao, a naposljetku i neki redar, koji stoji daleko kod vrata, na samom ulazu, i od rođenja se nije smijao za svega života, nego je baš maločas pokazao narodu pesnicu, i on, po nepromjenjivim zakonima odraza, iskazuje na licu svojem nekakav smiješak, premda je taj smiješak sličniji onomu kad tko šmrkne jaka burmuta i hoće da kihne. Junak je naš odvraćao svi ma i svakomu i osjećao neku osobitu okretnost: klanjao se desno i lijevo, po svojem običaju, malo nastrance, ali sasvim slobodno, tako da je sve očarao. Dame ga odmah okružile kao sjajan vijenac i nanijele cijele oblake svakavkih mirisa: jedna je mirisala ružom, od druge je odisalo proljeće i ljubičice, treća je sva naskroz bila prožeta rezedom; Čičikov je samo dizao nos i njuškao. U odjećama im je bio silan ukus: muslini, atlasi, tanane tkanine bile su takvih blijedih modnih boja, da im se ne mogu niti najamiti imena, – do tolikoga je stupnja dotjerala finoća ukusa! Petlje od vrvca i kite cvijeća lepršale su im amo tamo po haljinama, u najslikovitijem neredu, premda se je tim neredom mnogo namučila valjana glava. Laki nakit na glavi držao se je samo na ušima i kao da je govorio: »Ej, odletjet će! Žalim jedino što neću ponijeti i krasoticu!« Strukovi su im bili obapeti i imali su najčvršću formu, najpriyatniju očima. (Mora se primijetiti da su uopće sve dame u gradu N bile podebele, ali su se tako vješto stezale i tako se prijatno ponašale, da se debljina nikako nije primjećivala.) Sve je u njih bilo smišljeno i predviđeno s neobičnom pažnjom: vrat

i ramena su bila otkrivena koliko treba, nipošto dalje; svaka je ogolila svoju imatičtinu donde, dokle po svojem uvjerenju osjeća da može upropastiti čovjeka; sve je drugo bilo prikriveno s neobičnim ukusom: ili se oko vrata eteriski ovio kakav lagašni rupčić, ili trak, lakši od slatkiša, poznatoga pod imenom »poljubac«, ili se za plećima ispinju ispod haljine zupčate stijenke od tanana batista, poznate pod imenom »skromnosti«. Te su skromnosti skrivale sprijeda i straga ono što već nije moglo biti čovjeku na propast, a ipak su silile na sumnju, kao da je baš tamo pogibija. Duge rukavice nisu bile navučene sasvim do rukava, nego su ogoljavale zamamne dijelove rukava više lakta, koje su u mnogih odisale divnom punoćom; gdjekojima su i pukle glatke kožne rukavice, kako htjedose dalje da se navuku, — ukratko, činilo se kao da na svemu piše: »ne, to nije gubernija, to je prijestolnica, to je sâm Pariz!« Samo gdjegdje je izvirivala odjednom kakva kapica, neviđena još na zemlji, ili dapače kakvo gotovo paunsko pero, oprečno svim modama, po vlastitom ukusu. Ali bez toga ne može biti, — takvo je svojstvo gubernijskoga grada: mora se on svakako ma gdje obrukati. Čičikov stajao pred njima, mislio: »koja li je napisala pismo?« i ispružio nos, ali ga je po nosu kvrcnula cijela povorka lakata, suvrataka, rukava, krajeva od trakova, mirisavih chemisetta i haljina. Galopada je jurila u sav mah: poštarica, kapetan ispravnik, dama s modrim perom, dama s bijelim perom, gruzinski knez Čiphajhildzev, činovnik iz Petrograda, činovnik iz Moskve, Francuz Coucou, Per-hunovskij, Berebendovskij, — sve se diglo i poletjelo...

— Eto! Zavezla se gubernija! — reče Čičikov i ustukne, a čim su dame posjedale po mjestima, stade on opet motriti, ne bi li po izražaju na licu i u očima doznao koja je napisala; ali nikako nije mogao poznati ni po izražaju na licu, ni po izražaju u očima, koja je napisala. Svagdje se je zapažalo nešto jedva primjetljivo, nešta neulovljivo fino, — uh, kako fino!... — Ta žene su, — reče u sebi Čičikov, — takav predmet... — tu on i rukom mahne: — naprosto, ne vrijedi ni govoriti! Ded pokušaj isprirovjediti ili iskazati sve ono što po njihovim licima leti, sve te zavojniće, migove... nećeš iskazati ama ništa. Same su oči njihove takva beskrajna carevina, u koju je zašao čovjek, te nestaje bez traga i glasa! Nećeš ga odonud izvući ni kukom ni ičim. Ded pokušaj isprirovjediti, na primjer, samo njihov sjaj: vlažan, baršunast, šećeran, — Bog ih znao, čega još nema! I opor, i mekan, dapače i mlohat, ili, kako neki kažu, nježan, ili bez nježnosti, ali gori nego nježan, — pa te hvata za srce i poteže po svoj duši kao gudalom. Ne možeš naprosto smoći riječi: galerijska polovica ljudskoga roda, i ništa više.

Oprostite! Čini mi se da je našemu junaku izletjela iz usta riječca uvrebana na ulici. Šta ćemo! Takav je piščev položaj u Rusiji! Uostalom, ako je riječ s ulice dopala u knjigu, nije kriv pisac, krivi su čitatelji, a nadasve čitatelji višega društva: od njih prvih nećeš čuti niti jedne čestite ruske riječi, ali francuskim će te, njemačkim i engleskim riječima obdariti oni u tolikom mnoštvu, koliko i ne želiš, a uza to će očuvati sve izgovore, stogod ih ima, — francuski kroz nos i hrskajući, a engleski onako, kako i treba da izgovara ptica; i čak će udesiti ptičju fizionomiju i ismijat će onoga koji ne zna da udesi ptičju fizionomiju. A jedino te ničim ruskim neće obdariti, osim jedino što će od patriotizma sagraditi na ljetištu seljačku kuću u ruskom stilu. Eto ovakvi su čitatelji višega staleža, a za njima i svi oni što sebe pribrajaju višemu staležu! A međutim što oni ne iziskuju! Žele svakako da sve bude napisano najtočnijim, najčišćim, najplemenitijim jezikom, — u jednu riječ, žele, da se ruski jezik sâm od sebe spusti odjednom iz oblaka, obrađen kako treba, i njima da sjedne ravno na jezik, a oni da ne urade ništa, nego samo da zinu i da pruže jezik. Prepredena je dabome ženska polovica ljudskoga roda; ali poštovani čitaoci, mora se priznati, znaju biti još prepredjenji.

A Čičikov je međutim zapadao sasvim u nepriliku i nije znao riješiti koja je od dama napisala pismo. Pokuša da uperi pozorniji pogled i spazi, da se i s damske strane izražava

nešto takvo, što bijednomu smrtniku šalje u srce u isti mah i nadu i slatke muke, te reče naposljetku: »Ne, nikako se ne može pogoditi!« Ali to mu nije nipošto umanjilo veselo duševno raspoloženje, u kojem je bio. Neusiljeno se je i spretno priyatnim riječima razgovarao s nekim od dama, prilazio k ovoj i onoj drobnim, sitnim korakom, ili, kako kažu, prebirao nožicama, kao što običavaju starčići-gizdelini, koji hitro obligeću oko dama na visokim petama, što se zovu mišji ždrepčići. Kad je poprebirao nožicama i prilično se spretno naokretao i desno i lijevo, strugne nožicom nalik na kratak repić ili kao zarez. Dame su bile vrlo zadovoljne, te nisu na njemu pronašle samo svu silu prijatnosti i ljubavnosti, nego mu stale i na licu nalaziti veličanstven izražaj, nešto čak marcijalno i vojno, a to se, kako je poznato, jako sviđa ženama. Zbog njega se započeše dapače i prepirati nešto: primijetile, da on obično zastaje blizu vrátâ, pa se neke uzele jagmiti koja će sjesti na stolicu bliže k vratima, a kad je jednoj posrećilo da pretekne druge, skoro je nastala veoma neprijatna zgoda, te se je mnogima koje su željele učiniti to isto učinila i suviše odurnom ovakva bezobraština.

Čičikov se tako zabavio razgovorima s damama, ili bolje, tako ga zaokupile dame i glavu mu zavrtjeli razgovorima, sipajući svu silu domišljatih, finih alegorija, koje su se morale redom odgonetati, od čega mu je izbio na čelu znoj, — te on zaboravio izvršiti dužnost učitivosti i ponajprije prići k domaćici. Sjetio se toga istom onda kad je začuo glas same gubernatorice, koja je već nekoliko časaka stajala pred njim. Gubernatorica izgovori nekud umiljatim i lukavim glasom, priyatno mašući glavom: — A, Pavel Ivanovič, tako dakle vi! — Ne znam točno saopćiti gubernatoričine riječi, ali je izrekla nešto puno velike ljubavnosti, na onaj način kako se izražavaju dame i kavaljeri u pripovijestima naših svjetskih pisaca, koji vole opisivati gostinske odaje i hvaliti se poznavanjem višega tona, — na onaj način: »zar su tako zavladali vašim srcem, da u njem nema više ni mjesta, ni najtješnjega kutića za one na koje ste vi nemilosrdno zaboravili?« Junak se naš okrene toga istoga časka gubernatorici i htjede joj već istresti odgovor, koji valjda ne bi ni po čemu bio gori od onih odgovora što ih u modnim pripovijestima istresaju Zvonski, Linski, Lidini, Gremini i svakakvi vješti vojni ljudi, — kad on slučajno uzgleda i zastane odjednom, kao da ga je grom ošinuo.

Pred njim nije stajala sama gubernatorica: držala je ispod ruke mlađahnu djevojčicu od šesnaest godina, svježu plavku, nježnih, skladnih crta, šiljata podbratka, čarobno zakružena ovalna lica, kakvo bi umjetnik uzeo za uzorak za Madonnu, a samo se u rijetkoj zgodbi nalazi u Rusiji, gdje se sve voli da javljati u širokoj mjeri, sve, čegagod ima: i gore, i šume, i stepе, i lica, i usne, i noge, — onu istu plavku, što ju je, vozeći se od Nozdrjova, sreo na putu, kad su im se, po gluposti kočijaškoj ili konjskoj, tako neobično sudarile kočije i konjske se opreme ispreplele, pa se čiča Mićaj i čiča Minjaj latili posla da razmrse stvar. Čičikov se tako smete da nije znao progovoriti niti jednu razboritu riječ, nego je promrmljao nešto, što sâm vrag zna, a što ne bi nikako kazao ni Gremin, ni Zvonskij, ni Lidin.

— Vi još ne znate moju kćer? — reče gubernatorica: — institutkinja, tek ispuštena.

On odgovori da je bio sretan te se je već upoznao s njom; pokuša još štošta nadovezati, ali štošta mu nije nikako pošlo za rukom. Gubernatorica reče dvije tri riječi i ode nazad s kćerju na drugi kraj dvorane k drugim gostima; a Čičikov je sve još stajao nepomičan na istom mjestu, kao čovjek koji je veselo izišao na ulicu da se prošeta, s očima voljnima da gledaju sve, i odjednom zastaje nepomičan, jer se je sjetio da je nešto zaboravio; i ništa onda ne može biti gluplje od takvoga čovjeka: za tren mu slijće s lica bezbrižni izražaj; on se napinje da se sjeti šta je zaboravio: nije li rubac? Ali rubac je u džepu; nisu li novci? Ali i novci su u džepu; sve je, čini se, kod njega, a ipak mu neki neznani duh šapće u uši

da je nešto zaboravio. I eto on rastresen, zbumen gleda svjetinu, što se kreće pred njim, kočije što jure, čakove i puške u pukovniji što prolazi, cimer, i ništa ne vidi valjano. Tako se i Čičikov u jedan mah otuđio od svega, štогод biva oko njega. Za to vrijeme iz mirisavih damske usta uperiše k njemu mnoge aluzije i pitanja, naskroz prožeta finoćom i ljubaznošću: »Je li dopušteno nama, bijednim žiteljima zemaljskim, da budemo tako drski i da vas zapitamo o čemu maštate?« — »Gdje su ona sretna mjesta, po kojima lijeće vaša misao?« — »Smije li se znati ime onoj koja je vas zagnjurila u tu slatku dolinu zamišljenošći?« Ali on je na sve uzvraćao odlučnom nepažnjom i prijatne fraze kanuše kao u vodu. Bio je dapače toliko neuljudan, te je nabrzo otišao od njih na drugu stranu, želeći razvidjeti kamo je otišla gubernatorica s kćerkom. Ali dame kao da ga se ne htjedoše okaniti tako brzo; svaka je u sebi odlučila poslužiti se vaskolikim oružjem, toliko opasnim za naša srca, i pokrenuti sve što je najljepše. Mora se primijetiti da u nekih dama, — ja velim, u nekih, to ne znači: u svih, — ima mala slabost: ako one primijete na sebi nešto osobito lijepo, — bilo čelo, ili usta, ili ruke, — onda već misle da će najljepši dio njihova lica prvi pasti svima u oči i svi će progovoriti u jedan glas: »Gledajte, gledajte, kakav je u nje krasan grčki nos!« ili: »kako joj je pravilno, čarobno čelo!« Koja ima lijepa pleća, unaprijed je uvjerenja da će se svi mladići silno zanijeti, pa će neprestano ponavljati kad ona bude prolazila: »ah, kako su joj divna pleća!« na lice pak, na kosu, nos i čelo neće ni pogledati, a ako i pogledaju, pogledat će kao na nešto uzgredno. Tako misle neke dame. Svaka se je dama u sebi zavjetovala da će biti što zamamnija u igranju i da će u svem sjaju pokazati izvrsnost onoga, što je na njoj najizvrsnije. Poštarica je, igrajući vals, tako iznemoglo nagla glavu, da se je zaista osjećalo nešto nezemaljsko. Jedna jako ljubazna dama, — koja uopće nije došla igrati, jer joj se je dogodila, kako sama reče, mala *incommodité*, žuljić na desnoj nozi, zbog čega je morala obuti plišene cipele, — nije ipak otrpjela, nego u plišenim cipelama zaokružila nekoliko puta, samo zato da poštarica ne bi sebi premnogo uvrtjela u glavu.

Ali sve to nije na Čičikova djelovalo kako se je mislilo. Nije on ni pazio na krugove kojima ga zaokružuju dame, nego se je neprestano propinjao na prste i razgledavao iznad glava, kamo se je djela ljudka plavka; a i saginjaо se je, te vrebao izmed raménâ i leđa, dok ju nije napokon našao i ugledao, gdje sjedi s majkom, nad kojom se veličanstveno njiše nekakva istočnjačka *čalma* s perom. Činilo se je, kao da ju je nakan oteti na juriš. Ili ga je zaokupilo proljetno raspoloženje, ili ga je netko gurao odostrag, samo se je on odlučno protisnuo naprijed, ne pazeći ni na što: zakupnika je tako grunuo da je posrnuo i jedva se održao na jednoj nozi, jer inače bi, razumije se, srušio za sobom cijeli red; uzmaknuo i poštar i pogledao ga u čudu, kojemu se je primiješala prilično fina ironija, ali on ih nije ni pogledao: vidio je samo u daljini plavku, što navlači dugačku rukavicu i bez sumnje gine od želje da poleti po parketu. A tamo u strani četiri para već izvode mazurku; pete provaljuju pod, a armijski štopski kapetan radi i dušom i tijelom, i rukama i nogama, te odvrće takve korake kakve još nitko nije odvrtao ni u snu. Čičikov šmugne pokraj mazurke, gotovo po njihovim petama, i ravno k onomu mjestu gdje sjedi gubernatorica s kćerkom. Ali pristupio im je jako plaho, nije onako žustro i gizdelinski prebirao nogama, donekle se dapače zbumio i u svim mu se kretnjama javila nešpretnost.

Ne može se pouzdano reći je li se u našem junaku zaista probudilo ljubavno čuvstvo; čak je i sumnjivo da li su gospoda ovakve vrsti, to jest oni koji nisu baš debeli, ali nisu ni mršavi, sposobni za ljubav; ali uza sve to je bilo ovdje nešto čudnovato, nešto takvo što on ni sâm nije mogao objasniti sebi: učinilo mu se, kako je sâm priznavao kasnije, da je sav ples, sa svim svojim govorom i šumom, na nekoliko časaka kao uzmaknuo nekud u daljinu; gusle i trube ciliču negdje za brdimu i sve se prekrilo maglom, koja je slična nemarno naslikanom polju na slici. A iz toga maglovitoga, nasumce nabačenoga polja jasno i

savršeno iskakuju samo fine crte zamamne plavke: njeno ovalno zaokruženo lice, njen tanani, tanani stas, njena bijela, skoro priprosta haljinica, koja lako i spretno obuhvata oda-svud mlade, vitke udove, što se razbiraju u čistim linijama. Sva je nekako naličila na neku igračku, pomno izdjeljanu iz slonove kosti: ona se je jedina bijeljela i iskakivala prozirna i svjetla iz mutne, neprozirne svjetine.

Očito je, da tako već biva na svijetu; očito, da se i Čičikovi na nekoliko časaka u životu prevraćaju u pjesnike; ali riječ p j e s n i k bit će već pretjerana. Osjetio je barem, da je sasvim neki mladić, skoro i husar. Spazio kraj njih praznu stolicu i odmah sjeo na nju. Razgovor je isprva zapinjao, ali se onda razvezao; stao se on i junaci, ali... Tu se mora, na najveću žalost, primijetiti da su ljudi koji su dostojanstveni i zapremaju važne službe nešto poteški u razgovorima s damama; u tom su majstori gospoda poručnici, i nipošto oni koji su prešli kapetanski rang. Kako oni rade, Bog ih znao: čini se da baš ne govore mudre stvari, a gospođica se na stolici neprestance lJulja od smijeha; državni pak savjetnik pripovijeda Bog zna šta; ili zapodijeva razgovor o tom da je Rusija jako prostrana država, ili izbacuje kompliment koji dabome nije smišljen bez oštoumnosti, ali strašno zaudara na knjigu; a ako rekne štogod smiješno, on se sâm kudikamo više smije nego ona što ga sluša. Ovdje se to primjećuje poradi toga da čitaoci vide zašto je plavka za pričanja našega junaka stala zijevasi. Ali junak to nije nikako primjećivao, nego je pripovijedao svu silu prijatnih stvari, što ih je već govorio u ovakvim prilikama po raznim mjestima, naime: u simbirskoj guberniji, kod Sofrona Ivanovića Bezpečnoga,⁵¹ gdje je onda bila kći njegova Adelaida Sofronovna s tri zaove: Marjom Gavrilovnom, Aleksandrom Gavrilovnom i Adelgejdom Gavrilovnom; kod Fjodora Fjodoroviča Perekrojeva, u rjazanskoj guberniji; kod Frola Vasiljeviča Pobjedonosnoga, u penzenskoj guberniji, i kod brata njegova Petra Vasiljeviča, gdje su bili: njegova svast Katerina Mihajlovna i njegove sestre u trećem koljenu: Roza Fjodorovna i Emilia Fjodorovna; u vjatskoj guberniji, kod Petra Varsonofjeviča, gdje je bila sestra snahe njegove Pelageja Jegorovna, s nećakinjom Sofjom Rostislavnom i s dvije polusestre: Sofjom Aleksandrovnom i Maklaturom Aleksandrovnom.

Svima se redom damama nikako nije svidjelo ovo ponašanje Čičikovljevo. Jedna od njih naumice prođe kraj njega, neka on vidi, te se prilično nehajno zadjene o plavku debelim rouleauom svoje haljine, a s trakom što joj je lepršao oko raménâ udesi tako da ju je krajem ošinuo baš po licu; u isti mah izleti iza njega iz damskeh usta, zajedno s mirisom ljubičicâ, prilično jetka i zagrižljiva primjedba. Ali on ili ju zaista nije čuo, ili se je pričinio da nije čuo, samo to nije valjalo, jer gospođinsko se mišljenje mora cijeniti: zato se je i pokajao, ali već poslije, dakle prekasno.

Na mnogim se licima javilo negodovanje, pravedno u svakom pogledu. Kolikogod Čičikov važio u društvu, makar on bio i milijunar i s lica mu se čitala veličanstvenost i dapače nešto marcialno i vojno, ipak ima stvárî što ih dame ne praštaju nikomu, bio on tko mu drago, pa onda samo piši: propalo je! Ima slučajeva gdje žena, kakogod slaba i nemocna po karakteru bila u uporedbi s muškarcem, odjednom postaje tvrđom ne samo od muškarca, nego i od svega što je na svijetu. Nehaj, gotovo nenamjerni, što ga je iskazao Čičikov, uspostavio med damama čak i slogu, što je bila dospjela na rub propasti zbog zaposjednuća stolice. U nekim suhim, običnim riječima, što ih je on slučajno izustio, pronađoše zajedljive aluzije. Da se navrši bijeda, netko od mladih ljudi sastavi odmah satirične stihove o društvu na plesu, bez čega, kako je poznato, ne može skoro nikada biti na gubernijskim plesovima. Ti stihovi budu odmah pripisani Čičikovu. Negodovanje je ra-

⁵¹ Bezbrižni.

slo i dame stadoše po raznim kutovima govoriti o njemu na najnepovoljniji način; a jadna je institutkinja bila sasvim uništena i osuda joj se već potpisala.

A međutim se je našemu junaku spremalo najneprijatnije iznenađenje: za to vrijeme dok je plavka zijevala, a on joj pripovijedao kojekakve zgodice što su se zgodile u razna vremena, pa se dotakao čak i grčkoga filozofa Diogena, javi se iz posljednje sobe Nozdrjov. Je li izletio iz buffeta, ili iz male zelene gostinske sobe gdje su udarali u jaču igru nego u običajni whist, je li došao od svoje volje ili su ga izjurili, samo se on javio veselo, radostan, a uhvatio pod ruku državnoga odvjetnika, kojega valjda već neko vrijeme vuče, jer jadni državni odvjetnik okreće na sve strane svoje guste obrve, kao da smislja kako bi se oteo tomu prijateljskomu putovanju ispod ruke. I zbilja je bilo nepodnosivo. Nozdrjov se nasrkao junaštva iz dvije tase čaja, dabome ne bez ruma, pa bunca nemilo. Čim ga je Čičikov smotrio iz daljine, odluci se čak i na žrtvu, to jest, da ostavi svoje zaviđano mjesto i da se udalji štograd brže može: nije mu nikako na dobro slutio taj susret. Ali, na nevolju, u taj mah naiđe gubernator, izjavi neobičnu radost što je našao Pavla Ivanovića, zadrži ga i zamoli ga neka bude sudijom u njegovoj prepirci s dvjema damama o tom je li trajna ženska ljubav ili nije; a dotle ga Nozdrjov smotrio već i pošao mu ravno u susret.

— A, hersonski vlasteline, hersonski vlasteline! — uzvikao se on, prilazeći i udarajući u smijeh, od kojega su mu drhtali obraz, svježi i rumeni kao proljetna ruža. — Šta je? Jesi li mnogo nakupovao mrtvih? Ta vi ne znate, vaša preuzvišenosti, — razderao se on, обратivši se gubernatoru: — on trguje mrtvima dušama! Boga mi! Slušaj, Čičikov! Ta ti, ja tebi govorim iz prijateljstva, evo svi smo mi ovdje tvoji prijatelji, evo i njegova preuzvišenost ovdje, — ja bih tebe objesio, Boga mi, objesio!

Čičikov nije naprsto znao što bi i kako bi.

— Vjerujte, vaša preuzvišenosti, — nastavi Nozdrjov:

— kad mi je rekao: »prodaj mi mrtve duše«, skoro sam pukao od smijeha. Došao ja ovamo, kazuju mi da je za tri milijuna nakupovao seljâkâ za preseljenje. Kakvih za preseljenje! Ta on je sa mnom trgovao za mrtve duše. Slušaj, Čičikov: ta ti si živinče, Boga mi, živinče! Evo i njegova je preuzvišenost tu... zar nije istina, državni odvjetniče?

Ali i državni se odvjetnik, i Čičikov, i sâm gubernator tako zbulili, da se nikako nisu snalazili šta bi odgovorili; a međutim Nozdrjov, ni na što ne pazeći, razveo svoj polutrijezni govor: — Samo ti, brate, ti, ti... ne odustajem ja od tebe, dok ne budem doznao zašto si ti kupovao mrtve duše. Slušaj, Čičikov, ta zaista je sramota; ti i sâm znaš da nemaš boljega prijatelja, nego što sam ja... Evo i njegova je preuzvišenost ovdje... zar nije istina, državni odvjetniče? Vi ne bi vjerovali, vaša preuzvišenosti, kako se mi volimo, to jest, naprsto, kad bi vi kazali, — evo, ja tu stojim, pa kad bi vi kazali: »Nozdrjov, reci po duši, tko ti je draži, rođeni otac, ili Čičikov?« rekao bih ja: »Čičikov«, Boga mi... Dopusti, dušo, da ti prilijepim jedan baiser.⁵² Ta dozvolite, vaša preuzvišenosti, da ja njega poljubim. Jest, Čičikov, nemoj se braniti, dopusli da ti jedan baiserčić pritisnem na bjelcati snježni obraz tvoj! — Nozdrjov bude sa svojim baiserima tako odgurnut, da je skoro odletio na zemlju. Svi uzmaknu od njega i nisu ga više slušali. Ali njegove su riječi o kupnji mrtvih duša bile izrečene na sav glas i popraćene takvim gromkim smijehom, da su privukle pažnju i onih koji su bili po najdaljim kutovima u sobi. Ta se je novost učinila tako neobičnom da su svi zastali, s nekim ukočenim, glupo ispitljivim izražajem na licu. Čičikov primijeti da su mnoge dame namignule jedna drugoj s nekim zlobnjim, zajedljivim podsmijehom, a u izražaju se nekojih lica javila neka dvoličnost, koja mu je još povećala

⁵² Poljubac.

smetnju. Da je Nozdrjov puki lažljivac, znali su svi, te nije bilo nikakvo čudo slušati od njega zgoljnu besmislicu; ali smrtnik, — teško je zaista dokučiti, kako je stvoren taj smrtnik; kakogod nesklapna bila novost, ali neka je samo novost, on će ju svakako saopćiti drugomu smrtniku, pa makar samo zato da rekne: »Gledajte, kakvu su laž razglasili!« A drugi će smrtnik sa zadovoljstvom nagnuti uho, premda će poslije kazati i sâm: »Ta to je posve nesklapna laž, koja nije zavrijedila nikakvu pažnju!« I odmah će zatim, još istoga časa, poći potražiti trećega smrtnika, da mu pripovjedi i da onda zajedno s njim uzvikne u plemenitu negodovanju: »Nesklapne li laži!« I to će svakako obići sav grad, i svi će se smrtnici, koliko ih god ima, svakako nagovoriti do sita i onda priznati da to ne zaslužuje pažnje i nije vrijedno da se govorи o tom.

Taj, kako se čini, tričavi slučaj očito je ozlovoljio našega junaka. Kolikogod bile lude glupanove riječi, ipak su kadšto dovoljne da zbune pametna čovjeka. Zapao on u nepriliku, u nezgodu, baš kao da je krasno očišćenom cipelom zagazio odjednom u prljavu, smradnu baru, u jednu riječ, — zlo, sasvim zlo! Pokušavao je ne misliti na to, nastojao se rastresti, zabaviti, sjeo za whist, ali sve mu pošlo kao kriv točak: dva puta izbacio tuđu boju, a onda zaboravio da ne treba po treći put udarati, pa se razmahnuo svom silom i ludo zgrabio svoju boju. Predsjednik nije nikako mogao dokučiti otkud Pavel Ivanovič, koji tako dobro i, može se reći, potanko razumije igru, ovako grijesi, te je čak podbacio, da mu ubiju zelenoga kralja, u kojega se je, kako sâm reče, uzdao kao u Boga. Dakako, poštar i predsjednik, pa čak i redarstveni šef, po običaju su peckali našega junaka, da nije možda zaljubljen, jer mi znamo, vele, da Pavlu Ivanoviču srdače nahramuje, znamo i tko ga je ranio; ali sve ga to nije odobrovoljavalo, kolikogod se trudio da se smješka i da odšaljuje šalu. Ni za večerom se nije nikako mogao razvedriti, premda je za stolom bilo priyatno društvo, a Nozdrjova su već davno bili uklonili, jer su već i same dame primijetile napokon, da mu je ponašanje postalo suviše skandaloznim. Usred kotiljona sjeo on na pod i stao hvatatati igračice za sukњe, a to je već zagrdjelo, kako rekoše dame. Večera je bila jako vesela: sva su lica, što se miču ispred trokrakih svijećnjaka, cvijeća, konfekta i boca, bila obasjana najneusiljenijim zadovoljstvom. Časnici, dame, frakovi, sve se razdragalo, pa i dogrdjelo. Muškarci su odskakivali sa stolica, trčali, oduzimali slugama jela i s neobičnom ih vještinom nudili damama. Jedan pukovnik pružio dami tanjur sa sosom na vrhu gole sablje. Muškarci časnih godina, med kojima je sjedio Čičikov, prepirali se na glas, zalažući uz pametnu riječ ribu ili govedinu, nemilice zamočenu u gorušicu, prepirali se o stvarima za koje se je on svagda zanimalo; ali on je nalikovao na čovjeka koji se je umorio i iskrhao na daleku putu, te mu ništa ne pada na pamet i nije moćan išta dokučiti. Nije čak ni sačekao svršetak večere i otisao kući kudikamo ranije nego što je običavao odlaziti.

Tamo, u toj sobici, tako poznatoj čitaocu, s vratima zaslavljenima ormarom, sa švabama što gdjekad izviruju iz kutova, bilo je stanje njegovih misli i duha isto tako nespokojno kao i naslonjač na kojem je sjedio. Nelagod mu i jad pali na srce; neka mu tjeskobna pustota zaostala tamo. — Vrag odnio sve vas koji ste izmislili te plesove! — govorio je srdit. — Čemu su se po ludosti svojoj i stali radovati? U guberniji je nerodica, skupoća, a oni po igrankama! Eto ti koješta: nadódaše se ženskim krpama. Čuda neviđena: gdjekoja natovarila na sebe tisuću rubalja! A to ti je na račun seljačkih obroka, ili, što je još gore, na račun savjesti nas samih. Ta zna se zašto primaš mito i grijesiš dušu: zato da najamiš ženi za šal ili za svakakve robrone, zemљa ih progutala, kako se zovu! A zašto? Da ne bi kavka drolja Sidorovna rekla da je poštarica imala bolju haljinu, zbog nje sipaj tisuću rubalja. Viču: »ples, ples, veselje!« Naprosto su trice ples, nije po ruskom duhu, nije po ruskoj naravi, vrag bi znao šta je: odrastao čovjek, punoljetan, odjednom iskoči sav u crnini, nagnidan, stegnut kao đavolak, pa udri vršiti nogama. Neki čak i stoji u paru, razgovara s

drugim o važnoj stvari, a dotle se kao jarčić razbacuje nogama desno i lijevo... Sve od majmunstva, sve od majmunstva! Jer je Francuz od četrdeset godina isto onakvo dijete kakvim je bio i od petnaest godina, zato ded da budemo i mi! Ne, zaista... iza svakoga mi je plesa, zbilja, kao da sam zgriješio; ne volim ni da ga se sjećam. U glavi nema ama ništa, kao iza razgovora sa svjetskim čovjekom: svašta će on nagovoriti, svega će se lako dotaći, sve će kazati što je napipao iz knjiga, šarenog, rječito, ali u glavi ne ostaje ništa od toga; i vidiš onda kako je čak i razgovor s priprostim trgovcem, koji zna samo svoj posao, ali ga zna svojski i iskusno, bolji od sviju tih čegrtaljaka. No, šta ćeš iz njega izažeti, iz toga plesa? No, kad bi, recimo, kakav pisac smislio da opiše svu tu scenu onaku kakva jest? No, i u knjizi, i tamo bi ona bila isto tako besmislena, kao i u prirodi. Šta je ona: je li moralna ili nemoralna? Vrag naprsto zna šta je! Pljunut ćeš, pa ćeš onda zaklopiti knjigu. — Tako se je nepovoljno izjavljivao Čičikov o plesovima uopće: ali se čini da se je ovamo umiješao drugi razlog negodovanju. Glavna mu srdžba nije bila na ples, nego na to što mu se je desilo, da se je osramotio što se je odjednom pokazao pred svima, Bog te pita u kakvom liku, što je odigrao neku čudnu, dvosmislenu ulogu. Dabome, kad je pogledao okom razborita čovjeka, video je da je sve to besmislica, da glupa riječ ništa ne znači, pogotovo sada, gdje je glavni posao već urađen kako treba. Ali čudan je čovjek: silno ga je ogorčavalo neraspoloženje onih istih koje nije štovao i o kojima je oštro govorio, kudeći im taštinu i gizdu. To mu je bilo tim mrže što je video, kad je jasno razabrao stvar, da je donekle i sâm kriv. Ali na sebe se nije rasrdio, a to je, dabome, pravo učinio. U sviju je nas mala slabost da nešto štedimo sebe, pa čemo se prije postarati da nađemo kojega bližnjega, na kojem čemo iskaliti srdžbu, na primjer na slugi, na područnom činovniku koji nam u taj mah najde, na ženi, ili naposljetku na stolici koju čemo jurnuti bogzna kuda, čak do vrâtâ, tako da odleti s nje i ručka i naslon, — neka eto zna, šta je gnjev. Tako je i Čičikov nabrzo našao bližnjega koji je na pleća uprtio sve, štogod je ljutost znala da mu udahne. Taj je bližnji bio Nozdrjov, pa se mora reći da ga je tako iskitio sa sviju strana i krajeva, kako jedino kakvoga lupeža starostu ili poštanskoga kočijaša krpi vješti putnik, iskusan kapetan, a gdjekad i general, koji povrh mnogih izražaja, što su postali klasični, nadodaje još i mnogo nepoznatih, što ih je on glavom pronašao. Pretreseno bude cijelo rodoslovlje Nozdrjovljevo, te silno postradaše mnogi članovi njegove obitelji u uschodnoj liniji.

Ali dok je on sjedio na svojem tvrdom naslonjaču, uznemirivan mislima i nesanicom, časteći marno Nozdrjova i svu svojtu njegovu, a pred njim gorjela lojanica na kojoj se je stijenj odavno već pokrio ugarkom kao crnom kapom i samo što se nije ugasio, i u prozore mu gledala slijepa, tamna noć, spremna da pomodri od osvita što se približava, i u daljini pijetli naizmjence kukurijekali, i po tvrdo zasnulom se gradu šuljala možda kuda debela vunena kabanica, kukavac, bogzna kojega razreda i čina, koji zna, na žalost, samo jedan put, i suviše utrven od ruskoga razuzdanoga svijeta, — dotle se je na drugom kraju grada zbivala zgoda koja se je spremala uveličati neprijatno stanje našega junaka. Po dalekim je gradskim ulicama i uličicama drndala naime jako neobična kočija, koja ti je na dvoumicu kako bi ju nazvao. Nije nalikovala ni na tarantas, ni na karuce, ni na bričku, nego je bila sličnija bucmastoj, trbušatoj lubenici koja je postavljena na točkove. Obrazi toj lubenici, to jest vratašca, na kojima su se vidjeli tragovi žute boje, zatvarala su se jako loše, jer su i kvake i brave bile loše, te kojekako svezane užicama. Lubenica je bila puna cicanih jastuka, sličnih duhankesama, valjčićima i naprasto jastucima, natrpana vrećama s hljebovima, kolačima, mrsnim gibanicama, pečenim jajima i perecima od pòparena tjesteta. Pašteta nadjevena kokošjim mesom i pašteta nadjevena krastavcem izvirivali su čak gore. Potegu za zakoškom zapremilo lice lakajskoga soja, u kratku kaputu od domaćega šarenoga sukna, neobrijane brade, malo progrušane, — lice poznato pod imenom

m o m k a . Lupa i škripa željeznih skoba i zardžalih vijaka probudila na drugom kraju grada stražara, pa on digao svoju alabardu i zaviknuo izà sna, što ga grlo nosi: »tko to ide?« ali kad je vidio da ne ide nitko, nego se samo iz daljine čuje drndanje, uhvatilo na svojoj ogrlici neku zvijer, pristupio fenjeru i odmah ju smaknuo na svojem noktu, a onda ostavio alabardu i opet zaspao, po pravilima svojega viteštva. Konji su neprestano klecali prednjim nogama, jer nisu bili potkovani, a osim toga su, vidi se, slabo znali udobni gradski drum. Karuce zakrenu nekoliko puta iz ulice u ulicu, zaviju naposljetku u mračnu uličicu kraj male parohijske crkve Nikole na Nedotičkama i zaustave se pred vratima protopopovičine kuće. Iz bričke izmili djevojka s rupcem na glavi, u dušanci, i zalupa obadvjema pesnicama tako snažno u vrata kao da je muškarac, (Momak u kaputu od šarena sukna bude kasnije svučen za noge, jer je spavao kao zaklan.) Psi zalaju, vrata se razjape napokon i progutaju, s velikim trudom doduše, tu nezgrapnu putnu spravu. Kočija se uveze u tjesno dvorište, prenatrpano drvima, kokošnjcima i svakakvim klijetima; iz kočije ispuže gospođa: ta je gospođa bila vlasteoka, koleška sekretarica Korobočka. Starica se nabrzo iza odlaska našega junaka dala u toliku brigu neće li ju on možda prevariti, da tri noći redom nije spavala i onda odlučila otići u grad, — uza sve to što joj konji nisu bili potkovani, — pa tamo pouzdano dozнати пошто se prodaju mrtve duše i nije li ona, ne dao Bog, pogriješila i možda ih tripot jeftinije prodala. Kakovom je posljedicom urođio taj dolazak, može čitalac dozнати iz jednoga razgovora, što se je desio med dvjema damama. Taj razgovor... ali bolje, da taj razgovor bude u narednoj glavi.

GLAVA IX.

Izjutra, još i ranije od onoga vremena što je u gradu N određeno za posjete, prhne na vrata narančaste drvene kuće, s mezaninom i modrim stupovima, dama u kockastoј elegantnoj mantili, a za njom lakaj u kabanicu s nekoliko ovratnika i sa zlatnim gajtanom na okruglom, uglačanom šeširu. Dama prhne odmah uza spuštene stepenice neobično brzo u kočiju što je stajala pred uzlazom. Lakaj odmah zalupi za damom vratašca, zadigne stepenice, uhvati se ostrag na zakošku za remenje i dovikne kočijašu: »tjeraj!« Dama je nosila novost koju je upravo čula, te ju zaokupila neodoljiva želja da tu novost što prije propći. Svaki je čas izvirivala kroz prozor i vidjela, na neiskazanu zlovolju svoju, da joj još vazda preostaje polovica puta. Svaka joj se je kuća činila duljom nego obično; bijela se kamena ubožnica s uskim prozorima otegnula nepodnosivo dugo, tako da nije otrpjela, nego rekla napokon: »Prokleta zgrada, nema joj kraja!« Kočijaš već dvaput dobio nalog: »Brže, brže, Andrijiiška! Danas ti nepodnosivo dugo voziš!« Naposljetku stigoše cilju. Kočija stane opet pred drvenom prizemnom kućom tamnosive boje, s bijelim bas-reliefčićima iznad prozora, s visokom ogradom od staketa ispred samih prozora i s uskim vrtićem, gdje su za ogradom tanana drvca, pobijeljela od gradske prašine, što nikada ne silazi s njih. Na prozorima se javili lonci s cvijećem, papiga, koja se je u krletci kljunom zakvačila za kolutić, pa se lJulja, i dva psića, koji spavaju na suncu. U toj kući stanuje iskrena prijateljica pridošle dame. Autor je u silnoj neprilici kako bi okrstio te dvije dame, da se ne bi rasrdile na njega, kao što su se srdile nekada. Da im nadjene izmišljeno prezime, to je opasno. Kakvogod ime smislio, svakako će se u kojem zakutku naše države, – kad je ionako velika, – naći tko mu drago, koji je od toga imena, i zacijelo će se rasrditi, ne na život, nego na smrt, i uzet će govoriti, da je autor navlaš došao onamo krišom, samo da potanko ispiipa tko je i šta je on i u kakvom kožuščiku hoda, i kakvoj Agrafeni Ivanović zalazi, i šta voli jesti. Ako ga pak okrstiš po rangu, ne dao Bog, još je i opasnije. Sada su kod nas svi čini i staleži tako razdraženi da im se već sve čini ličnom stvarju, štogod je u štampanoj knjizi: takvo je, očito, raspoloženje u zraku. Dovoljno je reći samo da u kojem gradu ima glup čovjek, – to je već osobna stvar: mahom će iskočiti gospodin časne spoljašnjosti i zaviknut će: »Pa i ja sam čovjek, dakle sam i ja glup«; ukratko, za tren će dokučiti šta je. Zato ćemo, dakle, izmaknuti svemu tomu, zvati damu kojoj je došla gošća onako kako se je skoro jednodušno zvala u gradu N, to jest: dama prijatna u svakom pogledu. Taj je naziv stekla zakonitim načinom, jer nije zaista ništa žalila, samo da bude ljubezna do krajnosti, premda se je dabome kroz ljubeznost prokradala – uh, kako je hitra i nagla ženska čud! I premda je iz ljubezne riječi njene stršila kadšto – uh, jošte kakva bodljika! A već očuvao Bog, šta li joj ne vri u srcu protiv one koja bi se kakogod i čim god proturala med prve. No sve je to bilo zaodjeveno najfinijom društvenom uljudošću, što je samo ima u gubernijskom gradu. Svaku je kretnju činila s ukusom, voljela je dapače stihove, čak je i znala sanjarski držati gdjekad glavu, i svi su se slagali da je ona zaista u svakom pogledu prijatna dama. Druga pak dama, to jest ona što je došla, nije bila tako mnogostrane naravi i zato ćemo ju zvati: naprosto prijatna dama. Dolazak gošćin probudi psiće što su spavalni na suncu: runjavu Adèle, koja se je neprestano zapletala

u svoju vlastitu dlaku, i tankonogoga štenca Potpourrija. I ovaj i ona pojure zakovrčenih repova i lajući u predsoblje, gdje se je gošća oslobađala iz svoje mantile, te se javila u haljini modnoga dessina i boje, s dugačkim repovima o vratu; po svoj sobi zamiriše jasmin. Čim je u svakom pogledu prijatna dama doznala za dolazak naprosto prijatne dame, odmah otrči u predsoblje. Dame se uhvate za ruke, poljube se i zaciknu, kako pocikuju institutkinje kad se sretnu nakon institutskoga razlaza, dok im mamice još nisu dospjele objasniti da je jednoj otac siromašniji i nižega čina nego drugoj. Poljubac odjekne toliko da su psići opet zalajali, te su za to pljesnuti rupcima, — i obadvije se dame otpute u gostinsku sobu, dakako modru, s divanom, ovalnim stolom i zaslonom, koji je opletен bršljonom; odmah za njima dotrče režeći runjava Adèle i visoki tankonogi Potpourri.

— Amo, amo, evo u taj kutić! — govorila je domaćica, posađujući gošću u kut na divanu.
— Eto tako! Eto tako! Evo vam i jastuk! — Tako reče, te joj za leđa utura jastuk, na kojem je bio vunicom izvezen vitez, onakav kakvi se navijek vezu na canevasu: nos mu ispaо nalik na ljestve, usne na četvorokut. — Kako mi je drago, što ste vi... Čujem, dovezao se netko, i mislim: tko li bi bio ovako rano. Paraša kaže: »vicegubernatorica«, a ja kažem: »no, opet došla glupara da dosađuje«, i već sam htjela reći da nisam doma...

Gošća se htjede već latiti posla i saopćiti novost, ali uzvik što ga je u taj mah izustila dama prijatna u svakom pogledu navrati razgovor odjednom na drugačiji put.

— Kako je ugodan taj katun! — klikne u svakom pogledu prijatna dama, gledajući haljinu naprosto prijatne dame.

— Jest, jako je ugodan. Ali Praskovja Fjodorovna sudi da bi bolje bilo kad bi kocke bile sitnije, a točkice ne bi bile cimetove boje, nego modre. Sestri sam poslala sukno: takva je divota da se i ne može iskazati riječima. Smislite: uzačke, uzačke pružice, što ih samo može zamisliti mašta ljudska, osnova modra, a s pružicama naizmjence sve đurđic i neven, đurđic i neven, đurđic i neven... U jednu riječ, neprispodobivo! Može se pouzdano reći da toga još nije bilo na svijetu.

— Draga, to je šareno.

— Ah, nije! Nije šareno!

— Ah, jest šareno!

Mora se primijetiti da je u svakom pogledu prijatna dama bila donekle materijalistkinja, sklona poricati i sumnjati, te je pobijala jako mnoge stvari u životu.

Naprosto prijatna dama objasni sada da to nije nipošto šareno, i klikne: — Da, čestitam vam: nabrani se trakovi ne nose više.

— Kako da se ne nose?

— Mjesto njih su festončići.⁵³

— Ah, to nije lijepo, — festončići!

— Festončići, sve sami festončići: pelerina od festončića, na rukavima festončići, épaulette od festončića, dolje festončići, svud festončići.

— Nije lijepo, Sofja Ivanovna, ako su sve sami festončići.

— Milo je, Ana Grigorjevna, do nevjerovatnosti: dvaput se porubljuje, široki prozezi, a gore... Al ćete se zadiviti, pa ćete već reći da... No, divite se: smislite, struk se je još produljio, ušiljio se sprijeda, te prednja šipčica sasvim iskakuje; suknja je sva unaokolo na-

⁵³ Feston, ukras nalik na cvijeće, grančice, lišće, od gajtana, veziva itd.

borana, poput krinoline u starinsko doba, a ostrag se podstavlja malo i vate, da bude prava belle femme.

- Ta to je već, pravo da reknem! — reče dama prijatna u svakom pogledu i mahne glavom s osjećajem dostojanstva.
 - Baš i jest, pravo da reknem! — odvrati naprsto prijatna dama.
 - Vama kako drago, ali ja se ni za što neću povesti za tim.
 - Neću ni ja. Zaista, kad se smisli dokle gdjekad dotjeruje moda... ni na što nije nalik! Izmolila sam od sestre kroj samo za podsmijeh; moja se je Melanja latila šiti.
 - Vi dakle imate kroj? — uzvikne u svakom pogledu prijatna dama s primjetljivom uzbuđenošću.
 - Dakako, donijela mi ga je sestra.
 - Dušo moja, dajte ga meni, tako vam svega što vam je sveto!
 - Ah, obrekla sam već Praskovji Fjodorovni. Jedino poslije nje.
 - Ta tko će nositi iza Praskovje Fjodorovne? To će od vas biti i suviše neobično, ako budete voljeli tuđemu nego svojemu.
 - Ta ona je meni i tetka u drugom koljenu.
 - Ona vam je tetka Bog zna kakva: s muževlje strane... Ne, Sofja Ivanovna, neću ni slušati; to je namjerilo da vi mene kanite toliko uvrijediti... Vidi se da sam vam već na dosadu; vidi se da kanite prekinuti sa mnom svako poznanstvo.
- Jadna Sofja Ivanovna nije nikako znala šta bi. Osjećala je i sama med kakve je ljute vatre zapala. Eto, kad se je pohvalila! Voljna bi bila da zbog toga izbode iglicama glupi jezik.
- No, šta naš zavodnik? — reče međutim dama prijatna u svakom pogledu.
 - Ah, Bože moj! A što ja ovako sjedim kod vas! To je lijepo! Ta vi znate, Ana Grigorjevna, zašto sam vam ja došla? — Tu zastane gošći dah, riječi joj se spreme da kao jastrebovi polete u potjeru jedna za drugom, i samo je trebalo biti ovoliko nečovječnom kakva je bila njena iskrena prijateljica, pa da se riješi i nju zaustavi:
 - Kolikogod vi njega hvalili i uznosili, — reče ona življe nego obično: — ja ću reći otvorenno, i njemu ću reći u oči, da je on nevaljao čovjek, nevaljao, nevaljao, nevaljao!
 - Ali poslušajte samo što ću vam ja otkriti...
 - Razglasili da je on lijep, a nije nikako lijep, nije nikako lijep, i nos mu je... najnemiliji nos.
 - Ta dopustite, dopustite samo da vam pripovjedim... dušice, Ana Grigorjevna, dopustite da pripovjedim! Ta to je historija, razumijete li: historija, ce qu'on appelle une histoire, — reče gospođa skoro s očajnim izražajem i s molbom u glasu. Ne smeta ako se primijeti da su obje dame miješale u razgovor jako mnogo tuđih riječi i gdjekada duge francuske rečenice u cjelini. Ali kolikogod se autor smjerno klanjao onim koristima što ih francuski jezik namiče Rusiji, kolikogod smjerno štovao pohvalnu navadu našega višega društva, koje njime govori u svako doba dana, dakako, od dubokoga osjećaja ljubavi za domovinu, ipak ne može se nikako odlučiti da rečenicu na kojem god tuđem jeziku unese u ovo svoje rusko djelo. Nastavit ćemo dakle ruski.
 - Kakva to historija?
 - Ah, živote moj, Ana Grigorjevna! Kad bi vi mogli samo smisliti ono stanje u kojem sam ja bila! Pomislite, došla k meni danas protopopovica, protopopovica, oca Kirila žena, i šta mislite? Naš mironja, došljak naš, kakav li se čini, a?
 - Šta, da nije udvarao i protopopovici?

- Ah, Ana Grigorjevna, da je još udvarao, ne bi niti bilo ništa; slušajte samo što je prijavljila protopopovica. Dovozla joj se, veli, vlasteoka Korobočka, zaplašena i blijeda kao smrt, pa prijavljena, ali kako prijavljena! Poslušajte samo, pravi pravcati roman: iznenada, usred gluhe noći, kad su svi već pozaspali po kući, razlegla se lupa u vrata, najstrašnija što se može zamisliti; ori vika: »Otvarajte, otvarajte, jer ču inače provaliti vratu!«... Kako vam se to mili? Šta nakon toga sudite o našem zavodniku?
- A što Korobočka? Zar je mlada i lijepa?
- Nipošto, starica je.
- Ah, divota! Prihvatio se dakle babe? No, lijep je onda ukus naših dama, našle su u koja bi se zaljubile.
- Ta nije, Ana Grigorjevna, nije nipošto ono što vi mislite. Pomislite samo, osvanuo on, oboružan od glave do pete kao Rinaldo Rinaldini i iziskuje: »Prodajte mi«, veli, »sve duše što su pomrle.« Korobočka mu odgovara sasvim razložito, veli: »Ne mogu ih prodati, jer su mrtve«. — »Nisu«, veli on, »nisu mrtve; moja je stvar«, veli, »da znam jesu li mrtve ili nisu; nisu one mrtve, nisu mrtve!« viče, — »nisu mrtve!« U jednu riječ, načinio užasan škandal: cijelo se selo strčalo, djeca plaču, sve viče, nitko nikoga ne razumije, — no, prosto horreur, horreur, horreur!... Ali vi ne znate ni zamisliti, Ana Grigorjevna, kako sam se ja usplahirila kad sam sve to čula. »Golubice gospo«, govori mi Maška: »pogledajte se u zrcalo kako ste blijedi«. — »Nije meni do zrcala«, velim ja: »moram otići i prijaviti Ani Grigorjevni«. Još toga trena naredih da se upregne kočija; kočijaš me Andrjuška pita kamo da vozi, a ja ne mogu ništa ni govoriti, samo mu gledam u oči, kao luda; pomislio je valjda da sam poludjela. Ah, Ana Grigorjevna! Da vi samo možete zamisliti kako sam se ja usplahirila!
- To je ipak čudno, — reče u svakom pogledu priyatna dama: — šta bi mogle značiti mrtve duše? Ja tu, priznajem, ne razumijem ama ništa. Evo već po drugi put slušam vazda o tim mrtvima dušama; a muž moj veli još da Nozdrjov laže: zacijelo će tu biti nešto.
- No zamislite, Ana Grigorjevna, kako je bilo meni kad sam to čula. »I sada«, veli Korobočka: »ne znam ja«, veli, »šta bih uradila. Primorao me«, veli, »da potpišem neki krivi spis, dobacio mi petnaest rubalja u bankama; ja sam«, veli, »neiskusna, bespomoćna udovica, ja ništa ne znam...« Eto šta se događa! No samo kad bi vi mogli ikoliko zamisliti kako sam se ja sva usplahirila!
- Samo, što mu drago, tu nisu mrtve duše, tu se krije nešto drugo.
- I ja bih rekla, — izgovori nešto začuđena naprosto priyatna dama i odmah silno poželi da dozna šta li se tu krije. Izreče, zastajući dapače: — A što se, po vašem sudu, krije tu?
- No, šta mislite vi?
- Šta ja mislim?... Ja sam, priznajem, posve zbumjena.
- Ali ja bih ipak željela znati: kakve su vaše misli o tom?
- No priyatna se dama nije snalažila išta odgovoriti. Znala je jedino plahiriti se, ali nije bila nikako moćna stvoriti ikakav razložit sud, te su joj zato više nego ijednoj drugoj trebali nježno prijateljstvo i savjeti.
- No, slušajte dakle, šta su te mrtve duše, — reče dama priyatna u svakom pogledu, a na te se riječi gošća sva pretvori u sluh: ušice joj se otegnu same od sebe, ona se pridigne, tako da nije skoro ni sjedjela niti se držala uz divan, pa iako je bila donekle poteška, od jednom se stanjila i postala sličnom lakoj pahuljici, koja će u zrak poletjeti čim duhneš.
- Tako se ruski vlastelin, psar i žestoki lovac, kad se prikuči šumi iz koje će evo sad iskočiti zec, ishajkan od hajkáčâ, pretvara sav sa svojim konjem i sa svojim krbačem u jedan je-

dincati ukočeni mig, u puščani prah što će za tren biti potpaljen. Sav se upio očima u mučni zrak, pa će stići zvjerku, zaokupiti ju, ne uzmičući, koliko se god dizala na njega snježna mećava sa stepa, te mu sipala srebrne zvjezdice u usta, u brkove, u oči, u obrve i u dabrovu šubaru.

- Mrtve duše... — izgovori dama prijatna u svakom pogledu.
- Što, što? — prihvati gošća, sva uzrujana.
- Mrtve duše!...
- Ah, govorite, za Boga miloga!
- To je naprosto izmišljeno, samo da se prikrije, a evo šta je u stvari: on hoće odvesti gubernatorovu kćer.

Ovakav je završetak bio zaista sasvim neočekivan i u svakom pogledu neobičan. Kad je prijatna dama čula to, sva se skameni na mjestu, problijedi, problijedi kao smrt i zaista se usplahiri zbiljski. — Ah, Bože moj! — uzvikne ona i pljesne rukama: — tomu se ne bih nipošto nadala.

- A ja sam, priznajem, čim ste vi otvorili usta, pogodila već šta je u stvari, — odgovori dama prijatna u svakom pogledu.
- Ali ako je tako, Ana Grigorjevna, šta je onda od institutskoga odgoja! Eto nevinosti!
- Kakva nevinost! Čula sam ju gdje govori takve besjede, te, priznajem, ne usuđujem se da ih izreknam.
- Znate, Ana Grigorjevna, to zaista kida srce, kad vidiš dokle je već dotjerao nemoral.
- A muškarci luduju za njom. Ali po mojem sudu, ja, priznajem, ne nalazim ništa na njoj...
- Afektirana je nepodnosivo.
- Ah, živote moj, Ana Grigorjevna! Ona je statua, i bar da joj je ikakav izražaj na licu.
- Ah, kako je afektirana! Ah, kako je afektirana! Bože, kako je afektirana! Tko ju je naučio, ne znam; ali još nisam vidjela ženskinju koja bi se toliko prenemagala.
- Dušice! Ona je statua i blijeda kao smrt.
- Ah, nemojte govoriti, Sofja Ivanovna: ona se nemilo rumeni.
- Ah, šta vi to velite: ona je kreda, kreda, najčišća kreda.
- Draga, ja sam sjedjela do nje: rumenilo je s prsta na njoj i odlupljuje se u komadićima, kao stukatura. Naučila ju mati, i sama je koketa, a kći će još natkriliti majčicu.
- No, dopustite, no, zakunite se čime vas volja, ne bilo mi ovoga časa djece moje, muža, svega imetka, ako na njoj ima ma i kapljica, ma i trunak, ma i sjena ikakvoga rumenila!
- Ah, šta vi to govorite, Sofja Ivanovna! — reče dama prijatna u svakom pogledu i pljesne rukama.
- Ah, kakvi ste vi, zaista, Ana Grigorjevna! Ja vas u čudu gledam! — reče prijatna dama i pljesne također rukama.

Neka se čitaocu ne učini čudnim što se te dvije dame ne slažu o onom što su vidjele skoro u isto vrijeme. Ima na svijetu zaista mnogo takvih stvari u kojih je već takvo svojstvo: ako ih pogleda jedna dama, čine se sasvim bijelima; a ako pogleda druga, čine se crvenima, crvenima kao brusnica.

- No, evo vam još jedan dokaz da je ona blijeda, — nastavi prijatna dama: — sjećam se, kao sada, kako sam sjedjela do Manjilova, te mu rekoh: »Pogledajte, kako je blijeda!« Treba biti tako plitak, kao što su naši muškarci, pa da se oduševljavaš za nju. A naš za-

vodnik... Ah, kako mi se odurnim učinio! Ne možete ni zamisliti, Ana Grigorjevna, kako mi se je silno učinio odurnim.

- Ali ipak su se našle neke dame koje nisu bile ravnodušne prema njemu.
- Ja, Ana Grigorjevna? To vi ne možete nipošto reći, nipošto, nipošto!
- Pa i ne govorim ja o vama; kao da osim vas nema nikoga!
- Nipošto, nipošto, Ana Grigorjevna! Dopustite da vam primijetim da ja poznajem sebe; možda su takve druge dame, koje igraju ulogu oporih.
- Ali oprostite, Sofja Ivanovna! Dopustite da vam reknem da se meni nisu još nikada dešavale takve skandalozne zgode. Možda komu drugomu, ali meni nisu, dopustite da vam to primijetim.
- Čemu ste se vi uvrijedili? Ta bilo je tamo i drugih dama, bilo je dapače i takvih koje su se prve domogle stolice kod vrata da sjede bliže do njega.

Iza ovakvih riječi što ih je izrekla prijatna dama nije moglo minuti da ne grane bura; ali na najveće čudo, obadvije se dame iznenada stišale i nije nastalo ama ništa. U svakom pogledu prijatna dama se sjeti da kroj za modnu haljinu još nije u njenim rukama, a naprsto prijatna dama razabra da još nije postigla da ispipa ikakve potankosti o otkriću što ga je učinila njena iskrena priateljica, pa zato nastade jako brzo mir. Ne može se uostalom reći da bi te dvije dame po prirodi svojoj potrebovale nanositi neprijatnost, nije im uopće nikakve zlobe bilo u naravi, nego se je tako, neopazice, sama od sebe rađala u razgovoru mala želja da jedna drugu bocne; naprsto će jedna drugoj, zbog male naslade, priklopiti prilikom koju oštru riječu: »Eto ti! Na, uzmi, gutaj!« Svakakvih potreba ima u srcima, i muškoga i ženskoga roda.

- Ali ja ne mogu ipak razumjeti, — reći će naprsto prijatna dama: — kako se je Čičikov, kao pridošlica, mogao odvažiti na ovako smionu lupeštinu. Ne može biti da tu ne bi bilo učesnikâ.
- A zar vi mislite da ih nema?
- Pa tko bi mu, po vašem sudu, pomagao?
- No, možda i Nozdrjov.
- Zar Nozdrjov?
- Da što? Ta on je za to. Vi znate: rođenoga je oca htio prodati, to jest pravije, prokartati.
- Ah, Bože moj, kakvih ja zanimljivih novosti doznajem od vas! Nipošto ne bih bila mislila da je i Nozdrjov umiješan u tu zgodu!
- A ja sam navijek mislila!
- Kad se smisli, zaista, šta li se ne zbiva na svijetu: no, zar bi se itko nadao, sjećate se, kad je Čičikov tek bio doputovao k nama u grad, da će on stvoriti ovakvo čudo na svijetu? Ah, Ana Grigorjevna, kad bi vi znali kako sam se ja usplahirila! Da nije vaše sklonosti i prijateljstva... bila bih zaista na rubu propasti... ta kuda bih? Maška moja vidi da sam blijeda kao smrt: »Dušice gospo«, veli mi ona: »vi ste blijedi kao smrt«. — »Maška«, velim ja, »nije meni sada do toga«. Eto dakle, kako je! I Nozdrjov je dakle umiješan! Na zdravlje!

Prijatna je dama silno poželjela ispipati daljnje potankosti o otmici, naime, u koliko sati i tako dalje, ali je mnogo poželjela. U svakom pogledu prijatna dama izjavila naprečac da ne zna. Nije umjela lagati: nagađati štогод, — to je druga stvar, ali i to samo onda kad se nagađanje osniva na unutrašnjem uvjerenju; kad bi pak osjetila unutrašnje uvjerenje, onda je znala braniti se, pa neka pokuša kakvi bistri advokat, koji je na glasu vještak, po-

bjeđivati tuđa mišljenja, – neka pokuša takmiti se tu: vidjet će šta znači unutrašnje uvjerenje.

Da su se obje dame najzad uvjerile odlučno o onom o čemu su prije nagađale samo, što im je bilo nagađanje, – nije nipošto neobično. Svi mi, ljudi pametnjaci, kako sebe krstimo, postupamo skoro isto tako, a to dokazuju naše učene rasprave. U njima se učenjak u prvi kraj umiljava kao neobična ulizica, započinje plaho, umjereno, započinje najsmjernijim pitanjem: »Nije li odovud, nije li iz toga kuta dobila ime ta i ta zemlja?« ili: »Nije li taj dokument iz drugoga, kasnijega vremena?« ili: »Ne treba li se pod tim narodom razumijevati evo ovaj narod?« Napominje odmah ove i one starinske pisce, a čim samo spazi kakvu nagovijest, ili mu se naprsto učini da je nagovijest, već se zatrkuje i junači, razgovara s drevnim piscima bez okolišanja, zadaje im pitanja, pa i sâm odgovara na njih, zaboravljajući sasvim da je otpočeo od plaha nagađanja; čini mu se već da on to vidi, da je to jasno – i raspravljanje mu se završuje riječima: »Evo ovako je bilo: evo dakle, koji se narod tu razumijeva! Evo dakle, s kakvoga se gledišta mora promatrati stvar!« Onda objavljuje s katedre, da svak čuje, – i nova otkrivena istina polazi po svijetu, te okuplja pristaše i poklonike.

U to vrijeme, kad obje dame ovako povoljno i oštromumno riješiše ovoliko zamršenu stvar, uđe u gostinsku sobu državni odvjetnik sa svojom navijek nepomičnom fisionomijom, gustim obrvama i žmirkavim okom. Dame mu uzmu na jagmu pričati sve zgode, pripovjede mu kupnju mrtvih duša, naumljenu otmicu gubernatorove kćeri i sasvim ga zbune, tako da on ništa nije mogao razumjeti, kolikogod stajao neprestance na jednom te istom mjestu, trepkao lijevim okom i lupkao se po bradi da odonud ščisti burmut. Pri tom ga i ostave obje dame i krenu svaka na svoju stranu, da bune grad. Taj im posao podje za rukom za nešto više od pol sata. Grad se istinski uzbuni, sve se uskomeša, ali nitko nije mogao ništa razumjeti. Tolikom su maglom znale dame zamagliti svima oči, da su se svi, osobito činovnici, zabezknuli na neki čas. Stanje im bješe u prvi mah nalik na stanje đaka koji još spava, a drugovi mu poustajali ranije, pa mu turili u nos »husara«, to jest papirnu kesicu punu burmuta. Sa svom spavačkom revnošću potegnuo on onako sanljiv sav burmut u sebe, pa se budi, skače, gleda kao lud, bulji oči na sve strane i ne može razabrati gdje je, šta je od njega bilo, a onda tek razaznaje zidove, obasjane kosom zrakom sunčanom, smijeh svojih drugova, što su se posakrivali po kutovima, jutro što je svanulo i viri na prozor, pa se šuma probudila i zaorila tisućama ptičjih glasova, rječica se osvijetlila i u blistavim okukama nestaje pogdjedje u tankom trščaku, sva posuta golom djecom što dozivlju na kupanje, – i istom onda osjeća napokon da mu je u nosu husar. Baš takvo je bilo u prvi čas stanje gradskih žitelja i činovnika. Svak zastao kao ovan i izbečio oči. Mrtve duše, gubernatorova kći i Čičikov neobično se čudno zbrkali i smiješali u njihovim glavama; a onda tek, nakon prve omame, stadoše ih nekako razaznavati odjelito i rastavljati ih jedno od drugoga, stadoše tražiti obavijest i srđiti se, kad vidješe da stvar neće nikako da se razjasni. »Kakva je to bajka, zaista, kakva je to bajka o tim mrtvim dušama? Nema nikakve logike u mrtvima dušama, otkud bi se kupovale mrtve duše? Gdje će se takav glupan naći? I za kakve će ih lažne novce kupovati? I čemu će mu, za što će mu te mrtve duše? I zašto se je umiješala amo gubernatorova kći? Ako ju je pak htio oteći, čemu bi poradi toga kupovao mrtve duše? A ako kupuje mrtve duše, zašto bi odvodio gubernatorovu kćer? Je li joj želio pokloniti te mrtve duše? Kakvu su to zaista besmislicu raznijeli po gradu? I kakav je to red, te nisi dospio ni okrenuti se, a ono već raznose historiju, i bar da ima ikakvoga smisla... No raznesli su, ima dakle neki razlog? Kakav bi pako razlog bio mrtvima dušama? Nema niti razloga. To je naprsto gluparija, brbljarija, sve koješta, vrag bi znao što!«... Ukratko, stali naklapati, naklapati, i sav se grad razgovorio o mrtvima dušama i gubernatorovoj kćeri, o Čičikovu i mrtvima dušama, o gubernato-

rovoj kćeri i Čičikovu, i sve se, štогод je bilo, uskomešalo. Grad, koji je dотле, čini se, дријемао, узвитло се као вихор. Измилјели из рупа сви трунташи и мртвопухала, што су по неколико година прољезали дома у спаваћој халјини, свалијући кривицу сад на ципелара који је сашио тјесне ципеле, сад на кројача, сад на пижанца кочијаша; сви они што су већ одавно прекинули сва познанства, те се једино познавали, како се вели, с властелинima Завалишиним и Половајевим (знатни термини, изведенi од глагола пољат и завалитса,⁵⁴ који су јако обичајни код нас у Русији, исто онако као и реčenica: скренuti k Sopikovu⁵⁵ i Hrapovickomu,⁵⁶ која значи свакојако тврдо спавање porebarke, наледаšке и у свим другим положајима, с hrkanjem, zviždanjem kroz nos i ostalim pripadnostима); сви они што се нису могли измамити из куће ни позивом да се накусају риблje juhe за пет стотина рубала, с kećigom od dva aršina i sa svakakvим ribljim паštетама што се топе у устима; — у једну ријеч, разабрало се да је град и напућен, и велик, и настанjen, како треба. Јавио се неки Sisoj Pafnutjevič i Makdonaljd Karlovič, за које се nije никада ни чуло; по гостинским собама стајао да дуби неки dugi dugonja prostriјелjene рuke, а тако висока rasta, kakav se још nije ni видio. По улицама iskrasnule natkrivene droške, neznane, lake кочије, drndalice, škripalice — i popara stade da se kuha. У друго se vrijeme i u другим prilikama ne bi možda овако pazilo na te glasove; ali grad N nije већ одавно добио баš никаквih вijesti. За три mjeseca dana nije se desilo dapače ni ono што се u prijestolnicama zove commérage,⁵⁷ a то је, како се зна, за град исто што i праводобан dovoz živežnih potrepština. U gradskom se raspravljanju stvoriše одједном два sasvim oprečna mišljenja i nastadoše одједном dvije oprečne stranke: muška i ženska. Muška stranka, најсмушенја, obrati pažnju на mrtve duše. Ženska se stranka узе бавити jedino otmicom gubernatorove kćeri. У тој је stranci bilo kudikamo više reda i opreza, mora se primijetiti damama u čast. Такво је, vidi se, већ само njihovo zvanje, да буду valjane домаћице i raspoređivačice. Све је у njih набрзо стекло жив, одређен lik, заодјело се у jasne, очевидне oblike, razjasnilo сe, pročistilo сe, u једну ријеч — stvorila se dovršena sličica. Razabralo сe, da je Čičikov већ одавно bio zaljubljen, te су се они по мјесецини састајали u врту, a gubernator bi му i dao kćer, jer Čičikov je bogat као Žid, da nije жene njegove, коју је он оставио, (откуд су доznale да је Čičikov oženjen, — то нико не зна,) и та је жена, mučena beznadnom ljubavlju, napisala gubernatoru jako dirljivo pismo, па kad је Čičikov видио da otac i мати никада неће пристати, odlučio сe на otmicu. Po другим se je kućama то pripovijedalo нешто drugačije: da Čičikov i nema nikavu ženu, ali је он човјек fin, који radi sigurno, te је ради тога, да bi добио kćer, отпочео najprije od majke i s njom imao tajnu ljubavnu vezu, a nakon тога se očitovao u pogledu kćerine ruke; ali мати se prepala да се не bi počinilo zločinstvo, које се противи religiji, te osjećajući u duši grižnju savjesti odbila njega naprečac i zato se eto Čičikov odlučio на otmicu. Svemu su se тому дometала mnoga тumačења i исправци, prema тому како су glasovi prodirali napisljetku u najzabitnije uličice. У Rusiji se pak ниže društvo vrlo voli razgovarati о petljanijama што се zbivaju u višem društvu, стадоše zato говорити о свему том чак и по takvim kućicama gdje Čičikova nisu никада ни очима видјeli ni znali, па zaredala pridodavanja i još veća тumačenja. Предмет је постајао из čаса u čas sve zanimljivijim, задобивао svakoga dana sve savršenije oblike, te је napisljetku, onакав kakav jest, u svoj svojoj potpunoći, dojavljen gubernatorici u vlastite uši. Gubernatorica, kao мати обitelji, kao прва дама u gradu, napisljetku kao

⁵⁴ Izvaliti se.

⁵⁵ Sopjet, sopiti, dahtati.

⁵⁶ Hrapjet, hrkati.

⁵⁷ Ogovaranje.

dama koja nije ni slutila ovakve stvari, ljuto se uvrijedila od tih historija i zapala u negodovanje, opravdano u svakom pogledu. Jadna je plavka izdržala najnemiliji tête-à-tête što se je ikada desio djevojci od šesnaest godina. Potekoše cijeli potoci pitanja, ispitivanja, prigovora, prijetnja, ukora, savjeta, tako da je djevojka briznula u plač, te je ridala i nije ni riječ mogla razumjeti; vrataru bude izdan najstroži nalog da Čičikova ne pušta ni u koje vrijeme i ni pod kakvom izlikom.

Pošto su dame svršile svoj posao koliko se tiče gubernatorice, zaokupe mušku stranku, nastojeći da ju predobiju i tvrdeći da su mrtve duše izmišljotina kojom se je on poslužio samo zato da odvrati svaku sumnju i da uspješnije provede otmicu. I od muškaraca budu mnogi preobraćeni, te pristanu uz njihovu stranku, unatoč tomu što su ih drugovi jako korili, pogrdjivali ih da su žene i sukne, — imenima koja muškarce, kako se zna, jako vrijedeđaju.

Ali koliko se god muškarci kočoperili i protivili, u njihovoj stranci nije bio nipošto takav red kakav je bio u ženskoj. Sve je u njih bilo nekako surovo, neotesano, nezgrapno, nezgodno, neskladno, nevaljalo; u glavi zbrka, vreva, smutnja, neopranština u mislima, — u jednu riječ, raskrila se u svemu pusta priroda muška, priroda gruba, troma, nesposobna i za kućanstvo, i za srdačno uvjerenje, malovjerna, lijena, puna neprestanih sumnja i vječite bojažljivosti. Govorili su oni da je sve to besmislica, da je otmica gubernatorove kćeri prije husarski posao nego civilni, da to Čičikov neće učiniti, da žene lažu, da je žena kao i vreća: što saspeš, ono i nosi; da su glavna stvar na koju treba obratiti pažnju mrtve duše, a što one znače, vrag bi znao, ali u njima ima nešto vrlo ružno, zlo. Zašto se je muškarcima činilo da je u njima rugoba i zloća, doznat ćemo ovoga časa. Za guberniju je bio imenovan novi general-gubernator, — događaj koji baca činovnike, kako se zna, u uzrujano stanje: otpočet će se pretresanje, karanje, ruženje i sve one službene popare kojima starještine časte svoje područnike. — »No, šta«, mislili su činovnici: »ako on samo dočuje da se po gradu raznose ovako glupi glasovi, mogao bi već zbog toga uskipjeti, ne na život, nego na samu smrt«. Nadzornik zdravstvene uprave probljedio odjednom: prikazalo mu se bogzna što: da li se pod riječju »mrtve duše« ne razumijevaju bolesnici što su po lazaretima i po drugim mjestima u priličnom broju poumirali od zarazne groznice protiv koje se nije poduzelo što treba, i nije li Čičikov činovnik poslan iz general-gubernatorova ureda da provede tajnu istragu. On to priopći predsjedniku. Predsjednik odgovori da je to besmislica, a onda odjednom probljedi i sâm, jer si je zadao pitanje: a što je ako su duše što ih je pokupovao Čičikov zaista mrtve? A on je dopustio da se sklopi ugovor o njima, odigrao i sâm ulogu Pljuškinova punomoćnika, pa ako to dozna general-gubernator, — šta onda? O tom on nije ništa nego samo napomenuo ovomu i onomu, te mahom probljedješe i ovaj i onaj: strah je zarazniji od kuge i za tren te se hvata. Svi odjednom pronađoše u sebi takve grijeha kakvih nije niti bilo. Riječ »mrtve duše« razlegla se tako neodređeno, te stadoše čak i sumnjati nije li tu kakva aluzija na naglo sahranjena tjelesa, povodom dvaju događaja što su se desili nedavno. Prvi je događaj bio s nekim soljičegodskim trgovcima, što su došli u grad na sajam, te nakon pazara priredili gozbicu svojim priateljima, ustjsisodskim trgovcima, gozbicu na ruski način, s njemačkim pronalascima: bademovim mljekom, punšovima, balzamima i tako dalje. Gozba se po običaju završila tučnjavom. Soljičegodski trgovci na mrtvo ime umlatili ustjsisolske, ali su i oni pod rebra, u slabine, u povije izvukli svojskih bubotaka, a tim se je bubocima dokazala nevjerovatna veličina pesnicâ, kojima su bili obdareni pokojnici. Jednomu je izmed pobjednikâ i sasvim ugnječen »nosos«, kako ga nazvaše borci, to jest, sav mu je ūmēcan nos, tako da ga nije ostalo na licu ni pol prsta. Trgovci priznadoše što su skrivili, i izjavile da su malo vragovali. Govorkalo se, da je svaki krivac položio po četiri banke; uostalom, stvar je suviše mutna; ispitivanjem se je i istragom dokazalo, da se je ustjsisolska

momčad pogušila od pare iz peći, pa su ih i sahranili kao da su se pogušili od pare. Drugi događaj, koji se je nedavno zbio, bio je ovakav: državni kmetovi u seoci Všivaja-Spjes⁵⁸ združili se s isto takvima kmetovima iz seoca Borovke,⁵⁹ koje se zove također Zadirajlovo,⁶⁰ te makli, vele, sa zemljina lica zemsku policiju, u licu prisjednika, nekoga Drobjažkina;⁶¹ zemska je policija, vele, to jest, prisjednik se Drobjažkin navadio da im prečesto zalazi u selo, što je gdjekad jednako sa zaraznom groznicom, a razlog je bio, vele, taj, što je zemska policija imala u srdačnom pogledu neke slabosti, te je zirkala na žene i seoske djevojke. Sigurno se uostalom ne zna, premda su seljaci u iskazima izjavili naprečac da je zemska policija bila bludna kao mačka, te su je oni već počesto opominjali i jednom čak istjerali golu iz neke seljačke kuće kamo se je bila zavukla. Zemska je policija dabome zaslužila kaznu za srdačne slabosti, ali ni seljaci iz Všive-Spjesi nisu mogli biti opravdani za samovolju, ako su samo zaista učestvovali u ubojstvu. Ali stvar je bila tama, zemsku su policiju našli na cesti, uniforma je ili kabanica bila gora od dronjka, a lice se nije moglo ni pozнати. Stvar je išla po sudovima i naposjetku dospjela gubernijskomu sudu, gdje je isprva riješena nasamo u ovom smislu: kako se ne zna tko je od seljaka zapravo učestvovao, sviju ih je pak mnogo, a Drobjažkin je mrtav čovjek, slaba mu je dakle korist ako i isparbi parnicu, a seljaci su još živi, njima je dakle jako važna presuda u vlastitu korist, presudilo se je uslijed toga ovako: da je prisjednik Drobjažkin sâm kriv, jer je nepravedno ugnjetavao seljake u Všivoj-Spjesi i Zadirajlovu također, a umro je, vraćajući se na saonicama, od kapi. Stvar je dakle bila, činilo bi se, valjano dokončana; ali činovnici, ne zna se zašto, stadoše misliti da se sada radi zacijelo o tim mrtvim dušama. I baš sada, gdje su gospoda činovnici ionako bili u tjeskobnom stanju, desilo se baš kao navlaš da gubernatoru stigoše mahom dva spisa. U jednom je bilo da se po stiglim iskazima i prijavama nalazi u guberniji patvarač banaka, koji se krije pod raznim imenima, te se ima odmah učiniti najstroža potraga. U drugom je spisu bio izvještaj gubernatora susjedne gubernije o razbojniku koji je izbjegao zakonitomu progonu, te ako se u njihovoj guberniji javi kakav sumnjiv čovjek, koji se ne može iskazati nikakvim svjedodžbama ni putnicama, ima se odmah uhititi. Ta dva spisa zapanjiše sve. Pređašnje se rasuđivanje i nagađanje zbrkalo. Nije se dabome nikako moglo uzeti da bi se tu išta ticalo Čičikova, ali kad su porazmislili svak od sebe, kad su se sjetili, da i ne znaju još tko je zapravo Čičikov, da on sâm jako nejasno govori o sebi, da je govorio doduše kako je zbog istine postрадao u službi, ali sve je to nekako nejasno; i kad su se sjetili pri tom, kako je on rekao, da je imao mnogo neprijatelja, koji su mu čak i o glavi poradili, – onda se svi zamislile još i jače: život mu je dakle bio u opasnosti; njega su dakle proganjali; učinio je dakle nešto takvo... A i tko je on zapravo? Ne može se dakako misliti da je on izrađivao lažne banke, a pogotovo da je razbojnik, – spoljašnjost mu je čestita; ali uza sve to, tko li je on zapravo ipak? Tako sada gospoda činovnici zadadoše sebi pitanje koje su trebali zadati sebi u početku, to jest, u prvoj glavi naše poeme. Bude odlučeno da još nekolikim pitanjima ispitaju one od kojih su kupljene duše, da se bar dozna kakva je to kupnja i šta zapravo treba razumjeti pod tim mrtvim dušama, i nije li on komu, možda i nehotice, ma i kakogod letimice, objasnio svoje prave namjere, i nije li komugod rekao tko je on. Najprije se obrate Korobočki, ali tu nisu mnogo crpnuli: kupio je, veli, za petnaest rubalja, i perje od živadi kupuje također, i mnogo je obećao da će pokupovati, i za državu je na-

⁵⁸ Ušljivi ponos.

⁵⁹ Borovnica, vaccinium.

⁶⁰ Naletićino.

⁶¹ Sitničić.

bavljao salo, i zato je zacijelo varalica, jer je već bio jedan koji je kupovao perje od živadi i za državu nabavljao salo, ali je prevario sve i protopopovicu zakinuo više nego za sto rubalja. Štogod je govorila dalje, bilo je ponavljanje skoro sveđ istoga, te činovnici razabaraše jedino da je Korobočka naprsto glupa baba. Manjilov odgovori da je on svagda voljan za Pavla Ivanoviča jamčiti kao za samoga sebe, te bi žrtvovao sav svoj imetak, samo da mu je stoti dio svojstava Pavla Ivanoviča, izjavio se o njem uopće najlaskavijim riječima i priklopio nekoliko misli o prijateljstvu, zažmurenih već očiju. Te su misli dakako dovoljno objasnile nježni pokret njegova srca, ali nisu činovnicima objasnile pravu stvar. Sobakjevič odgovori, da je Čičikov po njegovu суду valjan čovjek, a seljake mu je on prodao na izbor i ljude u svakom pogledu žive, ali ne jamči što će se dogoditi dalje, pa ako poumirucaju putem, za vrijeme tegobne seobe, nije njegova krivica, to je božja volja, a groznicâ i raznih smrtnih bolesti ima mnogo na svijetu, i dešavaju se zgode da izumiru cijela sela. Gospoda se činovnici uteknu još jednomu sredstvu, koje nije jako plemenito, ali se ipak upotrebljava gdjekada, to jest, da stranputicom, po raznim lakajskim poznanstvima, ispitaju Čičikovljeve sluge, znaju li oni kakve potankosti o pređašnjem životu i prilikama gospodarovim; ali i opet nisu mnogo razabrali. Od Petruške su razabrali samo zapah nastanjene sobe, a od Selifana, da je »vršio državnu službu i služio prije u carinskem uredu« – i ništa više. U ovakve klase ljudi jako je čudan običaj. Ako ga štogod zapitaš ravno, nikada se ne sjeća, ne može dokučiti, pa i naprsto odgovara da ne zna, a ako ga upitaš za što drugo, onda, onda će uplesti i ono i ispravljedat će s takvim potankostima kakvih ne želiš ni znati. Sva potraga što ju provedoše činovnici otkrila im je samo to da oni nikako ne znaju pouzdano šta je Čičikov, ali da Čičikov svakako mora da jest nešto. Odluče napisjetku da se konačno razgovore o toj stvari i da riješe barem to šta bi i kako bi, i kakvih bi se sredstava latili, i šta je zapravo on: je li takav čovjek koji treba biti zgrabljen i uhićen kao zlomišljenik, ili je pak on takav čovjek koji bi sâm mogao zgrabiti i uhitići sve njih kao zlomišljenike. Poradi svega toga odluče se sabrati naročito kod redarstvenoga šefa, poznatoga već čitaocima oca i dobrotvora gradskoga.

GLAVA X.

Kad se činovnici sabraše kod redarstvenoga šefa, poznatoga već čitaocima oca i dobrotvora gradskoga, nadala im se prilika, te primijetiše jedan drugomu da su i izmršavili od tih briga i nemira. I zaista imenovanje novoga general-gubernatora, i ti spisi takoga ozbiljnoga sadržaja što su dobiveni, i ti, Bog bi ih znao kakvi glasovi, — sve je to poostavljalo primjetljivih tragova na njihovim licima, i na mnogima postadoše frakovi preprostrani. Svi klonuli: i predsjednik izmršavio, i nadzornik zdravstvene uprave izmršavio, i neki Semjon Ivanovič, kojega nisu nikada zvali prezimenom, a nosio je na kažiprstu prsten i pokazivao ga damama da ga razmatraju, čak i on izmršavio. Našli se dabome, kao što svagdje biva, poneki koji su bili junačnije petlje i nisu gubili glavu; ali njih je bilo jako malo: jedini poštar. Njemu se jedinomu nije mijenjala vazda jednaka narav, te je u ovakvim časovima običavao svagda govoriti: »Znamo mi vas general-gubernatore! Vas će se promijeniti možda trojica-četvorica, a ja, gospodine moj, sjedim evo već trideset godina na istom mjestu.« Na to su drugi činovnici primjećivali obično: »Blago tebi, sprechen Sie deutsch, Ivan Andrejč: tvoj je posao poštarski, primaš i otpravljaš ekspediciju; jedino možeš zakinuti ako ured zatvoriš za sat ranije, i od trgovca koji se je zakasnio uzmeš štогод za primitak pisma u neuredovno doba, ili ako odašalješ kakvu pošiljku koja se ne bi smjela slati, — tu dabome svatko može biti svetac. Ali ded neka se navadi vrag da ti svaki dan podilazi pod ruku, pa sve ako i nećeš uzimati, on ti tutka sâm. Razumije se, ni pol jada tebi: ti imaš samo jednoga sinčića; ali tu ti je, brate, Praskovju Fjodorovnu obdario Bog takvom milošću, — nema joj ljeta bez djeteta: ili Praskuška, ili Petruša; tu bi ti, brate, drugačije zapjevao.« Tako su govorili činovnici, a možeš li zaista odoljeti vragu nije autorov posao da sudi. U vijeću, što se je sada sabralo, kako se je zapažalo da nema one prijeko potrebne stvari što ju prosti puk zove razborom. Mi uopće nismo nekako stvoreni za naočite sjednice. U svim je našim skupštinama čestita zbrka, počevši od zbora seljačke zajednice, pa do svakojakih učenih i drugih odbora, ako nema u njima jedna glava koja upravlja svime. Teško je dapače i reći zašto je to; očito je već narod takav, te uspjevaju samo ona vijeća koja se sastaju da banče ili da ručaju, kao što su klubovi i svakakva zabavišta njemačkoga kroja. A spremni smo, ako te volja, svakoga časa na sve. U jedan mah, kako vjetar duhne, osnivamo mi dobrotvorna društva, društva za poticanje i ni ne zna se kakva. Svrha je prekrasna, a uza sve to se ništa ne stvara. Možda je to zato jer se mi odmah u početku zadovoljavamo i već sudimo da se je sve uradilo. Kad zasnujemo, na primjer, kakvo dobrotvorno društvo za sirotinju i žrtvujemo znatne svote, mi odmah, da proslavimo ovakvo valjano djelo, priređujemo objed prvim dostojanstvenicima u gradu, razumije se, za polovicu svega poklonjenoga novca; za ostali se novac naima odmah za odbor sjajan stan s loženjem i vratarima; a onda preostaje svega novca za sirotinju pet rubalja i pol, a i u podjeli te svote ne slažu se još svi odbornici i svaki gura kakvu kumu svoju. Ali zbor što se je sada sastao bio je sasvim drugačije vrsti: stvorio se je od prijeke potrebe. Nije se radilo o kakvim siromasima ili tuđem svijetu: ticalo se je svakoga činovnika osobno; ticalo se nevolje što im prijeti svima jednako, moralo je to dakle biti, hoćeš-nećeš, jednodušnije, srdačnije. Ali uza sve to je ispalo vrag bi znao što. I ne govo-

rimo o nesuglasicama koje su prirođene svakomu vijeću, ali se je u mišljenju sabranih pokazala neka čak i nepojmljiva neodlučnost: jedan je govorio da je Čičikov patvarač državnih banaka i onda je sâm nadovezivao: »a možda i nije patvarač«; drugi je tvrdio da je on činovnik iz general-gubernatorova ureda, te je odmah dodavao: »a uostalom, vrag ga znao; ta s čela mu se ne čita.« Protiv nagađanja da on nije preobučen razbojnik ustađoše svi; rasudiše da mu je spoljašnjost sama po sebi pouzdana, a povrh toga mu i u razgovorima nema ničega što bi odavalo čovjeka tako bijesne naravi. Odjednom poštar, koji je bio na nekoliko časaka zaronio u neko razmišljanje, — ili od neočekivana nadahnuća koje mu je nadošlo, ili od čega drugoga, — uzvikne iznenada: »Znate li vi, gospodo, tko je to?« U glasu kojim je to izrekao bilo je nešto potresno, tako da su svi zaviknuli u isti mah: »A tko?« — »To, gospodo, gospodine moj, nije nitko drugi nego kapetan Kopjejkin!« A kad svi u jedan glas zapitaše: »tko je taj kapetan Kopjejkin?« reče poštar: »Vi dakle ne znate tko je kapetan Kopjejkin?«

Svi odgovore da nikako ne znaju tko je kapetan Kopjejkin.

— Kapetan Kopjejkin, — reče poštar i otvori svoju burmuticu samo upola, od straha da ne bi koji susjed turio onamo prste kojima on slabo vjeruje u čistoću, te mu je čak i običaj da pridomeće: »znamo mi, baćuška, vi svojim prstima zalazite možda tko bi znao na kakva mjesta, a burmut je stvar koja iziskuje čistoću«, — kapetan Kopjejkin, — ponovi on, kad je već ušmrknuo burmut: — ta to će, uostalom, ako vam pripovjedim, biti i prezanimljivo za kakvoga pisca, u neku ruku, cijela poema.

Svi nazočni izjave želju da čuju tu historiju, ili, kako reče poštar, »prezanimljivu za pisca, u neku ruku, cijelu poemu«, i on otpoče ovako:

Pripovijest o kapetanu Kopjejkiniu

— Iza vojne dvanaeste godine, gospodine moj, — ovako otpoče poštar, mada u sobi nije sjedio jedan gospodin, nego cijela šestorica, — iza vojne dvanaeste godine, bio je skupa s ranjenicima poslan i kapetan Kopjejin. Vijograd, svojevoljan vraški, bivao je on i na glavnim stražama, i u areštu, — svega je okusio. Ili pod Krasnim, ili pod Leipzicom, samo mu je bila, možete zamisliti, otrgnuta ruka i noge. No, onda se još nisu bile udesile za ranjenike nikakve, znate, ovakve uredbe: taj nekakvi invalidski fond osnovan je, možete zamisliti, u neku ruku, mnogo kasnije. Kapetan Kopjejin vidi: trebao bi raditi, ali ruku ima, razumijete, samo lijevu. Navratio se bio k ocu; otac mu veli: »Nemam čime da te hranim«, možete zamisliti, »jedva i sâm mogu najamiti kruha«. Odlučio se dakle moj kapetan Kopjejin uputiti se, gospodine moj, u Petrograd i izmoliti od vlasti, ne bi li bilo kakve pripomoći, jer evo tako je i tako, u neku je ruku, štono riječ, žrtvovao život, lio krv... No, nekako se on, znate, s trainom, s državnim vozovima, u jednu riječ, gospodine moj, dovukao nekako do Petrograda. No, možete zamisliti: takav nekakav, to jest, kapetan Kopjejin, i odjednom osvanuo u prijestolnici, kojoj nema, štono riječ, ravne na svijetu! Odjednom pred njim svijet, tako da se rekne, neko životno poprište, bajna Šeherazada, razumijete, takva. Odjednom nekakav takav, možete zamisliti, Njevski prospekt, nekakva Litejnaja;⁶² tamo se ispeo u zrak neki šiljak; mostovi tamo vise tako vraški, možete zamisliti, ne dodiruju se naime ničega; u jednu riječ, Semiramida, gospodine, baš tako! Nagurao se da nađe stan, ali sve je to nemilice skupo: zastori, zavjese, đavolije takve, razumijete, sagovi, — Perzija, gospodine moj, takva... u jednu riječ, tako da se rekne, nogom gaziš capitale. Ideš ulicom, a nos ti već njuši da mirišu tisuće; a u mojega se kapetana Kopjejkina sva asignacijska banka, razumijete, sastoji od nekih deset modrakinja⁶³ i još srebrna sitniša... No, imanje nećeš za to kupiti, to jest, i hoćeš kupiti možda, ako pridodaš četrdeset tisuća, ali četrdeset tisuća treba uzajmiti od francuskoga kralja. No, nekako se tamo sklonio u reveljskoj gostionici, za rubalj za dan i noć; objed blitvena juha, komadić govedine... Vidi, ne smije se zadržavati. Raspitao se kamo bi se obratio. »Šta, kamo da se obratite?« vele mu: »više vlasti nema sada u prijestolnici«; sve je to, razumijete, u Parizu; vojska se nije vratila; ali ima, vele, »privremena komisija; pokušajte, možda tamo mogu štograd.« — »Otići će komisiji,« veli Kopjejin, »reći će: tako je i tako, proljevao sam u neku ruku krv, tako da se rekne, žrtvovao sam život«. Ustao on dakle ranije, gospodine moj, ostrugao ljevicom bradu, jer brijaču platiti bio bi u neku ruku račun, navukao mundur i na svojoj se drvenoj nozi, možete zamisliti, oputio k samomu poglavici u komisiju. Raspitao se gdje poglavica stanuje. »Eno«, vele, »kuća na obali«: kućica, razumije se, seljačka: stakla u prozorima, možete zamisliti, ogledala od poldrug hvata, mramor, lak, gospodine moj... u jednu riječ, pamet ti se muti. Nekakva metalna kvaka na vratima, — komfor prve vrsti, tako da moraš, razumijete, najprvo otrčati u dućan i kupiti za groš sapuna, pa dva sata, na neki način, trti njime ruke, i tek onda možeš uhvatiti za

⁶² Livnička ulica.

⁶³ Banka modre boje, po pet rubalja.

kvaku. Na stubama stoji, razumijete, vratar s toljagom: s takvom grofovskom fizionomijom, batistovi ovratnici, kao kakav uhranjen, gojan mops... Kopjejkina sa svojom drvenom nogom uspuzao nekako u primaću sobu, stisnuo se tamo u kutu, da ne gurne laktom, možete zamisliti, kakvu Ameriku ili Indiju, — pozlaćenu, da tako reknem, porculansku vazu takvu. No, razumije se, nastajao se je tamo dovoljno, jer je došao još u takvo vrijeme kad je poglavica, u neku ruku, tek ustao iz kreveta i komornik mu donio neku srebrnu umivaonicu za razna, razumijete, umivanja takva. Čeka moj Kopjejkina četiri sata, pa eto ulazi dežurni činovnik⁶⁴ i veli: »Odmah će izići poglavica«. A u sobi već tolike epolete i naramenice, svijeta kao graha na tanjuru. Naposljetku, gospodine moj, izlazi poglavica. No... možete zamisliti, — poglavica! Glavom, štono riječ... no, prema zvanju, razumijete... prema rangu... takav mu je i izražaj, razumijete. Sasvim se vlada prijestolnički; prilaže jednomu, drugomu: »zarad čega ste došli, zarad čega vi, šta želite, po kojem poslu?« Naposljetku će on, gospodine moj, Kopjejkina. Veli Kopjejkina: »tako i tako, proljevaо sam krv, u neku sam ruku izgubio ruku i nogu, ne mogu da radim, — usuđujem se zamoliti, ne bi li bilo kakve pripomoći, kakvih god takvih odredaba, što se dakle tiče, štono riječ, nagrade, mirovine, što li«, razumijete. Vidi poglavica: čovjek s drvenom nogom, a desni mu rukav prazan prišiven uz uniformu: »Dobro« veli, »svratile se ovih dana«. Kopjejkina sav u zanosu: »No«, misli, »stvar je gotova«. Takve je volje, možete zamisliti, sve poskakuje po pločniku, navratio se u gostioniku k Palkinu da ispije čašicu votke, ručao, gospodine moj, u Londonu, naručio kotletu s kaprom, tustu piletinu sa svakavim petljanijama, zaiskao bocu vina, otputio se navečer u kazalište, — ukratko, probančio, štono riječ, svojski. Vidi na pločniku: ide neka stasita Engleskinja, kao kakav labud, možete zamisliti. Moj Kopjejkina, — krv se, znate, razigrala, — potrčao za njom na svojoj drvenoj nozi, cup cup za njom; »ali neću«, pomisli, »do vraka zasad udvaranje! Neka bude kasnije, dok dobijem mirovinu; ionako sam sada prekardašio«. A spraskao je međutim, molim da znate, za jedan dan skoro polovicu novaca. Za tri-četiri dana javio se on, gospodine moj, u komisiju, poglavici, da! »Došao sam«, veli, »da doznam: tako i tako, poradi zadobivenih bolesti i rana... proljevaо sam, u neku ruku, krv...« i sve ovako, razumijete, u službenom stilu. »A što«, veli poglavica: »njaprije vam moram reći da u vašoj stvari ne možemo ništa učiniti bez dozvole više vlasti. I sami vidite vi, kakvo je danas vrijeme. Ratni se poslovi, štono riječ, nisu još nikako završili. Sačekajte dolazak gospodina ministra, strpite se. Budite uvjereni da onda nećete ostati na cijedilu. A ako nemate od čega živjeti, evo vam, veli, koliko mogu...« No, i znate, dao mu dabome malo, ali uz umjerenost bi se moglo dotrajati do daljih odredaba. Ali mojemu se Kopjejkina nije htjelo tako. Mislio on već da će mu odmah sutra isplatiti silnu novčinu, hiljadarke: »Evo ti, golube, pij i veseli se«; a mjesto toga — čekaj i nije određen rok. A njemu već u glavi, razumijete, i Engleskinja, i jušice, i kotlete svakakve. Sišao poklopljen niz stube, kao kudrov kojega je kuhan polio vodom, — i rep podvio med noge, i uši objesio. Zaokupio ga petrogradski život, štošta je već i okusio. Ded sada živi, vrag bi znao, kako; bez ikakvih, razumijete, slasti. No, a čovjek zdravcat, živ, naprsto vučjega apetita. Prolazi pokraj kojega takvoga restautanta: kuhan je tamo, možete zamisliti, stranac, nekakav Francuz otvorena lica, rublje je na njemu holandsko, pregača po bjelini ravna, u neku ruku, snijegu, priređuje nekakav fin začin, kotlete s gomoljikama, — u jednu riječ, takve slatke delikatese da bi naprsto sâm sebe pojeo od apetita. Prolazi kraj Miljutinovih dućana: tamo mu iz prozora viri, na neki način, tolik losos, trešnje po pet rubalja, grdosija lubenica, kao diližansa, promolila se kroz prozor i, štono riječ, traži glupana koji će platiti sto rubalja, — u jednu riječ, na svakom koraku napast, da se tako rekne, zazubice rastu, a on — neka čeka! Zamislite

⁶⁴ Koji ima dnevnu službu, jour.

dakle njegovo stanje: tu mu je s jedne strane, kako se veli, losos i lubenica, a s druge ga strane nude gorkim jelom, što se zove *s u t r a*. »Pa neka«, misli, »kako ih volja, a ja ču otici«, veli, »uzbunit ču cijelu komisiju, sve starješine, reći ču: kako vas volja!« I zaista: nasrtljiv čovjek, naletica, pameti, razumijete, u glavi nema, a mnogo naglosti. Dolazi on u komisiju: »No, šta je?« vele mu: »šta ćete opet? Ta rečeno vam je već. — »Pa što?« veli on: »ne mogu se ja«, veli: »prebijati kojekako. Meni treba«, veli, »da pojedem kotletu, treba boca francuskoga vina, i da se zabavim, da odem u kazalište«, razumijete. — »No, oprostite,« veli poglavica: »u tom treba, štono riječ, naći neki način strpljivosti. Dala su vam se zasad sredstva da se prehranite dok ne izide odluka, i vi ćete bez sumnje biti nagrađeni kako treba: jer nije još bilo primjera da je kod nas u Rusiji čovjek, koji je, da se tako rekne, iskazao usluge otadžbini, ostao neopskrbljen. Ali ako bi vi već sada da se sladite kotletama, i u kazalište, onda oprostite! U takvom slučaju tražite vi sami sebi sredstava, nastojte da sami sebi pomognete!« Ali moj Kopjejk, možete zamisliti, i ne mari za to. Sve su te riječi ututanji. Uzvikao se, sve ih iskitio. Sve tamo starješine, sekretare, sve uzeo da Peruša i kori... »Ta vi ste«, veli, »takvi!« veli; »ta vi ste«, veli, »ovakvi!« veli; »ta vi«, veli, »ne znate svoje dužnosti! Ta vi ste«, veli, »prodavači zakona!« veli. Sve je njih pročerupao. Namjerio se tamo, razumijete, general iz nekoga sasvim drugoga ureda, a on, gospodine moj, i njega! Takvu bunu digao! Šta ćeš s takvim bijesom? Poglavnica vidi: mora se prihvati, štono riječ, strogih mjera. »Dobro«, veli: »ako se nećete zadovoljiti onim što vam daju, i mirno, na neki način, u prijestolnici očekivati odluku o svojoj sudbini, onda ču ja vas otpraviti u vaše prebivalište. Zovnite, veli, kurira, neka ga otpravi u prebivalište!« A kurir je već tamo, razumijete, pred vratima i stoji: ljudeskara neka od tri aršina, ručetina je u njega, možete zamisliti, od same prirode stvorena za vozača, — u jednu riječ, zubar nekakav... Posadili dakle njega, slugu božjega, s kurirom u kola. »No«, misli Kopjejk, »bar ne plaćam pūtninu, hvala i za to.« Putuje on, gospodine moj, s kurirom, a putujući s kurirom, na neki način, štono riječ, premišlja sam u sebi: »Dobro«, veli, »ti dakle kažeš, da ja sâm namaknem sredstava i pomognem sebi; dobro«, veli, »ja ču«, veli, »namaći sredstava!« No, kako su ga onamo dopremili na mjesto i kuda su ga zapravo dovezli, to se nikako ne zna. Glasovi su dakle o kapetanu Kopjejkini, razumijete, kanuli u rijeku zaborava, u nekaku takvu Letu, kako ju zovu pjesnici. Ali dopustite, gospodo, eto tu se i započinje, može se reći, nit zapletu romana. Kamo se je dakle djeo Kopjejk, ne zna se; ali nisu prošla, možete zamisliti, dva mjeseca, a u rjazanskim se šumama javila razbojnička četa, a harambaša te ćete, gospodine moj, nije bio nitko drugi...«

— Ali dopusti, Ivan Andrejevič, — progovori odjednom redarstveni šef i prekine ga: — ta kapetan je Kopjejk, sâm si rekao, bez ruke i bez noge, a u Čičikova...

Tu poštar uzvikne, iza svega se maha lupi rukom po čelu i javno pred svima okrsti sebe teletom. Nije mogao dokučiti kako mu ta okolnost nije pala na pamet još na početku pričevanja, te prizna, da je sasvim prava rečenica: Rus je pametan unatrag. Ali za čas se stade izmotavati i pokuša se izvući, te reče da je, uostalom, u Engleskoj jako usavršena mehanika i da se vidi iz novina kako je neki izumio drvene noge, te čim se je dirmulo u neprimjetljivo pero, odnesle su noge čovjeka Bog bi znao kuda, tako da se kasnije nigdje nije mogao ni pronaći.

No ovi posumnjaše kako da bi Čičikov bio kapetan Kopjejk, te rasudiše da je poštar predaleko zabrazdio. Ali ni oni se sa svoje strane ne osramotiše, nego, navraćeni oštrom umnim nagađanjem poštarovim, zastraniše skoro i dalje. Med mnogim, na svoj način, domišljatim nagovijestima desila se najzad jedna, — čudno je čak i reći, — nije li Čičikov preodjeveni Napoleon, jer Englez već odavno zaviđa, što je, veli, Rusija velika i prostrana, te su nekoliko puta izlazile dapače i karikature na kojima je naslikan Rus, kako raz-

govara s Englezom: Englez stoji i drži za sobom na konopcu psa, a pod psom se razumi-jeva Napoleon: »Pazi se«, veli, »ako ne bude, kako treba, odmah ću na tebe pustiti toga psa«. I evo su ga sada možda pustili s otoka Helene, i evo se on sada šulja u Rusiju, tob-že kao Čičikov, a zapravo nije nipošto Čičikov.

Dakako, činovnici nisu u to povjerovali, ali su se ipak zamislili, te razmatrajući tu stvar svaki za sebe rasudiše da u Čičikova, kad se okrene i stane postrance, lice jako nalikuje na Napoleonov portret. Redarstveni šef, koji je služio za vojne dvanaeste godine i osobno je video Napoleona, morade priznati da Napoleon nikako nije višega rasta od Čičikova, a po spodobi se ne može reći da je predebeo, ali ni to da je tanak. Možda će neki čitaoci sve ovo okrstiti nevjerovalnim, pa i autor bi, da im udovolji, sve ovo volio okrstiti nevjerovalnim, ali, kao na nevolju, sve se je dogodilo baš ovako kako se priopovijeda, a još je čudni-je, što grad nije bio u zabitu, nego naprotiv nedaleko od obiju prijestolnica. Treba uosta-lom pamtiti da se je sve to zbivalo naskoro nakon slavnoga izgona Francuzâ. U to su se vrijeme svi naši vlastelini, činovnici, trgovci, pomoćnici, svi pismeni, pa i nepismeni lju-di, preobrazili bar na osam godina u puke političare. »Moskovskija Vjedomosti« i »Sin Otečestva« čitali su se nemilice, te su posljednjemu čitaocu stizali u komadićima koji nisu podesni ni za kakvu upotrebu. Mjesto pitanjâ: »Pošto ste, baćuške, prodali mjericu zobi? Kako ste se okoristili jučerašnjom oprišicom?«⁶⁵ govorili su: »A što pišu u novinama? Nisu li opet pustili Napoleona s otoka?« Trgovci su se toga silno bojali, jer su tvrdo vje-rovali u proročanstvo jednoga proroka, koji već tri godine tamnuje u tamnici. Došao prorok, ne zna se otkud, u likovim opancima i golu kožuhu, koji je strašno zaudarao na gnji-lu ribu, i objavio da je Napoleon antikrist, pa ga drže na kamenu lancu, iza šest zidova i sedam mora, ali on će kasnije otgnuti lanac i zavladatac cijelim svijetom. Prorok je za proročanstvo dopao, kako treba, u tamnicu, ali je ipak izradio svoj posao i sasvim zbumio trgovce. Dugo su oni još, i kad su sklapali najpovoljnije poslove, te odlazili u gostionicu da ih zaliju čajem, zapodijevali razgovor o antikristu. Mnogi su izmed činovnika i iz od-ličnoga plemstva i nehotice pomišljali također na to, te zaraženi misticizmom, koji je, ka-ko se zna, onda bio u velikoj modi, viđali neko osobito značenje u svakom slovu od koje-ga je sastavljena riječ Napoleon, a mnogi su otkrili u njoj čak i apokaliptične brojke. Nije dakle nikakvo čudo što su se činovnici nehotice zamislili o toj stvari; ali nabrzno se trgoše kad razabraše da im je uobrazilja prenagla i da sve to ne valja. Mislili te mislili, razglabali te razglabali, a naposljetu riješili da ne bi bilo loše još jednom dobro ispitati Nozdrjova. Kako je on prvi iznio historiju o mrtvim dušama, a bio je, kao što se govori, u nekom bli-skom odnošaju prema Čičikovu, svakako će štošta znati o prilikama njegova života; da pokušaju dakle još što će reći Nozdrjov.

Čudni su ljudi ta gospoda činovnici, a za njima i sva druga zvanja: ta znali su jako dobro da je Nozdrjov lažljivac, da se njemu ne smije vjerovati niti jedna riječ, niti najsitnija sit-nica, a onamo se baš utekli njemu. Ded onda udesi s čovjekom! Ne vjeruje u Boga, a ako ga zasvrbi nos u korijenu, vjeruje da će svakako umrijeti; propustit će pjesničku tvorevi-nu, jasnu kao dan, svu prožetu skladnošću i visokom mudrošću priprostote, a naklopiti će se baš na ono gdje mu kakav pomamnik brka, spleće, krha, izvraća prirodu, i to će mu se svidjeti, i on će se uzvikati: »eto ga, eto istinskoga poznavanja srdačnih tajna!« Za sve-ga života neće ni hajati za doktore, a dokončat će tim da će se naposljetu obratiti ženi koja lijeći bajanjem i zapljuvcima, ili će još bolje izmisliti sâm kakav dekot od kakvoga-god smeća, te će si, Bog zna zašto, uobraziti, da je baš to lijek od njegove bolesti. Mogu se dabome gospoda činovnici donekle ispričati zaista teškim stanjem svojim. Utopljenik se,

⁶⁵ Kad opriši snijeg, razbira lovac zečji trag.

vele, hvata i za slamčicu, te ne zna u taj čas razborito misliti da bi se po slamčici mogla jedino muha prošetati, a on teško da ne teži četiri puda, pa možda i cijelih pet; ali u taj mu mah to niti ne pada na pamet i on se hvata za slamčicu. Tako se i naša gospoda uhvatila naposljetku i za Nozdrjova. Redarstveni mu šef odmah napisao pisamce neka izvoli doći navečer, a kvartalni nadglednik, u čizmama, sa zamarnim rumenilom na obrazima, otrčao još toga časa, pridržavajući sablju, skokom, u Nozdrjovljev stan. Nozdrjov je bio zabavljen važnim poslom i cijela četir dana nije već izlazio iz sobe, nije nikoga puštao unutra, a objed je dobivao kroz prozorčić, — u jednu riječ, izmršavio čak i pozelenio. Posao je iziskivao veliku pomnju, a bio je taj da iz nekoliko desetaka tuceta igračih karata izabere jednu igru, ali najpodesniju, u koju se može pouzdati kao u najvjernijega prijatelja. Posla je bilo još mnogo, bar na dvije nedjelje dana; za sve to je vrijeme morao Porfirij osobitom četkom trljati štencu buldogu pupak i po tri puta ga na dan prati u sapurici. Nozdrjov se jako rasrdi što su ga uznemirili u samoći; najprije on otpravi kvartalnoga nadglednika do vraka; ali kad je iz pisma kotarskoga redarstvenoga šefa pročitao da bi moglo biti zarade, jer navečer očekuju nekoga novajliju, odmah se ublaži, brže zaključa sobu, obuče se kako bilo, i otputi se k njima. Iskazi, svjedočanstva i sudovi Nozdrjovljevi bili su u takvoj oštrot opreci s iskazima, svjedočanstvima i sudovima gospode činovnika da su im se smela i posljednja nagađanja. Bio je to apsolutno čovjek, za kojega uopće nema nikakvih sumnja; i koliko je god u njih bilo kolebanja i plahosti u sudu, toliko je u njega bilo stalnosti i uvjerenja. Odgovarao je na sve točke, pa je bez ikakvoga zapinjanja izjavio da je Čičikov nakupovao nekoliko tisuća mrtvih duša, a on mu je i sâm prodao, jer ne zna zašto i ne bi prodao. Na pitanje: nije li on uhoda i ne nastoji li što ispitati, odgovori Nozdrjov da jest uhoda, da su ga još u školi, gdje je zajedno s njim učio, zvali fiskalom,⁶⁶ te su ga zato drugovi, med njima i on, nekoliko puta izmlatili, tako da mu se je moralno na same sljepočice metnuti 240 pijavica, to jest, htio je reći: 40, a dvije su se stotine omakle nekako same od sebe. Na pitanje: ne pravi li on lažne banke, odgovori on da pravi, pa tom prilikom ispričava priču o neobičnoj vještini Čičikovljevoj: kako su doznali da u njegovoj kući ima do dva milijuna lažnih banaka, pa mu zapečatili kuću i postavili stražu, na svaka vrata po dva vojnika, a Čičikov za jednu noć sve banke promijenio, te kad su sutradan skinuli pečate, vidješe da su sve same prave banke. Na pitanje je li Čičikov zbilja kanio oteti gubernatorovu kćer i je li istina da se je on sâm prihvatio da mu pomaže i da učestvuje u toj stvari, odgovori Nozdrjov da mu i jest pomagao, a da nije, ne bi ni pošlo za rukom. Tu se on trgne, jer je razabrao da je sasvim uludo slagao i da bi time mogao navući nevolju na sebe, ali nikako nije više mogao susagnuti jezik. Ali i jest bilo teško, jer su se nadâle same od sebe takve zanimljive potankosti da ih se nikako nije mogao odreći: bude spomenuto čak i po imenu selo gdje je ona parohijska crkva u kojoj je odlučeno da se vjenčaju, to jest selo Truhmačovka, pop otac Sidor, za vjenčanje 75 rubalja, a i ne bi pop bio pristao da ga nije zaplašio i obećao mu da će ga prijaviti, što je brašnara Mihajla vjenčao s kumom; čak mu je i prepustio svoju kočiju i na svim stanicama pripremio konje za izmjenu. Potankosti dotjeraše dotle da je već stao po imenu spominjati vozače. Pokušaju da mu nagovijeste o Napoleonu, ali u zao su čas pokušali, jer Čičikov razvede brbljariju koja ne samo da nije nalikovala na istinu, nego nije naprosto nalikovala ni na što, tako da su činovnici uzdahnuli i svi otišli; jedini je redarstveni šef slušao još dugo, misleći neće li bar išta još čuti; ali naposljetku mahnuo i on rukom i rekao: »Vrag bi znao šta je to!« I svi se složiše u tom: ma koliko se god mučio s bikom, od bika nema mljeka. I ostadoše činovnici još u gorem zlu nego što su bili, i stvar

⁶⁶ Fiskal je u Rusiji bio državni činovnik, državni odvjetnik; danas ta riječ znači samo još uhodu i trčilažu.

se riješi tako da nisu nikako mogli doznati šta je Čičikov. I jasno se razabra kakvo je stvorenje čovjek: mudar je on, uman i razložit u svemu, što se tiče drugih, a ne njega samoga. Kakvim te smotrenim, odlučnim savjetima opskrbljuje u teškim prilikama u životu! »To je promućurna glava!« više svjetina: »to je nepokolebljiv karakter!« A neka na tu promućurnu glavu grane kakva nevolja i neka on sâm zapadne u teške životne prilike, – kud li se je djeo karakter! Sav se smeо nepokolebljivi čovjek i iskrnsuo jadni plašljivac, ništavo, nejako dijete, ili naprsto fećuk, kako veli Nozdrjov.

Svi ti sudovi, mišljenja i glasovi, ne zna se s kojega razloga, najviše se dojmiše bijednoga državnoga odvjetnika. Toliko ga se dojmiše da je došao kući, stao misliti, misliti i odjednom, kako se veli, ni za što ni rad čega, umro, Da li ga je zahvatila kap ili što drugo, samo se on, kako je sjedio, izvalio sa stolice nauznak. Zaciknuli, kao obično, i zalamali rukama: »ah, Bože moj!« Poslali po doktora da mu pusti krv, ali vidješe da je državni odvjetnik već tijelo bez duše. Onda tek sa sažaljenjem doznadoše da je u pokojnika bila zaista duša, premda ju on, po skromnosti svojoj, nikada nije pokazivao. Ali pojava je smrti isto tako strašna bila na malenu čovjeku, kao što je i na veliku: onaj što je još nedavno hodao, kretao se, igrao whist, potpisivao razne spise i bio tako često viđan med činovnicima sa svojim gustim obrvama i žmirkavim okom, leži sada na stolu, lijevo mu oko nikako ne migala više, ali jedna mu je obrva sve još uzdignuta, kao da nešto pita. Šta to pokojnik pita: zašto je umro, ili zašto je živio, – to jedini Bog zna.

»Ta to je ipak nesklapno! To se ne slaže ni s čim! Ne može to biti da bi činovnici ovako mogli zaplašiti sami sebe, stvoriti ovakvu besmislicu, ovako se udaljiti od istine, kad i dijete razbira šta je u stvari!« Tako će reći mnogi čitaoci te će prekoriti autora za nesklapnost, ili će jadne činovnike nazvati glupanima, jer čovjek je darežljiv riječju g l u p a n i voljan je počastiti njome bližnjega svojega dvadeset puta na dan. Dovoljno ti je da od deset svojstava imaš jedno glupo svojstvo, pa ćeš uza svih devet valjanih svojstava biti proglašen glupanom. Lako je čitaocima suditi kad gledaju iz svojega mirnoga kuta ili s vrška otkuda im je otkriven vidik na sve što se radi dolje, gdje je čovjeku vidljiv samo blizak predmet. I u svjetskom ljetopisu čovječanstva ima mnogo cijelih stoljeća što ih je on, rekao bi, izbrisao i uništilo, kao nepotrebna. Na svijetu se je dogodilo mnogo zabludâ kavkih ne bi danas, čini se, počinilo ni dijete. Kakve je iskrivudane, zabitne, tijesne, neprohodne putove i daleke stranputice odabiralo čovječanstvo, težeći da stigne k vječnoj istini, a pred njim je sav otkriven ležao ravan put, sličan putu k veličanstvenom domu, određenom za dvorove caru! Od sviju je drugih putova širi i raskošniji on, obasjan suncem i svu noć osvijetljen ognjevima; ali ljudi hrle pokraj njega, po pukoj tami. I koliko su već puta, navedeni pameću što im je s neba sišla, i tu znali zakrenuti i zastraniti, znali usred bijela dana zapasti opet u neprohodnu zabit, znali opet zamogliti oči jedan drugomu, te bludeći za divljim ognjima znali stići do provalije i onda u stravi zapitati jedan drugoga: »Gdje je izlaz, gdje put?« Sve sada jasno vidi današnji naraštaj, čudi se zabludama, smije se nerazboritosti svojih predaka, a ne razbira da je nebeskim ognjem iscrtan taj ljetopis, da svako slovo odjekuje u njem, da je odasvud uperen pronicav prst baš u nj, u nj, u današnji naraštaj; ali današnji se naraštaj smije i sa samopouzdanjem, ponosito otpočinje niz novih zabluda kojima će se također smijati kasniji potomci.

Čičikov nije ništa znao o svem tom. Kao naročito, zakupila ga u to vrijeme laka prehlada, kihavica s otečenim obrazom i mala upala u grlu, kojim je darovima vanredno darežljiva klima mnogih naših gubernijskih gradova. Da mu se ne bi, ne dao Bog, prekinuo kakogod život bez potomaka, riješi on da mu je bolje koja tri dana presjediti u sobi. Za tih je dana neprestano grgotao grlo mlijekom sa smokvom, koju bi onda pojeo, a na obrazu je nosio privezan jastučić od prstenka i kamfora. Želeći da čime god probavi vrijeme, načini nekoliko novih i potankih popisa sviju pokupovanih seljaka, pročita čak i neku knjigu

vojvotkinje Lavallière što mu se je našla u kovčegu, pregleda razne stvari i pisma što su u sandučiću, pročita štošta i po drugi put i sve mu to dosadi jako. Nikako nije mogao razumjeti šta to znači da mu ne dolazi nitko od činovnika u gradu, bar jedanput, da ga zapita za zdravlje, a još nedavno su pred gostionicom do vijeka stajale droške, — sad poštarove, sad državnoga odvjetnika, sad predsjednikove. Hodao je po sobi i samo slijegao ramenima. Naposljetku se oporavio i jošte kako se obradovao, kad je vidio da opet može na svježi zrak. Ne zatežući, prihvati se on odmah toalete, otvor svoju škatulju, naliye u času vrele vode, izvadi četku i sapun i uzme se brijati, čemu je, uostalom, odavno i bilo vrijeme, jer kad je opipao rukom bradu i pogledao u ogledalo, reče već: »Eh, kakve su šume porasle!« I zaista, bile ili ne bile šume, samo se po svem obrazu i podvoljku osuo prilično gust usjev. Kad se je obrijao, uzme se živo i hitro oblačiti, tako da je skoro iskocio iz hlača. Naposljetku se odjenuo, poprskao se kolonjskom vodicom, zamotao se toplice, oprezno povezao obraz i izišao na ulicu. Izlaz mu je bio zaista blagdanski, kao i svakomu čovjeku koji je ozdravio. Štogod mu se je namjerilo, zadobivalo je nasmijan lik, i kuće, i seljaci prolaznici, uostalom prilično ozbiljni, od kojih je gdjekoji već dospio ošuknuti brata za uho. Najprvo je nakanio posjetiti gubernatora. Putem mu je padalo na pamet mnogo svakakvih misli: vrtjela mu se po glavi plavka, uobrazilja mu već stala pomalo vragovati, a on se i sâm stao pomalo šaliti i podsmijevati se sebi. U takvom raspoloženju stigne na ulaz gubernatorova doma. Stao već u predsoblju zbacivati brže sa sebe kabanicu, kad ga vratar prenerazi sasvim neočekivanim riječima: — Zabranjeno mi je da vas pustim!

— Kako! Šta ti to! Ti me zacijelo nisi prepoznao? Pogledaj mi čestito u lice! — govorio mu Čičikov.

— Kako vas ne bih prepoznao! Ta ne viđam vas prvi put, — reče vratar. — Baš vas su jedinoga i zabranili da pustim, sve druge smijem.

— Eto na! Zašto? Rad čega?

— Takva je zapovijest; tako dakle i mora biti, — reče vratar i dometne riječ: da; a onda stane pred njega sasvim neusiljeno, bez onoga prijaznoga lika, kako mu je prije skidao brže kabanicu. Kao da je i on mislio, gledajući Čičikova: — Hej! Ako već tebe gospoda tjeraju s praga, onda si ti zacijelo neka šuša!

»Nepojmljivo!« pomisli u sebi Čičikov i otputi se odmah k predsjedniku suda; ali kad ga je predsjednik ugledao, tako se zbumio da nije znao ni dvije riječi sastaviti, nego nabesjedio toliku besmislicu da se obadvojica zastidješe. Koliko se god Čičikov putem, kad je otišao od njega, trudio objasniti i dokučiti šta je to mislio predsjednik i čega su se ticale njegove riječi, nije ništa mogao razumjeti. Svrati se onda k drugima: k redarstvenomu šefu, k vicegubernatoru, k poštaru, ali svi oni ili ga ne primiše, ili ga primiše tako neobično, takav su usiljen i nerazumljiv razgovor vodili, tako su se zbumili i takva je zbrka nastala iz svega, da im je posumnjao o zdravoj pameti. Pokuša se svratiti još kojekomu, da barem dozna razlog, ali nije dokučio nikakav razlog. Lutao je kao u polusnu po gradu i nije bio moćan riješiti ga, je li on pomjerio pameću, ili su činovnici izgubili glavu, biva li sve to u snu, ili se je na javi zakuhala glupost koja nadilazi i san. Kasno već, skoro u sumrak, vrati se kući, u gostionicu, iz koje je bio krenuo onako dobre volje, pa od mrzovolje naruči čaj. Nujan, u nekom tupom premišljanju o neobičnom stanju svojem uzeo on liti čaj, kad li se odjednom otvore vrata njegove sobe i na sasvim neočekivan način iskrse Nozdrjov.

— Eto, veli poslovica: dobromu prijatelju za volju nije daleko zaobići sedam vrsta! — reče on skidajući kapu: — prolazim, vidim svjetlost u prozoru. »Ded da se svrnem!« mislim, »jamačno ne spava.« A! Baš valja što ti je na stolu čaj, ispit ću rado tasu: danas sam

se za ručkom prejeo svakavoga smeća, osjećam da mi se već započinje u želucu rusvaj.
Ded naredi da mi se napuni lula! Gdje ti je lula?

- Ta ne pušim ja lulu, – reče Čičikov suho.
- Koješta, kao da ja ne znam da si ti pušač. Hej! Kako se ono zove tvoj sluga? Hej, Vahramjej, slušaj!
- Ta nije Vahramjej, nego Petruška!
- Kako to? Pa ti si prije imao Vahramjeja?
- Nisam ja imao nikakvoga Vahramjeja.
- Jest, zbilja, Vahramjej je u Derebinu.⁶⁷ Zamisli, kako je posrećilo Derebinu: tetka mu se svadila sa svojim sinom što je uzeo kmeticu, i sada njemu zapisala sav imetak. Da je meni takva tetka za dalje, mislim ja! A šta si se ti, brate, tako otuđio svima, nikuda ne zalažiš? Znam ja dabome da si ti kadšto zaokupljen učenim stvarima, voliš čitati. (Iz čega je pak Nozdrjov izveo da se naš junak bavi učenim stvarima i da voli čitati, to mi, priznajemo, nikako ne znamo reći, a Čičikov još i manje.) Ah, brate, Čičikov!... da samo vidiš... bila bi zaista hrana tvojemu satiričnomu umu. (Otkud je u Čičikova satiričan um, – to je također nepoznato.) Zamisli, brate, kod trgovca Lihačova⁶⁸ kartali se mi gorke, – al smo se nasmijali. Sa mnom bio Perependev: »eto«, veli, »da je tu sada Čičikov, baš bi bilo za njega!...« (A Čičikov, kako se je rodio, nije znao nikakvoga Perependeva.) Ali ded priznaj, brate, da si se zaista jako podlo ponio prema meni onda, sjećaš se, kad smo igrali dame! Ta ja sam dobio... Ali ti si mene, brate, naprsto uvrebao. No ja se eto, vrag me znao, nikako ne mogu srditi. Onomad s predsjednikom... Ah, da! Ta moram ti reći da su u gradu svi tebi protivnici. Oni misle da ti praviš lažne banke, zaokupili mene, ali ja sam tebe svojski branio, – napričao im da sam s tobom učio školu i da sam ti oca znao; no, šta da ti pričam, napleo sam im čestitu lagariju.
- Ja pravim lažne banke? – uzvikne Čičikov i pridigne se sa stolice.
- Ali zašto si ih tako zaplašio? – nastavi Nozdrjov. – Oni su, vrag ih znao, pameću pomjerili od straha: iskitili tebe, da si razbojnik i uhoda... A državni odvjetnik umro od prepasti; sutra će mu biti sahrana. Nećeš doći? Oni se, da istinu reknem, boje novoga general-gubernatora, da se ne bi štogod izleglo zbog tebe; a ja sudim, što se tiče general-gubernatora: ako on napne nos i uzme se baniti, neće ama ništa izraditi s plemstvom. Plemstvo iziskuje usrdnost: zar nije istina? Dabome, može se on zavući u svoj kabinet, te ne dati ni jedan ples, ali u što mu to? Time se ništa ne postizava. Ali ti si, Čičikov, odvažan posao zasnovao.
- Kakav odvažan posao? – zapita Čičikov uznemiren.
- Ta oteti gubernatorovu kćer. Ja sam, priznajem, očekivao to, Boga mi, očekivao! Čim sam vas video prvi put zajedno na plesu, pomislio sam: »No, Čičikov zacijelo neće ulud...« Uostalom, nisi valjano odabrazao: ništa mi ona nije lijepa. Ali ima jedna, rođakinja Bikusovljeva, sestre njegove kćи, to ti je djevojka! Može se reći: divota od tkanine!
- Ta šta ti to, šta ti to pleteš? Kako da bih oteo gubernatorovu kćer? Šta ti to? – govorio je Čičikov, a razrogačio oči.
- No, mani se, brate: kakav si ti skrovan čovjek! Ja sam, priznajem, zato i došao k tebi: ako te je volja, ja sam ti spreman pomoći. Neka dakle bude: ja ću ti držati krunu,⁶⁹ kočija

⁶⁷ Derebit, rikati.

⁶⁸ Lihač, ljudina, junačina.

⁶⁹ Za vjenčanja.

i izmjeniti konji bit će moji, ali uz pogodbu: moraš mi uzajmiti tri tisuće. Trebaju mi, braće, ljuto mi trebaju!

Za sve te brbljarije Nozdrjovljeve Čičikov je nekoliko puta protirao oči, želeći se uvjeriti ne sluša li sve to u snu. Djelatelj lažnih banaka, otmica gubernatorove kćeri, smrt državnoga odvjetnika, koju je, vele, skrivio on, dolazak general-gubernatorov, — sve mu je to zadalo ljudski strah. »No, ako je već ovako navrnulo,« — pomisli u sebi, — »onda ne smijem dulje zatezati, nego se moram što prije pokupiti odavde.«

Postara se da što brže otpredi Nozdrjova, zovne odmah Selifana i naloži mu da u zoru bude spreman, tako da sutra u šest sati izjutra svakako krenu iz grada, pa da bude sve pregledano, brička namazana, i tako dalje, i tako dalje. Selifan reče: »na zapovijed, Pavel Ivanovič«, ali zastane nekoliko časaka na vratima i nije se micao s mjesta. Gospodar zapovjedi odmah i Petruški da izvuče ispod kreveta kovčeg, koji se je već pokrio čestitom prašinom, te uzme slagati zajedno s njim, ne birajući mnogo, čarape, košulje, rubeninu, opranu i neopranu, kalupe od cipela, kalendar... Sve se je to slagalo kako je dopalo u ruke: htio je svakako da završi večeras, da mu sutra ne bude nikavoga zadržavanja. Selifan, koji je dva časka postojao na vratima, izide napokon sasvim polagano iz sobe. Sporo, koliko se god sporo može zamisliti, silazio je niz stube, utiskivao mokrim svojim čizmama tragove po izgaženim stepenicama i dugo češao rukom zatiljak. Šta je značilo to češanje? I šta ono uopće znači? Je li to zlovolja što mu se je izjalovio uglavljeni za sutra sastanak negdje u carskoj krčmi s bratom u nenočitu kožuhu, prepasanu pasom; ili je već u novom mjestu započeo kakvo srdačno milovanje, pa se sada mora okaniti večernjega stajanja na vratima i umješnoga držanja za bijele ručice, u ono doba kad se sumrak nавлачи na grad, a momak u crvenoj košulji drnda na balalajci pred kućnom služinčadi, i prosti narod koji se je naradio razvodi tih besjede? Ili mu je naprosto žao ostaviti ugrijano mjesto u služinskoj kuhinji, pod kožuhom, blizu peći, i blitvenu juhu s mekom gradskom gibanicom, pa da se opet vucara po kiši i brčkavici i svakakvoj putnoj nepogodi? Bog bi znao, — pogoditi nećeš. Svašta znači u ruskoga naroda češanje po zatiljku.

GLAVA XI.

Ali ništa se nije zbilo onako kako je naumio Čičikov. Ponajprvo se je probudio kasnije nego što je mislio, — to je bila prva neprijatnost. Čim je ustao, poslao je i zapitao je li brička zapregnuta i je li sve gotovo; ali mu javiše da brička još nije zapregnuta i ništa nije gotovo, — to je bila druga neprijatnost. Rasrdi se, spremi se dapače da nekako promlati prijatelja našega Selifana, te je samo nestrpljivo čekao kakvim li će se razlogom on sâm htjeti opravdati. Nabrzo se Selifan javi na vratima i gospodaru se nadade užitak da čuje one iste besjede što se obično čuju od služinčadi u onakvoj prilici kad treba naskoro putovati.

- Ali morat će se, Pavel Ivanovič, potkovati konji.
- Ah, ti krmče! Zvezane! A zašto nisi rekao prije? Zar nije bilo vremena?
- Pa vremena je bilo... Ali eto i točak, Pavel Ivanovič, šina se mora sasvim nategnuti, jer je put sada jamast, svuda se je provalio... A da javim, ako je dopušteno: prednja se je brička sasvim rasklimala, pa neće možda prevaliti ni dvije stanice.
- Ti nitkove! — zavikne Čičikov, pljesne rukama i pristupi mu tako blizu da je Selifan od straha da ne bi dobio od gospodara dar uzmaknuo malko i sklonio se.
- Naumio si mene ubiti? Hoćeš da me zakolješ? Na cesti si me naumio zaklati, razbojnče, krmče prokleti, strašilo morsko! Je li? Je li? Tri se nedjelje nismo micali s mjesta, je li? Da si išta pisnuo, ništarijo, ali ti si zategnuo evo do posljednjega časa. Kad bih već da se popnem, da sjednem i da krenem, je li, sada si ti nepodopštinu počinio, je li? Je li? Ta ti si to i prije znao? Ta znao si to, je li, je li? Odgovoraj! Znao si, je li?
- Jesam znao, — odgovori Selifan, a glavu oborio.
- No, zašto onda nisi rekao, je li?

Na to pitanje ne odgovori Selifan ništa, nego oborio glavu i kao da sâm sebi veli: »Gle, kakvo se je čudo desilo: znao sam, a ipak nisam rekao!«

- A sada idi, dovedi kovača i da se je za dva sata sve uradilo. Čuješ li? Svakako za dva sata; a ako ne bude, ja ču tebe, ja ču tebe... u rog satjerati i u čvor svezati! — Naš se junak silno rasrdio.

Selifan se već okrenuo k vratima da izdiže i izvrši nalog, ali zastane i reče: — I još, gospodaru, šarca vi zbilja prodajte, jer on je, Pavel Ivanovič, pravi nitkov; on vam je naprosto takav konj, ne dao Bog, samo na smetnju.

- Jest! Evo ču otići, otrčati na trg, da ga prodam!
- Boga mi, Pavel Ivanovič, on je samo tobōže naočit, ali je uistinu najlukaviji konj; takvoga konja nigdje...
- Glupane! Kad ushtjednjem prodati, prodat će. Još se i pustio u raspravljanje! Da vidim samo: ako ti meni ne dovedeš odmah kovače i ako za dva sata ne bude sve gotovo, izmlatit će ja tebe... da nećeš sâm svoje lice poznati! Idi! Odlazi! — Selifan ode.

Čičikov se sasvim ozlovoljio i bacio o pod sablju, koja je putovala s njim, da ulije strah komu treba. Četvrt sata i više natezao se je s kovačima, dok se nije pogodio, jer kovači su, kao obično, bili zgoljni nitkovi, pa čim su nanjušili da je hitan posao, zacijenili šestotorostruko. Kolikogod se on žestio, nazivao ih lupežima, razbojnicima koji pljačkaju putnike, natuknuo im dapače i o sudnjem danu, kovače nije smotao: sasvim održaše svoju čud: ne samo da nisu popustili cijenu, nego i zategli posao, mjesto dva sata, čitavih pet sati i pol. Za to mu se vrijeme nadao užitak da okusi one ugodne časove, poznate svakomu putniku, kad je u kovčegu sve složeno, a po sobi leže same uzice, papiri i svakakvo smeće, kad čovjek nije ni na putu, ni na mjestu, te kroz prozor gleda prolaznike, ljude što vrve, raspravljuju o svojim desetacima i s nekom glupom radoznašću dižu oči da ga pogledaju i da opet nastave put, što još ljuće razdražuje zlovolju bijednomu putniku koji ne putuje. Sve, štograd jest, sve, štograd on vidi: i dučančić sučelice njegovim prozorima, i glava babe što stanuje u kući preko puta i prilazi k prozoru s kratkim zastorčićima, — sve mu je gadno, ali ipak ne odlazi od prozora. Stoji, pa se čas zanosi u misli, čas opet obraća neku otupljenu pažnju na sve štograd se miče i ne miče pred njim, te od zlovolje gnječi kakvu muhu, što sada zuji i lupka o staklo pod njegovim prstom. Ali svemu stiže kraj i žuđeni časak nastade: sve se dovršilo, prednja je brička opravljena kako treba, na točak udarena nova šina, konji dovedeni s pojila, a razbojnici kovači prebrojali dobivene srebrne rublje, zaželjeli sreću i otišli. Naposljetku je i brička bila zapregnuta, u nju se metnula dva vruća kolača, istom kupljena, Selifan već turnuo štošta za sebe u kesu što je na kočijaškom sjedištu, te naposljetku i sâm junak, — pred konobarom, koji je u onom istom pamučnom kaputu i maše mu kapom, pred gostioničkim i tuđim lakajima i kočijašima, koji su se okupili da zijuju kako odlazi stranac gospodar, i uz svakojake druge okolnosti što prate odlazak, — sjeo u kočiju, i brička, na kakvoj se voze neženje, koja je tako dugo zastala u gradu i tako možda dodijala čitaocu, naposljetku se izvezla iz gostioničkih vrata. »Slava tebi, Gospode!« pomisli Čičikov i prekrsti se. Selifan šine knutom, uz njega sjedne Petruška, koji je najprije odstojaо neko vrijeme na potezi, junak se naš smjesti zgodnije na gruzinskom sagu, turi za leđa kožan jastuk, prihvati se vrućih kolača, i kočija uze opet poigravati i ljuljuškati se, jer drum je imao, kako se zna, moć odbacivanja. S nekim nejasnim čuvstvom gledao je kuće, zidove, plot i ulice, koje su se također činile da poskakuju, te su polako zaostajale, a Bog bi znao je li mu suđeno da ih ikada za života vidi opet. Na zakretu u jednu ulicu morade se brička zaustaviti, jer je ulicom po svoj dužini prolazila beskrajna pogrebna povorka. Čičikov se promoli i naloži Petruški neka zapita koga sahranjuju, i dozna da sahranjuju državnoga odvjetnika. Zaokupe ga neugodna čuvstva, te se odmah sakrije u kut, zakrije se kožom i potegne zastorčice. Dok je kočija na ovakav način bila zaustavljena, Selifan su i Petruška, skinuvši pobožno šešire, razmatrali tko se, u čemu se i na čemu se vozi, i brojali koliko ih je sviju, i pješaka i onih što se voze, a gospodar im naložio da se ne odaju i da ne pozdravljaju nikoga od poznatih slugu, pa i sâm uzeo plaho motriti kroz stakalca što su na kožnim zastorima. Za lijesom idu gologlavi svi činovnici. Stade se u prvi mah pobojavati da mu ne bi prepoznali kočiju; ali njima nije bilo do toga. Nisu se dapače bavili niti svakavim zemaljskim razgovorima, što ih obično razvode koji ispraćaju mrtvaca. Sve su misli bili u taj čas sabrali na same sebe: mislili su kakav li će biti novi general-gubernator, kako će se prihvati posla i kako će primiti njih. Za činovnicima koji su pješačili vozile se kočije i iz njih izvirivale dame sa žalbenim kapičama. Po micanju usana i ruku vidi im se da su zabavljene živim razgovorom; možda i one govore o dolasku novoga general-gubernatora, te nagađaju o plesovima što će ih on prirediti, i vode brigu o vječnim svojim festončićima i trakovima. Naposljetku dođe za kočijama nekoliko praznih droški, koje su se otegle redom, a napokon ne preostade ništa više i naš je junak mogao putovati. Odastro on kožne zastore, uzdahnuo i izgovorio od

sve duše: »Eto državni odvjetnik! Živio te živio, a onda i umro! I sada će naštampati u novinama da je preminuo, na žalost područnicima i svemu čovječanstvu, čestit građanin, rijedak otac, primjeran muž, i mnogo će napisati svega i svačega; dometnut će možda da je ispraćen plačem udovicâ i sirotâ; a ako ćemo valjano da razglobimo stvar i presudimo, u tebe su jedino bile guste obrve.« Naloži sada Selifanu da potjera brže, i pomisli međutim u sebi: »Ipak je dobro što sam sreo sahranu, jer vele da znači sreću ako sretneš mrtvaca.«

Brička međutim zakrenula u pustije ulice; naskoro se otegnuli sami drveni plotovi koji navješćuju da je gradu kraj. Svršio se eto i drum, zaostao i ćeram na mitnici, i grad, i ničega nema — i opet je na putu. I opet se stadoše s obadviju strana uz cestu brojati vrste, paznici na stanicama, studenci, vozovi, sura sela sa samovarima, ženama i žuštrim bradatim domaćinom što iz gostonice trči sa zoblju u ruci; pješak u istrcanim likovim opancima, koji se vuče 800 vrstâ; gradići izgrađeni na brzu ruku, s drvenim dućančićima, brašnenim bačvama, likovim opancima, kolačima i drugim sitnicama, šareni ćermovi, mostovi što se opravljuju, nepregledna polja i s ove i s one strane, vlasteoska teretna kola, vojnik na konju koji vozi zelen sanduk s olovnim graškama i napisom: »te i te artiljerijske baterije«, zelene, žute i tek izrovane crne pruge, što se javljaju po stepama, otegnuta pjesma u daljini, borovi vršci u magli, zvonjava što se gubi u daljini, vrane kao muhe i obzorje bez kraja... Rusijo! Rusijo! Vidim tebe, iz moje te divne, prekrasne daljine vidim. Bijeda je, zbrka, nemilota u tebi; ne vesèle, ne plaše pogled smiona čudesa prirodina, okrunjena smionim čudesima umjetnosti, — gradovi s dvorcima mnogih prozora, visokima, uraslima u stijene, slikovito drveće i bršljan urastao u domove, u šúmu i vječnoj prašini vodopadâ; ne izvraća ti se glava da gleda kamene klisure što se bez kraja gomilaju nad njom i u visini; ne sjaju se kroz tamne lukove što se ispinju jedan iznad drugoga, opleteni vinovom lozom, bršljanom i nebrojenim milijunima divljih ruža, ne sjaju se kroz njih u daljini vječne linije blistavih gora, što se uzdižu k srebrnim, vedrim nebesima. Otvoreno je, pustošno i ravno sve u tebi; kao točke, kao znamenja strše neprimjetljivo usred ravnicâ nevisoki gradovi tvoji: ništa ne zamamljuje i ne opčarava pogled. Ali kakva me nedokučiva, tajna sila vuče k tebi? Zašto mi neušutljiva ori i u ušima se razligeže turobna tvoja pjesma, što se raznosi po svoj duljini i širini twojoj, od mora do mora? Šta je u njoj, u toj pjesmi? Šta u njoj zove i rida i za srce hvata? Kakvi tu zvuci bolno miluju i u dušu téžê i oko srca mi se viju? Rusijo! Šta bi ti od mene? Kakva se nedokučiva veza krije med nama? Šta gledaš tako i zašto je sve, štогод je u tebi, uperilo u mene oči, pune očekivanja?... I još ja stojim, sav u dvoumici, nepomičan, a već mi je glavu zasjenio grozan oblak, iz kojega će se survati teška kiša, i misao mi zanijemjela pred tvojim prostranstvom. Šta prorokuje to neobuhvatno prostranstvo? Neće li se ovdje, u tebi, roditi beskrajna misao, kad si i ti sama bez kraja? Neće li ovdje iskrasnuti velikan, kad mu ima mjesta da raste i da se kreće? I grozovito me obuzima moćno prostranstvo, strašnom se snagom odrazuje u dubini mojoj; neprirodnom se silom zasjale moje oči... Haj, kako je blistava, divna, nepoznata daleka zemlja! Rusija!...

— Drži, drži, glupane! — uzvikao se Čičikov na Selifana.

— Sad ću ja tebe sabljom! — viče kurir, s brkovima od aršina, koji se je sjurio s njima. — Zar ne vidiš, bijes ti derao dušu, državnu kočiju! — I kao prividjenje, nestade trojka u gromotu i prašini.

Kako je nešto neobično, i zamamljivo, i poletno, i čudesno u riječi: put! I kako je divan on sâm, taj put! Vedar dan, jesensko lišće, hladan zrak... čvršće u putnu kabanicu, kapu na uši, pa se usrdnije i udobnije stisni u kutu! Drhtavica ti posljednji put proletjela i pronikla po udovima, i već ju odmijenila prijatna toplina. Konji jure... Kako se zamamljivo pri-

krada drijem i oči se sklapaju, i već se kroz san čuju: i »nije bijel snijeg«, i dahtanje konjsko, i lupa točkova, i već si u ugao pritisnuo svojega susjeda te hrčeš. Probudio si se, pet si stanica promaknuo; mjesecina; nepoznat grad; crkve sa starinskim drvenim kupolama i šiljcima što se crne; tamne brvnare i bijele kamene kuće; ovud i onud mjesecina sija: kao da su bijeli platneni rupci porazvješani po zidovima, po drumu, po ulicama; kosim ih tracima presijecaju sjene, crne kao ugljen; poput blistava se metala sijaju koso osvijetljeni drveni krovovi; a nigdje ni duše: sve spava. Tek samo gdjekad trepti u prozoru samo samcato svjetlašće: ili to gradski mještanin⁷⁰ šije par cipela, ili se pekar muči u udubini kraj peći, — šta je nama do njih? A noć!... Sile nebeske! Kakva noć biva na visini! A zrak, a nebo, daleko, visoko, tamo u nedohodnoj dubljini svojoj, razastrto tako beskrajno, zvučno i vedro!... Ali hladni ti noćni dah diše svježe u same oči i uspavljuje te, i već drijemaš, zanosiš se u san i hrčeš, — a jadni, u kutu pritisnuti susjed osjetio na sebi teret i srdito se vрpolji. Probudio si se — i opet su pred tobom polja i stepе; nigdje ničega: svagdje prostranstvo, sve puklo pred očima. Vrsta ti s brojkom leti u oči; jutri se; hladno obzorje pobijeljelo, a na njemu se javila zlatna blijeda pruga; hladniji je i oporiji vjetar: ded čvršće u toplu kabanicu!... Kakav te čudesan san hvata opet! Treskac — i opet si se probudio. Navrh neba sunce. »Polaganije! Polaganije!« čuje se glas; kola se spuštaju niz strminu; dolje je širok nasip i širok bistar ribnjak, koji se kao bakarno dno blista o suncu; selo, kućice se rasule po obronku; kao zvijezda se blista postrance krst na seoskoj crkvi; brbljarija seljačka i nepodnosiv apetit u želucu... Bože! Kako si ti gdjekad krasan, daleki, daleki pute! Koliko sam se puta, kao onaj što gine i topi se, hvatao za tebe, i svaki si me put velikodušno izbavljao i spašavao! A koliko se je rodilo za puta čudesnih zamisli, poetskih snova, koliki su se divni dojmovi osjećali!... Ali i naš je prijatelj Čičikov osjećao u taj čas snove koji nisu nipošto prozaični. Da vidimo što je osjećao. Isprva nije osjećao ništa, nego se samo obazirao, želeći se uvjeriti je li se zbilja izvezao iz grada; ali kad je razabrao da je grad već davno nestao, te se ne vide ni kovačnice, ni mlinovi, ni sve ono što se nalazi oko gradova, pa i bijeli su vršci kamenih crkava odavno propali u zemlju, zabavi se on jedino putem, te je samo pogledavao desno i lijevo, a grad N kao da mu nije ni bio na pameti i kao da je proputovao njime odavno, za djetinjstva. Naposljetku ga i put prestao zanimati, te on stao polako sklapati oči i naginjati glavu k jastuku. Autor priznaje da to i voli, jer mu se tako nadaje prilika da progovori o svojem junaku, kad su mu dosad, kao što je čitalac video, neprestano smetali čas Nozdrjov, čas plesovi, čas dame, čas gradske brbljarije, čas napokon tisuće onih sitnica što se samo onda čine sitnicama kad pišu u knjigama, a dok bivaju na svijetu, smatraju se jako važnim stvarima. Ali sada čemo se svega okaniti i ravno se prihvativi stvari.

Jako je sumnjivo hoće li se čitaocima svidjeti junak što smo ga odabrali. Damama se on neće svidjeti, to se može pouzdano reći, jer dame iziskuju da junak bude potpuno savršenstvo, a ako ima ikakvu duševnu ili tjelesnu mrljicu, — zlo i naopako! Kolikogod mu duboko zavirio autor u dušu, pa sve da prikaže njegov lik čišće nego u ogledalu, neće ga one nikoliko cijeniti. Mnogo će Čičikovu naškoditi već njegova punoća i srednje godine: punoću one neće junaku oprostiti nipošto, te će se mnoge dame odvratiti i reći: »Pi! Kako je gadan!« Sve to, na žalost, autor zna, ali unatoč svemu tomu ne može kreposna čovjeka uzeti za junaka. No... možda će se u ovoj istoj pripovijesti razabrati druge, dosad još nedirnute žice, možda će iskrasnuti neizmjerno bogatstvo ruskoga duha, proći čovjek, obdarjen božanstvenim vrlinama, ili čudesna ruska djevojka, kakvu nećeš nigdje na svijetu naći, sa svom divnom krasotom ruske duše, sva stvorena od velikodušne težnje i požrtvovnosti. I mrtvima će se učiniti ispred njih svi kreposni ljudi drugih plemena, kao mrt-

⁷⁰ Mještanjin, građanin koji ne spada nikakvoj »giljdiji«, cehu, nego plaća glavarinu.

va knjiga pred živom riječju. Pokrenut će se ruski pokreti... i vidjet će se kako je duboko zaronilo u slavensku prirodu ono što je samo skliznulo po prirodi drugih naroda... Ali čemu i zašto da se govori o onom što će tek biti? Autoru, koji je već odavno čovjek, odgojen krutim unutrašnjim životom i treznoćom samoće što osvježuje, ne dolikuje da se zanosi kao mladić. Svemu neka bude svoj red, mjesto i vrijeme! A krepstan čovjek ipak nije uzet za junaka. Može se dapače i reći zašto nije uzet. Zato jer je već vrijeme da se napokon pusti jadni kreposni čovjek neka odahne; zato jer se isprazno premeće u ustima riječ: krepstan čovjek; zato jer su kreposnoga čovjeka pretvorili u konja, i nema pisca koji ne bi jahao na njem i gonio ga knutom, i svim što mu dopadne ruku; zato jer su toliko izmorili kreposnoga čovjeka da sada nema na njemu ni sjene kreposti, nego su mjesto tijela ostala samo rebra i koža; zato jer licemjerno zazivaju kreposnoga čovjeka; zato jer ne uvažavaju kreposnoga čovjeka. Ne, vrijeme je napokon da bude upregnut i nitkov. Upregnut ćemo dakle nitkova!

Mračno je i skromno porijeklo našega junaka. Roditelji su mu bili plemiči, da li nasljedni ili osobni, – Bog bi znao. Licem nije nalikovao na njih: barem je rođakinja koja mu se je desila kod rođenja, oniska, omalena žena, gedžava, kako se obično veli, uzela dijete na ruke i uzvknula: »Nije ni malo ispaо onakav kako sam ja mislila! Trebao se umetnuti na babu s materine strane, kao što bi najbolje i bilo, a on se rodio naprsto, kako kaže poslovica: ni na mater ni na oca, nego na junaka prolaznika.«⁷¹ Život ga je pogledao u početku nekako kiselo, nemilo, kroz neki mutni prozorčić, zameten snijegom; niti je imao prijatelja, niti druga u djetinjstvu! Mala sobica s malim prozorčićima, koji se ne otvaraju ni zimi ni ljeti; otac, bolestan čovjek, u dugu kaputu, postavljenu janjećim kožicama, u pletenim papučama, obuvenim na golu nogu, koji neprestano hoda po sobi, uzdiše i pljuje u pljuvačnicu u kutu; vječno sjedenje na klupi, s perom u ruci, s tintom na prstima, pa i na usnama; vječna pregledalica pred očima: »ne laži, slušaj starije i nosi krepst u srcu«; vječno struganje i klopotanje papučama po sobi, poznati, ali svagda opori glas: »opet si se uzobješenjačio!« što se oziva kad dječaku dodija jednolični rad, pa on prikrpi slovu kakvu kovrčicu ili rep; i dovjeka poznati, svagda neprijatni osjećaj kad mu odmah iza tih riječi kraj od uha jako bolno zavrnu nokti dugih prsta, ispruženih odostrag: to je blijeda slika prvoga djetinjstva njegova, o kojem je tek i uščuvao blijedu uspomenu. Ali u životu se sve mijenja brzo i živo: i jednoga dana, kad je prvi put sinulo proljetno sunce i potoci se razlili, uzeo otac sina i odvezao se s njim na taljigama, koje je vuklo pjegavo doratasto kljuse, poznato u konjskih trgovaca pod imenom svrake; tjerao ga je kočijaš, mali grbonja, otac jedine kmetovske obitelji što ju je imao Čičikovljev otac, pa je on vršio skoro sve službe u kući. Vukli se oni na svraci dulje od poldrug dana; putem su noćivali, prelazili rijeku, zalágali hladnu gibanicu i pečenu ovnovinu, i tek se trećega dana dokopali grada. Pred dječakom sinuše nenadanim sjajem gradske ulice, tako da je morao na nekoliko časaka zinuti. Onda se svraka skupa s taljigama uvalila u jamu kojom se je započinjala tjesna uličica, sasvim položita i zatrpana kalom; dugo se ona tamo upinjala iza sve sile i prebirala nogama, podbadana i od grbavca i od samoga gospodara, te ih najposlijе odvukla u malo dvorište, na obronku, gdje su bile dvije rascvale jabuke pred starom kućicom, a iza nje nizak, maljucan vrtić, koji se je sastojao samo od brekinje i zove i drvenoga kućerka, pokrivenoga šindrom, s uskim, mutnim prozorcem. Tu im je stanovaла rođakinja, nemoćna starica, koja je ipak još odlazila svako jutro na trg i nakon toga sušila kraj samovara svoje čarape; dječaka ona pomilovala po obrazu i poveselila mu se punoći. Tu će on ostati i pohađati svaki dan gradsku školu. Otac mu prenoćio, a sutradan krenuo na put. Na rastanku nisu roditelju potekle suze iz očiju; dao on pol rublja u bakru, za troš-

⁷¹ Ima i kod nas slična poslovica: ni na mater, ni na oca, neg na ujca prekomorca.

karenje i za slatkiše, a što je kudikamo važnije, umnu pouku: »Pazi, Pavluša: uči, ne vraguj i ne obješenjači se, a nadasve – ugađaj učiteljima i starješinama. Ako budeš ugađao starješini, onda, makar i ne uspio u nauci i makar ti Bog ne dao dara, ti ćeš napredovati i sve ćeš preteći. S drugovima se ne druži: oni te neće dobru naučiti; a ako već bude, druži se s onima koji su bogatiji, da ti prigodice mogu pokoristiti. Ne gosti i ne časti nikoga, nego se bolje vladaj tako da tebe goste, a najviše čuvaj i zgrči kopjejkju: ta je stvar pouzdanija od svega na svijetu. Drug ili prijatelj će te prevariti i prvi će te u nevolji izdati, a kopjejkja te neće izdati, ma u kakvoj nevolji bio. Sve ćeš izraditi i sve ćeš na svijetu probiti kopjejkom.« Pošto je dao tu pouku, rastao se otac sa sinom i opet se na svojoj svraci odvukao kući, i nikad ga više nije video otad; ali riječi su mu i pouke duboko zaronile u dušu.

Pavluša stao odmah sutradan polaziti školu. Osobite se sposobnosti za koju nauku nisu pokazivale u njega; odlikovao se je više marljivošću i čistoćom; ali zato se javio u njega velik um s druge strane, – s praktične. Odmah on pogodio i razumio stvar, te se uzeo prema drugovima vladati zaista tako da su ga oni častili, a on ne samo da ih nije nikada častio, nego je dapače znao gdjekad sakriti ono čime su ga počastili, pa onda prodavati njima samima. Još za djetinjstva se je znao već odricati svega. Od ona pol rublja što mu je dao otac nije potrošio ni kopjejkju, naprotiv, još iste ju godine umnožao i pokazao skoro neobičnu prometljivost: slijepio od voska zimovku, obojio i jako povoljno prodao. Onda se, za neko vrijeme, latio drugih spekulacija, evo kakvih: nakupovao bi na trgu jestiva, sjedao u školi do onih koji su bogatiji, pa čim bi opazio da druga hvata muka, – znak da se javlja glad, – promaljao bi mu ispod klupe, tobože slučajno, okrajku paprenjaka ili žemičke, pa kad bi ga nadražio, naplačivao bi već prema apetitu. Dva se je mjeseca u svojem stanu bez odmora mučio s mišem, kojega je zatvorio u malu drvenu krletku, te je postigao naposljetku da se je miš uspravljaо na stražnje nožice, lijegao i ustajao po zapovijesti, i onda prodao miša također jako povoljno. Kad se je nakupilo novaca do pet rubalja, zašio on kesicu i stao skupljati u drugu. Prema starješinama se je vladao još mudrije. Nitko nije znao tako mirno sjedjeti u klupi. Mora se primijetiti da je učitelj bio velik ljubitelj tištine i dobra vladanja i nije trpio umre i bistre dječake; činilo mu se je da ga oni zaci-jelo ismijavaju. Neka se onaj koji je na rovašu zbog oštromnostи samo makne ili kako-god nehotice migne obrvom, odmah će se istresti na njega gnjev. Proganjao bi ga i kažnjavao nemilosrdno. »Ja ču, brate, istjerati iz tebe uznošljivost i nepokornost!« govorio je: »ja tebe znam naskroz, kako ti ni sâm sebe ne znaš. Otklečat ćeš ti meni! Pogladowat ćeš ti meni!« I jadni je derančić, ni sâm ne znajući zašto, žuljaо koljena i gladovao po čitav dan i noć. »Sposobnosti i darovitosti, – sve je to besmislica!« govorio je: »ja pazim samo na vladanje. Dat ču najbolju ocjenu iz sviju predmeta onomu koji ne zna ni da bekne, ali se pohvalno vlada; a u koga vidim zao duh i podrugljivost, tomu dajem lošu ocjenu, makar on Solona zadjenuo za pojus!« Tako je govorio učitelj, koji je na smrt mrzio na Krilova zato, jer veli: »Po mojem makar pij, a poso razumij,« pa je navijek pri povijedao, sa slasću na licu i u očima, kako je u onoj školi gdje je on prije predavao tolika tiština bila da se je čulo kako muha leti, a za cijele godine nije nijedan učenik niti kašljucnuo niti se useknuo u razredu, te doklegod ne zazvoni zvonce, nije se znalo ima li tamo koga ili nema. Čičikov je odmah dokučio starješinu duh i u čemu je dobro ponašanje. Ne bi on trenuo ni okom ni obrvom, doklegod je obuka, ma koliko ga štipali odostrag; čim odjekne zvonce, poletio bi na vrat na nos i dodao učitelju brže od sviju »trouhu« kapu,⁷² što ju je učitelj nosio; a kad mu je dade, odlazio bi prvi iz razreda, te nastojaо da se bar tri puta sretne na putu s njim i neprestano mu skidao kapu. Posao mu je sasvim uspio. Za svega je boravka

⁷² Seljačka i ženska kapa, koja se preklapa na tri strane, na svako uho i na zatiljak.

u školi bio izvrsno ocjenjivan, a kad je pušten iz škole, dobio je odličnu ocjenu u svim predmetima, svjedodžbu i knjigu sa zlatnim slovima: za primjerenu marljivost i valjano ponašanje. Kad je izšao iz škole, bio je već mladić prilično primamljive spoljašnjosti, s bradom koja se treba brijati. U to mu je vrijeme umro otac. U ostavini mu se našle četiri sasvim iznošene kamizole, dva stara kaputa postavljeni janjećim kožicama, i neznatne svote novaca. Otac je, kako se je vidjelo, bio samo vješt savjetovanju kako se zgrće novac, a sâm ga je malo zgrnuo. Čičikov proda odmah trošnu kućicu i ono nešto zemljice za tisuću rubalja, a kmetovsku obitelj preseli u grad, jer je se naumio tamo smjestiti i primiti se službe. U to je vrijeme bio sa škole otjeran, ili zbog gluposti ili zbog druge krivice, jadnik učitelj, ljubitelj tištine i pohvalnoga ponašanja. Učitelj se od jada propio: naposljetku nije više imao ni za što da pije; bolestan, bez korice hljeba, bez pomoći, ginuo je negdje u nenaloženoj, zabitnoj rupčazi. Bivši učenici njegovi, umnici i domišljani, u kojima mu se je neprestano prividala nepokornost i uznošljivo vladanje, kad doznadoše zajadno nje-govo stanje, sabrali odmah novaca za njega, pa i prodali mnoge nužne stvari; jedini se Pavluša Čičikov izgovorio da nema, i dao neki petak srebra, no drugovi mu ga odmah bace i reknu mu: »Eh, ti grabljivče!« Jadni učitelj zakrio rukama lice kad je čuo za taj postupak bivših svojih učenika: kao nejaku mu djetedu curkom potekle suze iz ugashih očiju. »Na smrtnoj mi postelji dao Bog da zaplačem«, izreče on slabim glasom i teško uzdahne kad je čuo za Čičikova, te nadoveže odmah: »Eh, Pavluša! Eto, kako se mijenja čovjek! Kako li je bio čedan! Bez ikakve nestašnosti, — svila! Zavarao me, silno zavarao...«

No ipak se ne može reći da je u našega junaka bila tako opora i kruta narav i da su mu čuvstva bila toliko zatupljena, te nije znao ni za žaljenje ni za sućut. Osjećao je on i jedno i drugo; voljan bi on bio i pomoći, ali samo da ne bude znatnom svotom i da ne dira u one novce u koje je odlučio da neće dirati; riječju, pokoristila je očinska pouka: »čuvaj i zgrći kopjejku«. Ali u njemu nije zapravo bilo sklonosti prema novcu zbog samoga novca; nisu njime vladali tvrdovanje i škrrost. Ne, nisu oni pokretali njega: njemu se je prividao u budućnosti život u svakom zadovoljstvu, u svakom obilju; kočije, sjajno uređena kuća, kusni objedi, — to se je njemu neprestano motalo po glavi. Da bi naposljetku, kasnije, s vremenom, okusio svakako sve to, zato je čuvaо kopjejkу, koju je dотle škrто отkidaо i sebi i drugomу. Kad bi kraj njega jurio bogataš na strelovitim krasnim droškama, na trkačima u bogatoj opremi, zastajao bi kao ukopan, a kad bi se iza dugе sanjarije probudio, govorio bi: »A bio je trgovачki pisar, podšišane kose uokrug!« I sve što je odisalo bogatstvom i blagostanjem doimalo se je njega dojmom, nerazumljivim i njemu samomu. Kad je izšao iz škole, nije htio ni da odahne: tako mu je jaka bila želja da se što brže prihvati posla i službe. Ali unatoč valjanim svjedodžbama s teškom je mukom dobio službu kod dohodarske oblasti: i po zabitnim kutovima treba protekciјe! Mjestašce je dobio kukavno, tridesetak-četrdesetak rubalja na godinu. Ali je odlučio vatreно se prihvati službe, sve pobijediti i prevladati. I zbilja je pokazao nečuveno odricanje, strpljivost i ograničenje u potrebama. Od ranoga je jutra do kasne večeri, ne sustajući ni duševnom ni tjelesnom snagom, pisao on, sav zagnjuren u pisarničke spise, nije odlazio kući, spavao je u uredskim sobama po stolovima, ručavao gdjekad s vratarima, ali uza sve to znao čuvati čistoću, uredno se odijevati, udešavati prijatan izražaj na licu i dapače neku odličnost u kretnjama. Mora se reći da su se činovnici dohodarske oblasti osobito odlikovali nenačitošću i nepristalošću. U nekih su bila lica kao loše ispečen kruh; obraz se razduo na jednu stranu, brada se nakrivila na drugu stranu, gornja se usna napela kao mjehurčić, a uza to još i pukla; riječju, pukâ rugoba. Svi su govorili nekako surovo, takvim glasom kao da se spremaju da nekoga izbiju; prinosili su česte žrtve Bakhu i time dokazivali da u slavenskoj prirodi ima još mnogo preostataka poganstva; čak su i u ured dolazili gdjekad, kako se veli, naljoskani, od čega je u uredu bilo neugodno i zrak nije bio nipošto

aromatičan. Med takvim činovnicima nije mogao ne biti primijećen i odlikovan Čičikov, koji je u svem prikazivao potpunu opreku, i naočitim licem, i ljupkim glasom, i potpunim neupotrebljavanjem bilo kakvih žestokih pića. Ali unatoč tomu bio je njegov put tegoban. Dopao pod starještvo prestarjelomu već pisarničkomu starješini, koji je bio slika i prilika neke kamene beščuvstvenosti i nepokolebivosti: vazda jednak, nepristupan, nikada u životu nije na licu pokazao smiješak i nije nikoga ni jedan jedini put pozdravio pitanjem o zdravlju. Nitko nije video da bi on bar jednom bio drugaćiji, nego vazda, bar na ulici, bar kod svoje kuće; bar da je jedan jedini put pokazao učešće u ičem; bar da se je opio i u pijanstvu se nasmijao; bar da se je odao neobuzdanu veselju, kakvomu se odaje razbojnik u pijanu času; ali ni sjene od toga nije bilo u njem. Nije bilo u njem ama ništa niti zločinačko, niti dobro, pa je u tom nedostatku svega iskršavalо nešto strahovito. Kru-to, mramorno lice njegovo, bez ikakve oštре nepravilnosti, nije napominjalo nikakvu sličnost; crte su mu bile u gruboj simetriji med sobom. Jedino česte kozice i hrape, što su mu se uduble po crtama, pridruživale su njega onim licima, po kojima, veli narod, đavao obnoć mlati grah. Činilo se je da nema čovječje moći koja bi se takvomu čovjeku umilila i zadobila njegovu sklonost; ali Čičikov je pokušao. Najprije mu stao ugađati u svakavim neprimjetljivim sitnicama: razmotrio pozorno kako su zarezana pera kojima on piše, pa udesio nekoliko na taj način i svaki mu ih put metao pod ruku; otpirivao mu i brisao sa stola pjesak i duhan; nabavio novu krpu za tintarnicu; našao negdje njegovu kapu, najgadniju kapu što je ikada bješe na svijetu, i svaki ju put metao uz njega časak prije svršetka uredovnoga vremena; četkao mu leđa kad bi se obijelio o zid. Ali sve je to ostalo sasvim neprimijećeno, kao da se nije ništa niti radilo. Naposljetku mu nanjuškao domaći, obiteljski život: doznao da ima zrelu kćer, s licem također onakvim kao da se na njem obnoć mlati grah. Odatle on odluči udariti na juriš. Doznao u koju crkvu ona nedjeljom dolazi, pa bi stao svaki put nasuprot njoj, čisto odjeven, sa jako ukrućenim naprsnikom, i stvar je uspjela: poljuljao se kruti starješina i pozvao ga na čaj! I još u pisarnici nisu dospjeli ni da se osvrnu, a stvar se već udesila tako da se je Čičikov preselio k njemu u kuću, postao potrebnim i nenaknadivim čovjekom, kupovao i brašno i šećer, ponosaо se prema kćeri kao da mu je zaručnica, starješinu zvao taticom i ljubio mu ruku. Svi su u uredu sudili da će koncem veljače, pred veliki post, biti svadba. Kruti se starješina stao dapače zauzimati za njega kod vlasti, te za neko vrijeme zasjeo i sâm Čičikov na jedno starješinsko mjesto što se je ispraznilo. U tome kao da je i bila glavna svrha njegovih veza sa starim starješinom, jer je odmah krišom otpremio svoj kovčeg kući i sutradan se već našao u novom stanu. Starješinu je prestao zvati taticom i nije mu više ljubio ruku, a svadbi se zameo trag, kao da nije ništa ni bilo. Ali kad bi ga sretao, svaki bi mu put ljubezno stiskivao ruku i pozivao ga na čaj, tako da je stari starješina, unatoč vječnoj nepomičnosti, svaki put tresao glavom i govorio sebi pod nos: »Prevario me, prevario, đavolji sin!«

To je bio najteži prag preko kojega je prekoračio. Odonda mu je krenulo lakše i uspješnije. Postao je viđenim čovjekom. U njega se našlo sve, čegagod treba za ovaj svijet: i prijateljnost u zboru i tvoru, i okretnost u poslovnim stvarima. Takvim je sredstvima za kratko vrijeme zadobio ono, što zovu masnim mjestom, i okoristio se njime na izvrstan način. Mora se znati da se je baš u to vrijeme počelo najstrože progoniti svako mićenje. Od proganjanja se on nije plašio, nego ga odmah prekrenuo u svoju korist i na taj način pokazao pravu rusku domišljatost, koja se javlja jedino za pritiska. Stvar se udesila evo ovako: čim dođe molitelj i turi ruku u džep da odonud izvuče poznata preporučna pisma s potpisom kneza Hovanskoga,⁷³ kao što kažu kod nas u Rusiji, — zadrži mu on ruku i rekne mu uz smiješak: »Ne, ne, vi mislite, da ja... ne, ne! To je naša dužnost, naše dugovanje;

⁷³ Banka.

bez ikakve nagrade moramo mi učiniti. U tom vi budite spokojni; odmah će se sutra uraditi sve. Molim vas za vaš stan; ne trebate sami ni da vodite brigu: sve će vam se donijeti kući.« Općarani se molitelj vraća kući, misleći: »Eto napokon čovjeka kakvih bi trebalo više da ima! To ti je naprsto dragocjeni alem!« Ali čeka molitelj dan, čeka dva dana, — ne donosi mu se stvar kući, trećega dana isto tako. On u pisarnicu, — stvar se nije ni započela; on k dragocjenomu alemu. »Ah, oprostite!« govori Čičikov jako uljudno, a uhvatio ga za obadvije ruke: »toliko smo posla imali, ali sutra će se sve uraditi, sutra, svakako! Zbilja me je i stid!« I sve se to popraća dražesnim kretnjama. Ako bi mu se pri tom raširila koja pola na domaćoj haljini, odmah bi se ruka postarala da popravi stvar i da pridrži polu. Ali ni sutra, ni prekosutra, ni naksutra stvar se ne donosi kući. Molitelju puca med očima: »ta odista, nije li tu nešto?« Raspituje se, vele mu: »treba dati pisarima.« — »Zašto ne bih dao? Spreman sam dati jedan, dva četvrtaka rublja.« — »Ne, nije četvrtak, nego po bijelu⁷⁴ bančicu.« — »Po bijelu banku pisarima!« uzvikuje molitelj. — »A šta se žestite tako?« odvraćaju mu: »tako će i biti: pisari će dobiti po četvrtak, a drugo će zapasti starješinstvo.« Nedosjetljivi se molitelj lupa u čelo i psuje svime na svijetu novi red, proganjanje mita i uljudni, oplemenjeni saobraćaj činovnički. »Prije si barem znao šta da radiš: donio si upravitelju pisarnice crvenu bančicu,⁷⁵ pa je stvar u redu; a sada ded bijelu bančicu, pa se cijelu nedjelju dana bakljaš, dok se dosjetiš... vrag odnio nesebičnost i plemenštinu činovničku.« Molitelj pravo veli, dakako, ali zato nema sada podmitljivaca, svi su pisarnečki upravitelji najpošteniji i najplemenitiji ljudi. Jedino su sekretari i pisari varalice. Naskoro se otvorilo Čičikovu kudikamo prostranije polje, ustrojila se komisija za gradnju neke jako velike erarske zgrade. U tu se komisiju smjestio i on, te se istaknuo kao jedan od najradinijih članova. Komisija se odmah latila posla. Šest se je godina bavila zgradom; ali je smetala klima, što li, ili je već materijal bio takav, samo se erarska zgrada nikako nije digla dalje od temelja. A međutim na drugim krajevima u gradu iskrisnuo u svakoga člana krasan dom građanske arhitekture: tamo je očevidno bilo bolje zemljiste. Članovi već stali živjeti u blagostanju i započeli obiteljski život. Sada se istom uzeo Čičikov oslobođati pomalo iz krutih zakona suzdržljivosti i neumoljivoga svojega odricanja. Istom sada bude ublažen napokon dugotrajni post, te se razabra da se Čičikov nije svagda tuđio od raznih slasti, od kojih se je znao susprezati za vatrenih mladih godina, kad nijedan čovjek nije sasvim svoj gospodar. Javio se kojekakav raskoš: uzeo on prilično dobra kuhara, fine holandske košulje. A sukna kupio takvoga kakvoga ne nosi cijela gubernija, i stao se odsad više držati svjetlucavih cimetovih i crvenkastih boja; nabavio već izvrstan par konja, pa i sâm držao jednu uzdicu, da se logov mora kroviti; uobičajio već da se tare spužvom, namočenom u vodu koja je smiješana s kolonjskom vodicom; već je vrlo skupo kupovao neki sapun, od kojega će koža biti glatka; već...

Ali odjednom bude mjesto pređašnjega mrtvopuhala poslan nov poglavica, čovjek vojnik, strog, neprijatelj podmitljivcima i svemu što se zove nepravica. Odmah sutradan uplašio on sve do jednoga, zaiskao račune, video manjak, na svakom koraku svote kojih nema, primjetio u isti mah domove krasne građanske arhitekture — i pretresanje se započelo. Činovnici budu otpušteni iz službe; domovi građanske arhitekture budu zaplijenjeni te prevraćeni u razne bogougodne zavode i škole za kantoniste; sve bude smravljeni, a Čičikov gore od sviju drugih. Odjednom se njegovo lice, unatoč prijatnosti, nije mililo poglavici, — zašto baš, Bog bi znao: gdjekada tomu naprsto i nema razloga, — i on

⁷⁴ Dvadeset i pet rubalja.

⁷⁵ Deset rubalja.

ga zamrzio na smrt. I jako je grozovit bio svima neumoljivi poglavica. Ali kako je ipak bio čovjek vojnik, nije dakle znao sve finese civilnih smicalica, to su mu se za neko vrijeme, po svojoj čestitoj spoljašnjosti i po vještini da se prilagode svemu, umilili drugi činovnici i general se naskoro našao u rukama još gorih lupeža, koje on nikako nije smatrao lupežima; bio je dapače zadovoljan što je napokon odabrao ljude kako treba, pa se zbiljski hvalio svojom finom vještinom u raspoznavanju sposobnosti. Činovnici mu odmah razabrali duh i značaj. Kojigod su bili pod njegovom vlašću, postadoše strašnim progoniteljima nepravice; proganjali su je svagdje, u svim poslovima, kao što ribar ostvama goni kakvu mesnatu morunu, i proganjali ju s takvim uspjehom, da se je za kratko vrijeme našlo u svakoga po nekoliko tisuća kapitala. U to su se vrijeme obratili na put istine mnogi od pređašnjih činovnika, te su iznova primljeni u službu. No Čičikov nije više nikako mogao da se uvuče, kolikogod se trudio i zauzima se za njega, potaknut pismima kneza Hovanskoga, prvih sekretar generalov, koji je sasvim dokučio kako se upravlja generalovim nosom, ali tu nije mogao ama ništa učiniti. General je bio takav čovjek, kojega doduše vode za nos, (uostalom, bez njegova znanja), ali zato kad bi mu u glavu zapala kakva misao, zabila bi mu se kao gvozden čavao: ničim se ne bi mogla isčupati odonud. Jedino što je umni sekretar mogao učiniti bilo je uništenje službenoga spisa, a i na to nije naveo poglavicu ničim drugim, nego samo milosrđem, jer mu je živim bojama prikazao dirljivi udes nesretne obitelji Čičikovljeve, koju on na sreću nije imao.

— No, pa šta! — reče Čičikov: — zakvačio sam, potegnuo, otkinulo se, — ne pitaj! Suze jadu ne pomogoše, treba se latiti posla. — Odlučio on dakle da iznova započne karijeru, da se opet oboruža strpljivošću, da se opet ograniči u svem, kakogod je prije godilo i prijalo šepiriti se. Morade se preseliti u drugi grad i tamo tek stjecati glas. Dvije-tri je službe morao promijeniti za jako kratko vrijeme. Službe su bile nekako prljave, niske. Treba znati da je Čičikov bio najpristojniji čovjek što ga je ikada bilo na svijetu. Premda se je u početku i morao proguravati kroz prljavo društvo, ipak je u duši čuvao navijek čistoću, volio da u pisarnicama budu stolovi od lakirana drveta i da sve bude odlično. Nikada se u govoru nije davao na nepristojnu riječ i svagda se je vrijedao ako u čijim riječima razabere da nema doličnoga štovanja činu ili zvanju. Čitaocu će, mislim, goditi kad sazna da je on svaka dva dana mijenjao rubeninu, a ljeti, za vrućine, čak i svaki dan: vrijedao ga je svaki ikoliko neprijatnji zadah. Zbog toga je razloga turao sebi svaki put u nos karanfić, kad god bi mu došao Petruška da ga razdjene i izuje; živci su mu u mnogim zgodama bili osjetljivi kao u djevojke; i zato mu je bilo teško kad se je opet našao u onim redovima gdje sve zaudara ljutom rakijom i nepristojnim vladanjem. Kolikogod se hrabrio, ipak je za vrijeme tih nezgoda omršavio, pa i pozelenio. Bio je već počeo debljati i dolaziti u one okrugle i pristojne forme u kojima ga je čitatelj zatekao kad se je upoznao s njim, te je zavirkujući u ogledalo počesto već pomišljao na mnoge prijatnosti: na ženicu, na dječju sobu, i smiješak mu je popraćao takve misli; ali sada, kad bi se nehotice pogledao u ogledalo, nije mogao da ne uzvikne: »Majko ti moja presveta! Kako sam oružio!« I dugo se iza toga nije htio oglédati. Ali sve je podnosio junak naš, podnosio snažno, strpljivo podnosio, i prešao napokon u carinsku službu. Mora se reći da je ta služba bila odavno tajna čežnja njegovih misli. Vidio je kakvim se raskošnim tuđinskim stvarčicama opskrblijuju carinski činovnici, kakav porculan i batist šalju kumicama, teticama i sestrarama. Odavno je već govorio počesto i uzdisao: »Eno onamo da mi se je dokopati: i granica je blizu, i prosvijetljeni su ljudi, a kakvim bih se finim holandskim košuljama mogao opskrbiti!« Mora se dometnuti da je pri tom pomišljao još na osobitu vrst sapuna, koji daje neobičnu bjelinu koži i svježinu obrazima; kako se taj sapun zove, Bog bi znao, ali po njegovu sudu mora svakako da ga ima na granici. Odavno je već htio dakle k carini, ali su ga zadržavali razni redoviti probitci u građevnoj komisiji i on je pravo sudio da carina, bilo kako

mu drago, ipak nije ništa više nego golub na krovu, a komisija je već vrabac u ruci.⁷⁶ Ali sada on odlučio da će se pošto poto dokopati do carine – i dokopao se. Službe se je prihvatio neobično revno. Činilo se je kao da ga je sama sudbina odredila za carinskoga činovnika. Ovakva okretnost, pronicavost i bistrina ne samo da se još nije vidjela, nego se nije ni čula. Za tri, četiri nedjelje tako se je izvještio u carinskom poslu, da je znao ama sve: nije ni vagao, ni mjerio, nego je po fakturi doznavao koliko u kojem komadu ima aršinâ sukna ili druge materije; čim uzme u ruku, odmah zna reći koliko funti ima u njem. Što se pak tiče pretragâ, tu je u njega bio, kako su govorili i sami drugovi njegovi, naprosto pasji njuh: moraš se diviti kad vidiš kako je u njega tolika strpljivost da pipa svako dugme, a sve to radi s ubijstvenom hladnokrvnošću, uljudnom do nevjeroatnosti. I dok su se oni pretraživani žestili i goropadili, te ih snalazila pakosna volja da mu zvrčkama izudaraju prijatnu spoljašnjost, nije se on mijenjao ni u licu ni u uljudnu vladanju, nego samo priklapao: »Ne bi li izvoljeli da se malo potrudite i ustanete?« Ili: »Ne bi li, gospođo, izvoljeli u drugu sobu? Tamo će se žena jednoga od naših činovnika porazgovoriti s vama.« Ili: »Dopustite, malo ću evo rasporiti postavu na vašoj kabanici.« Tako je govorio i izvlačio odonud šalove, rupce, hladnokrvno, kao iz svojega vlastitoga kovčega. Čak se je i viša oblast izjavila da je to vrag, a nije čovjek: tražio je po točkovima, rudama, konjskim ušima i tko bi ga znao po kakvim mjestima, kamo nijednomu autoru ne bi palo na pamet da se zavuče i kamo je jedino carinskim činovnicima dopušteno da se zavlače, tako da se jadni putnik koji je prešao granicu nekoliko časaka sve još ne može snaći, nego briše znoj što mu se je kao sitan osip osuo po svem tijelu, krsti se samo i sve govorи: »No, no!« Stanje mu je jako nalikovalo na stanje đaka koji je istračao iz skrovite odaje, kamo ga je starješina pozvao da mu dade neku pouku, ali ga je mjesto toga izbio na sasvim neочекivan način. Za kratko vrijeme nije od njega bilo krijumčarima nikakvoga života. Bio je strah i trepet svemu poljskomu Židovstvu. Poštenje i nepotkupljivost njegova skoro su bili nesavladivi i neprirodni. Nije on sebi dapače ni zgrnuo mali kapitalčić od razne zaplijenjene robe i kojekakvih pooduzimanih stvarčica, koje nisu prelazile u državnu svojini da se izbjegne suvišno dopisivanje. Takva revna, nesebična služba nije mogla ne biti predmetom općega divljenja i ne stići naposjetku do znanja višoj oblasti. Dobio on čin i promaknuće i odmah za tim predložio projekt kako će se pohvatati svi krijumčari, samo je zamolio za sredstva da on to sâm izvrši. Odmah mu bude dana komanda i neograničeno pravo da izvršuje svakakve potrage. To je jedino i htio. U to se je vrijeme bila sastavila na smišljen, pravilan način jaka družba krijumčarska i u smionom je poduzeću moglo biti na milijune dobitka. On je već odavno znao za to, pa je dapače i odbio izaslanike koji ga htjedoše potkupiti, i rekao im suho: »Još nije vrijeme.« Ali kad je sve dobio pod svoju vlast, onoga je časa javio družbi i rekao: »Sada je doba!« Račun je bio i suviše pouzdan. Tu je za godinu dana mogao dobiti koliko ne bi stekao za dvadeset godina najrevnije službe. Prije on nije htio ni u kakvu vezu stupati s njima, jer nije bio ništa nego samo prišipetlja, ne bi dakle mnogo dobio; ali sada... sada je sasvim drugačije; mogao je predložiti uvjete kakvi su mu po volji. Da poslu bude manje smetnje, skloni on i drugoga činovnika, svojega druge, te i taj ne odoli napasti, premda je već bio sjedoglav. Uslovi budu uglavljeni i družba se prihvati posla. Poslovi su bili sjajni. Čitatelj je bez sumnje čuo toliko spominjanu historiju o oštromnom putovanju španjolskih ovnova što su s dvostrukim krvnim prešli granicu i prenijeli pod krvnim brabantskim čipaka za milijun. Ta se je zgoda zbila baš onda kad je Čičikov služio u carinari. Da on nije sudjelovao u tom poduzeću, nikakvim Židovima na svijetu ne bi pošlo za rukom svršiti ovakav posao. Nakon tri četiri ovnovska hoda preko granice našlo se u obadvjice činovnika po

⁷⁶ U ruskoj je poslovici: ždral na nebū i sjenica u rukama.

četiri stotine tisuća kapitala. U Čičikova je, vele, prešlo i pet stotina, jer on je bio okretniji. Bog bi znao do kolike bi grdne brojke porasle te blagodatne svote, da se nije ispriječila hudoba sotonska. Smutio đavao oba činovnika: da se pravo rekne, činovnici se razbjegnjeli i svadili se ni za što. Nekako u žestoku razgovoru, a možda malko i nakresan, okrstio Čičikov drugoga činovnika popovićem,⁷⁷ a taj se, premda je zaista bio popović, jako uvrijedio, ne zna se zašto, te mu odgovorio svojski i neobično oštro, evo ovako: »Nije, lažeš: ja sam državni savjetnik, a nisam popović; ali ti jesi popović!« I da mu naprkosi i još gore da ga rasrdi, dometnuo još: »Jest, eto, šta je!« Time mu je doduše ljudski otkrešao, vratio prišvarak što mu je onaj prišao i ta je rečenica: »jest, eto, šta je!« bila možda snažna, ali on se nije zadovoljio, nego još poslao i tajnu prijavu protiv njega. Ali vele da je i bez toga bila med njima svađa zbog neke ženice, svježe i snažne poput jedre repe, kako to kažu carinski činovnici; da su bili dapače potkupljeni ljudi, koji će predvečer u mračnoj uličici izmatlatiti našega junaka, ali da su obadva činovnika nasjela, a ženicom se okoristio neki štopski kapetan Šamšarjov.⁷⁸ Šta je zapravo bilo, Bog ih znao; neka čitatelj po volji smisli dalje sâm. Glavno je da su tajne veze s krijumčarima postale javnima. Državni je savjetnik doduše i sâm propao, ali je zagnjurio i svojega druga. Činovnike potegli pred sud, zaplijenili, zaustavili sve što god je u njih bilo, sve se poput groma istreslo nad njihovim glavama. Kao iz omame prenuli se oni i razabrali s užasom što su uradili. Državni savjetnik nije odolio sudbini te uginuo negdje u zabiti, ali koleški je odolio. Znao je sakriti jedan dio novaca, kolikogod oštra njuha bio starješina koji je došao na istragu; poslužio se svim finim smicalicama svojega uma, koji je preiskusan bio i predobro znao ljudi; negdje podjelovao prijatnim vladanjem, negdje ganutljivom besjedom, negdje pokadio laskom, koja ni u kojoj zgodi ne kvari stvar, negdje tutnuo novaca, riječju – izradio posao bar toliko da nije otpušten s onakvom sramotom kao što njegov drug, i iskobeljao se ispod kaznenoga suda. Ali niti kapitala, niti raznih tuđinskih stvarčica – ničega mu nije preostalo: svemu su se tomu našli drugi ljubitelji. Očuvalo se samo desetak tisuća, sakrivenih za crne dane, i dva tuceta holandskih košulja, i mala brička, u kakvoj se voze neženje, i dva kmeta: kočijaš Selifan i lakaj Petruška; a carinski mu činovnici, po srdačnoj dobroti, ostaviše pet-šest komadića sapuna za očuvanje svježine obrazima, – to je sve. Evo dakle, u kakvom se je stanju našao opet junak naš! Evo, kolike mu se grdne nevolje svališe na glavu! To je on zvao: nastradati u službi za pravnicu. Moglo bi se sada suditi da će se on, iza takvih bura, iskušenja, promjenljivosti sudbine i jada u životu, skloniti s preostalom desetkom rođenih tisuća u kakvu mirnu zabit kotarskoga gradića, da tamo zanavijek učmane u katunskoj domaćoj haljini, kraj prozora niske kućice, promatrajući nedjeljom seljačku tučnjavu što mu se zapodijeva pred prozorima, ili da se za razonodu odšeta do kokošnjca i sâm lično opipa kokoš određenu za juhu, i tako da provede život bez buke, koji također nije na neki način beskoristan. Ali se nije zabilo ovako. Mora se priznati nesavladiva snaga njegova značaja. Nakon svega toga što bi dostajalo, ako ne da ubije, a ono da ohladi i primiri čovjeka, nije se u njemu ugasila nedokučljiva strast. Jadovao je, zlovoljio se, roptao na sav svijet, srdio se na nepravednost udesovu, zgražao se na nepravednost ljudsku, a ipak nije mogao odustati od novih pokušaja. Riječju, pokazao je strpljivost, prema kojoj nije ništa drvena strpljivost Nijemčeva, što je njemu već u sporom, lijenom koljanju krvi. Čičikovljeva je krv, naprotiv, kucala snažno, te je trebalo mnogo razumne volje da se obuzda sve ono što bi htjelo iskočiti i proći se na slobodi. Uzeo on rasuđivati, a vidjelo se je da mu je rasuđivanje u neku ruku pravo: »Zašto baš ja? Zašto se je na mene svalila nevolja? Tko danas u službi prodaje zjake? – svi

⁷⁷ Popovski sin.

⁷⁸ Brbljavčić.

stjeću. Nisam ja nikoga unesrećio: nisam orobio udovicu, nisam nikoga otjerao u prosja-ke; koristio sam se suvišcima; uzimao sam tamo gdje bi svatko uzimao; da se nisam okoristio ja, drugi bi se okoristili. A zašto drugi lagodno uživaju, i zašto moram ja ginuti kao crv? I što sam ja sada? Kamo pristajem? Kakvim ću očima gledati sada u oči svakomu čestitomu ocu obitelji? Kako da me ne grize savjest, kad znam da sam suvišan teret zem-lji? I šta će kasnije reći moja djeca: »Eto«, reći će: »otac je skot: nije ostavio nikakvoga imetka!«

Zna se već da se je Čičikov jako brinuo za svoje potomke. Takav čuvstven predmet! Gdjekoji i ne bi možda tako duboko zagrabilo šakom, da nema onoga pitanja što se javlja sámo od sebe, ne zna se zašto: »a što će reći djeca?« I eto budući praroditelj, kao oprezan mačak, zirka samo jednim okom u stranu ne gleda li otkud gospodar, i brže grabi sve, štогод mu je pri ruci: ili svijeće, slanina, ili mu pod šapu dopala kanarinka, riječju – ne propušta ništa. Tako je jadikovao i plakao junak, ali mu djelatnost nikako nije umirala u glavi; tamo je vazda nešto htjelo da se gradi i samo je očekivalo plan. Opet se on zgrčio, opet uzeo provoditi težak život, opet se ograničio u svem, opet se iz čistoće i pristojna stanja spustio u kal i niski život. Očekujući štогод bolje, morao se je prihvativi čak i povjereničkoga zvanja, – zvanja koje kod nas još nije steklo građansko pravo, nego ga sa sviju strana gurka i slabo štuje sitna čeljad pisarnička, pa i sami povjeritelji, te je osuđeno na puzanje po predsjobljima, na preostatke i druge stvari, ali nevolja ga primorala da se je odlučio na sve. Med nalozima je dobio, izmed drugoga, i ovaj: poraditi kod skrbničko-ga vijeća da uzme u zalog nekoliko stotina seljaka. Imanje je bilo u najskrajnjem neredu. A survale su ga u nered pošasti med stokom, varalice upravitelji, nerodica, zarazne bolesti koje su pomorile najbolje radnike, a naposljetku smušenost samoga vlastelina, koji si je u Moskvi udešavao kuću po najnovijoj modi i za taj uređaj spiskao sav imetak do posljednje kopnjice, tako da nije više ni imao čime bi se hranio. Zbog toga se je razloga moralo naposljetku založiti i posljednje imanje što je preostalo. Zalaganje eraru bilo je onda još novotarija, na koju su se nakanjivali sa strahom. Čičikov, u svojstvu povjerenika, sklonio najprije sve, (dok nisi unaprijed sklonio, ne može se dobiti, kao što se zna, niti prosta obavijest ili uputa, – treba da se ulije u svako grlo bar jedna boca madeire), – sklonio dakle sve, koje treba, i razjasnio im da je med inim evo ovakva stvar: polovica je seljaka pomrla, pa da ne bi kasnije bilo kakovih neprilika... »Ta oni su nabrojani u reviziskoj listini?« reče sekretar. »Jesu«, odgovori Čičikov. »No, šta ste se onda uplašili?« reče sekretar: »jedan umre, drugi se rodi i sve se dobro zgodi.« Sekretar je, kao što se vidi, znao govoriti i u srokovima. A međutim sinula našemu junaku najzanosnija misao što je ikada munula u čovječju glavu. »Al sam ja glupi Akim!« reče on sâm sebi: »tražim rukavice, a obadvije su mi za pojasm! Ta ako ja sve te što su pomrli pokupujem, dok još nisu predani novi revizijski popisi, ako ja stečem, recimo, tisuću, a skrbničko vijeće daje, recimo, dvjesta rubalja po duši: eto već dvjesta tisuća kapitala! A vrijeme je sada zgodno: nedavno je bila epidemija, pomrlo je, hvala Bogu, prilično svijeta. Vlastelini se prokartali, probećarili i ljudski spiskali svoje; sve krenulo u Petrograd u službu: imanja su napušte-na, upravljuju se kako bilo, porezi se svake godine plaćaju sve teže; svatko će mi ih dakle rado ustupiti, već zato da ne plaća za njih glavarinu; a možda će se koji put desiti i tako da ja od gdjekojega steknem još i koju kopnjicu za to. Teško je dabome, mučno, opasno, da ne bih opet nagrabusio i da se iz toga ne izleže neprilika. Ali čovjeku je dat razum, da mu bude nečemu. A nada sve vâljâ što će se stvar učiniti svima nevjerovatnom, nitko neće povjerovati. Istina, je, bez zemlje se ne može kupiti ni založiti. Ali ja ću kupiti za preseljenje; sada se u tavrijskoj i hersonskoj guberniji zemlja daje besplatno, samo ju na-seljuj! Onamo ću ih sve i preseliti! U hersonsku ću ih guberniju! Neka tamo žive! A pre-seljenje se može obaviti zakonitim načinom, kako treba, kroz sud. Ako hoće potvrde o

seljacima, ni tomu nisam protivan! Zašto ne bih! Predočit ću i potvrdu s vlastoručnim potpisom kapetana-ispravnika. Selo se može nazvati Čičikovljevo selo, ili po imenu datomu na krštenju: seoce Pavlovskoje.« I eto tako se je u glavi našega junaka sastavio taj neobični sujet, za koji ne znam hoće li mu biti zahvalni čitaoci, a već kako je zahvalan autor, teško je i iskazati, jer govorio što mu drago, da Čičikovu nije pala na pamet ta misao, ne bi se na svijet javila ni ova poema.

Po ruskom običaju prekrstio se on i latio se posla. Tobože birajući mjesto gdje će se nastaniti, i pod drugim izlikama, uzeo on zavirivati i u ove i u one zakutke naše države, poglavito u one koji su gore od drugih postradali od nezgoda: nerodice, pomora, i drugoga, i drugoga, riječju, gdje bi se mogao zgodnije i jeftinije nakupovati potrebni svijet. Nije se obraćao nasumce svakom vlastelinu, nego je ljude odabirao više po svojem ukusu, ili onakve s kojima bi mogao uz manje poteškoća sklapati takve poslove, te je nastojao najprije upoznati se s njima i predobiti ih, tako da bi seljake dobivao, ako može biti, više po prijateljstvu nego kupnjom. Čitatelji se dakle ne smiju zlovoljiti na autora, ako mu nisu po volji bila lica što se javljaju dosad: to je Čičikovljeva krivica; tu je on potpun gospodar, pa kamo on zamisli, onamo se moramo i mi vući. Mi ćemo, ako zaista budemo obijeđeni za blijedost i nenačitost licâ i karakterâ, reći samo to da se nikad u početku ne vidi sav široki tok i objam poslu. Ulazak u kakav bilo grad, makar i u prijestolnicu, svagda je nekako blijed; isprva je sve sivo i jednolično: otežu se beskrajne radionice i tvornice, začađene od dima, a onda izviruju uglovi šestokatnih kuća, dućani, cimeri, ogromne perspektive niz ulice, gdje su sami zvonici, stupovi, statue, kule, s gradskim sjajem, bukom i gromotom i svime štogod je stvorila ruka i misao čovječja, da se diviš. Kako su izvršene prve kupnje, čitatelj je već video; kako će stvar teći dalje, kakvi će se uspjesi i neuspjesi dešavati junaku, kako će morati riješiti i prevladati još gore zapreke, kako će iskrasnuti kolosalne slike, kako će se pokrenuti skrovite poluge široke pripovijesti, daleko se razstrti obzorje njeno i sva ona zadobiti veličanstven lirska tok, to će čitatelj vidjeti kasnije. Još dalek put mora prevaliti sva ta putna družina što se sastoje od gospodina srednjih godina, bričke u kakvoj se voze neženje, lakaja Petruške, kočijaša Selifana i konjske trojke, poznate već poimence, od Prisjednika do nitkova šarca. Eto dakle glavom svega junaka našega kakav jest! Ali zaiskat će se možda da ga konačno ocrtam jednom crtom: kakav je po moralnim svojstvima? Da on nije junak, pun savršenstva i vrlina, — to se vidi. Tko je on onda? Nitkov dakle. A zašto nitkov? Čemu da budemo tako strogi prema drugima? Sada kod nas nema nitkovâ: ima blagonamjernih, prijatnih ljudi, ali takvih koji bi svoje lice izvrgli sveopćoj sramoti, pod javnu pljusku, pronaći će se jedino možda dva tri čovjeka, ali i ti već govore sada o kreposti. Pravije je, da bude nazvan g o s p o d a - r o m , p r i v r e d n i k o m . Privređivanje je svemu krivo: zbog njega su se izvršila djela kojima svijet veli da n i s u j a k o č i s t a . Istina, u takvom karakteru ima već nešto što odbija, te onaj isti čitatelj koji na životnom putu prijateljuje s takvim čovjekom, s njim jede sol i hljeb i prijatno provodi vrijeme, stat će ga gledati poprijeko ako on postane junakom drame ili poeme. Ali mudar je onaj koji se ne gadi ni na kakav karakter, nego upire u njega ispitljiv pogled i ispituje ga do prvotnih uzroka. Brzo se preobražava sve u čovjeku, nisi dospio ni da se osvrneš, a već iskrasnuo u tebi strašni crv i samovlasno navratio k sebi sve životne sokove. I često se je ne samo jaka strast, nego i najništavija strastičica za kakvugod sitnicu razrastala u čovjeku, rođenom za bolja djela, navodila ga da pozaboravlja velike i svete dužnosti i da ništave čegrtaljke smatra nečim velikim i svetim. Čovječe su strasti neprebrojive, kao pjesak morski, i nijedna ne nalikuje na drugu, i sve su one, bile niske, bile krasne, u početku pokorne čovjeku i tek kasnije postaju strašnim gospodarima njegovim. Blago onomu tko je odabrao najkrasniju strast od sviju: svakoga mu sata i časa raste i desetorostruci se neizmjerno blaženstvo, i sve dublje i dub-

lje ulazi on u beskrajni raj svoje duše. Ali ima strast, te nije do čovjeka da ih bira. Rodile su se s njime onoga časa kad se je on rodio na svijet, i nije mu dana sila da se odvratи od njih. One se ravnaju po višim odredbama i ima u njima nešto što navijek zove i ne zaštuje za svega života. Suđeno im je da prevale veliko poprište zemaljsko, bilo u mračnoj slici, bilo da se prevrate u svjetlu prikazu koja raduje svijet, — podjednako su sve one zazvane za neznanu čovjeku sreću. I možda u samom Čičikovu strast, što ga je obladala, nije bila od njega, nego je u hladnom bitisanju njegovu sadržano ono što će kasnije stušiti čovjeka u prah i na koljena pred mudrošću nebeskom. I još ima tajna: zašto je taj lik iskrnuo u ovoj poemi što se sada javlja na svijet.

Ali nije to tegobno što će biti nezadovoljni junakom; tegobno je što u duši živi neodoljivo uvjerenje da bi čitatelji bili zadovoljni tim istim junakom, tim istim Čičikovim. Da mu autor nije dublje zagledao u dušu, da mu nije na dnu duše darnuo ono što se izmiče i krije od svjetlosti, da mu nije otkrio najskrovitije misli što ih čovjek ne povjerava nikomu drugom, nego da ga je prikazao onakvoga kakav se je prikazao cijelomu gradu, Manjilovu i drugim ljudima, — svi bi se radovali i smatrali bi njega zanimljivim čovjekom. Ne smeta što ni lice ni sav lik njegov ne bi lebdio kao živ pred očima: za to ne bi duša, nakon štiva, ničim bila uznemirena, te bi se opet mogli vratiti kartaškomu stolu, koji veseli svu Rusiju. Jest, dobri moji čitaoci, vi ne bi da vidite raskrivenu ljudsku nevolju. »Zašto?« velite vi: »čemu to? Zar mi ne znamo i sami da u životu ima mnogo što je prezreno i glupo? I bez toga nam se često događa da viđamo što nije nipošto na radost. Bolje vi nama prikazujte ono što je krasno, primamljivo. Bolje je da se zanesemo u zaborav!« — »Zašto ti, brate, govorиш meni da loše idu poslovi u gospodarstvu?« veli vlastelin upravitelju: »ja to, brate, znam i bez tebe; ali zar ti ne znaš drugačijega razgovora, je li? Daj ti meni da ja zaboravim, da ja to ne znam, — onda sam ja sretan.« I tako oni novci, koji bi bar donekle popravili posao, odlaze na razna sredstva da se zaneseš u zaborav. Spava um koji bi možda pronašao nenadan izvor velikih sredstava; a onamo mu imanje ode na bubanj — i vlastelin put pod noge po svijetu, da zaboravlja, s dušom od nevolje spremnom na podlosti od kojih bi se on prije bio žacao.

Još će autora kriviti takozvani patrioti, što spokojno sjede po svojim zakutcima, sasvim se drugačijim poslovima bave, zgrču kapitalčice i udešavaju svoj boljitet na tuđ račun; ali čim se dogodi išta što je po njihovu sudu uvredljivo za domovinu, ako se pojavi kakva knjiga u kojoj se gdjekad kaže gorka istina, — istrukuju oni iz sviju zakutaka, kao pacuci koji su opazili da se je u paučinu uplela muha, nadajû odmah viku: »Valja li to iznositi na svijet, razglašivati to? Ta sve ovo, štогод je opisano tu, sve je naše, — valja li tako? A šta će reći stranci? Zar je radost slušati loš sud o sebi? Misle: zar to ne боли? Misle: zar mi nismo patrioti?« Na takve mudre primjedbe, osobito što se tiče tuđinskoga mišljenja, priznajem da se ništa ne može smoći za odgovor. Razma evo ovo. U jednom dalekom zakutku u Rusiji živjela dva žitelja. Jedan bješe otac obitelji, po imenu Kifa Mokijević, čovjek krotke naravi, koji je provodio mrvopuhalski život. Za obitelj svoju nije hajao; živovanje mu je bilo obraćeno više na mozganje i zabavljenje ovim filozofskim, kako ga je on nazivao, pitanjem: »Evo, na primjer, zvijer,« govorio je, hodajući po sobi, »zvijer se rađa gola. A zašto baš gola? Zašto se ne rađa onako kao ptica: zašto se ne izlupljuje iz jajeta? Kako, zbilja, ono... nikako ne razumiješ prirodu, čim se jače zadubeš u nju!« Tako je mislio žitelj Kifa Mokijević. Ali to još nije glavna stvar. Drugi je žitelj bio Mokij Kifović, rođeni sin njegov. On je bio ono što se u Rusiji zove junačina, pa dok se je otac bavio rođenjem zvijeri, njegova je dvadesetgodišnja plećata narav težila da se razmaše. Ničega se nije znao prihvati olako: svagda, — ili komu zapucka ruka, ili na čijem nosu iskoči kvruga. Na domu je i u susjedstvu sve bježalo čim njega smotri — od kućne sluškinje do kućnoga psa; čak i vlastiti je krevet u spavaćoj sobi iskrhao na komadiće. Takav bješe Mokij

Kifovič, ali uostalom je bio dobre duše. Ali nije još u tom glavna stvar. Nego evo u čemu je glavna stvar. »Ta, baćuška, gospodaru, Kifa Mokijević,« govorila je ocu i svoja i tuđa služinčad: »kakav ti je taj Mokij Kifovič? Nikomu nema od njega mira, takav je nasilnik!« »Jest, nestrašan je, nestrašan,« odgovarao je obično otac na to: »ali šta bih? Kasno je da ga bijem, a i svi će me okriviti da sam okrutan; a on je častoljubiv čovjek; ako ga ukorim pred svijetom, smirit će se, ali javnost ti je nevolja! Saznat će se po gradu i sasvim će ga prozvati psetom. Zar zbilja misle da to mene ne bolji? Zar ja nisam otac? Jer se bavim filozofijom i gdjekada nemam vremena, zar zato nisam više otac? Ta nije, otac sam ja! Otac, vrag ih odnio, otac! Eto, tu je meni, u srcu, Mokij Kifovič!« Uza to se je Kifa Mokijević svom silom udarao pesnicom u prsa i kako se žestio. »Ako mu i ostane da je pas, neka bar ne saznaju to od mene, bar da ga ja ne odajem!« I kad je iskazao takav očinski osjećaj, puštao je Mokija Kifoviča da nastavlja junakovanje, a sâm se je obraćao svojemu omiljenomu predmetu i odmah zadavao sebi koje ovakvo pitanje: »No, a kad bi se slon rodio iz jajeta, ljsuka bi valjda morala biti silno debela, – topom je ne bi probio; moralo bi se pronaći kakvo novo ognjevito oruđe.« Tako su provodila život dva žitelja mirnoga zakutka, koji iznenada, kao kroz prozorčić, izviriše na kraju naše poeme, izviriše zato da skromno odgovore na osvade nekih vatreñih patriota, koji se zasad spokojno bave kakvom filozofijom ili prirastom svoje glavnice na račun nježno ljubljene domovine, te i ne misle na to da ne bi činili nikakvo zlo, nego jedino da se ne bi govorilo da oni čine zlo. Ali ne, nije rodoljubje razlog objedama; druga se stvar krije pod njima. Čemu da se taji riječ? Da tko je nego autor dužan kazati svetu istinu? Vi se bojite duboko uperenoga pogleda, vi se plašite da sami u nešto uperite dubok pogled, vi volite da po svemu kliznete očima koje ne misle. Vi ćete se čak i podsmjehnuti od srca Čičikovu; možda ćete i pohvaliti autora i reći: »Ipak je on štošta vješto zapazio! Zaciјelo je on čovjek vesele naravi!« I nakon takvih ćete se rijeći s udvojenim ponosom obratiti sebi, na licu će vam se javiti smiješak zadovoljstva samim sobom i vi ćete priklopiti: »Ta mora se priznati da po nekim provincijama ima vrlo čudnih i vrlo smiješnih ljudi, a uza to i velikih nitkova!« A tko će od vas, pun kršćanske smjernosti, ne javno, nego u tišini, sâm samcat, za samotnih razgovora sa samim sobom, zaći u dubinu svoje vlastite duše s ovim teškim pitanjem: »A nema li i u meni koji dio Čičikova?« Jest dabome! Ali ako u taj mah prođe kraj njega kakav znanac njegov, koji nije ni suviše velika ni suviše mala ranga, – onoga će časa komiti pod ruku susjeda svojega, skoro će prasnuti u smijeh i reći će mu: »Gledaj, gledaj, eno Čičikova, umetnuo se baš na Čičikova!« I onda će kao dijete zaboraviti na svaku pristojnost, što mu dolikuje zvanju i godinama, potrčat će za njim u dostig, draškati ga odostrag i priklapati: »Čičikov, Čičikov! Čičikov!«

Ali mi smo počeli prilično glasno govoriti, a zaboravili smo da se je već probudio naš junak, koji je spavao za sve vrijeme dok se je pripovijedala njegova dogodovština, te bi tako mogao čuti svoje prezime što se tako često ponavlja. A on je čovjek uvredljiv i ne voli da o njemu razglabaju s nepoštovanjem. Ni pol jada čitatelju hoće li se Čičikov rasrditi na njega ili neće; ali što se tiče autora, on se nipošto ne smije svaditi sa svojim junakom: još priličan put trebaju oni proći i prevaliti u dvoje, rukom u ruci; dva su velika dijela naprijed, – to nije sitnica.

- Ehe-hej! Šta ti to? – reći će Čičikov Selifanu: – ti?...
- Šta? – reče Selifan polaganim glasom.
- Kako, šta? Ti gusane! Kako ti to voziš? No, ded se miči!

I zaista, Selifan je već odavno vozio zažmurenih očiju, te je samo porijetko, iza sna, uzdama lupkao po bokovima konje, koji su također drijemali; a Petruški je već odavno, tko bi znao gdje, sletjela kapa, on se izvalio unatrag i upro glavu Čičikovu u koljeno, tako da

ga je on morao zvrcnuti. Selifan se prene, opali šarca nekoliko puta po leđima, nakon čega je šarac zakasao, razmahne se knutom na sve i reče tankim, pjevuckavim glasićem: »ne boj se!« Konji se raspalili i potegli kao perce lagašnu bričku. Selifan samo pomahuje i uzvikuje: »hej! hej! hej!« i podjednako poskakuje na sjedištu, čas kako trojka uzlijeće uz brdeljak, čas juri niz brdeljak kojima je posuta sva cesta i tek se jedva primjetljivom niz-brdicom spušta. Čičikov se samo smješkao i lako uzlijetao sa svojega kožnoga jastuka, jer je volio brzu vožnju. I koji Rus ne voli brzu vožnju? Zar njegova duša, koja teži da se zavrти, da se zanese, da rekne gdjekad: »vrag odnio sve!« zar njegova duša da ne voli nju? Da ne voli nju, kad se u njoj osjeća nešto zanosno, divno? Čini ti se da te je neznana sila uzvisila na svoje krilo, te i sâm letiš, i sve leti: lete vrste, lete u susret trgovci na krajnjim sjedištima svojih kibitaka, leti s obadviju strana šuma s tamnim redovima jela i borova, s lupom od sjekira i graktanjem vrana; leti sva cesta, i ne znaš kamo nestaje u daljinu; i nešto je strašno u tom naglom promicanju, gdje stvar koje nestaje ne dospijeva ni da iskrne, jedino se nepomičnima čine nebesa nad glavom i laki oblaci i mjesec što se probija. Hej trojko, ptico trojko! Tko je tebe izmislio? Zna se da si se samo u hitra naroda mogla roditi, — u onoj zemlji koja ne zna za šalu, nego se glatkom ravnicom razastrla preko polovice svijeta, pa ded onda broj vrste dok ti se ne zamagle oči. I nije, čini se, vještački izrađena putna sprava, nije zglavljenha željezni vijkom, nego te je na brzu ruku, navrat nanos, udesio i sastavio, samom sjekirom i dljetom, okretni jaroslavski seljak. Nije vozač u visokim njemačkim čizmama: brada i rukavice, i sjedi vrag ga znao na čemu; ali kad se pridigne i razmahne se i otegne pjesmu, — konji leti kao vihor, žbice se na točkovima smiješale u jedan jedincati glatki krug, samo zadrhtala cesta, a zaviknuo i zastao od prepasti pješak — i eno poletjela ona, poletjela, poletjela!... I eno se već vidi u daljini kako se nešto praši i prodire zrak.

Ne letiš li i ti, Rusijo, kao hitra, neprestiživa trojka? Dimom se dimi pod tobom cesta, tutnje mostovi, sve zaostaje i ostaje za tobom! Zastao gledalac, preneražen božjim čudom: nije li to munja bačena s neba? Šta znači to kretanje, što je na užas? I kakva je neznana sila u tim konjima, neznanima svjetu? Hej, konji, konji, — kakvi li su konji! Jesu li vihori u grivama vašim? Trepti li oštiri sluh u svakoj žilici vašoj? Začuli iz visine znanu pjesmu, — složno i mahom napregli mjedene grudi i skoro se ne dodirujući kopitim zemlje preobrazili se u same otegnute crte, što lete zrakom, i juri ona, sva zadahnuta Bogom!... Rusijo, kamo hrliš ti? Odgovori! Ne odgovara. Divnim zvonjenjem ori zvonce; tutnji i u vjetar se prevraća raskidani u komadičke zrak; proljeće sve što je na zemlji, a poprijeko gledaju, izmiču se i sklanjaju se s puta drugi narodi i države.

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: *Mrtve duše*

DRUGA KNJIGA

(U ispravljenoj redakciji)

GLAVA I.

Zašto da se prikazuje jadnoća te jadnoća i nesavršenstvo našega života, da se iskopavaju ljudi iz zabitih, iz dalekih zakutaka u državi? Šta bi, kad je već takva narav piščeva, te se je pobolio od vlastitoga nesavršenstva i ne može više prikazati ništa drugo nego samo jadnoću i jadnoću i nesavršenost našega života, iskopavajući ljude iz zabitih, iz dalekih zakutaka u državi? I eto smo opet dospjeli u zabit, opet naišli na zakutak. Ali zato, kakva zabit i kakav zakutak!

Kao gorostasan bedem neke beskrajne tvrđave, s ugaonim kulama i puškarnicama, otegli se i povijugali se gorski visovi tisuću vrsta i više. Veličanstveno se ispeli nad beskrajnim prostranim ravninama, sad kao urvine, vagnene i glinene, poput okomitih stijena, iskrivenih vododerinama i rivinama, sad kao zaokružena zelena izbočina, koju je poput jačjećih kožica pokrio mlad šibljak što je izbio iz posjećenoga drveća, napoljetku kao mrčne guštare šumske, što su se po nekom čudu očuvale još od sjekire. Rijeka, vjerna svojim obalama, čas zajedno s njima zakreće i zavija, čas zastranjuje u livade da se tamo zavijuga u nekoliko zavoja, da se o suncu zablista kao organj, da nestane u brezove, jasikove i johove gajeve i da odonud pohrli u slavlju, praćena mostovima, vodenicama i jazovima, što kao jure za njom na svakom zakretu.

Na jednom se mjestu strmi obronak visinski gušće okitio zelenim kudrama drveća. Na neravnoj se brdovitoj guduri po umjetnoj sadnji sastao ovdje sjever i jug biljnoga carstva. Hrast, jela, divlja kruška, klen, trešnja sitnica i trnjak, tila i brekinja, opletena hmeljem, veru se po svem brdu, odozdol sve do visa, čas pomažući jedno drugom u rastu, čas gušeći jedno drugo. A gore, na samom vrhu, primiješali se k njihovim zelenim vršikama crveni krovovi vlasteoskih zgrada, sljemeđa i rogovi na kućercima što su se skrili ostrag, i dograđen vršak na dvorcu, s izrezuckanim balkonom i velikim poluokruglim prozorom. A nad svim tim se skupom drveća i krovova izvisila više od svega sa svojih pet po-zlaćenih, svjetlucavih vršaka starinska seoska crkva. Na svima su joj kupolama zlatni probijeni krstovi, pričvršćeni također zlatnim, probijenim lancima, tako te se iz daljine čini da u zraku visi i ni o što se ne pridržava zlato koje se blista poput plamenih dukata. I sve se to s izvrnutim vršcima, krovovima, krstovima umiljato odražava naglavce u rijeci, gdje nezgrapno šuplje ive stoje neke na obalama, neke sasvim u vodi, te spustile u vodu i grane i lišće, opleteno klizavom močvarnom mahovinom što pliva po vodi zajedno sa žutim listovima, i kao da promatraju tu čudesnu sliku.

Pogled je bio lijep, ali još ljepši bješe pogled odozgor dolje, u daljinu, s nadogradnje na kući. Nikoji gost i posjetilac nije mogao ravnodušan prestajati na balkonu. Od čuda bi mu u prsim zastajao dah i on bi samo uzvikivao: »Bože, daleka li prostranstva!« Bez kraja i konca pukla daljina: za livadama, po kojima se osuli gajevi i vodenice, zelene se u nekoliko pojasa šume; za šumama, kroz uzduh koji se već magli, žute se pješčine i opet šume, koje se već modre poput mora ili magle što se daleko razastire; i opet pješčine, koje su sve žute. Na dalekom obzoru se ispinje sljemeđe kredovitoga gorja, koje se blista bjelinom čak i po kišovitu vremenu, kao da ga osvjetljuje vječno sunce. Po osljepljivoj bjelini njegovoj, na podnožju, koje je pogdjekada sadreno, titraju maglovito-sure mrlje,

kao da se dime. To su daleka sela; ali njih više ne razbira čovječe oko. Samo zlatni crkveni šiljak, što u sunčanom svjetlu zaplamsava iskrom, kazuje da je to napućeno veliko naselje. Sve je obavijeno nepomućenom tišinom, koju ne razbuđuju ni odjeci zračnih pjevača što jedva dolijeću do sluha i nestaju u daljinu. Riječju, — gost koji stoji na balkonu ne bi ni nakon dvosatnoga promatranja ništa drugo mogao izreći, nego jedino: »Bože, daleka li prostranstva!«

Tko je, dakle, bio žitelj i vlasnik toga imanja, kojemu nisi mogao, kao nepristupnoj tvrđavi, ni prići odovud, nego si mu morao prilaziti s druge strane, gdje rastrkani hrastovi prijatno dočekuju došljaka gosta, širè granate grane kao prijateljski zagrljaj, i prate ga k pročelju onoga istoga doma kojemu smo odostrag vidjeli vršak, a sada stoji sav savcat, te mu se s jedne strane redaju služinske kuće i ističu sljemena i izrezuckane rogove, s druge pak strane crkva, na kojoj se blistaju zlatni krstovi i zlatni probijeni uzorci lanaca što vise u zraku. Kakvomu sretniku pripada taj kutić?

Vlastelinu tremalahanskoga kotara, Andreju Ivanoviču Tjentjetnjikovu, mladu sretniku od trideset i tri godine i uza to još i neoženjenu čovjeku.

A tko je on, šta je on, kakve čudi i svojstava? U susjedâ, čitateljice, u susjeda se treba raspitati. Susjed, od soja vještih umirovljenih štopskih časnika brandera, kojih sada već sa svim nestaje, izjavljivao se je rečenicom: »Najistinski skot!« General, koji je živio deset vrsta odonud, govorio je: »Mlad čovjek, nije glup, ali mnogo je uvrtio u glavu. Ja bih mu mogao koristiti, jer imam vezâ i u Petrogradu, dapače i kod...« general nije dovršivao besedu. Kapetan je ispravnik odvraćao ovako: »Pa sutra ču k njemu poradi zaostataku!« Seljak iz njegova sela nije ništa odgovarao na pitanje kakav im je gospodar. Mišljenje je o njemu bilo dakle nepovoljno.

Ali da se bespristrasno rekne, — nije bio loš čovjek, nego naprosto danguba. Kad na bijelom svjetlu ima sva sila ljudi koji dangube, zašto ne bi dangubio i Tjentjetnjikov? Uostalom, evo nasumce jedan dan iz njegova života, sasvim sličan svim drugim danima, te neka po njemu sudi čitatelj sâm kakve je naravi bio on i kako se je njegov život slagao s krasotama što ga okružuju.

Izjutra se je budio jako kasno, a kad bi se pridigao, dugo je sjedio na krevetu i tro oči. A kako su mu na nevolju oči bile sitne, trajalo je njihovo trenje neobično dugo, i za sve to je vrijeme stajao kraj vrata sluga Mihajlo, s umivaonicom i ručnikom. Stajao jadnik Mihajlo sat, dva, odlazio onda u kuhinju, dolazio opet, — a gospodar sve još tare oči i sjedi na postelji. Naposljetku bi ustao s postelje, umio se, obukao domaću haljinu i izišao u gostinsku sobu, da piye čaj, kavu, pa i toplo mljekko, srčući od svakogega po malo, nemilo drobeći kruh i svuda nehajno prosipajući pepeo iz lule. Dva bi sata presjedio uz čaj. I još bi uzimao hladnu kupu i s njom prilazio k prozoru što gleda u dvorište; a pred prozorom bi se svaki dan događao ovaj prizor.

Najprije bi zarikao Grigorij, dvorski sluga koji služi kod jela, te se obratio kućanici Perfiljevni otprilike ovim riječima: — Nemila dušo, ti nikogovice! Samo ti šuti, gaduro!

— A ne bi li ti ovo? — uzvikuje nikogovica, ili Perfiljevna, i pruža mu šipak, — žena otresita vladanja, unatoč tomu što voli suške, pastile i svakakve slatkiše što ih ona čuva pod ključem.

- Ta ti ćeš se slizati i s upraviteljem, ništarijo ambarska! — riče Grigorij.
- Pa i upravitelj je lopov, kao i ti. Zar ti misliš da vas gospodar ne zna? Ta on je tu, ta on sve čuje.
- Gdje je gospodar?
- Pa eno ga, sjedi kraj prozora; sve on vidi.

I zaista, gospodar je sjedio kraj prozora i sve video.

Da se završi čudo i pokor, uzvikao se na sav glas služinski derančić koji je od matere izvukao pljusku, skviči hrt i čučnuo na zemlju, jer iz kuhinje je izvirio kuhar i polio njega ključalom vodom. Riječju, sve ori i vrišti nepodnosivo. Gospodar je sve video i slušao. I tek onda, kad bi toliko bivalo nesnosno te mu je čak smetalo da se ničim ne bavi, slao je napolje i naređivao neka halabuče tiše.

Dva sata prije objeda odlazio u svoj kabinet, da se ozbiljno zaposli djelom koje će obuhvatiti svu Rusiju, sa sviju gledišta, s građanskoga, političkoga, religioznoga, filozofskoga, da riješi mučne zadatke i pitanja što joj je zadalo vrijeme, i da jasno odredi veliku budućnost njenu; riječju, sve onako i na onaj način kako suvremeni čovjek voli da ih zadaje sebi. Uostalom, golemo se je poduzeće ograničivalo više na samo promišljanje: griskao je pero, javljali se na papiru crteži, a onda je sve to oturivao u stranu, uzimao mjesto toga knjigu u ruke i nije ju više ispuštao sve do objeda. Knjigu je tu čitao uz juhu, sos, pečenje, pa i uz kolače, te bi mu se neka jela stinula, a druga ne bi ni dirnuo. Onda je dolazila lula uz kavu, šahiranje sa samim sobom. Šta je zatim radio sve do večere, — teško je zaista i reći. Čini se da nije radio ama ništa.

I tako je provodio vrijeme, sâm samcat, čovjek od trideset i tri godine, truntav, u domaćoj haljini, bez ovratnika. Nije mu se šetalo, nije mu se hodalo, nije mu se htjelo ni popeti se gore, nije mu se htjelo ni otvarati prozore da pusti svježi zrak u sobu, te kao da za jedinoga gospodara nije ni bilo onoga krasnoga pogleda na selo, kojim se nijedan posjetilac nije mogao ravnodušno naslađivati. Po tomu može čitatelj vidjeti da je Andrej Ivanovič Tjentjetnjikov pripadao porodici onih ljudi kojih u Rusiji ne nestaje, te su se nekada zvali: truntavci, ležaci, mrtvopuhala, a sada zaista i ne znam kako bi se okrstili. Rađaju li se već takve naravi, ili se kasnije stvaraju, kao rod tužnih prilika što nemilo okružuju čovjeka? Mjesto odgovora na to, bolje je pripovjediti historiju njegova odgoja i djetinjstva.

Sve je, čini se, namjerilo bilo, da bude valjan čovjek. Kad je bio dječak od dvanaest godina, bistar, nekud melanholične naravi, nekud bolešljiv, dospio on u učilište, kojemu je u to doba starješinom bio neobičan čovjek. Kumir mlađarijin, čudo med odgojiteljima, neuporedivi Aleksandr Petrovič bio je obdaren instinktom da čuje ...⁷⁹ Kako je poznavao svojstva ruskoga čovjeka! Kako je znao djecu! Kako je umio pokretati ih! Nije bilo toga nestašnika koji ne bi, kad počini nestašno djelo, došao k njemu sâm i priznao svu krivicu. Štoviše: dobivao je strogo ali nestašnik ne bi odlazio od njega obješena nosa, nego bi digao nos. I bilo je nešto što bodri, što govori: »Naprijed! Brže na noge i ne mari što si pao!« Nije on njima ni spominjao dobro vladanje. Govorio je obično: »Ja iziskujem pameti, a ničega drugoga. Tko zamišlja da bude pametan, ne dospijeva da se nestashi: nestashnost mora nestati sama po sebi.« I zaista, nestashnosti su nestajale same po sebi. Preziru svojih drugova izvrgavao se je, tko nije nastojao biti Najuvredljivije nadimke morali su podnosići odrasli magarci i glupani od najmlađih i nisu ih smjeli ni prstom dirnuti. »To je već zagrdjelo!« govorili su mnogi: »od umnikâ će biti uznošljivi ljudi.« — »Ne, nije to zagrdjelo,« govorio je on: »nesposobne ja ne držim dugo; njima je dovoljan jedan tečaj, a za pametne ja imam još i drugi tečaj.« I zbilja, svi su sposobni prolazili kod njega i drugi tečaj. Mnoge vragolije nije on suzbijao, nego je u njima gledao početak razvitka duševnih svojstava i govorio da su mu potrebne kao liječniku osip, — zato da dozna pouzdano šta je zapravo u čovjeku.

Kako su ga ljubili svi mališi! Ne, nikada u djece nema takve privrženosti roditeljima. Ne, ni za bezumnih godina bezumnih zanosa nema takve snažne, neugasive strasti, kako je

⁷⁹ Točke su ovdje i svagdje dalje gdje je nejasno, nečitljivo mjesto u rukopisu Gogoljevu.

snažna bila ljubav za njega. Do groba, do poznih dana zahvalni je gojenac na rođendan svojega divnoga učitelja, koji je već odavno u grobu, dizao čašu zaklapao oči ilio suze za njim. Najsitniji poticaj njegov uzbudjavao je jezu i radostan trepet i podbadao častoljubivu želju da natkriliš sve. Slabe sposobnjake nije držao dugo i za njih je imao kraćan tečaj; ali sposobni su morali prolaziti kod njega dvostruku nauku. Posljednji razred, koji je kod njega bio samo za odabranike, nije nikako nalikovao na razrede u drugim zavodima. Tu je istom iziskivao od učenika sve ono što drugi nerazumno iziskuju od djece, — onaj viši um što umije da se ne podružuje, nego zna trpjeti svaku porugu, da ne zamjerava glupanu i da ne zapada u žestinu, da se nipošto ne sveti i vazda ostaje u ponosnom miru neuzbuđene duše; i sve što je podobno da od čovjeka stvori čvrstu ljudinu on je upotrijebio u poslu, te je i sâm provodio s njima neprestane pokušaje. Oh, kako je on znao nauku života!

Učiteljâ nije imao mnogo. Veći dio naukâ predavao je sâm. Bez pedantskih terminâ, nadutih nazora i pogleda, znao je predati samu dušu nauke, tako da je i maliju bilo jasno zašto ju treba. Od nauka je odabrao samo one koje su moćne da od čovjeka stvore građanina svoje zemlje. Veći se je dio predavanja sastojao od pripovijedanja šta mladića očekuje u budućnosti, te je sav horizont njegova poprišta znao ocrtati tako da je mladić, još dok je u školskoj klupi, mislima i dušom živio već tamo, u službi. Ništa nije krio: sve gorčine i zapreke što se čovjeku ispinju na putu, sva iskušenja i napasti što ga očekuju, okupljao je pred njim u svoj golotinji, ne prikrivajući ništa. Sve je znao, kao da je sâm bio u svim zvanjima i službama. Ili zato jer se je već snažno razvilo častoljublje, ili zato jer je u samim očima neobičnoga nastavnika bilo nešto, što govori mladiću: *n a p r i j e d !*, tu riječcu što je poznata Rusu i tolika čudesna stvara od njegove dojmljive prirode, — ali mladić je od samoga početka tražio samo poteškoće i žudio raditi samo ondje gdje je teško, gdje ima više zaprekâ, gdje treba pokazati veću snagu duševnu. Malo ih je izlazilo iz toga tečaja, ali zato su bili ljudine, bili opaljeni puščanim prahom. U službi su se održali na najklimavijim mjestima, mnogi pak drugi, i umniji od njih, poradi sitnih neprijatnosti nisu istrajali, nego sve ostavili, ili oglupavili, ulijenili se i zapali u šake podmitljivcima i varalicama. Ali se nisu uzljuljali, nego su, znajući i život i čovjeka i umudreni mudrošću, imali jaka utjecaja čak i na loše ljude.

Plameno srce častoljubivoga mladića dugo je trepetalo od same misli da će napisljetu dopasti u taj odio. Šta li bi i moglo biti bolje za našega Tjentjetnjikova, nego taj odgojitelj! Ali se morade dogoditi da je baš onda kad je on prešao u taj odabranički tečaj, — što je tako jako želio, — neobični nastavnik naglo umro. Oh, kakav je to udar bio njemu! Kakav strahovit prvi gubitak! Činilo mu se, kao da Sve se promijenilo u učilištu. Na mjesto Aleksandra Petrovića došao neki Fjodor Ivanović. Taj odmah prionuo uz neki vanjski red; stao iziskivati od djece ono što se može iziskivati jedino od odraslih. U slobodnoj neusiljenosti njihovoj prividala se njemu neka neobuzdanost. I kao za prkos svojemu preteči objavio od prvoga dana da njemu ništa ne znače um i uspjesi, nego će jedino paziti na dobro vladanje. Začudo: baš dobro vladanje nije postigao Fjodor Ivanović. Započele tajne vragolije. Obdan je bilo sve kao na žici, hodali su parom, a obnoć bančili.

Naukama se također desile neke neobične prilike. Pozvani su novi predavači, s novim pogledima, novim nazorima i gledištima. Zatrpalji slušatelje mnoštvom novih termina i riječi; očitovali u svojem razlaganju i logičku vezu, i traganje za novim otkrićima, i žar vlastitoga zanosa; ali jedino, na žalost, u samoj nauci nije bilo života. Mrtva je nauka mr-tavštinom odisala iz njihovih usta. Riječju, sve krenulo naopako. Nestalo štovanja prema starješinstvu i vlasti: stali se podsmijavati i samim nastavnicima, i predavačima; direkto-ra prozvali Feđkom, zemičkom i raznim drugim imenima. Započeo se razvrat, koji nije

nipošto dječiji: započeli se takvi poslovi da su se mnogi morali izlučiti i istjerati. Za dvije godine nije se više mogao prepoznati zavod.

Andrej Ivanovič je bio mirne naravi. Nisu ga mogle zavesti ni noćne orgije njegovih drugova, koji su baš pred prozorima direktorova stana dobavili sebi neku damu, niti njihovo pogrdjivanje svetinje jedino poradi toga razloga jer im se je desio pop koji nije bio jako uman. Nije, duša je njegova i kroza san osjećala nebesko porijeklo svoje. Nisu ga mogli zamamiti; ali je klonuo. Častoljublje mu je već bilo uzbudeno, a djelatnosti i poprišta nije imao. Bolje da mu se i nije uzbudilo. Slušao je profesore kako se žeste na katedrama i sjećao se pređašnjega nastavnika koji se nije žestio, nego znao razumljivo govoriti. Kakve li je predmete i kakve tečajeve slušao on! Medicinu, filozofiju, dapače i pravo, i sveopću historiju čovječanstva u tako golemom obujmu da je profesor za tri godine mogao tek pročitati uvod i razvitätak općinâ nekakvih njemačkih gradova, — i Bog bi znao šta nije slušao. Po prirođenom umu svojem osjećao je samo da ne bi trebalo ovako predavati, ali kako bi trebalo, nije znao. I sjećao se je često Aleksandra Petroviča, i takav ga je jad zakupljaо da nije znao kamo bi se djeо od tuge.

Ali mladost je sretna, jer u nje je budućnost. Štogod se je bližilo vrijeme otpustu iz škole, sve mu je jače kucalo srce. Govorio je sebi: »Ta to još nije život; to je samo priprema za život; pravi je život u službi: tamo će biti djela.« Nije se ni obazro na krasni zakutak što zadivljuje svakoga gosta pohodnika, nije se poklonio ni prahu svojih roditelja, nego po običaju sviju častoljubivaca odjurio u Petrograd, kamo odasvud iz Rusije, kao što se zna, téži naša vatrena mladež, — da služi, blista, dodvorava se, ili da naprsto zahvati bar po površini bezbojnoga, ledenoga, varljivoga društvenoga obrazovanja. Ali častoljubivu je težnju Andreja Ivanoviča poklopio odmah od prvoga početka stric njegov, pravi državni savjetnik, Onufrij Ivanovič. Izjavio on da je glavna stvar lijep rukopis, a ništa drugo, i bez toga nećeš dospjeti ni med ministre, ni med državnike. Uz veliku muku i uz pomoć stričevih protekcija stupio on napokon u službu u nekom odjelu. Kad su ga uveli u veličanstvenu, svjetlu dvoranu, s parketima i lakiranim pisaćim stolovima, koja je nalikovala kao da tu zasjedaju prvi velikaši u državi, koji raspravljaju o sudbini cijele države, i ugleđao čete krasne gospode što su nakrivila glave, te pišu i škripe perima, pa kad su njega samoga posadili za stol i dali mu, da prepiše neki spis, kao naročito nešto neznatna sadržaja, (bilo je dopisivanje zbog tri rublja, koje je trajalo pol godine,) — neobično je čudno čuvstvo obuzelo neiskusnoga mladića: gospoda što sjede oko njega učinila mu se da su nalik na učenike! Da bude konačna sličnost, neki su od njih čitali glup preveden roman, a turili ga med velike listove u posao, što razbiraju kao da se bave samim poslom, pa sve se trzali kad god se javi starješina. Sve mu se učinilo čudnim, pređašnji mu se poslovi učinili važnijima od sadašnjih, priprema za službu boljom od same službe! Požali za školom. I odjednom, kao živ, iskrnsuo pred njim Aleksandr Petrovič — i zamalo da on nije zaplakao. Soba se zavrtjela, činovnici se i stolovi smiješali i jedva se on obranio od časovite nesvjestice. »Ne,« pomisli u sebi, kad se je prenuo: »latit će se posla, ma kako se sitim činio u prvi mah!« Suspregao dušu i srce, te odlučio služiti kao i drugi.

Gdje nema naslada? Žive one i u Petrogradu, unatoč oporomu, mrkomu liku njegovu. Pucketu po ulicama ljuta mrzavica od trideset stupanja; zavriskuje sjeverni izmet, vještica vijavica, zametava pločnike, zasljepljuje oči, zaprašuje ovratnike na bundama, brkove ljudima i njuške dlakavim životinjama, ali i kroz snježne pahuljice što lete unakrst svjetli se prozorčić negdje gore i u četvrtom katu: u udobnoj sobici, uz skromne stearinske svjećice, uz bruhanje samovara vodi se razgovor koji zagrijava i srce i dušu, čita se svjetla stranica zanosnoga ruskoga pjesnika, kojima je Bog obdario svoju Rusiju, i tako uzvišeno žarko trepeće mladiću mlado srce, kako to ne biva ni pod južnim nebom.

Brzo se Tjentjetnjikov nàvikao na službu, samo mu ona nije postala glavnim poslom i svrhom, kako je bio mislio ispočetka, nego nečim sporednim. Ona mu je služila za rasporеđivanje vremena, jer ga je primorala da više cijeni one časove što su mu preostali. Stric, pravi državni savjetnik, stao već misliti da će sinovac skrenuti na dobro, ali sinovac od jednom sve iskvario. Med prijateljima Andreja Ivanovića, kojih je u njega dosta bilo, desila se dva čovjeka od onih što se zovu: ogorčeni ljudi. Bili su to onakvi bespokojni, čudni karakteri, što ne mogu ravnodušno podnijeti ne samo nepravice, nego i sve ono što se njihovim očima čini da je nepravica. U osnovi dobri, ali neuredni u svojim djelima, iziskujući obzir prema sebi, a u isti mah puni nesnošljivosti prema drugima, jako su ga se dojmili i vatreñom besjedom i načinom plemenita negodovanja na društvo. Uzbudili u njemu živce i duh razdražljivosti, primorali ga da primjećuje sve one sitnice na koje prije nije ni mislio paziti. Fjodor Fjodorovič Ljenjicin, starješina jednoga od onih odjela smještenih u sjajnim dvoranama, odjednom mu onemilio. Stao pronalaziti u njemu svu silu nedostataka. Učinilo mu se da se Ljenjicin u razgovoru s višima sav prevraća u bljutav šećer, a u ocat kad se njemu obraća niži; činilo mu se da on, poput sviju sitničavih ljudi, prekorava one koji mu o blagdanu ne dolaze čestitati; osvećuje se onima čija se imena ne nalaze kod vratara na listini; i poradi toga je osjetio nervozno oduravanje od njega. Neki ga je zli duh gonio, da učini Fjodoru Fjodoroviču kakvu neprijatnost. Navaljivao je na to s nekim osobitim uživanjem i uspio je. Jednom se on tako ljuto zakvačio s njim, da mu je izjavila viša vlast ili neka zamoli za oproštenje, ili neka istupi iz službe. On istupi iz službe. Stric, pravi državni savjetnik, dođe k njemu zaplašen i uze ga zaklinjati. — Za Boga miloga, molim te, Andrej Ivanovič, šta ti to radiš? Ostavlјati tako povoljno započetu karijeru jedino poradi toga jer ti se je desio starješina koji ti nije po volji! Molim te, šta ti to, šta ti to radiš? Ta kad bi se na to pazilo, onda ne bi nitko ostao u službi. Opameti se, odbacici bahatost, samoljublje, otiđi i obavijesti se s njim!

— Nije o tom, striče, — reče sinovac. — Nije meni teško zamoliti njega za oproštenje. Ja sam kriv: on je starješina, te nisam smio ovako govoriti s njime. Ali evo o čemu se radi. U mene je druga služba: tri stotine kmetova, imanje u neredu, a upravitelj je glupan. Državi nije velik gubitak ako mjene sjedne u pisarnicu drugi prepisivati spise, ali velik joj je gubitak ako tri stotine ljudi ne budu platile porez. Ja sam, — šta mislite? — vlastelin, koji ... služba ... Ako se ja postaram očuvati, zakriliti i bolju sudbinu pribaviti ljudima što su mi povjereni, te državi prikažem tri stotine najvaljanijih, trijeznih, radnih podanika, — po čemu će moja služba biti gora od službe kakvoga starještine odjela Ljenjicina?

Pravi državni savjetnik zine od čuda. Ovakvoj se bujici riječi nije nadao. Razmisli malko, a onda započne ovako:

— No opet... no kako ipak... kako bi se zakopao na selu? Kakvo društvo može biti među...? Ovdje će ti se ipak na ulici namjeriti u susret general, knez. Proći ćeš i sâm kraj kakvoga ... onaj ... no, i plinska rasvjeta, industrijalna Evropa; a ondje, na što se god namjeriš, sve je ili seljak ili žena. Čemu tako, čemu da sebe osudiš na prostaštvvo za sav život svoj?

Ali uvjerljivo dokazivanje stričevu nije se dojmilo sinovca. Selo mu se stalo prikazivati nekim udobnim skloništem, okreponom mislima i snovima, jedinim poprištem za koristan rad. Dokopao se on već i najnovijih knjiga o gospodarstvu. Riječju, — dvije nedjelje dana iza toga razgovora bio je već u onom kraju gdje mu je proteklo djetinjstvo, blizu onoga krasnoga zakutka kojega nije mogao nijedan gost i pohodnik da se nauživa. Novo čuvstvo zatreptalo u njemu. U duši mu se stali buditi nekadašnji dojmovi, koji mu odavno nisu izbijali. Mnoga je mjesta bio već sasvim pozaboravljao, te je radoznalo, kao novajlja, promatrao krasne vidike. I odjednom mu, tko bi znao zašto, zakucalo srce. A kad mu se

je put uzvio tijesnom gudurom u čestu goleme šumske guštare, te on ugledao gore, dolje, nad sobom i pod sobom, tristogodišnje hrastove, što ih jedva tri čovjeka mogu obuhvatiti, naizmjence s jelom, brijestom i jagnjedom, i kad mu na pitanje: »čija je to šuma?« odgovoriše: »Tjentjetnjikovljeva«; kad se je put iskopao iz šume, uzvio se livadama, kraj jasikovih gajeva, mladih i starih iva i vrba, na dogledu visovâ što su se pružili u daljinu, te dvama mostovima preletio na raznim mjestima jednu te istu rijeku, ostavljajući ju sad desno, sad lijevo od sebe, i kad mu na pitanje: »čije su to livade i luke?« odgovoriše: »Tjentjetnjikovljeve«; kad se je onda put popeo na brdo i udario visokim ravnjakom, — s jedne strane kraj nepožetoga žita, pšenice, raži i ječma, a s druge strane kraj sviju mjesta što ih je prošao i odjednom mu se prikazala u bližoj udaljenosti, i kad je put, sve se mračevi, stao ulaziti i onda ušao pod sjenu širokoga granatoga drveća, razasutoga po zelenom sagu sve do samoga sela, i zatitrale izrezuckane seljačke kuće i crveni krovovi vlasteoskih zidanica, i zablistali zlatni vršci crkveni, kad mu je žarko zakucalo srce i znalo bez pitanja kamo je stiglo: čuvstva, što su se neprestano gomilala, istrgla se najzad u gromovitim riječima: »No, zar ja nisam dosad bio glupan? Sudbina mi dosudila, da budem gospodar zemaljskoga raja, a ja zasužnji sebe da drljam mrtve papire. Naobrazio sam se, prosvijetlio se, stekao znanja što je potrebno da se med područnicima raširi dobro, da se digne boljak cijelogra kraja, da izvršim raznolike dužnosti vlastelina, koji je u isti mah i sudac, i naređivač, i čuvar reda, pa to sam mjesto povjerio neznalici upravitelju, a sâm volim skrovito od svijeta svršavati poslove med ljudima kojih nisam nikada ni očima vidio, kojima ne znam ni karakter ni svojstva, — volim od istinskoga upravljanja pismeno, fantastično upravljanje pokrajinama dalekima tisuće vrsta, gdje nije nikada bila nogu moja i gdje ja mogu jedino počiniti svu silu nesklapnosti i gluposti!«

A međutim ga je očekivao drugi prizor. Seljaci doznali za dolazak gospodarova i skupili se pred stubama. Okružile ga pokrivače, okruge, povezače, zubuni i slikovito široke braće krasnoga žiteljstva. Kad su zaorile riječi: »Hranitelju naš! Sjetio si se...« te nehotice zaplakali starci i babe, koji su mu se sjećali i djeda i pradjeda, nije ni on mogao suzdržati suze. I mislio je u sebi: »Kolika ljubav! I zašto? — Zato, jer ih nikada nisam ni vidio, nikada se nisam zanimalo za njih!« I on se zavjetova da će s njima dijeliti muke i poslove.

I uzeo on gospodariti, upravljati. Umanjio tlaku, otkinuo od radnih dana na vlastelinstvu i dometnuo vremena seljaku. Glupana upravitelja otjerao. Započeo sâm pronicati u sve, javljati se po poljima, na gumnima, u sušnicama, u mlinovima, na pristaništu, kod tovarenja i spuštanja barki i brodica, tako da se lijencine stadoše već i češati. Ali to ne potraja dugo. Domišljat je seljak: razabrao on brzo da je gospodar doduše žustar i voljan je da se prihvati za mnogi posao, ali kako bi se, na koji način prihvatio, to on ne zna smisliti, a govori knjiški i ne možeš to utuviti.

Nastalo tako da gospodar i seljak, nije da se nisu nikako razumjeli, nego se naprsto nisu sljubili, nisu se složili pjevati istu pjesmu.

Tjentjetnjikov stade primjećivati da na vlasteoskoj zemlji sve nekako uspijeva lošije nego na seljačkoj. Sijalo se ranije, nicalo kasnije, a radili su, čini se, dobro. On je sâm bio nazoran i naložio dapače da im za usrdni rad dadu po čašu drvenjaču votke. U seljákâ je već odavno klasala raž, osipala se zob, busalo se proso, a njegovo žito tek stalo vlatati, tek izbio klas. Riječju, stao primjećivati gospodar da seljak naprsto vara, unatoč svim olakšicama. Pokuša ih prekoriti, ali je samo dobio odgovor: »Kako se mi ne bi, gospodaru, brinuli za vlasteosku, to jest, korist! I sami ste izvoljeli vidjeti, kako smo se starali kad smo oralici i sijali, — naredili ste da nam se dade po drvenjača votke.« Šta bi im na to uzvratio?

— A zašto je sada jadno izniklo? — ispituje gospodar.

— Tko bi ga znao! Zaciјelo je podgrizao crv. A i ljeto evo kakvo je: nikako nema kiše. Ali gospodar je vidio da seljacima ne podgrizava crv, a i kiša pada nekako čudnovato, na preskok: seljaku po volji, a na vlasteosku njivu ni da bi kanula kap. Još mu se je teže bilo složiti sa ženama. Vazda su se izmaljale iz posla i tužile se na tešku tlaku. Za čudo! Sasvim je dokinuo svako davanje platna, jagodâ, gljiva i oraha, na polovicu im smanjio druge poslove, misleći da će žene upotrijebiti to vrijeme na domaće gospodarstvo, sašti muževima rubenine, odjenuti ih, proširiti vrtove. Ali toga nije bilo! Besposlica, tučnjava, brbljarije i svakakve svađe uobičajile se med krasnim spolom, tako da su mu neprestano dolazili muževi i govorili: »Gospodaru, umiri vrata ženu! Kao da je đavao neki, — nema od nje života!«

Htjede on da sjekne snagom i da se lati strogosti; ali kako da bude strog? Žena dolazi vazda ovakva, vrišti, tako je nemoćna, bolesna, takve je jadne i gadne dronjke natrpala na sebe! Bog bi je i znao otkud ih je pokupila. »Nosi se, samo mi se nosi s očiju! Idi s milim Bogom!« govorio joj je bijedni Tjentjetnjikov, a odmah za tim video kako se je bolesnica, tek što je izašla na vrata, ščepala sa susjedom zbog neke repe i tako ju svojski mlatila kako to ne bi pogodio ni zdrav zdravcat seljak.

Zamisli on da im pokuša osnovati kakvu školu, ali iz toga nastade takva besmislica, da je objesio nos: bolje da nije niti zamišljao. U sudskim i istražnim poslovima pokazalo se je isto tako da nisu ni za što sve one pravničke finoće na koje su ga naveli profesori filozofi. I ova strana laže, i ona laže, i vrag ih razaznavao! I video je da je prosto poznavanje čovjeka potrebnije od pravničkih finoća i filozofskih knjiga; i video je da u njemu nečega nedostaje, ali čega, — Bog bi znao. I desila se zgoda, koja se tako često dešava: niti je seljak upoznao gospodara, niti gospodar seljaka; ološao i seljak, ološao i gospodar. Sve je to prilično ohladilo i vlastelinu revnost. Kod poslova je pribivao sada već bez interesa. Kose tiho šumê u otkosima, plastovi se sadijevaju, kamare se gomilaju, — a njegove oči gledaju dalje; kad se pak radi u daljini, oči su mu tražile ono što je bliže, ili gledale u stranu na koji zakret na rijeci, gdje po obali hoda martin⁸⁰ crvena kljuna i crvenih nogu, ptica, razumije se, a ne čovjek. Gledao je radoznalim očima kako je galeb ulovio uz obalu ribu, pa ju drži poprijeko u kljunu, kao da premišlja bi li ju progutao ili ne bi, i u isti mah motri pozorno niz rijeku, gdje se u daljini bijeli drugi galeb, koji još nije uhvatio ribu, nego pozorno motri galeba što je već uhvatio ribu. Ili bi sasvim stisnuo oči, digao glavu u nebesko prostranstvo i prepuštao njuhu da upija poljski miris, a sluhu da se divi glasovima zračnoga pjevačkoga žiteljstva, kad se ono odasvud, s nebesa i sa zemlje, združuje u jedan složni zbor, te ne smeta jedan drugomu. U raži pućpuriče prepelica, u travi cvrči prdavac, iznad njega prelijeću konopljarke, žamore i cvrkuću, krešti šljuka što uzlijeće u zrak, čurliče ševa, a kao glas iz truba ori grajanje ždralovâ, što se visoko pod nebesima jate u trokutima. Sve se uokolo prevratilo u glasove i odaziva se... Stvoritelju! Kako je još krasan tvoj svijet u zabiti, na selu, daleko od podlih cesta i gradova! Ali i to mu stalo dozlogrdjivati. Naskoro on sasvim prestao zalaziti u polja, zasjeo u sobama, pa nije više htio primati ni upravitelja s izvještajima.

Prije mu je od susjedâ znao zalaziti umirovljeni husarski poručnik, naskroz ispušen pušač na lulu, ili nedoučeni student oštra pravca, koji je nakupio mudrost iz suvremenih brošura i novina. Ali i to mu stade dogrđivati. Njihovi mu se razgovori stali činiti nekako površnima, evropski otvoreno općenje s tapšanjem po koljenu, pa i puzavost i neusiljenost — stadoše mu se činiti već suviše iskrenima i otvorenima. Odluči raskrstiti sa svima i to je izveo prilično oštros. Kad je naime najpriyatniji u svim plitkim razgovorima o svem,

⁸⁰ Galeb se zove u ruskom martin.

predstavnik pukovnikâ-branderâ, kojih sada već nestaje, a ujedno prethodnik novih misli što nastaju, Varvar Nikolajević Višnjepokromov, došao k njemu da se do mile volje narazgovara, pa da se dotakne i politike, i filozofije, i literature, i morala, štoviše, i finansijskoga stanja u Engleskoj, — poslao on neka reknu da nije doma, a u isti se mah neoprezno pokazao na prozoru. Gost i domaćin se skobili pogledima. Jedan, dabome, promrmljao kroz zube: »skot«, a drugi mu u zlovolji dobacio nešto kao svinju. Tim se je završilo njihovo općenje. Odonda mu nije nitko zalazio.

Bio je tomu rad, te se je odao premišljavanju o velikom djelu o Rusiji. Kako je premišljao o tom, čitatelj je već vidio. Udesio on neobičan, neuredan red. Ali ne može se ipak reći da nije bilo časova kada se je kao nekako budio iza sna. Kad bi mu pošta dovezla novine i smotre, te on u štampi naišao na poznato ime nekadašnjega druga koji je već uznapredovao na vidnom poprištu državne službe ili prema silama doprinosi danak naukama i sveopćoj stvari, podilazila mu je srce tajna, tiha sjeta i nehotice izbijalo nemilo, nijemo, žalosno jadanje na vlastiti nerad. Onda mu se je mrskim i gadnim činio život. S neobičnom bi snagom uskršavalо pred njim minulo školsko vrijeme i kao živ bi iskršavao od jednom Aleksandr Petrovič ... Curkom bi mu curile suze iz očiju...

Šta je značilo to ridanje? Je li njime bolna duša otkrivala tužnu tajnu svoje bolesti, — što nije uspio da se obrazuje i da ojača visoki duševni čovjek što se je već započinjao stvarati u njemu; — što se nije iz maloće okušao u borbi s nedaćama, te nije dostigao ono visoko stanje gdje prepreke i smetnje uzvišuju i jačaju čovjeka; što se je rastalio kao razgrijana ruda, te mu se nije do kraja očeličila bogata zaliba velikih čuvstava; što mu je prerano umro divni učitelj i što na svem svijetu nema sada nikoga tko bi bio moćan da mu okrijepi sile, uzljuljane vječnim kolebanjem, i nemoćnu volju, lišenu elastičnosti, tko bi mu doviknuo duši riječ što budi i bodri: *n a p r i j e d*, a za kojom žđa Rus svuda, svakoga stanja, sviju staleža, zvanja i zanimanja?

Gdje je taj koji bi rođenim jezikom ruske duše naše umio da nam rekne tu svemoćnu riječ: *n a p r i j e d?*, koji bi znao sve sile i svojstva i svu dubinu naše prirode, te bi nas jednim čarobnjačkim zamahom mogao svratiti na visoki život? Kakvim bi mu suzama, kakvom ljubavlju platio zahvalni Rus! Ali vijeci prolaze za vijecima, sramotnom se lijenosću i bezumnim radom nezreloga mladića obuzima ... i nema od Boga čovjeka koji bi ju znao izreći!

Jedna ga je zgoda skoro razbudila, stvorila skoro prevrat u njegovu karakteru: desilo se nešto nalik na ljubav. Ali i tu se završilo ničim. U susjedstvu, desetak vrsta od njegova sela, živio je general, koji se nije, kako smo već vidjeli, jako prijazno izražavao o Tjentjetnjikovu. General je živio generalski, bio gostoljubiv, volio da mu dolaze susjedi i iskazuju štovanje, sâm nije uzvraćao posjete, govorio hrapavim glasom, čitao knjige i imao kćer, neobično, čudno biće. Bila je živa kao život.

Ime joj bješe Ulinjka. Odgojena je nekako čudno. Učila ju je guvernanta, Engleskinja, koja nije znala ni riječi ruski. Mater je izgubila još u djetinjstvu. Otac nije imao vremena. Uostalom, on je ludo volio kćer, te bi ju samo razmazio. Kao u djeteta koje je odraslo na slobodi, sve je u nje bilo svojevoljno. Da tko vidi kako joj nagli gnjev skuplja odjednom ljute bore na krasnom čelu i kako se ona žestoko prepire s ocem, pomislio bi da je to najhirovitiće stvorenje. Ali gnjev joj je znao planuti samo onda kad bi dočula za kakvu nepravnicu ili za kakav loš postupak s kim bilo da bilo. A nikada se nije prepirala zbog sebe i nije pravdala sebe. Gnjeva bi joj za čas nestajalo, ako bi u nesreći ugledala onoga na koga se je ljutila. Čim bi ju tko zamolio da mu udijeli, voljna bi mu bila dobaciti svu svoju novčarku, sa svim što je u njoj, ne upuštajući se ni u kakvo rasuđivanje i račun. Bilo je u njoj nešto poletno. Kad je govorila, činilo se je da sve u nje leti za mišlju, — izražaj lica, izra-

žaj razgovora, kretnja ruku; i sami nabori na odjeći kao da su letjeli na tu stranu, te se je činilo da će ona sama ovoga trena odletjeti za svojim vlastitim riječima. Ništa u nje nije bilo pritajeno. Ni pred kim se ne bi pobjojala otkriti svoje misli i nikakva ju sila ne bi mogla prisiliti da šuti kad joj se hoće govoriti. Zamamnim, osobitim hodom, kakav je samo u nje bio, stupala je tako neustrašivo i slobodno da su joj svi i nehotice silazili s puta. Loš se je čovjek pred njom nekako meo i nijemio; najneusiljeniji i najgovorljiviji nije znao govoriti s njom, nego se je bunio, a plahi je razvodio s njom razgovor, kako nije još nikada ni s kim u životu, i od prvih mu se je časaka u razgovoru činilo da je nju već negdje i nekada znao, kao da je te iste crte vidio već negdje, i da je to bilo za nekoga pradavnoga djetinjstva, u nekoj rođenoj kući, u veselu večer, uz radosnu igru dječje rulje: i dugo mu je nakon toga mrsko bilo razborito doba čovjekovo.

Sasvim se je ovako dogodilo njoj i Tjentjetnjikovu. Neobjašnjivo mu novo čuvstvo ušlo u dušu. Dosadni mu se život na časak razasao.

General je primao Tjentjetnjikova isprva prilično dobro i prijazno, ali se združiti nisu mogli. Razgovori su im se svršavali prepirkom i nekim neugodnim čuvstvom na obadvjema stranama, jer general nije volio da mu se protive i da mu uzvraćaju, a opet i Tjentjetnjikov je bio osjetljiv čovjek. Razumije se da se je zbog kćeri mnogo oprištalo ocu, te se je mir održavao, dok ne dođoše generalu u goste rođakinje: grofica Bordirjova i kneginjica Juzjakina, preostale dvorske dame pređašnjega dvora, koje su ipak sve dosad očuvale neke sveze, te je zbog toga general malko plazio pred njima. Čim one stigoše, učinilo se Tjentjetnjikovu da je general hladniji prema njemu, ne primjećuje ga, ili opći s njim kao s nijemim stvorenjem; govoru mu nekako prezirno: *n a j l j u b e z n i j i , s l u š a j , b r a j k o , pa i : t i .* To ga je napoljetku uzbunilo. Ali je ipak stegnuo srce, stisnuo zube, te sabrana duha rekao uljudnim glasom, premda su mu na licu izbile pjege i sve u njemu kipjelo: »Hvala vam, generale, za dobrotu. Riječju *t i* pozivate vi mene na prisno prijateljstvo, te i mene silite da vas *t i č e m .* Ali razlika u godinama prijeći takav familijaran saobraćaj med nama.« General se smeо. Uzeo birati riječi i misli te govoriti, premda nekako bez sveze, da riječ *t i* nije rekao u tom smislu i da starac smije gdjekad reći mladiću *t i .* (O svojem rangu nije spomenuo ni riječi.)

Razumije se da im se je od toga časa prekinulo poznanstvo i ljubav se završila u samom početku. Ugasilo se svijetlo što je na časak bilo sinulo pred njim, i još se gore smračio mrak, što je nastao iza njega. Sve se navrnulo na ono živovanje, što je čitatelj video na početku ove glave, — na ležanje i besposlicu. U kući zavladala odurnost i nered. Četka, kojom se čisti pod, stajala je po cio dan nasred sobe, zajedno sa smećem. Hlače dopadale čak u gostinsku sobu. Na gizdavom stolu pred divanom ležale zaprljane poramenice, kao ponuda gostu, i život mu postao tako ništavim i sanljivim, da ga nije samo prestala štovati kućna čeljad, nego ga skoro stale kljucati domaće kokoške. Laćao bi se pera i po cijele sate crtao na papiru vile, kućice, kućerke, taljige, trojke. Ali gdjekada bi, zaboravivši na sve, pero crtalo i samo, bez znanja gospodarova, malu glavicu, finih crta, brza, pronicava pogleda, uzdignuta pramena kose, te je na čudo svoje video gospodar kako iskršava portret one kojoj ne bi ni jedan umjetnik slikar znao naslikati portret. I još bi se gore rastuživao, a kako je bio uvjeren da na zemlji nema sreće, još bi se jače iza toga ozlovljavao i nijemio.

Takvo je bilo duševno stanje Andreja Ivanoviča Tjentjetnjikova. U onaj mah, kad je po običaju sjeo k prozoru da po navadi zuri, na čudo svoje nije čuo ni Grigorija, ni Perfiljevnu, nego naprotiv nastalo u dvorištu neko kretanje i neki metež. Kuharčić i podopera potrcali otvoriti dvorišna vrata. Na vratima se javili konji, baš onakvi kakve modeluju ili rišu na trijumfalnim vratima: gubica na desno, gubica na lijevo, gubica u sredini. Iznad

njih, na sjedištu – kočijaš i lakaj, u prostranu kaputu, opasan džepnim rupcem. Za njima gospodar, s kapom, u kabanici, omotan rupcem duginih boja. Kad je kočija zakrenula pred stubama, razabra se da nije ništa ino, nego laka brička na perima. Gospodin, neobično pristale spoljašnjosti, skoči na stube hitro i vješto, skoro kao vojnik.

Andrej se Ivanović prepade: učinilo mu se da je vladin činovnik. Mora se spomenuti da se je u mladosti bio upleo u jedan nerazborit posao. Dva filozofa husara, koji su se načitali svakavih brošura, i estetik koji nije svršio nauke, i kartaš koji je sve prokartao, zasnovali neko filantropsko društvo, pod vrhovnom upravom nekoga staroga sljepara i slobodnoga zidara, isto tako kartaša, ali krasnorječiva čovjeka. Društvo je bilo osnovano s opširnom svrhom, — da pribavi stalnu sreću svemu čovječanstvu, od obala Temze do Kamčatke. Silni su novci bili potrebni; od velikodušnih su se članova skupljali nevjerojatni prinosi. Kamo je sve to otišlo, — znao je jedini vrhovni upravitelj. U to su ga društvo uvukla dva prijatelja, koji su pripadali klasi ogorčenih ljudi, dobri ljudi, samo su se od čestih zdravica znanosti, prosvjeti i budućih usluga čovječanstvu prevratili u formalne pijance. Tjentjetnjikov se nabrzo snašao i istupio iz toga kruga. Ali društvo se već zaplelo u neke druge poslove, koji i nikako ne pristaju plemiču, tako da je kasnije bilo posla i s redarstvom... Nije zato čudo da Tjentjetnjikov i onda kad je istupio i prekinuo svaku vezu s njima, ipak nije bio spokojan: nije mu bilo sasvim zgodno pri savjesti. I sada on nije bez straha gledao u vrata što se otvaraju.

Ali strah ga je minuo odmah, čim mu se je gost poklonio s neobičnom vještinom, održavajući smjeran položaj glave, malko nagnute, te mu kratkim, no odlučnim riječima razjasnio da već odavno putuje po Rusiji, potican i potrebama i radoznalošću; da naša država obiluje znatnim stvarima, sve ako se i ne govori o obilju privrede i raznoličnosti zemlje; da se je zanio slikovitim položajem njegova sela; da se unatoč tomu položaju ne bi ipak usudio da ga uznemiruje neumjesnim dolaskom svojim kad se ne bi bilo dogodilo, zbog proljetnih poplava i loših putova, da mu se je iznenada slomila kočija, pa joj treba ruka pomoćnica kovačka i majstorska; da se uza sve to, sve da mu se i ništa nije desilo brički, ipak ne bi mogao odreći užitka da mu osobno iskaže svoje štovanje.

Završio gost besedu, sa zamarnom prijatnošću strugnuo nogom, obuvenom u gizdelinsku plitku cipelu od mekane kože, skopčanu dugmetima od sedefa, pa unatoč gojnomu tijelu odskočio odmah malko unatrag, lako kao lopta.

Andrej se Ivanović umirio i izveo da je to zacijelo kakav radoznao učenjak profesor, koji putuje po Rusiji, možda zato da skuplja kakve biljke ili možda iskopine. Izjaví odmah da mu je voljan pomoći u svemu; ponudi mu svoje majstore, kolare i kovače; zamoli ga neka se udesi kao u svojoj vlastitoj kući; posadi ga u veliki voltairski naslonjač i spremi se slušati njegovo pričanje o prirodnim naukama.

Ali gost se više dotaknuo događajâ nutarnjega svijeta. Usporedio život svoj s brodom nasred mora, što ga odasvud vitlaju vjerolomni vjetrovi; spomenuo da je morao mijenjati mnoge službe, da je mnogo pretrpio za pravicu, da mu je i život bio često u opasnosti od neprijateljâ, i mnogo je još napripovijedao što je kazivalo da je on prije praktičan čovjek. Kad je pak završio govor, useknuo se u bijeli batistov rubac tako gromko kako Andrej Ivanović nije još ni čuo. Događa se kadšto u orkestru takva previjana truba, pa kad se oglasi, čini ti se da nije prasnulo u orkestru, nego u tvojem vlastitom uhu. Baš takav se je zvuk razlegao po razbuđenim sobama dremljive kuće i odmah za njim zamirisao miris kolonjske vodice što se je nevidljivo razastro kad je vješto otresen batistov rubac.

Čitatelj se je možda dosjetio već da gost nije nitko drugi nego naš poštovani Pavel Ivanovič Čičikov, kojega smo davno ostavili. Malo je ostario: vidi mu se, nije mu to vrijeme prošlo bez bura i briga. Činilo se kao da se i sâm frak na njemu postarao, i brička, i koči-

jaš, i sluga, i konji, i orma, kao da se istrcali i istrošili. Činilo se kao da mu niti financije nisu u takvom stanju da zaviđaš. Ali izražaj lica, pristalost, vladanje ostalo je isto. Dapače, kao da je još i ugodnijim postao u ponašanju i općenju, te još vještije podvlačio nogu pod nogu, kad sjeda na naslonjač. Još mu je više bilo mekoće u izgovaranju besjede, oprezne umjerenosti u riječima i izrazima, više vještine u vladanju i više takta u svemu. Bjejlji su i čišći od snijega bili na njemu ovratnik i naprsnik, pa iako je stigao s puta, nije mu na fraku bilo ni praške, — možeš ga odmah pozvati za imendan na objed. Obrazi i brada bili su mu tako obrijani da jedino slijepac ne bi uživao u njihovoj ugodnoj punoći i okruglosti.

U kući nastade odmah preokret. Krilo, što je dosad bilo slijepo, zatvorenih kapaka, odjednom progledalo i obasjalo se. Sve se stalo razmještati po sobama što se osvijetlile, i nabrzo steklo ovakav vid: soba što mu je određena za spavanje primila u sebe stvari potrebne za noćnu toillettu; soba određena za kabinet ... ali prije svega treba znati da su u toj sobi bila tri stola: jedan pisači — pred divanom, drugi kartaški — med prozorima, pred ogledalom, treći ugaoni — u uglu, med vratima u spavaću sobu i vratima u nenašanjenu dvoranu s invalidnim namještajem, u koju nije godinu dana nitko zalazio, a sada služi za predsoblje. Na taj je ugaoni stol smještena odjeća, povađena iz kovčega, to jest: hlače uz frak, nove hlače, sivkaste hlače, dva prsluka od baršuna i dva od atlasa i kaput. Sve se je to zgomilalo u piramidicu i odozgor pokrilo svilenim nosnim rupcем. U drugom se uglu, med vratima i prozorom poredale cipele koje nisu sasvim nove, druge nove novcate, lakirane plitke cipele i spavaće. I one se stidljivo zastrle sviljenim nosnim rupcем, — kao da ih uopće i nema. Na pisaćem se stolu odmah u lijepu redu porazmještali: škatulja, sudić s kolonjskom vodicom, kalendar i neka dva romana, od obadva drugi svesci. Čisto se rublje smjestilo u ormaru koji je već bio u sobi, a rublje što je za pralju svezano je u zavežljaj i turnuto pod krevet. Sablja, što je putovala da lopovima ulije strah, smjestila se također u spavaćoj sobi i objesila se na čavao blizu kreveta. Sve je poprimilo vid neobične čistoće i urednosti. Nigdje ni papirića, ni perca, ni praške. I sâm se zrak nekako oplemenio: u njemu se ustalio ugodni zadah zdrava, svježa muškarca, koji ne nosi rubeninu predugo, te odlazi u kupku i nedjeljom se tare mokrom spužvom. U prednjoj se dvorani neko vrijeme pokušavao ustaliti vonj sluge Petruške, ali Petruška je nabrzo premješten u kuhinju, kako i treba.

Prvih se je dana Andrej Ivanovič bojao za svoju nezavisnost, da ga gost ne bi kakogod sputao, ograničio ga kakvim promjenama u načinu života i da mu ne bi poremetio dnevni red koji je tako zgodno udešen; ali strahovanje mu je bilo suvišno. Naš je Pavel Ivanovič pokazao neobičnu gipku sposobnost da se prilagodi svemu. Odobrio on filozofsku sporost domaćinovu i rekao da ona obriče stogodišnji život. O osamljenosti se izrazio jako sretno, to jest, da ona goji u čovjeku velike misli. Pogledao na biblioteku, iskazao pohvalu knjigama uopće i primijetio da knjige spašavaju čovjeka od besposlice. Izustio je malo riječi, ali važnih. A u postupcima se svojim pokazao još valjanijim. Na vrijeme je dolazio, na vrijeme odlazio; nije domaćinu bio na nepriliku pitanjima kad mu nije do razgovora; s drage je volje šahirao s njim, s drage volje šutio. Dok je jedan ispuštao u kovrčavim oblacima dim iz lule, drugi je, koji ne puši lulu, smisljao posao koji se slaže s tim: vadio na primjer iz džepa srebrnu tabakeru s crnim émailom, učvrstio je u lijevoj ruci izmed dva prsta i brzo ju okretao prstom desne ruke, onako nalik kako se zemaljska sfera okreće oko svoje osi, ili je po njoj bubnjao prstom i pozviždivao. Riječju, — nije smetao domaćinu. »Prvi ja put vidim čovjeka s kojim možeš živjeti«, gororio je sebi Tjentjetnjić: »u nas ima uopće malo te umjetnosti. Med nama ima dosta ljudi, i umnih, i naobrazenih, i dobrih, ali ljudi sa svagda jednakim značajem, ljudi s kojima bi mogao proživjeti

svoj vijek i ne svaditi se, — ja ne znam bi li se kod nas našlo mnogo takvih ljudi. Evo prvočinka čovjeka kojega ja vidim.« Tako se je izjavljivao Tjentjetnjikov o svojem gostu.

Čičikov je pak jako volio što se je na neko vrijeme nastanio kod ovako mirna i krotka domaćina. Dozlogrdio mu ciganski život. Odahnuti, ma i na mjesec dana, u krasnu selu, na dogledu poljâ i proljeća što nastaje, bilo je korisno čak i u hemoroidalnom pogledu.

Teško bi se našao bolji kutić za odmor. Proljeće, dugo zadržavano studenju, granulo od jednom u svoj svojoj krasoti i svuda zatreptao život. Modrili se već prosjeci, po smaragdu prvoga zelenila žutio se maslačak, a ljubičasto-ružičasta sasa krivila nježnu glavicu. Rojevi mušica i hrpe kukaca javile se na močvarama; za njima već pojuri u potjeru vodenici pauk, a za njima se odsvakud skupile u suhi trščak svakojake ptice. I sve se skupljalo da pobliže pogleda jedno drugo. Odjednom se naselila zemlja, probudile se šume, zaorile livade. U selu zaigralo kolo. Razmahalo se veselje. Kakvo je jarko zelenilo! Kakva svježina u zraku! Kakav ptičji cvrkut po vrtovima! Raj, radost i pocikivanje svačije! Orilo i pjevalo selo, kao u svatovima.

Čičikov je mnogo hodao. Svakud mu je širom bilo šetnje i švrljanja. Ili krenuo na šetnju po ravnjaku na uzvisini, na dogledu onih dolina što su se razastrle dolje, a po njima još svuda zaostala od poplave velika jezera, i poput otoka se tamne na njima šume, bez lišća još; ili ulazio u guštare, u šumske gudure, gdje se je zgomilalo... nagusto drveće, opterećeno ptičjim gnijezdima i u njima... grakću gavranovi, lijeću unakrst i zamračuju nebo. Po prošušenoj se je zemlji moglo odlaziti k pristaništu, odakle su odvezivali prve lađe s grahom, ječmom i pšenicom, a voda sa zaglušnom bukom jurila i sunovraćivala se na vodenično kolo u vodenici što je proradila. Odlazio je gledati prve proljetne poslove, motriti kako tek izorana oranica poput crne pruge prolazi kroz zelenilo, a sijač lupka rukom o rešeto što mu visi o prsima, te na pregršti baca sjeme najednako i ne prebacuje ni zrnce ni na ovu ni na onu stranu.

Čičikov je svagdje bivao. Pobesjedio i razgovorio se i s upraviteljem, i sa seljakom, i s vodeničarom. Doznao sve o svemu, i što, i kako, i na kakav se način vodi gospodarstvo, i koliko se žita prodaje, i kolik ujam uzimaju za meljavu s proljeća i s jeseni, i kako se zove svaki seljak, i tko je s kim u srodstvu, i gdje je kupio kravu, i čime hrani svinju, riječju — sve. Doznao i to koliko je pomrlo seljaka; razabrao da nije mnogo. Kao razborit čovjek dokučio je odmah da je u Andreja Ivanovića loše gospodarstvo: svuda propusti, zapuštenost, krađa, mnogo i pisanstva! I mislio je: »Kakav li je skot Tjentjetnjikov! Ovakvo imanje i tako ga zapustio! Mogao bi imati pedeset tisuća godišnjega dohotka.«

Često mu je na ovakvim šetnjama padala na pamet misao da bi jednom i sâm, — to jest, razumije se, ne sada, nego kasnije, kad se uradi glavni posao i kad budu u rukama sredstva, — da bi i sâm postao mirnim vlasnikom ovakovog imanja. Onda mu se je, razumije se, odmah prikazivala i mlada, jedra ženica bijela lica, iz trgovackoga ili drugoga bogatoga staleža, koja bi znala čak i muziku. Prikazivao mu se i mladi naraštaj, što treba ovjekovječiti porodično ime Čičikovih: nestaško dječak i krasotica kćerka, ili dapače dva maluša, dvije pa i tri djevojčice, neka svi znaju da je on zaista živio i bitisao, a nije zemljom prošao kao kakva sjena ili prividjenje, — da ga ne bude stid niti od domovine. Onda mu se započinjalo prikazivati i to da ne bi bio loš i kakav dodatak činu: državni je savjetnik, na primjer, ugledan i poštovan čin... Šta li za šetnje ne pada na pamet čovjeku, te ga tako često odnosi iz dosadnoga današnjega časa, čupka ga, draži, buni mu uobrazilju i milo mu je čak i onda kad je i sâm uvjeren da se nikada neće zbiti!

I slugama se Pavla Ivanovića svidjelo selo. I oni se uživjeli u selu kao i on. Petruška se jako brzo združio s buffetnim slugom Grigorijem, premda su se obadvjica ispočetka razmetala i nadimala se do zla boga. Petruška zamaglio Grigoriju oči time kako je bivao

po različitim mjestima, a Grigorij njega u jedan mah poklopio Petrogradom, gdje Petruška nije bio. Ovaj se htjede osoviti i poći nabrajati daljinu tih mesta u kojima je bio, ali Grigorij mu spomenuo takvo mjesto kakvo se ni na kakvoj karti ne može naći, i izbrojao mu trideset tisuća i još više vrsta, tako da se je sluga Pavla Ivanoviča sasvim zabezeknuo, zinuo i sva ga kućna čeljad ismijala. Ali stvar se završila med njima prisnim prijateljstvom. Čelavi Pimen, stric sviju seljaka, držao je nakraj sela krčmu koja se je zvala Akuljka. U tom su zavodu bili oni po vas dan. Tamo se oni sprijateljili, ili, kako to narod zove, postali — »krčamski vazdašnjaci«.

Selifana je namamilo nešto drugo. U selu se svaku večer pjevale pjesme, spletalo se i raspletalo proljetno kolo. Stasite su djevojke, od dobre pasmine, kakve se danas teško već nalaze po velikim selima, pa on po nekoliko sati stoji i bulji. Teško je i reći koja je ljepša: sve su bijelih grudi i bijela vrata, oči krupne, zasjenjene, paunski hod i kosa do pojasa. Kad bi se obadvjema rukama uhvatio za bijele ruke i polagano s njima igrao u kolu, ili s drugim momcima u povorci kretao k njima, a i one isto tako povorkom kretale njima u susret, pa se grlate djevojke smješkale i na sav glas pjevale: »pokažite, svatovci, ženika!« i tiho se mračio uokolo kraj, i napjev odjekivao, razlijegao se daleko iza rijeke i vraćao se turoban, — nije on ni sâm znao šta mu je i kako mu je. U snu i na javi, izjutra i u sumraku, sve mu se je prividalo da su mu u obadvjema rukama bijele ruke i da se kreće u kolu. I Čičikovljevim se konjima svidjelo novo prebivalište. I srednjak, i prisjednik, pa i sâm šarac rasudili da boravak kod Tjentjetnjikova nipošto nije dosadan, da je zob izvrsna, a raspored u konjušnicama neobično udoban: svaki ima svoje stajalište, zagrađeno doduše, ali preko pregrade može vidjeti i druge konje, te ako kojega, ma i najdaljega, snađe volja da odjednom zahrže, odmah mu se može odgovoriti isto tako.

Riječju, svi se uživjeli kao kod kuće. Što se pak tiče onoga posla rad kojega je Pavel Ivanovič putovao prostranom Rusijom, to jest — mrtvih duša, u toj je stvari postao jako opreznim i delikatnim, sve da mu se desi posao s pukim glupanima. No Tjentjetnjikov, bilo šta mu drago, čita knjige, filozofira, nastoji razjasniti sebi sve uzroke svemu, — zašto i poradi čega? »Ne, bolje je razmisliti ne može li se s drugoga kraja.« Tako je on mislio. Preklapajući počesto s kućnom čeljadi, doznao je od nje, med inim, da je prije gospodar odlazio često k susjedu generalu, da je u generala gospođica, da je gospodar gospođici, a i gospođica gospodaru ... ali onda se odjednom zbog nečega pobrkali i razišli se. Primjetio je i sâm, da Andrej Ivanovič olovkom i perom sve riše neke glavice, sve jednu nalik na drugu.

Jednom iza objeda, kad je po običaju srebrnu tabakeru okretao prstom oko osi, reče on ovako: — Vama sve nedostaje jedno, Andrej Ivanovič.

— Šta? — zapita onaj, ispuštajući kovrčav dim.

— Drugarica u životu, — reče Čičikov.

Andrej Ivanovič ne reče ništa. Time se i završi razgovor.

Čičikov se nije smeо, nego odabrao drugo vrijeme, već pred večerom, pa će, razgovaraјući o koječem, reći odjednom: — A zbilja, Andrej Ivanovič, ne bi bilo s gorega da se vi oženite.

Tjentjetnjikov ne odvrati ni riječcu, kao da mu je neugodan i razgovor o tom.

Čičikov se nije smeо. Po treći put odabra on vrijeme već iza večere i reče: — A ipak, kakkogod prevrtao vaše prilike, vidim da vam se je potrebno ženiti: zapast ćete u hipohondriju.

Ili su Čičikovljeve riječi bile sada tako uvjerljive, ili je on toga dana osobito bio raspoložen za iskrenost, — samo on uzdahnuo, pustio u vis dim iz lule i rekao: — Za sve se tre-

ba roditi sretnikom, Pavel Ivanovič, — te mu ispričao sve kako je bilo, svu historiju poznanstva s generalom i raskida s njim.

Kad je Čičikov dočuo svu stvar od riječi do riječi i video da je zbog jedne riječi nastala ta zgoda, prepade se. Časkom upiljio pogled Tjentjetnjikovu u oči, ne znajući šta bi sudio o njemu: je li puki glupan, ili samo luckast, i napokon —

— Molim vas, Andrej Ivanovič, — reče i uhvati ga za obadvije ruke: — ta kakva je to uvreda? Šta li je uvredljivo u riječi t i?

— U samoj riječi nije ništa uvredljivo, — reći će Tjentjetnjikov: — ali je uvreda u smislu te riječi, u glasu kojim je izrečena! T i! — to znači: »Pamti da si nikogović; ja tebe primam samo zato jer nemam nikoga boljega; a čim je došla neka kneginjica Juzjakina, — znaj svoje mjesto, stoj kod praga!« Evo šta to znači. — Dok je mirni i krotki Andrej Ivanovič govorio to, zasjale mu oči; u glasu mu se razabrala razdraženost uvrijeđenoga čuvstva.

— Pa sve da je i u tom smislu, šta onda? — reče Čičikov.

— Kako! Vi bi zar, da mu ja i dalje odlazim nakon ovakvoga postupka?

— Pa kakav je to postupak? To i nije postupak, — reče Čičikov hladnokrvno.

— Kako da nije postupak? — zapila Tjentjetnjikov začuđen.

— To je generalska navada, a nije postupak: oni svima govore t i. Uostalom, zašto se to i ne bi dopuštalo zaslužnu, uglednu čovjeku?...

— To je druga stvar, — reče Tjentjetnjikov. — Da je on starac, siromah, da nije bahat, da nije general, ja bih mu dopustio da me tiče i primio bih to dapače s poštovanjem.

— Sasvim je lud, — pomisli u sebi Čičikov: — odrpancu će dopustiti, a generalu neće dopustiti!... — Dobro! — reče on na glas: — recimo da vas je uvrijedio, ali vi ste mu se odužili: on vama, a vi njemu. Prepirati se, ostavljajući osobnu, svoju stvar, to je, oprostite... Kad se je već odabrala svrha, treba navaliti naprečac. Tko bi mario za to što čovjek sikće. Čovjek sikće svagda. Ta na svem svijetu nećete vi sada naći čovjeka koji ne sikće.

— Čudan je čovjek taj Čičikov! — mislio je u sebi Tjentjetnjikov, začuđen, sasvim preneražen tim riječima.

— Čudak li je taj Tjentjetnjikov, — mislio je međutim Čičikov.

— Andrej Ivanovič, ja ču s vama govoriti kao brat s bratom. Vi ste neiskusan čovjek, — dopustite meni da ja uradim taj posao. Otići ču k njegovoj preuzvišenosti i razjasnit ču mu da se je to s vaše strane dogodilo po nesporazumku, mladosti i nepoznavanju ljudi i svijeta.

— Nisam nakan plaziti pred njim! — reče Tjentjetnjikov uvrijeđen: — a ne mogu ni vas ovlastiti na to.

— Ja nisam podoban da plazim, — reče Čičikov uvrijeđen. — Mogu štogod drugo skriviti, po čovječjoj slabosti, ali podlo plaziti — nikada... Oprostite mi, Andrej Ivanovič, moju dobru želju; ja se nisam nadao da ćete vi u ovako uvredljivom smislu primiti moje riječi.

— Sve je to izrekao s čuvstvom dostojanstvenosti.

— Pogriješio sam, oprostite, — požuri se ganuti Tjentjetnjikov i uhvati ga za obadvije ruke. — Nisam vas kanio uvrijediti. Kunem vam se da mi je dragocjeno vaše dobro učešće! Ali okanimo se toga razgovora! Nećemo nikada više govoriti o tom!

— Ako je tako, onda ču ja otići generalu.

— Zašto? — zapita Tjentjetnjikov, gledajući ga začuđen u oči.

— Da mu iskažem svoje štovanje.

— Čudan je čovjek taj Čičikov! — pomisli Tjentjetnjikov.

- Čudan je čovjek taj Tjentjetnjikov! – pomisli Čičikov.
- Odmah ču sutra, Andrej Ivanovič, oko deset sati izjutra otići k njemu. Po mojem sudu, čim se prije iskazuje čovjeku štovanje, tim je bolje. Kako moja brička nije još vraćena u valjan red, dopustite mi da uzmem vašu kočiju. Ja bih odmah sutra, tako oko deset sati izjutra, otišao k njemu.

– Ta čemu molba? Vi ste potpun gospodar: i kočija, i sve je vama na raspolaganju.

Iza toga se razgovora oprostiše i raziđoše spavati, razmišljajući jedan drugomu o čudaštву.

Ali začudo! Sutradan, kad su Čičikovu dotjerali konje i on skočio u kočiju lako, skoro poput vojnika, odjeven u nov frak, s bijelom ogrlicom i prslukom, te se otkotrljao da generalu iskaže štovanje, Tjentjetnjikov se tako uzrujao kako već odavno nije. Sav taj zahrdani i dremovni tok njegovih misli preobrazio se u zaposlen, nespokojan. Nervozna uzbuđenost zaokupila odjednom sva čuvstva mrvopuhalu, zagnjurenomu dosad u bezbjžnoj lijnosti. Čas je sjedao na divan, čas pristupao k prozoru, čas se laćao knjige, čas htio misliti, – zaludno htijenje! Misao mu nije padala na pamet. Čas je nastojao da ni na što ne misli, – zaludno nastojanje! Odlomci nečega sličnoga mislima, okrajcima i repićima misli, padali su mu i odasvud kljucali u pamet. »Čudno stanje!« reče on i prikući se prozoru da gleda na cestu, prosječenu kroz dubravu, kojoj se na kraju praši prašina što se još nije slegla. Ali ostavimo Tjentjetnjikova i podimo za Čičikovim.

GLAVA II.

Dobri konji prevezoše Čičikova za nešto više od pol sata deset vrsta daljine: isprva dubravom, onda kroz žito što se je zazelenilo izmed oranica, tek uzoranih, onda brdovitim krajem, otkud svaki čas puca pogled u daljinu; onda ga širokom alejom od lipa što su tek počele granati dovezoše usred sela. Tu je lipova aleja skrenula na lijevo, prevralila se u aleju jablanova, dolje ograđenih pletenim koševima, i udarila u željezna prorupčana vrata, kroz koja se vidi u kovrčicama bogato izrezuckano pročelje generalova doma, što se opire na osam korintskih stupova. Svuda miriše uljena boja koja se vazda obnavlja i ničemu ne daje da ostari. Dvorište je po čistoći nalikovalo na parket. Čičikov skoči smjerno, naloži da ga jave generalu, i bude uveden k njemu ravno u kabinet. General ga prenerazi veličanstvenom spoljašnjošću. Bio je u prošivenoj domaćoj haljini od divna grimizna atlasa. Otvoren pogled, muževno lice, prosjedi brci i jaki zalisci, ošišan na zatiljku sasvim do kože, vrat mu ostrag debeo, na tri kata, kako se veli, ili u tri bore, s pukotinom popriješko: riječju, — bio je to jedan od onih slikovitih generala, kojima je tako bogata bila 1812. godina. General je Betriščev imao u sebi svu silu vrlina i svu silu nedostataka. I jedno je i drugo u njega, kao što je običaj ruskому čovjeku, nabacano bilo u slikovitu neredu. U odlučnim časovima — velikodušnost, hrabrost, beskrajna darežljivost, pamet u svemu, a za pridodatak tomu hirovitost, slavohlepnost, samoljublje i one sitničave osobnosti, bez kojih ne može biti nijedan Rus kad je besposlen i nema nikako ... Nije mario sve one koji su ga prestigli u službi, te je o njima govorio zajedljivo, zagrižljivim epigramima. Najgorje je izvlačio pređašnji njegov drug, kojega je smatrao nižim od sebe i po umu, i po sposobnostima, a koji ga je ipak pretekao i već je general-gubernator dviju gubernija, i baš onih u kojima su njegova imanja, tako da je kao nekako zavisan od njega. Za osvetu ga je ujedao svakom zgodom, kudio mu svaku odredbu i u svim njegovim postupcima i djelima razbirao krajnu nerazumnost. Sve je u njega bilo nekako neobično, počevši od prosvjete, kojoj je bio branitelj i revnitelj; volio je i znati ono što drugi ne znaju, te nije mario one ljude koji znaju što on ne zna. Riječju, volio se razmetati pameću. Odgojen je bio napol tuđinskim odgojem, a htio u isti mah da igra ulogu ruskoga gospodina. Nije dakle čudo da je s takvim nejednakim karakterom, s takvim krupnim, jasnim oprekama morao svakako naići na mnoge neprijatnosti u službi, zbog kojih je i otisao u mir, te za sve krivio neku neprijateljsku stranku, a nije imao velikodušnosti da za išta okrivi samoga sebe. U miru je uščuvao to isto slikovito, veličanstveno držanje. Bio on u kaputu, u fraku, u domaćoj haljini, — vazda je bio isti. Od glasa do najsitnije kretnje, sve je u njemu bilo vladarsko, zapovjedničko, te je nižim činovima ulijevalo, ako ne štovanje, ono bar plahost.

Čičikov je osjetio i jedno i drugo: i štovanje, i plahost. Smjerno naherio glavu, razmahnuo se rukama, kao da će dići njima poslužavnik s tasama, začudo se vješto poklonio cijelim tijelom i rekao: — Smatrao sam dužnošću da se predstavim vašoj preuzvišenosti. Gojeći štovanje za junaštvo ljudi koji su na bojnom polju spašavali domovinu, smatrao sam dužnošću da se osobno predstavim vašoj preuzvišenosti.

Generalu, kako se vidjelo, nije bio mrzak takav početak. Mahnuo jako blagostivo glavom i rekao: — Vrlo mi je milo upoznati se s vama. Izvolite sjesti! Gdje ste vi služili?

— Poprište moje službe, — reče Čičikov, a nije sjeo na naslonjač u sredinu, nego koso, i uhvatio se rukom za ručku na naslonjaču: — započelo se je, vaša preuzvišenosti, u dohodarskom uredu. U dalnjem sam ju tečaju vršio pako po raznim mjestima: bio sam i u dvorskem sudu, i u građevnom uredu, i u carinari. Život se moj može uporediti nekako s brodom nasred valova, vaša preuzvišenosti. Mukom sam, može se reći, povijen, ona mi je pelena, i kako sam, štono riječ, i sâm jedino utjelovljena muka... A šta je tek bilo od neprijateljâ koji su mi radili i o glavi, to vam ne mogu iskazati ni riječi, ni boje, ni sama, štono riječ, kičica, tako da na smaku života tražim samo kutić gdje bih proživio ostatak dana mojih. A zaustavio sam se zasad kod bliskoga susjeda vaše preuzvišenosti...

— Kod koga to?

— Kod Tjentjetnjikova, vaša preuzvišenosti.

General se namršti.

— On se, vaša preuzvišenosti, jako kaje što nije iskazao dolično štovanje...

— Čemu?

— Zaslugama vaše preuzvišenosti. Ne može da nasmaže riječi... Veli: »Kad bih samo mogao čimegod... jer zbilja«, veli, »treba cijeniti ljudе koji su spašavali domovinu«, veli.

— Pa šta on? Ta ja se i ne srdim, — reći će general razblažen. — Ja sam njega iskreno zavolio od sve duše i uvjeren sam da će on s vremenom biti jako koristan čovjek.

— Sasvim ste pravo izvoljeli reći, vaša preuzvišenosti: zaista jako koristan čovjek; podoban je da pobjeđuje i darom riječi, i vlada perom.

— Piše valjda tričarije, — kakve stišice?

— Nije, vaša preuzvišenosti, ne piše tričarije... Nešto valjano... On piše... historiju, vaša preuzvišenosti.

— Historiju? O čemu historiju?

— Historiju... — tu zapne Čičikov, pa ili zato jer pred njim sjedi general, ili naprsto da stvari prida veću važnost, priklopi: — historiju o generalima, vaša preuzvišenosti.

— Kako o generalima? O kakvим generalima?

— Uopće o generalima, vaša preuzvišenosti, općenito. To jest, pravo da reknem, o domovinskim generalima.

Čičikov se sasvim spleo i smeо, skoro i ispljunuo i u mislima rekao sebi: — Gospode, kakvu ja glupost meljem!

— Oprostite, ne razumijem baš pravo... Šta će to biti, historija kojega vremena, ili pojedine biografije? I uza to, da li sviju, ili samo onih koji su učestvovali dvanaeste godine?

— Sasvim tako, vaša preuzvišenosti, onih koji su učestvovali dvanaeste godine! — Kad je to izgovorio, pomisli u sebi: — Da me ubiju, ne razumijem!

— Zašto dakle ne dolazi k meni? Ja bih mu mogao skupiti vrlo mnogo zanimljiva materijala.

— Plaši se, vaša preuzvišenosti.

— Glupost! Zbog kakve god puste riječi što ju je izrekao izmed nas nasamo... Ta nisam ja nipošto takav čovjek. Ja sam, da znate, voljan otici i sâm k njemu.

— Neće on to dopustiti, on će sâm doći, — reče Čičikov, snađe se i sasvim se razjunači, te pomisli: — To je dobra prilika! Zgodno su mi pali na pamet generali! A ono se je jezik zabrblja ludo!

U kabinetu se začuje šuštanje. Orahova se vrata u izrezukanim oplatama na zidu otvore sama i na nutarnjoj se strani toga krila javi živa spodobica, koja se je rukom uhvatila za mosažnu kvaku na bravi. Da je u mračnoj sobi zasjala odjednom prozirna slika, jarko osvijetljena iz pozadine svjetilkama, — ne bi ona sama prenerazila svojom nenadanom pojavom koliko ova spodobica. Iskrsnula je, vidjelo se, zato, da nešto rekne, ali kad je spazila neznanca... S njome kao da je uletjela i sunčana zraka i kao da se je rasmijao namršteni kabinet generalov. Čičikov nije mogao u prvi mah dokučiti šta li to stoji pred njim. Teško je bilo reći iz kakve je ona domaje. Tako čisto, plemenito ocrtano lice ne bi se nigdje moglo naći, nego jedino na starinskim kamejama. Uspravna i laka, kao strijela, činila se da ih sve nadvišuje rastom. Ali to je bila varka. Nije nipošto bila visoka rasta. Činilo se je to zbog neobičnoga sklada sviju dijelova njena tijela. Odjeća joj je pristajala, kao da su se najbolje švalje dogovarale kako bi ju što ljepe odjenule. Ali i to je bila varka. Udesila ona odjeću sama: dva tri puta zahvatila igлом nerazrezan komad tkanine od jedne boje, i ona se već nabrala i namjestila oko nje u takvim borama i naborima, te da ih sve skupa s njom preneseš na sliku, sve bi se gospodice, odjevene po modi, činile nekim šarenušama, tvorevinom sa starežarskoga bazara. A da ju preneseš u mramor sa svim tim naborima njene odjeće što ju obapinje, nazvali bi tu odjeću kopijom genijalnih odjeća. Samo jedno nije valjalo: bila je pretanka i mršava.

— Predstavljam vam moju mazu! — reče general i obrati se Čičikovu. — Ali ja sve još ne znam vaše prezime, kršteno ime i očinsko ime.

— Zar treba da se zna kršteno i očinsko ime čovjeku koji se nije proslavio junačkim vrlinama? — reče skromno Čičikov i nakrivi glavu.

— Ali ipak treba da se zna...

— Pavel Ivanovič, vaša preuzvišenosti, — reče Čičikov, te se pokloni spretno, skoro kao vojnik, i odskoči unatrag lako kao lopta.

— Ulinjka! — reći će general i obrati se kćeri: — Pavel Ivanovič mi je maločas pri povjedio jako zanimljivu novost. Susjed naš Tjentjetnjikov nije nipošto tako glup čovjek kako smo mi sudili. On se bavi prilično važnim poslom: historijom generalâ dvanaeste godine.

— A tko je i mislio da je on glup čovjek? — izgovori ona naglo. — Razma jedini Višnjepokromov, kojemu ti vjeruješ, a on je i plitak i podao čovjek.

— Zašto podao? Prilično je plitak, istina je, — reče general.

— Prilično podao i prilično oduran, ne samo prilično plitak. Tko je ovako učinio nažao svojoj braći i istjerao iz kuće rođenu sestruru, taj je gad.

— Ta to samo pri povijedaju.

— Ovakve se stvari ne pri povijedaju uludo. Ja ne razumijem, oče, kako ti, s predobrom dušom, kao što je u tebe, i s takvim rijetkim srcem, hoćeš primati čovjeka koji je od tebe kao nebo od zemlje, i o kojem znaš i sâm da je zvekan.

— Evo ovako, vidite, — reče general, smješkajući se Čičikovu: — eto tako se ja vazda prepirem s njom. — Onda se obrati prepiračici i nastavi:

— Dušo moja! Ta ne mogu ga otjerati!

— Čemu bi ga tjerao? Ali čemu i iskazuješ njemu toliku pažnju? Čemu ga i voliš?

Sada je Čičikov smatrao svojom dužnošću, da i on priklopi koju riječ.

— Svi iziskuju ljubavi za sebe, gospođice, — reče Čičikov. — Šta bi dakle? I goveče voli da ga poglade; iz staje promalja gubicu: na, pogladi!

General prasne u smijeh: — Tako i jest, promalja gubicu: pogladi ga!... Ha, ha, ha! Nije mu samo cijela gubica, nego i on je sav savcat do vijeka u prljavštini, a onamo i on izis-kuje, štono riječ, da ga potakneš... Ha, ha, ha, ha! — I generalovo se tijelo uzljlula od smijeha. Ramena, što su nekada nosila guste epolete, zatresu se, kao da još i sada nose epolete.

I Čičikov istrese interjekciju smijeha; ali ga od poštovanja prema generalu udesi na slovo e: he, he, he, he! I njemu se tijelo uzljlula od smijeha, samo mu se ramena nisu zatresla, jer nisu nosila guste epolete.

— Okrast će, opljačkat će erar, i još nitkov moli nagradu! Ne može se, veli, bez poticanja, mučio sam se... Ha, ha, ha, ha!

Bolno se čuvstvo javilo na plemenitom, milom licu djevojčinu. — Ah, tata! Ne razumijem kako se možeš smijati! Mene ti nepošteni poslovi samo žaloste i ništa više. Kad vidim da se svima pred očima izvršuje prevara i ti se ljudi ne kažnjavaju sveopćim prezironom, ne znam šta bi od mene bilo, pa se onda pakostim do nevaljalštine: ja mislim, mislim... — I zamalo što nije zaplakala.

— Samo se nemoj, molim te, ljutiti na nas, — reče general. — Mi tu nismo ništa krivi. Zar nije istina? — reče on i obrati se Čičikovu. — Poljubi me i idi u svoju sobu. Odmah ću stati da se oblačim za objed. Ti ćeš, — reče i pogleda Čičikova u oči, — kod mene valjda objedovati?

— Ako samo, vaša preuzvišenosti...

— Bez ceremonija, ono što ima. Hvala Bogu, mogu još počastiti. Bit će šči...

Čičikov se spretno razmahne obadvjema rukama, zahvalno i smjerno sagne glavu, tako da mu je na časak nestalo ispred očiju sviju stvari u sobi, te je samo video naratke svojih vlastitih plitkih cipela. A kad je probavio neko vrijeme u tom smjernom položaju i opet digao glavu, nije više video Ulinjku. Iščezla. Mjesto nje se javio gorostas komornik, gustih brkova i zalizaka, sa srebrnim kablićem i umivaonicom u rukama.

— Ti ćeš dopustiti da se pred tobom obučem?

— Ne samo da se obučete, nego da preda mnom obavite sve, štogod je ugodno vašoj preuzvišenosti.

General spusti s jedne ruke domaću haljinu, zasuće na gorostaškim rukama rukave na košulji, te se stane umivati, prskati i frkati kao patka. Sapunica je letjela na sve strane.

— Vole oni, vole, baš vole poticanje, — reče on, tarući sa sviju strana vrat... — Pogladi ga, pogladi! Ta bez poticanja neće stati ni da krade! Ha, ha, ha!

Čičikov je bio neobično dobre volje. Odjednom ga snađe nadahnuc. »General je veseljak i dobrijan, — da pokušam!« — pomisli, a kad je video da je komornik s kablićem izišao, uzvikne: — Vaša preuzvišenosti, kad ste već tako dobri svima i pažljivi, imao bih vam prijeku molbu...

— Kakvu? — Čičikov se obazre uokolo.

— U mene je, vaša preuzvišenosti, nemoćan starkelja stric, a on ima tri stotine duša i dvije tisuće ... i nikakvoga nasljednika osim mene. Iz nemogao je i ne može upravljati imanjem, a meni ga ne predaje. I kakav on čudan razlog navodi! »Ja, — veli, — ne znam sinovca; možda je on rasipnik. Neka mi dokaže da je pouzdan čovjek: neka najprije i sâm steće tri stotine duša; onda ću mu ja dati i svojih trista duša.«

— Ta po tom se čini da je on pravi glupan? — zapita general.

— Da je samo glupan, ostalo bi jedinomu njemu. Ali kakav je moj položaj, vaša preuzvišenosti! U starkelje se našla neka ključarica, a u ključarice djeca. Dok treneš, sve će otići njima.

— Ishlapio glupan starac, to ti je sve, — reče general. — Samo ne razbiram čime bih ja mogao pomoći? — govorio je, gledajući u čudu Čičikova.

— Evo što sam smislio. Kad bi vi, vaša preuzvišenosti, sve mrtve duše iz vašega sela predali meni, kao da su žive, i sa mnom sklopili prodajni ugovor, ja bih taj ugovor pokazao stricu i on bi meni predao baštinu.

Tu general prasne u takav smijeh, kakvim se je teško ikada smijao čovjek. Kako je sjedio, izvalio se u naslonjač. Glavu zabacio unatrag i skoro se zagušio od smijeha. Sva se kuća usplahirila. Javio se komornik. Dotrčala kći zaplašena.

— Šta ti se je dogodilo, oče? — govorila mu u strahu i u dvoumici ga gledala u oči.

Ali general nije dugo mogao izdati ikakav glas.

— Nije ništa, mila moja; ne brini se. Idi u svoju sobu; odmah ćemo doći objedovati. Budi spokojna! Ha, ha, ha!

Nekoliko se puta zagušio generalov grohot, ali se opet trgnuo s novom silom, te se razlijegao od predsoblja do posljednje sobe.

Čičikov se uznenemirio.

— Gle strica, strica, al će nagrabusiti stric! Ha, ha, ha! Dobit će mrtvace mjesto živih! Ha, ha!

— Opet je započeo! — mislio u sebi Čičikov. — Eh, kako je škakljikav! Pući će!

— Ha, ha, ha! — nastavio general. — To ti je magarac! Otkud mu pao na pamet takav zahtjev: »neka najprije sâm iz ničega smogne tri stotine duša, pa ču mu onda dati trista duša!« Ta on je magarac!

— Magarac, vaša preuzvišenosti.

— A i valja ti majstorija, da počastiš starca mrvima! Ha, ha, ha! Dao bih bogzna koliko, samo da mi je vidjeti kako ćeš mu predati kupovni ugovor o njima. No, šta on? Kakav je po sebi? Jako star?

— Osamdeset godina.

— Ali i miče se, bodar je? Valjda je i krepak, dok je uz njega i ključarica?...

— Kakva krepčina! Iznemogao, vaša preuzvišenosti!

— To je glupan! Ta i jest glupan?

— Glupan, vaša preuzvišenosti.

— Ali odlazi od kuće u društva? Drži se još na nogama?

— Drži se, no s teškom mukom.

— To je glupan! Ali krepak je ipak? Ima još zubi?

— Svega dva zuba, vaša preuzvišenosti.

— To je magarac! Nemoj se srditi, brajane... On ti je doduše rođak, ali je magarac!

— Magarac, vaša preuzvišenosti. Rođak mi je doduše i teško mi je priznati, ali što ču?

Lagao je Čičikov: nije mu nikako bilo teško priznati, pogotovo gdje je teško i imao ikada ikakvoga strica.

— Prepustite mi ih dakle, vaša preuzvišenosti...

— Da ti dadem mrtve duše? Ta za takvu ti ih domišljatost dajem zajedno sa zemljom, s prebivalištem! Uzmi cijelo groblje! Ha, ha, ha, ha! Eh starac, starac! Ha, ha, ha, ha! Kako će nagrabusiti stric! Ha, ha, ha, ha!...

I generalov smijeh pođe se razlijegati po generalovim odajama.⁸¹

⁸¹ Ovdje je mnogo poispuštanja. U prvom izdanju drugoga dijela »Mrtvih duša« primjećuje S. P. Ševiriov: »Ovdje je ispuštena pomirba generala Betriščeva s Tjentjetnjikovim; objed kod generala i razgovor njihov o dvanaestoj godini; zaruke Ulinjkine s Tjentjetnjikovim; molitva njena i plač na majčinu grobu; razgovor zaručenoga para u vrtu. Čičikov kreće po poruci generala Betriščeva k njegovim rođacima, da im javi kćerine zaruke, i putuje k jednomu od tih rođaka, pukovniku Koškarjovu.«

GLAVA III.

- Ako je pukovnik Koškarjov zaista lud, nije loše, — reče Čičikov kad se je opet našao nasred otvorenih polja i prostranstva, kad je svega bilo nestalo i samo ostao svod nebeski i dva oblaka postrance.
 - Jesi li se ti, Selifane, dobro raspitao kuda je put k pukovniku Koškarjovu?
 - Ja sam, Pavel Ivanovič, izvolite znati, neprestano bio zabavljen oko kočije, pa nisam imao kada; ali Petruška se je raspitao u kočijaša.
 - Eto ti glupana! U Petrušku se, rekoh, ne možeš uzdati: Petruška je bolvan; Petruška je glupan; Petruška je valjda i sada pijan.
 - Ta tu ne treba mudrosti! — reče Petruška, pa se napol okrene i pogleda ispod oka. — Samo se treba spustiti s brijega, udariti livadama, pa ništa više nema.
 - A ti nisi, osim klipare, ništa više okusio? Krasan si ti, jako krasan! Može se i reći: zadivio krasotom Evropu! — Kad je to rekao Čičikov, pogladi podbradak i pomisli: — Kolika je ipak razlika med prosvijetljenim građaninom i prostom lakajskom fizionomijom!
- Kočija se međutim stala spuštati. Opet se razastrle livade i daleka polja, posuta jasikovim gajevima.

Tiho podrhtavajući na elastičnim perima, dalje se je pažljivo spuštala udobna kočija niz neprimjetljivu padinu, a naposljetku poletjela livadama, pokraj vodenica, uz lak gromot po mostovima, tek se malo ljudjuškajući po truskavoj mekoti nizinske zemlje. I niti da ni ikakav humak ili ledinak, da se protreseš! To je uživanje, a nije kočija.

Hitro su proljetali kraj njih vrbovi grmovi, tanane johe i bijele topole, te granama šibale Selifana i Petrušku što sjede na sjedištu. Petruški su svaki čas zbacivale kapu. Žestoki je sluga skakao sa sjedišta, psovao glupo drvo i gospodara koji ga je zasadio, ali sve nije htio ni da priveže kapu, ni da je pridrži rukom, nadajući se da je posljednji put i neće se više dogoditi. Drveću se naskoro pridružila breza, pa jela. Oko korijenja je guštara; trava je modri iđirot i žuti šumski tulipan. Šuma se smračila i skoro da se prevratila u noć. Ali odjednom izmed grana i debala sinule odasvud svijetle zrake, kao blistava zrcala. Drveće se prorijedilo, zrake se proširile... i evo pred njima jezera, vodene ravni, četiri vrste u priječniku. Na suprotnoj se obali, iznad jezera, razasule sive seoske kuće brvnare. Vodom se razligeže vika. Dvadesetak ljudi stoji u vodi do pojasa, do pleća, do grla, te izvlače mrežu na suprotnu obalu. Desila se neprilika. Zajedno s ribom zapleo se nekako u mrežu okrugao čovjek, isto toliko visok koliko je i debeo, prava lubenica ili bačva. U očajnu je položaju, te se uzvikao na sav glas: »Telebane, Denjis, dodaj Kozmi! Kozma, prihvati od Denjisa kraj! Ne guraj tako, Foma veliki! Odlazi onamo, gdje je Foma mali! Vrazi! Velim vam da ćete pokidati mrežu!« Lubenica se, kako se vidi, nije bojala za sebe: poradi debljine nije on mogao potonuti, te koliko se god premetao da zaroni, voda bi ga sve izbacivala; i da mu još dvoje sjedne na leđa, on bi, kao uporan mjejhur, ostao s njima navrh vode, pa bi samo tiho dahtao i frkao mjejhuriće. Ali on se je ljuto bojao da se ne raskine mreža i ne pobegne riba, pa zato su ga ljudi što stoje na obali ovili još i užetima te vukli.

- Zaciјelo je to gospodar, pukovnik Koškarjov, — reći će Selifan.
- Zašto?
- Zato, jer mu je tijelo, izvolite pogledati, bjelje nego u drugih, a debljina pristojna, kao u gospodara.

Gospodara, zapletenoga u mrežu, privukli dotle prilično k obali. Kad je osjetio da može dostati dno, stao na noge i u taj mah opazio kočiju što se spušta s nasipa, i u njoj Čičikova.

— Jeste li ručali? — zaviknuo gospodin, prilazeći s uhvaćenom ribom k obali, sav zapleten u mrežu, kao ljeti ženska ručica u prozirnoj rukavici, — pa jednom rukom zakrilio oči od sunca, a drugom niže, na način medicejske Venere što izlazi iz kupke.

- Nisam, — reče Čičikov, dižući kapu i sve se klanjajući iz kočije.
- No, hvalite Bogu!
- A zašto? — zapita Čičikov, držeći nad glavom kapu.
- Evo zašto! Foma mali, baci mrežu i pridigni iz kace jesetru! Telebane Kuzma, idi, pomoli mu!

Dva ribara pridignu iz kace glavu neke grdosije. — Gle ga, kolik je knez! Iz rijeke je zalutao! — uzvikao se okrugli gospodin. — Izvolite u dvorac! Kočijašu, udari putem dolje kroz vrt! Otrči, telebane Foma veliki, da skineš pregradu! On će vas odvesti, a ja ču odmah...

Krakati, bosi Foma veliki, kakav je bio, u samoj košulji, potrči ispred kočije kroz cijelo selo, gdje su na svim kućama povješane metnice, mreže i vrške; svi su seljaci bili ribari; onda izvadi iz neke ograda preslo i kočija se odveze vrtovima na čistinu do drvene crkve. Za crkvom su se dalje vidjeli krovovi vlasteoskih zgrada.

- Priličan je čudak taj Koškarjov, — mislio je Čičikov u sebi.
- A evo i mene! — zaori glas sa strane. Čičikov se obazre. Do njega se već vozi gospodin, obučen: kaput od nankinga, zelen kao trava, žute hlače, golovrat kao Kupidon! Sjedi postrance na droškama i zapremio cijele droške. Htjede mu nešto reći, ali debeljko već nestao. Droške se opet javile tamo gdje izvlače ribu. Zaorili iznova glasovi: »Foma veliki i Foma mali! Kozma i Denjis!« A kad se je Čičikov dovezao pred kućno stubište, gospodar je, na preveliko čudo njegovo, bio već na stubama i dočekao ga u zagrljaj. Kako je dospio ovako doletjeti, bilo je nedokučivo. Oni se po ruskom običaju poljube tri puta unakrst: gospodar je bio staroga kova.

- Donio sam vam pozdrav od njegove preuzvišenosti, — reći će Čičikov.
- Od kakve preuzvišenosti?
- Od rođaka vašega, od generala Aleksandra Dmitrijeviča.
- Tko je to Aleksandr Dmitrijevič?
- General Betriščev, — odgovori Čičikov nešto u čudu.
- Ne znam ga, — reče on začuđen.

Čičikov se još jače začudi.

- Kako to?... Nadam se barem da mi je čast govoriti s pukovnikom Koškarjovim?
- Ne, ne nadajte se! Niste se dovezli k njemu, nego k meni. Pjotr Petrovič Pjetuh!⁸² Pjetuh Pjotr Petrovič! — prihvati domaćin.

⁸² Pijetao.

Čičikov se zapanji. — Kako to? — obrati se Selifanu i Petruški, koji su obadvojica zinuli i izbuljili oči, jedan sjedeći na sjedištu, a drugi stojeći kraj kočije do vratašaca. — Šta vi to, glupani? Ta naložio sam vam: k pukovniku Koškarjovu... A to je Pjotr Petrovič Pjetuh...

— Divno su uradili momci! Odlazite u kuhinju: tamo će vam dati po drvenjaču votke, — reče Pjotr Petrovič Pjetuh. — Isprežite konje i odlazite odmah u družinsku sobu!

— Ja sam u neprilici: takva neočekivana zabuna... — reći će Čičikov.

— Nije zabuna. Najprije vi okušajte kakav je ručak, a onda ćete reći je li zabuna. Izvolite, — reče Pjetuh, uhvati Čičikova pod ruku i povede ga unutra u sobe. Iz soba im iziđu ususret dva mladića, u ljetnim kaputima, tanki kao ivove šipke; za cio su aršin izbili rastom više od oca.

— Sinovi moji, gimnazijalci, došli na praznike... Nikolaša, ti ostani s gostom; a ti, Aleksaša, hodi sa mnom. — Tako reče domaćin i nestade ga.

Čičikov se zabavi s Nikolašom. Nikolaša je bio, činilo se, buduća ništarija. Odmah on prijavio Čičikovu da ništa ne koristi učiti u gubernijskoj gimnaziji, da on i brat kane otici u Petrograd, jer provincija nije vrijedna da u njoj živiš...

— Razumijem, — pomisli Čičikov: — stvar će se završiti slastičarnicama i boulevardima... — A što? — zapita na glas: — u kakvom je stanju imanje vašega oca?

— Založeno, — odgovori sâm otac, koji se je opet javio u sobi: — založeno.

— Zlo je, — pomisli Čičikov. — Ovako neće naskoro preostati ni jedno imanje. Treba se žuriti. — Prenaglili ste se ipak založiti, — reći će sa saučešćem.

— Nije, svejedno je, — reče Pjetuh. — Od koristi je, vele. Svi zalažu: zašto da ja zaostanem za drugima? Uza to sam navijek živio ovdje: ded da još pokušam pozivjeti u Moskvi. Evo me i sinovi nagovaraju, želete prijestolničku naobrazbu.

— Glupan, glupan! — mislio je Čičikov: — rasut će sve, a i od djece će stvoriti rasipnike. Prilično je imanjce. Kad pogledaš, — i seljacima je dobro, i njima nije loše. A dok se naobraze tamo po restaurantima i kazalištima, — sve će otici do bijesa. Šta ta riblja pašteta ne bi živjela na selu!

— A ja znam šta vi mislite! — reći će Pjetuh.

— Šta? — zapita Čičikov zbumjen.

— Vi mislite: »glupan je, glupan taj Pjetuh: pozvao na ručak, a sve još nema ručka.« Zgotovit će se, prepoštovani! Neće dospijeti ošišana djevojka splesti kosu, a on će se zgotoviti.

— Baćuška! Evo Platona Mihajlića! — reče Aleksaša, gledajući na prozor.

— Jaše na mrkovu, — prihvati Nikolaša, saginjući se na prozor.

— Gdje, gdje? — zaviknuo Pjetuh i pristup o k prozoru.

— Tko je taj Platon Mihajlović? — zapita Čičikov Aleksašu.

— Susjed naš, Platon Mihajlović Platonov, prekrasan čovjek, izvrstan čovjek, — reče sâm Pjetuh.

Dotle uđe u sobu i sâm Platonov, krasnik, stasit, sjajnih, svjetlo-plavih, ukovrčanih vlas. Za njim uđe strahota od psa, imenom Jarb, prava gubičina, treskajući mosažnim ogrljakom.

— Jeste ručali? — zapita domaćin.

— Jesam.

— Jeste li onda došli da se meni podrugujete? Šta ćete mi poslije ručka?

Gost se osmješne i reče: — Utješit ću vas time da nisam ništa jeo: nemam nikako apetita.

- A kakva je bila lovina, da vidite! Kakva nam se jesetrina namjerila! Kakve karasine, kakve šaranetine!
- Ne marim ni da vas slušam. Šta ste vi navijek tako veseli?
- A čemu da se dosađujem? Molim vas! — reče domaćin.
- Šta, čemu da se dosađujete? — zato, jer je dosadno.
- Malo jedete, to je sve. Ded pokušajte da se svojski naručate. Ta za ovo su posljedne doba izmislili dosadu.
- Manite se razmetanja! Kao da se vi niste nikada dosađivali!
- Nikada! I ne znam, pa i vremena nemam, dosađivati se. Čim se izjutra probudiš, — evo odmah kuhara, treba naređivati ručak, onda čaj, onda upravitelj, pa na ribolov, a onda eto i ručak. Iza ručka nisi dospio ni drijemati, evo opet kuhara, treba da naređuješ večeru; onda ti dolazi kuhar, — treba da naređuješ ručak za sutra... Kada dakle da se dosađujem?

Za svega je razgovora Čičikov promatrao gosta, koji ga je zadivio neobičnom krasotom, stasitim, slikovitim rastom, svježinom neistrošene mladosti, djevičanskom čistoćom lica, neokaljanoga ni prištićem. Niti strasti, niti tuge, niti išta što je nalik na uzbuđenje i ne-spokojnost, ne usudiše mu se darnuti djevičanskoga lica i metnuti na nj mrštinu, ali ga to nije niti oživilo. Lice mu je vazda bilo nekako sanljivo, unatoč ironičnomu smiješku, što ga je gdjekada oživljavao.

- Ni ja, dopustite da primjetim, — reče Čičikov: — ne mogu razumjeti kako se vi dosađujete, uz ovaku spoljašnjost što je u vas. Dabome, ako je oskudica u novcu, ili neprijatelji, kao što bivaju takvi koji su voljni i o glavi raditi...
- Vjerujte mi, — prekine ga krasnik gost: — ja bih zbog raznolikosti gdjekad i želio kakvo uzbuđenje, makar da me tko rasrdi, — ali ni toga nema. Dosadno mi je, to je sve.
- Imanje vam dakle ima premalo zemlje, malo imate duša?
- Nipošto. Ja i brat imamo deset tisuća desetina⁸³ i na njima više od jedne tisuće kmetova.
- Čudo mi je, ne razumijem. Ali možda je nerodica, bolesti? Je li pomrlo mnogo muškaraca?
- Naprotiv, sve je u najljepšem redu, a brat mi je najizvrsniji gospodar.
- I uza sve to se dosađujete! Ne razumijem, — reče Čičikov i slegne ramenima.
- Evo ćemo mu mi odmah rastjerati dosadu, — reče domaćin. — Otrči, Aleksaša, brže u kuhinju i reci kuharu neka nam što prije pošalje riblju gibanicu. A gdje su zijalo Jemeljan i lofov Antoška? Zašto ne donose zakusku?

Ali vrata se otvore. Zijalo Jemeljan i lofov Antoška jave se s ubrusima, prostru stol i metnu na stol poslužavnik i šest staklenica s biljnim rakijama raznih boja. Nabrzo se oko poslužavnika i staklenicâ nanizali kao đerdan tanjuri sa svakakvim podražljivim jestvinama. Sluge se spretno užurbale i neprestano donosile nešto u pokrivenim tanjurima iz kojih se čuje kako cvrlji maslac. Zijalo Jemeljan i lofov Antoška radili su posao izvrsno. Ti su im nadimci nadjenuti samo tako, — za poticaj. Gospodar nije nipošto volio grđiti, bio je dobrijan; ali Rus ne može biti bez paprene riječi. Treba mu ona kao i votka za probavu. Šta ćeš, takva je priroda: ne mari što je neslano.

⁸³ Desyatina je nešto veća od hektara, ima 10.925 četv. metara, ili 1 kat. jutro i 1437 četv. hvati.

Iza zakuske se započe objed. Tu se dobrodušni domaćin preobrazio u potpuna razbojnika. Čim u koga spazi jedan komad, odmah mu domeće drugi i nadovezuje: »Bez para ne može na svijetu živjeti ni čovjek ni ptica.« U koga su dva komada, tomu privaljuje treći i nadovezuje: »Kakva je brojka dva? Bog voli trojicu.« Pojeo gost tri komada, a on će nje-mu: »Gdje bi bila kola na tri točka? Tko gradi kuću od tri ugla?« I za četiri je imao prire-čicu, za pet opet. Čičikov pojeo nečega valjda dvanaest komada i mislio: »No, sada domaćin neće ništa smoći.« Ali je promašio: domaćin mu bez ijedne riječi položio na tanjur bubrežnjak od teleta pečena na ražnju, i jošte kakvoga teleta!

- Dvije sam ga godine mljekom gojio, — reče domaćin: — njegovao sam ga kao sina!
- Ne mogu, — reći će Čičikov.
- Pokušajte, a onda recite: n e m o g u .
- Neće stati, nema mjesta.
- Ta i u crkvi nije bilo mjesta, no čim je ušao redarstveni šef, — našlo se. A bila je takva stiska da ni jabuka nije imala kamo pasti. Samo vi pokušajte: taj je komadić kao redar-stveni šef.

Pokuša Čičikov, — zaista, komad je bio nalik na redarstvenoga šefa: našlo mu se mjesto, a činilo se da se ništa ne može smjestiti.

»No, kako će ovakav čovjek otici u Petrograd ili u Moskvu? Uz ovakvu gostoljubivost on će tamo za tri godine spiskati sve do kraja!« To jest, Čičikov nije znao da je to sada usavr-šeno: i bez gostoljublja se može spiskati sve, i ne za tri godine, već i za tri mjeseca.

Vazda on nadolijevao i nadolijevao; a što nisu ispijali gosti, davao je da ispiju Aleksaša i Nikolaša, koji su sve trusili čašicu za čašicom: unaprijed se je razabiralo na koju će granu ljudskoga znanja obratiti oni pažnju dok stignu u prijestolnicu. Drugačije je bilo gostima: jedva se jedvice odvukli oni na balkon i s teškom se mukom smjestili na naslonjačima. Domaćin, čim je sjeo na svoj naslonjač, nekakav s četvorostrukim mjestom, odmah zaspao. Gojna se svojina njegova pretvorila u kovačku mješinu, te kroz otvorena usta i kroz nozdrve stala ispuštati takve glasove kakvi se rijetko javljaju na pameti i novu kompo-nistu: i bubanj, i flauta, i neki isprekidani huk, kao pasji lavež.

- Al on pozvižduje! — reći će Platonov.

Čičikov se nasmije.

- Razumije se, kad se je tako naručao, otkud bi ga i snašla dosada! Tu spopada san, — zar nije istina?
- Jest. Ali ja ipak, — oprostite vi meni, — ne mogu razumjeti kako se može čovjek do-sađivati. Protiv dosade ima mnogo sredstava.
- Pa kakvih?
- Ta ima koješta za mlada čovjeka. Plesati, svirati na kojem instrumentu... pa ako nije to, — oženiti se.
- Kojom?
- Kao da u okolici nema lijepih i bogatih mlada!
- Pa i nema.
- No, treba potražiti po drugim mjestima, obići. — I sjajna misao sine odjednom Čiči-kovu u glavi. — Ta eto prekrasno sredstvo! — reče, gledajući Platonova u oči.
- Kakvo?
- Putovanje.
- A kamo bih putovao?

— Ako imate kada, hodite sa mnom, — reče Čičikov i pomisli u sebi, gledajući Platono-va: — A to bi bilo dobro. Onda bi se troškovi mogli prepoloviti, a opravak kočije sasvim svaliti na njegov račun.

— A kamo vi putujete?

— Zasad ne putujem toliko po svojoj potrebi, koliko po tuđem poslu. General Betriščev, blizak prijatelj i, može se reći, dobrotvor, zamolio mene da mu pohodim rođake... Da-bome, rođaci su rođaci; ja putujem donekle, štono riječ, i rad sebe samoga: jer vidjeti svijet, kolanje ljudsko, — to je, rekli što mu drago, kao neka živa knjiga, nova znanost. — Kad je to rekao, uze misliti Čičikov: — Zaista bi dobro bilo. Mogli bi se svi troškovi svaliti na njegov račun, pa i da se odvezemo na njegovim konjima, a moji bi se ishranili kod njega u selu.

»Zašto se ne bih provozao, — mislio je dotle Platonov. — Doma nemam posla, gospodarstvo je i tako u bratovim rukama; neće dakle biti nikakvoga nereda. Zaista, zašto se ne bih provozao?« — A pristajete li vi, — reče on glasno: — da budete dva dana bratov gost? Inače me on neće pustiti.

— S drage volje, makar i tri.

— Onda ded ruku! Hajdemo! — reče Platonov i oživi.

Porukuju se. — Hajdemo!

— Kuda? Kuda? — uzvikne domaćin, koji se je probudio i raskolačio oči na njih. — Nećete, gospodičići! Naložio sam, da se i točkovi poskidaju s kočije, a vašega su ždrijepca, Platon Mihajlič, otjerali petnaest vrsta odavde. Ne, nego vi danas prenoćite, a sutra rano ručajte, pa putujte!

Šta bi s Pjetuhom? Moradoše ostati. Za to su bili nagrađeni divnom proljetnom večeri. Domaćin priedio vožnju po rijeci. Dvanaest veslača, s dvadeset i četiri vesla, povezli ih pjevajući po glatkoj površini jezerskoj, kao po zrcalu. Iz jezera pojurili u rijeku, beskrajnu, sa strmim obalama s obadviju strana, i neprestano podilazili pod ribolovna užeta, potegnuta preko rijeke. Ni da bi se ganulo išta na vodi; samo se tiho javljali pred njima vidici, jedan za drugim, i gaj za gajem veselio oči raznoliko porazmještanim drvećem. Veslači zahvaćaju u jedan mah s dvadeset i četiri vesla i dižu ih mahom u vis, — a čamac juri sâm, kao laka ptica, po nepomičnoj površini, kao po zrcalu. Mladić pjevač, plećata momčina, treći od krme, započinje jasnim, zvonkim glasom, izvija kao iz slavuljskoga grla prvi napjev; petorica prihvaćaju, šestorica izvode i razliježe se pjesma, beskrajna kao Rusija. Trgnuo se i Pjetuh, zakreštao i on i pomaže gdje je zbor preslab, pa i sâm Čičikov osjetio da je Rus. Jedini je Platonov mislio: »Kakvo dobro od te nujne pjesme? Od nje ti još gori jad pada na dušu.«

Vraćali su se već o sumraku. U pomrčini pljuskala vesla po vodi, u kojoj se više ne zrcali nebo. U tami pristali uz obalu, po kojoj su zapaljene vatre; na tronozima kuhaju ribari juhu od grgečâ što se živo praćakaju. Sve je već doma. Seoska je stoka i perad već dotjerana, slegla se već prašina od njih, a pastiri što su ih dotjerali stoje na vratima, očekuju lonac mlijeka i poziv na riblju juhu. U sumraku se čuje tihi žagor ljudski i pasje škamutanje što se razliježe iz tuđih sela. Mjesec se ispinje, započela se osvijetljivati okolica što se je bila smračila, i sve se osvijetlilo. Divnih li slika! Ali nitko se nije sladio njima. Nikolaša i Aleksaša, mjesto da sada prolete ispred njih na vilovitim ždrijepcima, u dostig jedan za drugim, misle na Moskvu, na slastičarnice i kazališta, o kojima im je napripovijedao neki kadet što im se je svratio iz prijestolnice; otac im misli kako će jelom prenatrpati goste; Platonov zijeva. Najživlji je bio Čičikov. »Eh, zbilja, steći ću ja, kad bilo da bilo, imanjce!« I stadoše mu se prividiati i ženica i Čičikovčići.

A za večerom se opet prejeli. Kad je Pavel Ivanovič ušao u sobu što su mu odredili za spavanje, i legao u krevet, opipa on svoj trbušić i reče: — Bubanj; nikakav redarstveni šef ne bi stao. — Desila se slučajna zgoda da je iza zida bio domaćinov kabinet. Zid je bio tanak i sve se je čulo štогод se tamo govori. Domaćin je za sutrašnji dan naređivao kuharu, tobože kao rani zajutrad, pravi pravcati objed, — i kako naređivao! I mrtvacu bi se razbudio apetit.

— Riblju paštetu napravi na četir ugla, — gorio je, sve siskajući i prisrkujući. — U jedan mi ugao metni lice i leđa jesetrina, u drugi heljdine kašice, i gljivica s lukcem, i slatkoga mlječca, i mozga, i još šta već znaš... čegagod tamo takvoga ... Ali da se s jednoga kraja, razumiješ, prirumeni, a s drugoga kraja pusti pomanje. A odozdol ju ... ispeci tako da ju svu probije sok i prožme tako da sva, znaš, onako baš, — nije da se rasipa, nego da se u ustima topi kao snijeg kakav, tako da je i ne osjećaš. — Dok je to Pjetuh gorio, sve je cmakao i mljeskao.

— Vrag ga odnio! Ne možeš od njega ni spavati, — mislio Čičikov, pa zamotao glavu u pokrivač, da ne čuje ništa. Ali i kroz pokrivač se je čulo:

— A jesetu obloži blitvom u zvjezdicama, i pijetlovom krestom, i paprenjačom, pa onda, znaš, i repom, i mrkvom, i lovrom, onda kojećim onakvim, znaš opet, da bude obložena, obložena svačim povиše. A u svinjski kuljen metni leda, da valjano nabrekne.

Mnoga je jela Pjetuh naređivao još. Samo se je razlijegalo: — I isprži, i ispeci, i neka se dobro ispriga! — Zaspao Čičikov tek pri nekom puranu.

Sutradan se tako prejeli gosti, da Platonov nije više mogao jahati. Ždrijepca mu otpremi Pjetuhov konjušar. Posjedaju u kočiju. Pas s gubičinom pođe lijeno za kočijom: i on se prežderao.

— To je već suviše, — reče Čičikov, kad su se izvezli iz dvorišta.

— A ne dosađuje se, to mene ljuti!

— Da ja imam, kao ti, sedamdeset tisuća godišnjega dohotka, — pomisli Čičikov: — ne bih ja pustio ni da mi pred oči ispada dosada. Eno zakupnik Murazov, — nije šala, — deset milijuna... Priličan zalogaj!

— Šta je, bi li vi htjeli zakrenuti? Htio bih se oprostiti sa sestrom i sa zetom.

— Drage volje, — reče Čičikov.

— To je kod nas prvi gospodar. On vam, gospodine moj, dobiva dvjesta tisuća godišnjega dohotka s imanja koje nije prije osam godina davalо ni dvadeset tisuća.

— Ah, ta to je dabome čovjek nadasve vrijedan štovanja! Vanredno će me zanimati da se upoznam s takvim čovjekom. Kako to? Ta da reknem... A kako se zove?

— Kostanžoglo.

— A kršteno i očinsko ime? Molio bih.

— Konstantin Fjodorovič.

— Konstantin Fjodorovič Kostanžoglo. Jako će me zanimati da se upoznam s njim. Po-učno je upoznati takvoga čovjeka.

Platon se prihvati uputiti Selifana, a to je i bilo potrebno, jer Selifan se je jedva držao na sjedištu. Petruška se dvaput strmogladio s kočije, te ga moradoše naposljetku užetom privezati uza sjedište. — To je skot! — samo ponovi Čičikov.

— Evo, pogledajte, započinje se njegova zemlja, — reče Platonov: — sasvim drugi vid.

I zaista, po cijelom je polju zasijana šuma, — drveće kao strijela; za njim druga šuma, viša, također mlada sitnogorica; za njom staro grmlje, sve više od višega. Onda opet ko-

mad polja, pokriven gustom šumom, i opet isto tako mlada šuma, i opet stara. I tri se puta provezoše kroz šume, kao kroz vrata u zidu. — Sve je to njemu naraslo za kojih osam ili deset godina što drugomu ne raste ni za dvadeset godina.

— A kako je on to uradio?

— Raspitajte se u njega. To je neki zemljoznanac, — ništa u njega nije uzalud. Ne samo da on zna zemlju, nego i to kakvo susjedstvo treba čemu i uz koje žito treba koje drveće biti. Svatko kod njega obavlja tri četiri službe u isti mah. Šuma mu nije samo za to da ga drvari, nego mu još treba da mu na tom i tom mjestu pribavi poljima toliko vlage, toliko da mu nađubri lišćem što opada, toliko da mu dade sjene... Kad je svud uokolo suša, kod njega nema suše, kad je svud uokolo nerodica, kod njega nema nerodice. Šteta što ja i sâm slabo znam te stvari i ne umijem vam pripovjediti, ali on ima takvih smicalica... Zovu ga čarobnjakom. Mnogo, mnogo ima u njega svačega... A ipak je to na dosadu...

— Taj je čovjek zbilja za čudo, — pomisli Čičikov. — Žalost je velika što je taj mladić površan i ne umije pripovjediti.

Naposljetku se javilo selo. Kao grad kakav rasulo selo mnoštvo kućâ po trima brežuljci-ma koji su okrunjeni trima crkvama, a svuda je selo ispresjecano ogromnim plastovima i kamarama. — Da, — pomisli Čičikov: — vidi se da tu živi bogatun gospodar. — Seljačke su kuće sve redom čvrste; ulice utrvene; gdjegod stoje kola, čvrsta su i nova novcata; nailazi seljak, nekako umna izražaja u licu; rogata je stoka odabranâ; čak i seljačke su svinje naoko kao plemići. Vidi se dakle, da baš tu žive oni seljaci što lopatom kopaju srebro, kako se pjeva u pjesmi. Nema tu engleskih parkova i tratinâ sa svakakvim izmišljotinama, nego se po starinskom običaju pružio prospekt od žitnicâ i radničkih kuća sve do gospodarova doma, da sve gospodar vidi, štogod rade oko njega; na visokom se krovu na kući ispelo visoko izgledište, niti za ukras niti za vidik, nego rad paske za radnicima po dalekim poljima. Na stubama ih dočekali sluge, žustri, sasvim drugačiji nego pijanac Petruška, premda ni na njima nisu bili frakovi, nego kozački čekmenji⁸⁴ od modroga domaćega sukna.

Na domu im i sama domaćica istrči na stube. Bila je jedra, krv i mlijeko; lijepa kao božji dan; slična Platonovu, kao što su slične dvije kapi, samo se razlikovala što nije bila troma kao on, nego razgovorna i vesela.

— Zdravo, brate! Baš se veselim što si došao. A Konstantina nema doma, ali će brzo doći.

— A gdje je?

— Ima u selu posla s nekim kupcima, — govorila je, vodeći goste u sobu.

Čičikov je radoznao promatrao prebivalište toga neobičnoga čovjeka, koji dobiva dohodak od dvjesta tisuća, nadajući se da će potom dokučiti i narav samoga domaćina, kao što po preostaloj školjci sude o ostrigi ili pužu što je u njoj prebivao i ostavio svoj otisak. Ali ništa se nije moglo izvesti. Sve su sobe priproste, čak i prazne: nema u njima ni freskâ, ni slikâ, ni bronzenih stvari, ni cvijeća, ni stalaka s porculanom, dapače niti knjigâ. Riječju, sve ukazuje da glavni život čovjeku što ovdje prebiva ne prolazi nipošto izmed ta četiri zida u sobi, nego u polju, i da on misli ne zamišlja unaprijed, na sibaritski način, kraj ognja, pred kaminom, na spokojnom naslonjaču, nego mu one tamo gdje radi padaju na pamet i tamo se odmah, gdje mu padoše na pamet, i pretvaraju u djela. Po sobama je Čičikov primjetio samo tragove ženskoga kućanstva: po stolovima su i po stolicama čiste lipove dašćice i na njima listovi nekoga cvijeća, što se suše...

— Kakve si to trice pometala tuda, sestro? — reći će Platonov.

⁸⁴ Čekmenj: kaput u donskih i uralskih kozaka.

— Otkud su to trice! — reče domaćica. — To je najbolji lijek od groznice. Lanske smo godine izlijecili njime sve redom seljake. A ovo je za biljnu rakiju; a ovo za slatko. Vi sve ismijavate slatke i usoljene stvari, a onda ih i sami hvalite kad jedete.

Platonov pristupi glasoviru i uzme prebirati note.

— Bože moj! Sâm starež! — reći će. — Zar te nije stid, sestro?

— Ded oprosti, brate; nemam ja pogotovo vremena da se bavim muzikom. Imam kćerku od osam godina, pa moram nju učiti! Da ju predam u ruke tuđinki guvernanti samo zato da steknem slobodna vremena za muziku, — oprosti, brate, to ja neću učiniti.

— Kako si ti, sestro, zbilja postala dosadnom! — reče brat i priđe prozoru. — A, evo nje-ga, ide, ide! — reče Platonov.

I Čičikov uperio k prozoru. K stubama je prilazio čovjek od četrdesetak godina, živ, crnomanjast, u kaputu od kostrijeti. Nošnja mu je nemarna. Kapa mu je od baršunaste tkanine. Sa svake mu strane ide čovjek nižega staleža; skinuli oni kape, pa idu, raspravljaju i raspravljaju nešto s njim: jedan je prost seljak, drugi neka pridošlica, lisac prekupac, u modroj sibirci. Sva trojica stala pred stubama, te im se razgovor čuje u sobama.

— Najbolje je da uradite evo ovako: otkupite se od vlastelina. Ja ћu vam, hajde, uzajmiti: odradit ćeće mi kasnije.

— Nije, Konstantin Fjodorovič, čemu da se otkupljujemo? Uzmite vi nas. Kod vas ћemo naučiti štogod je pametno. Ta ovako se pametan čovjek ne bi našao na svem svijetu. A sada je nevolja što ne možeš nikako očuvati sebe. Rakijski prodavci uveli sada takve raki-je, te od jedne čašice tako te kida u trbuhu da bi ispio vedro vode: nisi se još ni snašao, a već si sve spiskao. Velika je napast. Valjda sâm bijes navraća svijet, tako mi Boga! Sve uđešavaju, samo da zbune seljake: i duhan, i svakakvi takvi... Šta ћemo, Konstantin Fjo-dorovič? Čovjek si, ne možeš se suspregnuti.

— Slušaj: evo šta je i kako je. Ta kod mene je ipak robovanje. Istina je da u prvi mah sve dobivaš, — i kravu, i konja; ali stvar ti je ta da ja toliko iziskujem od seljakâ, koliko nigdje ne iziskuju. Kod mene je prvo: radi! Bilo meni, bilo tebi, samo ja nikomu ne puštam da ljenčuje. Ja i sâm radim kao crv, a i seljaci rade, jer ja sam se uvjerio, brate: tričarije ti padaju na pamet samo zato jer ne radiš. O tom vi dakle razmislite svi zajedno i raspravite med sobom.

— Pa mi smo već raspravljali o tom, Konstantin Fjodorovič. I starci vele tako: »čemu razgovor! Ta kod vas je svaki seljak bogat: nije to uludo; a i popovi su milosrdni. A nama su i njih oduzeli, pa nema nikoga da nas sahranjuje.«

— Svejedno otidi i razgovori se.

— Hoću, gospodaru.

— Molim vas, onaj, Konstantin Fjodorovič, da bi dakle... popustili, — uzeo govoriti s druge strane pridošlica prekupac u modroj sibirci.

— Rekao sam već: ne volim se cjenkati. Nisam ja kao drugi vlastelin, kojemu ti prilaziš pred sâm rok uplate u založnu banku. Ta znam ja sve vas: vi imate popise sviju, kada koji ima plaćati. Zar je onda čudo? Kad mu dogori do nokata, no, dat će ti i za pol cijene. A šta će meni twoji novci? Neka kod mene leži stvar ma i tri godine: ja ne moram plaćati u banku.

— Prava je istina, Konstantin Fjodorovič. Ta ja bih samo zato da bih i unaprijed imao s vama posla, a ne bih ni zbog kakvoga dobitka. Izvolite primiti tri tisuće za kaparu. — Prekupac izvadi iz njedara svežnjić zaprljanih banaka. Kostanžoglo ih sasvim hladno-krvno uzme i ne brojeći turi ih u stražnji džep na kaputu.

— Hm! — pomisli Čičikov: — kao da mu je rubac za nos! — Kostanžoglo se javi na vratima gostinske sobe. Još jače on iznenadi Čičikova crnomanjastim licem, krutom crnom kosom, koja mu je gdjegdje posijedjela prerano, živim izražajem očiju i nekom žučljivošću žestokoga južnoga porijekla. Nije bio pravi Rus. Ni sâm nije znao, otkud mu potječu djedovi. Nije se bavio svojim rodoslovljem, nego mislio da to ne pristaje i suvišna je stvar u gospodarstvu. Sudio je da je Rus, a i nije znao nikoji drugi jezik osim ruskoga.

Platonov predstavi Čičikova. Oni se poljube.

— Ja bih da se izlječim od čame, pa sam smislio, Konstantine, da se provezem po raznim gubernijama, — reče Platonov: — i evo mi je Pavel Ivanovič ponudio da putujem s njim.

— Prekrasno, — reče Kostanžoglo. — A kuda kanite krenuti sada? — nastavi on, prijazno se obraćajući Čičikovu.

— Priznajem, — reče Čičikov, te prijazno nakrivi glavu i u isti mah uzme rukom gladiti ručku na naslonjaču: — ne putujem zasad toliko po svojem poslu, koliko po tuđem: general Betriščev, bliski priatelj i, može se reći, dobrotvor, zamolio me, da mu pohodim rođake. Rođaci su dabome rođaci, ali s druge strane, štono riječ, putujem i zbog sebe samoga; jer zaista, ako se i ne govori o koristi, što može biti u hemoroidalnom pogledu, i to je, kako se veli, živa knjiga, također nauka, ako vidiš svijet i kolanje ljudsko.

— Da, ne smeta zaviriti u gdjekoje zakutke.

— Izvrsno ste izvoljeli primijetiti: zaista je tako, zbilja ne smeta. Vidiš stvari kojih ne bi vidio; sastaješ ljude kojih ne bi sastao. Razgovor s gdjekojim isto tako vrijedi zlata, kao na primjer ova zgoda što se je sada desila... Vama se utječem, prepoštovani Konstantin Fjodorovič, poučite me, poučite, orosite žeđu moju uputom u istinu. Očekujem kao manu slatke riječi vaše.

— Ali šta bih, šta bih vas učio? — reče Kostanžoglo zbumjen. — Ja sam i sâm malo učio.

— Mudrosti, prepoštovani, mudrosti, — mudrosti kako se upravlja teškim krmilom gospodarstva, mudrosti kako se izvlači siguran dohodak, kako se stječe imetak koji nije uobražen, nego zbiljski, te kako se time vrši građanska dužnost i zadobiva štovanje domorodaca.

— Znate što, — reče Kostanžoglo, gledajući ga zamišljen: — predánite vi kod mene. Pokažat ću vam svu upravu i ispričati vam sve. Vidjet ćete da tu nema nikakve mudrosti.

— Dabome, ostanite, — reče domaćica, te se obrati bratu i nadoveže: — ostani, brate: kamo se žuriš?

— Meni je svejedno. Kako će Pavel Ivanovič?

— I ja ću, ja ću veoma rado... Ali evo šta je: rođak generala Betriščeva, neki pukovnik Koškarjov...

— Pa to je luđak.

— Istina je, luđak. Ne bih niti putovao k njemu, ali general Betriščev, bliski priatelj i, štono riječ, dobrotvor...

— Znate dakle, šta? — reče Kostanžoglo: — odvezite mu se, nema do njega ni deset vrsata. Upregnuta mi je proljotka,⁸⁵ — odvezite mu se odmah. Dospjet ćete do čaja natrag.

— Izvrsna misao! — klikne Čičikov i maši se za šeširom.

⁸⁵ Okrugle droške.

Proljotka bude dotjerana i odveze njega za pol sata k pukovniku. Cijelo je selo bilo razasuto: gradnje, pregradnje, gomile kreča, opeka i brvana po svim ulicama. Posagrađivane su neke kuće, nalik na uredske zgrade. Na jednoj piše zlatnim slovima: S k l a d i š t e p o l j o d j e l s k o g a o r u đ a; na drugoj: G l a v n a r a c u n a r s k a e k s p e - d i c i j a; dalje; V i j e č e s e o s k i h p o s l o v a; Š k o l a n o r m a l n o g a p r o s v j e č i v a n j a s e l j a č k o g a. Riječju, vrag bi znao čega nije bilo!

Pukovnika je zatekao za stajaćim pultom, s perom u zubima. Pukovnik primio Čičikova s otmjenom prijaznošću. Bio je na oko vanredno dobar i druževan čovjek: uzeo mu pri povijedati koliko se je namučio dok nije digao imanje do današnjega blagostanja; sa saučešćem se tužio kako je teško obavijestiti seljaka da ima viših pobuda što ih čovjeku privabavlja prosvijetljeni raskoš, umjetnost; da sve dosad nije mogao natjerati žene da navuku korzet, a u Njemačkoj, gdje je 1814. godine bio s pukovnjom, znala je mlinar rova kći čak i svirati na glasoviru; da će on ipak, uza sav otpor neukosti, postići to da će seljak iz njegova sela, kad ide za plugom, čitati ujedno knjigu o Franklinovim gromovodima, ili Vergilijeva Georgika, ili Kemijsko istraživanje zemlje.

»Nije već još nešto, — pomisli Čičikov. — A ja evo sve do danas nisam još pročitao: »Groficu Lavallière«: sve nemam vremena.«

Mnogo je još govorio pukovnik o tom čime će se ljudi usrećiti. Nošnja je njemu mnogo značila: zalágao je glavu, da samo treba polovicu ruskih seljaka obući u njemačke hlače, — pa će se znanosti uskriliti, trgovina dići i u Rusiji će nastati zlatni vijek.

Čičikov slušao te slušao, gledao ga pozorno, a naposljetku rekao: »S ovim se, čini mi se, ne vrijedi prenemagati;« i odmah mu objavio da je tako i tako, treba evo takvih duša i da se sklope takvi i takvi ugovori sa svim formalnostima.

— Koliko iz vaših riječi razbiram, — reče pukovnik, a zbunio se nije nikako: — to je molba, je li?

— Tako je.

— Onda ju podastrite pismeno. Molba će otici u ured za primanje prijavâ i izvještajâ. Ured će ju obilježiti i podnijeti meni; od mene će otici u vijeće seoskih poslova; odande, pošto budu obavljeni izvidi, upravitelju. Upravitelj će zajedno s tajnikom...

— Molim vas! — uzvikne Čičikov: — ta ovako će se zategnuti Bog te pita dokle! Ali kako bi se o tom pismeno raspravljalo? Ta to je stvar takve vrsti... Ta duše su na neki način... mrtve.

— Jako dobro. Tako vi i napišite, da su duše na neki način mrtve.

— No kako, — mrtve? Ta tako se ne može napisati. Jesu duduše mrtve, ali treba da se čini da su žive.

— Dobro. Vi tako i napišite: a l i t r e b a, ili i z i s k u j e s e, ž e l i s e, t r a ž i s e, d a b i s e č i n i l o, d a s u ž i v e. Bez pismenoga se postupka ne može to učiniti. Primjer je Engleska, dapače i sâm Napoleon. Ja ću vam odrediti komisionara, koji će vas provesti po svim mjestima.

Zazvoni. Javi se neki čovjek.

— Tajniče! Zovni mi komisionara! — Osvanuo komisionar, neki čovjek, niti seljak, niti činovnik. — Evo, on će vas provesti po najnužnijim mjestima.

Šta će s pukovnikom? Čičikov od radoznalosti odlučio poći s komisionarom i pogledati sva ta najnužnija mjesta. Ured za predavanje prijava postojao je samo po cimeru, a vrata

su bila zaključana. Upravitelj toga ureda, Hruljov,⁸⁶ bio je premješten u novoosnovano vijeće seoskih gradnja. Zamijenio ga sobar Berjozovskij;⁸⁷ ali i njega je nekuda poslalo vijeće seoskih gradnja. Naišli na odjel seoskih poslova, tamo opravljaju; probudili nekoga pijanoga čovjeka, ali se od njega nisu mogli obavijestiti. — Kod nas je zbrka, — naposljetku će komisionar Čičikovu. — Gospodara vuku za nos. Sve kod nas određuje građevinska komisija: trga svakoga od posla i šalje ga kamo ju volja. Kod nas ti je jedino probitacno biti u građevinskoj komisiji. — Taj je, vidi se, bio nazuban na građevinsku komisiju. Dalje nije htio Čičikov ni gledati. Došao pukovniku i prijavio mu da je tako i tako, da je kod njega metež i ništa se ne može razabrati, a komisije za podavanje prijavâ uopće i nema.

Pukovnik plane od plemenita negodovanja i snažno stisne Čičikovu ruku, za znak zahvalnosti. Dohvati odmah papir i pero i napiše osam najstrožih upita: na kakvom je temelju građevinska komisija samovoljno raspoložila činovnicima koji nisu podvrženi njoj? Kako je smio dopustiti glavni upravitelj da predstojnik ode na istragu, dok nije predao svoju službu? I kako je vijeće seoskih poslova moglo ravnodušno gledati da uređa za predavanje prijava i izvještaja dapače niti nema?

— No, sad će biti čuda i pokora! — pomisli Čičikov i htjede već otići.
— Ne, ne puštam ja vas. Sada su dirnuli u moje častoljublje. Ja ću dokazati šta znači organizirano, pravilno ustrojstvo gospodarstva. Vašu ću stvar povjeriti čovjeku koji sâm samcat vrijedi koliko svi drugi; svršio je sveučilišne nauke. Eto, kakvi su u mene kmetovi! Da se ne gubi dragocjeno vrijeme, molim da izvolite posjedjeti u mojoj biblioteci, — reče pukovnik, otvarajući pokrajna vrata. — Tu su knjige, papir, pera, olovke, sve. Služite se, služite se svime: vi ste gospodar. Prosvjeta mora biti otvorena svima.

Tako je govorio Koškarjov, kad ga je uveo u knjižnicu. Bila je to ogromna dvorana, od zdola do vrha zapremljena knjigama. Bilo je тамо i nadjevenih životinja. Knjige su bile sviju struka: iz šumarstva, stočarstva, svinjarstva, vrtljarstva; specijalne smotre sviju struka, koje se razrašilju uz obvezu da ih preplačuju, ali ih nitko ne čila. Kad je vidoio da su sve same knjige, koje nisu za ugodnu zabavu, obrati se drugom ormaru, — iz osinjaka u stršenjak: sve same filozofske knjige. Pred očima mu iskrsnulo šest ogromnih knjižurina, s naslovom: »Pripremni uvod u područje mišljenja. Teorija općenitosti, zajednice, bivstva i po primjeni na razumijevanje organskih osnova — obostranoga razdvoja sveopće proizvodnje.« Gdjegod Čičikov rasklopio knjigu, na svakoj je stranici: pojava, razvitätak, apstrakt, zatvorenost, stisnutost, i vrag bi znao, čega nema! — To nije spram mene, — reče Čičikov i obrati se trećemu ormaru, gdje su knjige umjetničke struke. Tamo izvuče odnekud ogromnu knjigu s raspojasim mitološkim sličicama i uze ih razgledavati. Tačke su sličice mile neženjama srednjih godina, a gdjekad i onim starkeljama što se podražuju baletom i drugim paprenim stvarima. Kad je razgledao jednu knjigu, izvuče i drugu isto takve vrsti, ali u taj se par javi pukovnik Koškarjov sa spisom, a lice mu se rasjalo.

— Sve je urađeno i urađeno je izvrsno. Čovjek o kojem sam vam govorio pravi je genije. Zato ću ga uzvisiti iznad sviju i njemu ću samomu osnovati cijeli odjel. Gledajte kako je bistra glava i kako je za nekoliko časaka riješio sve.

— No, slava tebi, Gospode! — pomisli Čičikov i spremi se slušati. Pukovnik uze čitati:

⁸⁶ Hrulj je patuljak, kepec.

⁸⁷ Berjoza je breza.

»Pristupajući razmatranju dostavljenoga mi od vaše visokorodnosti naloga, častim se da ovim izvijestim o njemu:

»I. U samoj molbi gospodina koleškoga savjetnika i kavaljera Pavla Ivanoviča Čičikova sadržana je već nesuglasica, jer su nepromišljenim načinom revizijske duše nazvane umrlima. Pod tim su vjerovatno izvoljeli razumjeti bliske smrti, a ne umrle. A i sâm ovakav naziv odaje empiričnu obuku u naukama, koja se je vjerovatno ograničila na parohijsku školu, jer duša je besmrtna.«

— Obješenjak! — reče Koškarjov zadovoljan sa samim sobom i zastane: — tu vas je malo bocnuo. Ali priznajte da mu je vješto pero!

»II. Nikakvih nezaloženih revizijskih, ne samo bliskih smrti, nego i svih drugih, na imanju nema, jer su sve zajedno, bez izuzetka, ne samo založene, nego i prezaložene, s dodatkom od poldruge stotine rubalja po duši, osim nevelikoga sela Gurmajlovke, koje je u prijepornom stanju, poradi parnice s vlastelinom Prediščevim i uslijed toga pod zabranom, što je objavljeno u 42. broju »Moskovskih Vjedomosti«.

— Zašto mi dakle niste to rekli prije? Zašto ste me zbog tričarija zadržavali? — reći će Čičikov gnjevan.

— Da! Ali je bilo potrebno, da vi sve to razaberete putem pismenoga postupka. Ovako to nije ništa. Besvjesno može razabrati i glupan, ali treba dozнатi svjesno.

Gnjevan zgrabi Čičikov kapu, potrči iz kuće, ne mareći ni za kakvu pristojnost, pa na vrata: rasrdio se. Kočijaš je s proljotkom stajao spremam, znajući da ne vrijedi isprezati konje, jer za hranu bi se morala podnjijeli pismena molba, a istom sutra bi se izdala odluka da se konjima dade zobi. Ali pukovnik istrčao, silom mu stisnuo ruku, pritisnuo ju na srce i zahvalio mu što mu je pribavio priliku da na djelu vidi tečaj postupka; da je svakako potrebno prodrmati sve i prekoriti, jer inače bi sve zadrijemalo, a pera bi u upravi zahrdala i oslabila; da mu je iza te zgode sinula sretna misao — osnovati novu komisiju koja će se zvati: komisija za pasku nad građevnom komisijom, tako da se onda nitko više neće usuđivati krasti.

Srdit i nezadovoljan stigao Čičikov kasno već, kad su gorjele svijeće.

— Šta ste vi tako okasnili? — reče Kostanžoglo kad se je Čičikov javio na vratima.

— O čemu ste vi tako dugo raspravljali s njim? — reče Platonov.

— Takvoga luđaka nisam ja od rođenja video, — reče Čičikov.

— To još nije ništa, — reče Kostanžoglo. — Koškarjov je utješljiva pojava. On je potreban zato jer se u njemu karikaturno i vidnije odrazuju gluposti svih naših pametnjakovića, — sviju tih pametnjakovića, što ne znaju još ni svoje, a skupljaju gluparije po tuđini. Evo, kakvi su vlastelini sada osvanuli: uveli i poslovnice, i manufakte, i škole, i komisiju, i vrag ih znao što nisu uveli! Eto takvi su ti pametnjakovići! Bili su se oporavili iza Francuza dvanaeste godine, pa ded sada razaraj opet sve. Ta gore su razorili nego Francuz, tako da je sada kakavgod Pjotr Petrovič Pjetuh još i valjan vlastelin.

— Pa i on je sada založio imanje banci, — reče Čičikov.

— No da, sve se zalaže, sve će se i založiti. — Kad je to izrekao Kostanžoglo, stane se nešto srditi. — Eno tvornice šešira, svijeća, — iz Londona naručio majstore svjećare, pretvorio se u tržara! Vlastelin, — takav ugledan stalež, — pa otišao u manufakturiste, fabrikante! Mašina za predenje... muslin gradskim droljama, djevojčurama...

— Ta i ti imaš tvornicâ, — primijeti Platonov.

— A tko ih je osnovao? Same su se osnovale: nagomilala se vuna, ne znam kamo bih ju, — pa sam započeo tkati sukna, — odmah ih tu kod mene na tržištu razgrabljuju uz jefti-

nu cijenu, — trebaju seljaku, mojemu seljaku. Riblju su lјusku šest godina redom ribari zbacivali na moju obalu, — no, kamo ću je? Započeo sam kuhati od nje tutkalo, pa sam zaradio četrdeset tisuća. Ta kod mene je sve ovako.

— Vraški čovjek! — mislio je Čičikov, a upiljio u njega oči: — ta šapa zna da zgrće!
— A i zato sam se uzeo time baviti, jer su nagrnuli mnogi radnici, pa bi pomrli od gladi: gladna godina, a sve po milosti onih tvorničara što su propustili da siju. Takvih fabrika, brate, mnogo ima u mene. Svake godine nova fabrika, već prema tomu od čega se je nagonjalo otpadaka i izmetaka. Razmotri samo pozornije svoje gospodarstvo, — svaki ti smet daje dohodak, tako da odbijaš i veliš: ne treba! Ali za to ja ne gradim dvorce sa stupovima i s frontonima.

— To je čudno... A najčudnije, da svaki smet daje dohodak, — reče Čičikov.
— Pa molim vas! Kad bi se stvar uočila naprsto kakva jest; ali svatko je sada mehanik: svaki bi da otkrije škatulju što svira, a neće ono što je prosto. Zbog toga će otici naročito u Englesku; eto to je! Glupani! — Kad je to izrekao, pljune. — A sto puta će gluplji biti kad se vrati iz tuđine!

— Ah, Konstantine! Opet si se rasrdio! — reče mu žena nespokojna. — Ta znaš da ti to škodi.

— A kako se ne bih srdio? Kad bi to još bilo tuđinsko, ali je blisko vlastitomu srcu; ta ljuti me što se ruski karakter kvari; ta sada se je u ruskom karakteru javilo donquijotstvo, kojega nikada nije bilo! Pala mu na pamet prosvjeta, pa se on prevraća u don Quijota: osniva takve škole kakvih se ne bi sjetio ni luđak! Izlazi iz škole takav čovjek da nikuda ne pristaje, ni u selo, ni u grad, jedino je pijanac i osjeća svoju vrijednost. Kad zađe u čovjekoljublje, postat će don Quijotom čovjekoljublja: posagrađivat će za milijun najbesmislijnih bolnica i zavoda sa stupovima, upropastit će sebe i sve otjerati u prosjake; eto ti čovjekoljublja!

Čičikovu nije bilo stalo do prosvjete. Želio je potanko ispitati kako svaki smet daje dohodak, ali nikako nije mogao Kostanžoglu da utekne u riječ; žučljivi mu je govor tekaor iz usta i nije više mogao da ga suspregne.

— Razmišljam kako bi prosvijetlili seljaka... ali najprije ti njega obogati i stvori od njega dobra gospodara, a onda će on i sâm učiti. Ta kako je sada, u današnje doba, oglupavio sav svijet, ne znate vi ni zamisliti! Šta li sada ne pišu ta piskarala! Napiše ti kojigod knjigu i svi se onda slete na nju... Evo šta stadoše govoriti: »Seljak provodi jako prost život; treba ga upoznati s raskošnim stvarima, udahnuti mu potrebe koje su više od njegova stalež«... I sami su oni, rad toga raskoša, postali mlitonje, a nisu ljudi, i vrag ih znao kolike su bolesti pozadobivali, i nema više derana od osamnaest godina, koji nije sve već iskušao: zubi nema, a čelav je kao mjehur, — pa bi sada i njih da okuže. Ali hvala Bogu što nam je ostao bar još jedan zdrav stalež, koji se nije upoznao s tim požudama! Za to moramo baš hvaliti Bogu. Ta ratar je kod nas vredniji od sviju, — šta vi njega dirate? Dao Bog da bi svi bili kakav je ratar!

— Vi dakle sudite da se je najprobitačnije baviti poljodjelstvom? — upita Čičikov.
— Zakonitije, a ne probitačnije. Rádi zemlju u znoju lica svojega, rečeno je. Tu nema mudrovanja. Dokazano je iskustvom već od vijekova da je u ratarskom staležu čovjek moralniji, čestitiji, plemenitiji, viši. Ne velim ja da se ne valja baviti i drugim, ali svemu treba poljodjelstvo da bude osnova, — to je ono! Tvrnice će se osnovati i same, ali će se osnovati zakonite tvornice, onoga što je potrebno tu, što je ovdje čovjeku pri ruci, a ne onih svakojakih potreba što su raslabile današnje ljude. Neće se osnivati te tvornice što se kasnije, zbog održanja i prođe laćaju svakakvih gnusoba, te kvare i izopačuju nesretni na-

rod. Kolikogod tî preporučivao, ja ne uvodim tu proizvodnju što navraća na više potrebe, ni duhan, ni šećer, makar izgubio milijun. Ako razvrat ulazi u svijet, neka ne ulazi kroz moje ruke! Hoću biti prav pred Bogom... Dvadeset godina živim s narodom; znam ja kakve su otud posljedice.

— Meni je najčudnije kako se uz razumnu upravu dobiva dohodak od ostataka i odreza-ka i kako svaki smet daje dohodak.

— Hm! Politički ekonomi! — reći će Kostanžoglo, ne slušajući njega, sa žučljivim sarkazmom na licu. — Divni su politički ekonomi! Glupan na glupanu sjedi i glupanom ga go- ni, — ne vidi dalje od svojega glupoga nosa! Magarac, i još se penje na katedru, natiče naočare... Glupani! — I on ljuto ispljune.

— Sve je istina i sve je pravo, samo se, molim te, nemoj srditi, — reće mu žena: — kao da ne možeš govoriti o tom ako ne prekipiš!

— Tko vas sluša, prepoštovani Konstantin Fjodorovič, prodire, kako se veli, u smisao života, opipava samu jezgru stvari. Ali okáimo se onoga što je opće čovječansko, pa dopustite da obratim pažnju na svoje. Kad bih ja, recimo, postao vlastelinom, te se zamislio obogatiti za kratko vrijeme, tako da bih time, štono riječ, izvršio bitnu dužnost gra-đansku, — na koji bih način, kako bih postupio?

— Kako bi postupili da se obogatite? — prihvati Kostanžoglo. — Evo, kako!...

— Hajdemo večerati! — reče domaćica, ustane s divana i istupi nasred sobe, omotavajući šalom mlade svoje udove što su joj zadrhtali od studeni.

Čičikov se trgne sa stolice hitro skoro kao vojnik, podmetne joj ruku kao obramnicu i povede ju svečano kroz dvije sobe u jedaču sobu, gdje je na stolu već stajala zdjela s juhom, s koje je skinut zaklopac, te se širi ugodni miris juhe, prožete svježom zeleni i ra- nim proljetnim povrćem. Svi posjedaju za stol. Sluge žustro postave sva jela zajedno na stol, u pokrivenu suđu, i sve što treba, te odmah odu: Kostanžoglo nije volio da lakaji slušaju gospodi razgovore, a pogotovo da mu gledaju u zube kad jede.

Kad se je Čičikov nasrkao juhe i ispio čašicu nekoga izvrsnoga pića, sličnoga mađarsko- mu vinu, reći će domaćinu: — Dopustite, prepoštovani, da vas opet navratim na ono o čemu smo prekinuli razgovor. Pitao sam vas, šta bih, kako bih postupio, kako bih se naj- bolje prihvatio...⁸⁸

.....

... — Imanje, pa da za nj zaište i četrdeset tisuća, odmah bih mu odbrojao.

— Hm! — Čičikov se zamislio. — A zašto ga vi sami nećete kupiti? — izgovori nešto plaho.

— Ta treba napokon znati i kraj. I tako imam mnogo brige oko svojih imanja. Uza to kod nas plemiči ionako već viču na mene, da se ja tobože koristim tuđom nevoljom i njiho- vom propašću, te kupujem zemlju za bescjenje. To mi je napokon dodijalo već.

— Svijet uopće voli ogovarati! — reče Čičikov.

— A tek kako u našoj guberniji, — ne bi vi mogli ni zamisliti: mene i ne zovu drugačije nego lakomcem i tvrdicom prvoga reda. Sebe oni pravdaju od svega: »Ja sam, dabome,

⁸⁸ Ovdje su se iz rukopisa izgubile dvije stranice. Tu zacijelo Kostanžoglo (veli S. P. Ševirjov) nudi Čičikova neka kupi imanje susjeda njegova, vlastelina Hlobujeva.

— veli, — spiskao sve, ali zato jer sam živio višim potrebama u životu, jer sam poticao obrtnike (to jest, obješenjake, koji...) a ovako, kao što Kostanžoglo, moglo bi se dabome proživjeti svinjski.«

— Želio bih da sam takva svinja! — reče Čičikov.

— I gluparija. Kakve više potrebe? Koga oni varaju? Knjige će on i nabavljati, ali ih ne čita. Stvar će se završiti kartama i... I sve zato, jer ne priređujem objede i ne posuđujem im novaca. Objede ne priređujem, jer bi mi bilo nemilo: nisam se naučio na to. A ako mi tko dođe, pa će jesti što i ja jedem, — neka izvoli! Ne posuđujem novaca, — to je besmislica. Dođi ti k meni, ako zaista trebaš, i potanko mi razloži šta ćeš s mojim novcima: ako ja razaberem iz tvojih riječi da ćeš ih pametno upotrijebiti i da će ti novci uroditи očitim dobitkom, — neću te odbiti, pa ti neću uzeti niti kamatâ.

— To se ipak mora zapamtiti, — pomisli Čičikov.

— I nikada neću odbiti, — nastavi Kostanžoglo. — Ali neću novce rasipati u vjetar. Neka mi to ne zamjeravaju! Vrag ga odnio! Namjerio on počastiti objedom ljubavnicu, ili ludački uređuje namještajem kuću, ili će s razuzdanicom na maskaradu, na kakav jubilej, za uspomenu što je uludo poživio na svijetu, a ja da mu posuđujem novaca!...

Tu Kostanžoglo ispljune i skoro izusti pred ženom nekoliko nepristojnih psovaka. Nemila sjena mrke hipohondrije zamračila mu lice. Niz čelo i poprijeko po njemu smrštile se mrštine, odajući da se je gnjevno uzburkala žuč.

— Dopustite mi, poštovani moj, da vas opet navratim na ono o čemu smo prekinuli razgovor, — reče Čičikov i ispije još čašicu malinovače, koja je zaista bila izvrsna. — Kad bih ja, recimo, kupio ono isto imanje što ste izvoljeli spomenuti, za koje bih se vrijeme i kako bih se brzo mogao obogatiti toliko...

— Ako vi želite, — prihvati riječ Kostanžoglo oporo i otržito, sasvim ozlovoljen: — brzo se obogatiti, onda se nćete nikada obogatiti; ako se pak želite obogatiti ne pitajući za vrijeme, to ćete se obogatiti brzo.

— Tako dakle! — reče Čičikov.

— Da, — reče Kostanžoglo otržito, kao da se srdi na samoga Čičikova: — treba imati ljubavi za posao: bez toga se ne može ništa učiniti. Treba zavoljeti gospodarstvo, — da! I vjerujte, nije to nipošto dosadno. Izmislili da je na selu čama... ali ja bih umro od čame da i jedan dan provedem u gradu onako kako ga provode po tim svojim glupim klubovima, gostonicama i kazalištima. Glupani, glupa rulja, oslovski naraštaj! Gospodar ne može, nema vremena da se dosađuje. U njegovu životu nema ni pol vrška⁸⁹ praznine, — sve je punoča. Već ta raznoličnost poslova, i još kakvih poslova! — poslova koji istinski uznose duh. Kako bilo da bilo, ali tu čovjek ide uporedo s prirodom, s godišnjim dobama, učesnik je i sabesjednik svega što biva u stvaranju. Ded razmotrite kako se u godini nižu poslovi: kako još i prije nego što je svanulo proljeće sve pazi i sve ga očekuje: spremanje sjenjenja, pregrtanje i mjerjenje žita po žitnicama i sušenje; ustanavljanje novoga dánka. Sve se unaprijed pregledava i sve se sračunava prije početka. A kad se prolomi led i poteku rijeke, i sve se prosuši, i zemlja se podje rovati, — po povrtnjacima i vrtovima radi motika, po njivama plug i brana; sadidba, sjetva, sijanje. Razumijete li što je to? Sitnarije! Siju budući prirod! Siju blaženstvo cijeloj zemlji! Siju prehranu milijunima! Nastalo ljeti... A onda kosidba, kosidba... I evo odjednom uzavrela žetva i za ražu se reda raž, pa onda pšenica, pa ječam, pa zob. Sve vri; ne smije se promašiti ni časak: da imaš i dvadeset očiju, svima bi im bilo posla. A kad se sve proslavi, pa se sve stane svažati na gumna,

⁸⁹ Veršok, ruska mjera, šesnaestina aršina, dakle 4,44 cm.

slagati se u kamare, pa zimsko oranje, pa zimski opravci na žitnicama, na sušnicama, na oborima, i u isti mah svi ženski poslovi, — kad sve to zbrojiš i kad vidiš šta se je uradilo, ta to je... A zima! Mlatidba po svim gumnima; prevažanje izmlaćenoga žita iz sušnicâ u žitnice. Odlaziš i u mlin, odlaziš i u tvornice, odlaziš pogledati i radnička dvorišta, odlaziš i k seljaku, kako se on kobelja sa svojim poslom. A ja ču naprosto, ako tesar valjano radi sjekicom, i dva sata prestojati kraj njega: tako me veseli râd. A kad vidiš još da se sve to radi s nekom svrhom, pa kako se oko tebe sve množi te množi, rodi rodom i dohodom, — ne mogu ni izreći kako ti je. I ne zato što raste novac, — neka je novca! — nego zato jer je sve to djelo tvojih ruku; zato, jer vidiš kako si ti uzrok svemu, tvorac, i od tebe se, kao od kakvoga čarobnjaka, razasipa obilje i dobro na sve. A gdje ćete vi naći ovakvu nasladu? — reče Kostanžoglo, digne lice i bore mu nestanu. Sjao se je sav, kao car na dan svećane krunidbe svoje, i činilo se kao da zrake izbjijaju iz njegova lica. — Ta na cijelom svijetu nećete naći ovakvu slast! Baš ovdje se čovjek povodi za Bogom: Bog je pridržao Sebi djelo stvaranja, kao najvišu od sviju slasti, te i od čovjeka iziskuje da i on bude ovakvim tvorcem sreće oko sebe. I to zovu dosadnim poslom!...

Čičikov nije mogao da se nasluša miloglasne domaćinove besjede, kao da sluša pjesmu rajske ptice. Rastu mu zazubice. Oči mu se razdragale, iskazuju radost i on bi samo da sluša.

- Konstantine! Vrijeme je da se dignemo, — reče domaćica, ustajući sa stolice. Svi pustaju. Čičikov podmetne domaćici ruku kao obramnicu i odvede ju natrag, ali sada mu nije bilo one hitrine u pokretima, jer su mu misli bile zaokupljene zbiljskim pokretima.
- Govorili što vas volja, ipak je dosadno, — govorio je Platonov, idući za njima.
- Gost nije glup čovjek, — mislio je domaćin: — pozoran je, ozbiljan u riječima, a nije razmetljivac. — A kad je ovako pomislio, odobrovolji se još jače, kao da se je i sâm zagrijao svojim razgovorom i kao da slavi slavlje što je našao čovjeka koji umije slušati umne savjete.

Kad su se zatim smjestili u udobnoj sobici, osvijetljenoj svjećicama, sučelice balkonu i staklenim vratima u vrt, te ih odonud uzele gledati zvijezde što su se blistale nad vršcima zasnuloga vrta, — razdraha se Čičikov kako već davno nije: kao da ga je iza duga putovanja primio već rodni krov, kao da se je sve završilo, te on već postigao što želi, bacio skitalačku palicu i rekao: »dosta je!« Takvo mu je zamamno raspoloženje naveo na dušu razumni razgovor gostoljubivoga domaćina. Ima svakomu čovjeku takvih govora koji su mu nekako bliži i srodniji od drugih govora. I često ćeš iznenada, u gluhoj, zaboravljenoj zabiti, gdje nema ni živa stvora, sastati čovjeka, od čije ćeš tople besjede zaboraviti i na besputicu na putovanju, i na beskrovicu po noćima, i na nevaljanštinu današnje buke, i na lažljive varke što varaju čovjeka. I živo će ti se usjeći na sve vijeke ta večer što si je proveo ovako, i sve će popamtiti vjerna pamet: i tko je bio s tobom, i tko je na kojem mjestu sjedio, i što mu je bilo u rukama, — zidovi, uglovi i svaka sitnica.

Tako je i Čičikov te večeri sve poprimjećivao: i tu milu, nekićenu sobicu, i dobrodušni izražaj što je umnomu domaćinu zavladao na licu, dapače i crtež na tapetama... i lulu s jantarovim grlićem što je dana Platonovu, i dim što ga je on stao duhati Jarbu u debelu gubicu, i Jarbovo frkanje, i smijeh milolike domaćice, prekidan riječima: — okani se, ne muči ga! — i vesele svjećice, i cvrčka u uglu, i staklena vrata, i proljetnu noć što se nalaktila na vrške drveća, posute zvjezdama, i gleda odonud na njih, a noć odjekuje slavuljima što biglišu gromku pjesmu iz dubine zelenih guštara.

- Slatke su meni vaše besjede, poštovani Konstantin Fjodorovič! — izgovori Čičikov. — Velim vam zaista da u svoj Rusiji nisam sastao čovjeka koji bi vama bio ravan po umu.

Kostanžoglo se osmehne. Osjećao je i sâm da te riječi nisu neprave. — Ne, ako bi vi baš da znate umna čovjeka, u nas ima zbilja jedan, o kojem se zaista može reći, — uman je čovjek i ja ne vrijedim ni njegova potplata.

- Tko bi taj bio? — zapita Čičikov u čudu.
- To je naš zakupnik Murazov.
- Po drugi put već slušam o njemu! — klikne Čičikov.
- To je čovjek koji ne bi znao upravljati samo vlasteoskim imanjem, nego i cijelom državom. Da imam državu, ovoga bih ga maha načinio ministrom financija.
- A vele da je čovjek koji nadilazi sve, štogod bi vjerovali: stekao je, vele, deset milijuna.
- Kakvih deset! I više nego četrdeset. Nabrzo će polovica Rusije biti u njegovim rukama.
- Šta vi velite! — uzvikne Čičikov, razrogači oči i zine.
- Svakako. To je jasno. Polako se bogati onaj u kojega su stotine tisuća; a u koga su milijuni, tomu je i velik doseg: štogod zahvati, to dvostruči i trostruči: polje mu je, poprište preprostrano. Tu mu niti premaca nema. Ne može se s njim nitko hvatati u koštac. Kakvu cijenu odredi čemu, takva i ostaje: ne može nitko da ga nadbija.
- Gospode Bože moj! — izusti Čičikov i prekrsti se. Zagledao se Čičikov Kostanžoglu u oči, a u prsima mu zastao dah. — Ne može pamet da dokuči! Misao se kameni od straha! Dive se mudrosti Providnosti, kad promatraju bobicu: ja se jače divim što se u smrtnikovim rukama mogu prometati tako ogromne svote. Dopustite da vas zapitam za jednu stvar: je li da to nije, razumije se, u početku stečeno bez grijeha?
- Najbesprikornijim putem i najpravijim sredstvima.
- Ne vjerujem! Ne može se vjerovati! Kad bi to bile tisuće, ali milijuni...
- Naprotiv, tisuće je teško steći bez grijeha, ali milijuni se stječu lako. Milijunar se ne mora utjecati stranputicama: stupaj samo prijekim putem i grabi sve, štogod leži pred tobom. Drugi ne može dići, nije mu prema silama, — njemu nema premaca. Velik mu je doseg, velim: štogod zahvati, to on dvostruči ili trostruči... A šta možeš od tisuće? — desetak, dvadesetak postotaka.
- A najnedokucivije mi je što se je stvar počela od kopjeke!
- Pa drugačije to i ne biva. To je pravilni red, — reče Kostanžoglo. — Tko se je s tisućama rodio, s tisućama se odgojio, taj neće ništa steći, u toga ima i prohtjeva, i koječega! Otpočinjati treba od početka, a ne od sredine, — od kopjeke, a ne od rublja, — odozadol, a ne odozgor: onda ćeš tek dobro upoznati ljude i životovanje, gdje ćeš se morati kasnije prometati. Kad na svojoj vlastitoj grbači pretrpiš po koješta i kad razabereš da je svaka kopjejka pribijena srebrnjakom od tri kopjejke,⁹⁰ i kad prođeš sito i rešeto, — to će tebe umudriti i uputiti, tako da ti se neće izjaloviti nikakav posao i nećeš propasti. Vjerujte, to je istina. Od početka treba otpočinjati, a ne od sredine. Tko meni veli: »dajte mi sto tisuća, pa ču se odmah obogatiti,« tomu ja ne vjerujem: taj srće nasumce, a ne na sigurno. Od kopjejke treba otpočinjati.
- Ako je tako, ja ču se obogatiti, — reče Čičikov i pomisli nehotice na mrtve duše: — jer zaista otpočinjem ni od čega.
- Konstantine, vrijeme je da pustimo Pavla Ivanoviča, neka se odmori i neka spava, — reče domaćica: — a ti neprestano brbljaš.

⁹⁰ Poslovica.

— I svakako ćete se obogatiti, — reče Kostanžoglo, ne slušajući domaćicu. — K vama će poteći rijeke, rijeke zlata. Nećete znati kamo bi djeli dohotke.

Kao začaran je boravio Pavel Ivanovič u zlatnom kraju sve većih sanja i mašta. Vrtjele mu se misli. Uobrazilja mu se razigrala i stala vésti zlatne crteže po zlatnom sagu budućih dobitaka, a u ušima mu odjekivale riječi: »rijekе će poteći...«

— Zaista, Konstantine, vrijeme je Pavlu Ivanoviču da spava.

— A šta bi ti? Pa idi, ako te je volja, — reče domaćin, ali zastade, jer se je glasno po svoj sobi razleglo hrkanje Platonovljevo, a odmah za njim otegnuo Jarb hrkati još glasnije. Kad je video da je zaista vrijeme spavanju, prodrma Platonova, reče mu: »nemoj hrkati!« i poželi Čičikovu laku noć. Svi se razidu i nabrzo pozaspu po svojim posteljama.

Jedinomu se Čičikovu nije spaval. Misli su mu bdjele. Premišljao je kako bi postao vlastelinom ne fantastičnoga, nego zbiljskoga imanja. Iza razgovora s domaćinom sve mu se je razjasnilo! Tako mu se očitom učinila mogućnost da se obogati! Teški posao gospodarstva postao mu sada tako lakim i razumljivim, i tako mu se učinio prirođenim samoj prirodi njegovoj! Samo da mu je založiti te mrtvace i steći imanje koje nije uobraženo! Gleđao je sebe već kako posluje i upravlja baš onako kako ga je učio Kostanžoglo, — okretno, smotreno, a nikakvu novotariju ne uvodi dok nije naskroz upoznao sve staro, dok nije sve promotrio vlastitim očima, sve seljake upoznao, svaku suvišnost odgurnuo od sebe i sav se odao jedino poslu i gospodarstvu. Okusio već unaprijed ono zadovoljstvo što će osjećati dok bude uveden skladan red i dok se hitrim hodom pokrenu sva pera gospodarstvene maštine, jedno mičući drugo. Uzavret će râd, — i kao što se u brzu mlinu časom izmîlâ iz zrna brašno, tako će se započeti mljeti iz svakavoga smeta i stareža gotov novac te gotov novac. Divni mu je domaćin svakoga časka iskrسavao pred očima. To je bio prvi čovjek prema kojemu je osjetio osobno štovanje. Dosad je uvažavao čovjeka ili zbog visokoga čina, ili zbog velikoga imetka; ali baš zbog uma nije još uvažavao nikogega čovjeka. Kostanžoglo je bio prvi. Razabrao je da tomu ne može podići nikakvim smicalicama. Zanimao ga je drugačiji plan, — da kupi Hlobujevljevo imanje. Imao je deset tisuća; petnaest je tisuća nakanio pokušati uzajmiti od Kostanžogla, kad je on i sâm izjavio da je voljan pomoći svakomu tko se želi obogatiti; a ostalo će kakogod, ili založio imanje banci, ili naprsto na poček. Pa i to se može: odlazi, vuci se po sudovima, ako te je volja! I dugo je premišljao o tom. Naposljetku san koji je već cijela četiri sata držao svu kuću, kako se veli, u svojem zagrljaju, primio napokon i Čičikova u svoj zagrljaj. Zaspao on tvrdim snom.

GLAVA IV.

Sutradan se sve uradilo da ne može bolje biti. Kostanžoglo dao radosno deset tisuća, bez kamata, bez jamstva, — naprsto uz obveznicu: tako je bio spreman pomagati svakomu na putu k stjecanju. Štoviše: i sâm se prihvatio Čičikova otpratiti k Hlobujevu i s njim zajedno razgledati imanje. Čičikov je bio dobre volje. Iza zasitna doručka posjedali sva trojica u kočiju Pavla Ivanoviča i krenuli; domaćinova proljetka pošla prazna za njima. Jarb je trčao ispred njih i rastjerivao s puta perad. Cijelih petnaest vrsta otegle se s obadviju strana šume i oranice Kostanžoglove. Čim one prestadoše, sve uze bivati drugačije: žito orijetko, mjesto šumâ panjevi. Seoce je bilo u lijepu položaju, ali se je iz daljine opažala zapuštenost. Najprije se je javila nova zidanica, nenastanjena, tek goli zidovi, a za njom druga, nastanjena. Domaćina zatekoše razbarušena, pospana, istom se je bio probudio. Bilo mu je četrdeset: godina; ovratnik mu je nakrivo svezan; na kaputu mu je zakrpa, na cipeli rupa.

Dolasku se gostiju obradovao kao Bog zna čemu: kao da je ugledao braću s kojom se je bio rastao na dugo vrijeme.

— Konstantin Fjodorovič! Platon Mihajlovič! Baš ste me zadužili dolaskom! Ded da protarem oči! A već sam mislio zaista da mi nitko neće doći. Svak me se kloni kao kuge i misli: zaiskat ću u zajam. Oh, teško je, teško, Konstantin Fjodorovič! Vidim, — sâm sam svemu kriv. Šta ću? Svinja uzela svinjski živjeti. Oprostite, gospodo, što vas dočekujem u ovakvoj odjeći: na cipelama su, vidite, rupe. Čime izvoljavate da vas ponudim?

— Okanite se ceremonija. Došli smo vam po poslu. Evo vam kupac. Pavel Ivanovič Čičikov, — reče Kostanžoglo.

— Od srca mi je milo upoznati se. Dajte, da vam stisnem ruku.

Čičikov mu pruži obadvije.

— Jako bih želio, prepoštovani Pavel Ivanovič, pokazati vam imanje, koje je vrijedno pažnje... Ali dopustite, gospodo, da zapitam: vi ste ručali?

— Ručali smo, ručali, — reče Kostanžoglo, da ga se otrese. — Nećemo zatezati, odmah ćemo otići.

— Ako je tako, hajdemo. — Hlobujev prihvati kapu u ruke. — Hajdemo razgledati nered i nevaljalštinu moju.

Gosti nataknuti kape na glave i svi pođu seoskom ulicom.

S obadviju su strana stajale jadne straćare, maljucnih prozora, zatrpanih obojcima.

— Hajdemo razgledati nered i nevaljanštinu moju, — govorio je Hlobujev. — Pravo ste dabome učinili što ste ručali. Vjerujete li, Konstantin Fjodorovič, ni kokoške nemam u kući, — dotle sam dotjerao!

Uzdahne, i kao da osjeća da će mu malo biti saučešća od Konstantina Fjodoroviča, uhvati Platonova pod ruku i pođe s njim naprijed, snažno ga pritiskujući k svojim grudima. Kostanžoglo i Čičikov zaostanu, uhvate se ispod ruke i pođu za njima podalje.

- Teško je, Platon Mihajlovič, teško! — govorio je Hlobujev Platonovu. — Ne možete ni zamisliti kako je teško! Beznovčica, beshljebica, bosotinja, — ta to su vama riječi iz tuđa jezika. Deveta bi mi briga bilo sve to da sam mlad i samac. Ali kad te sve ove nezgode stanu krhati pod starost, a uz tebe je žena, petoro djece, — žalostiš se, preko volje se žalostiš...
- No, a ako prodate selo, — zar će vas to pomoći? — upita Platonov.
- Otkud bi me pomoglo? — reče Hlobujev i mahne rukom. — Sve će otici na isplatu dugova, a meni neće ostati niti jedna tisuća.
- Šta ćete dakle raditi?
- A Bog bi znao.
- Kako da ništa ne poduzimate da se iskobeljate iz tih prilika?
- Pa šta bih poduzeo?
- No, pa primite kakvu službu.
- Ta ja sam gubernijski sekretar. Kakvu mi službu mogu i dati? Mogu mi dati neznatnu službu. Kako da ja primim plaću od pet stotina. Ta ja imam ženu, petoro djece.
- Otiđite za upravitelja.
- A tko će meni povjeriti imanje? Spiskao sam svoje.
- Ali ako prijeti glad i smrt, mora se poduzeti štogod. Zapitat ću brata ne bi li vam mogao po kom u gradu pribaviti kakvu službu.
- Ne, Platon Mihajlovič, — reče Hlobujev, pa uzdahne i krepko mu stisne ruku. — Ne pristajem ja sada nikud: iznemogao sam prije starosti, krsta me bole od starih grijeha, u ramenu reumatizam. Zašto sam ja! Zar da plijenim državu? Ionako su mnogi zbog unesnih mjesa navrvjeli u službu. Ne dao Bog da bi se na sirotinju navaljivali porezi da se meni pribavi plaća!
- Eto plodova nevaljalštine! — pomisli Platonov. — To je gore od moje pospanosti. A dok su se oni tako razgovarali, Kostanžoglo je s Čičikovim išao iza njih i žestio se.
- Eto gledajte, — reći će Kostanžoglo, pokazujući prstom: — do kolike je siromaštine dotjerao seljaka! Ta nema ni kola ni konja. Kad se dogodi crkavica, ne smiješ paziti na svoje dobro, nego prodaji sve svoje i nabavljam seljaku stoku, da ni jedan jedincati dan ne ostane bez sredstava kojima će raditi. A evo ovako nećeš popraviti ni godinama. I seljak se već ulijenio, pronevaljalio, propio. Samim tim što si ga pustio da godinu dana probavi bez posla, iskvario si ga već na sve vijeke: naučio se je već na dronjke i na skitnju... A kakva je zemlja? Razgledajte zemlju! — govorio je, pokazujući na livade što su se javile nasoko iza kućâ. — Sve same vodoplavne livade! Ta ja bih posijao lan i za pet bih tisuća prodao samoga lana; repom bih zasijao i za repu bih izvukao četiri tisuće. A eno gledajte, — po strminama izbila raž; ta sve je to samorast. Nije on sijao žita, — to ja znam. A eno gudurâ... tamo bih ja pozasađivao takve šume da gavran ne bi doletio do vrha. I takvo blago od zemlje odbacuje on! No, ako nije imao čime orati, da je uzeo motikom kopati za povrtnjak kakav, — povrtnjakom bih se iskazao. Prihvati u ruke motiku, natjeraj ženu, djecu, služinčad; umri... na radu! Barem ćeš umrijeti vršeći dužnost, a nećeš kad se kao svinja preždereš za ručkom. — Tako reče i ispljune, a žučljiva mu volja zasjeni čelo mračnim oblakom.

Kad su se prikučili bliže i stali navrh strmine obrasle komonikom, i u daljinu se zablistala okuka na rijeci i tamni rukavac, a bliže se na vidiku javio jedan dio kuće generala Betriščeva, skrivene u gajevima, za kućom pak kitnjast vis, obrasao šumom, zaprašen modri-

kastom prašinom daljine, po kojoj se je Čičikov odmah dosjetio da je to jamačno Tjentjetnjikovljev vis, — reče on: — Da se tu zasade šume, seoski bi vidik nadmašio...

— Zar ste vi ljubitelj vidikâ! — reče Kostanžoglo i ošine ga strogim pogledom. — Ded se samo pomámité za vidicima, pa čete ostati i bez hljeba i bez vidika. Pazite na korist, a ne na krasotu. Krasota će doći i sama. Primjer su vam gradovi: bolji su i krasniji sve dosad gradovi koji su se sami sagradili, gdje je svak gradio po svojoj potrebi i ukusu; a oni što su se gradili kao po uzici, prave su vojarnice... Manite se krasote! Pazite na potrebe...

— Šteta što se dugo mora čekati: volio bih sve vidjeti u onom liku, u kojem želim...

— Pa zar ste vi mladić od dvadeset i pet godina?... Petrogradski činovnik... Strpite se! Radite šest godina redom: sadite, sijte, rujte zemlju i nemojte ni na časak predahnuti. Teško je, teško. Ali zato onda, dok prokomeštate zemlju i ona vam sama stane pomagati, nije to kao kakav... nije, baćuška, nego će vam, osim vaših sedamdesetak ruku, raditi još sedam stotina nevidljivih. Sve će se podesetorostručiti! Kod mene ne treba sada ni prstom da makneš, — sve se radi sâmo od sebe. Da, priroda voli strpljivost: i to je zakon, dat joj od samoga Boga, koji je slavio strpljive.

— Kad vas slušam, osjećam da mi snaga raste. Duh se uznesi.

— Eno, kako je uzorana zemlja! — uzvikne Kostanžoglo, jetko i razjađeno pokazujući na strminu. — Ne mogu ja tu dulje ostati: smrt je meni, gledati taj nered i pustoš. Vi možete sada završiti s njim i bez mene. Oduzmite što brže tomu glupanu blago. On samo obeščašće božji dar. — Kad je to izrekao, smrači se od žučljive zlovolje i uzrujanosti, oprosti se s Čičikovim, dostigne domaćina, te se uzme opraštati i s njim.

— Molim vas, Konstantin Fjodorovič, — govorio je začuđeni domaćin: — tek ste došli i već se vraćate!

— Ne mogu. Prijeka mi je potreba da budem doma, — reče Kostanžoglo. Oprosti se, sjedne na svoju proljotku i odvezе se.

Činilo se kao da je Hlobujev razumio razlog njegovu odlasku.

— Nije izdržao Konstantin Fjodorovič, — reče on: — takvomu gospodaru kakav je on nije veselje gledati ovako nevaljalo gospodarenje. Vjerujte mi, Pavel Ivanovič, nisam ove godine ni žita sijao. Velim vam kao pošten čovjek! Nije bilo sjemena, da i ne govorim o tom što nemam na čemu orati. Vaš je bratac, Platon Mihajlovič, vele, izvrstan gospodar; o Konstantinu Fjodoroviču šta i da govorim! To je Napoleon svoje vrsti. Često zaista mislim: no, šta se tolika pamet daje u jednu glavu? No, da je bar jedna kaplja njena u moju glupu glavu. Ovdje, gospodo, pripazite preko mosta, da ne bubenete u baru. Naložio sam proljetos da oprave daske... Najžalije mi je jadnih seljačića: njima treba primjer, a kakav sam im primjer ja? Šta sudite da bih učinio? Uzmite ih, Pavel Ivanovič, i raspolažite njima. Kako bih ja njih naučio na red, kad sam i sâm neuredan? Bio bih ih odavno oslobođio, ali to nema smisla. Treba ih, vidim, najprije dovesti u takvo stanje da znaju živjeti. Treba im strog i pravedan čovjek, koji je dugo živio s njima i vlastitim primjerom neumorne radinosti.... Rus, vidim po samom sebi, ne može biti bez onoga koji ga nuka: i zadrijemati će, i ukiseliti će se.

— Čudno je, — reče Platonov: — zašto je Rus podoban tako zadrijemati i ukiseliti se, te ako ne paziš na prostoga čovjeka, on će se i propiti i pronevaljaliti?

— Zbog nedostatka prosvjete, — primijeti Čičikov.

— Bog bi znao zašto. Ta mi smo se eto prosvijetili, učili smo na sveučilištu, a što valjamo? No, šta sam ja naučio? Ne samo da se nisam naučio urednu životu, nego štoviše, — naučio sam se vještini da više novaca trošim na svakakve nove finoće i udobnosti, bliže sam se upoznao s takvim stvarima za koje treba novaca. Da li je zato, jer sam besmisleno

učio? — Nije, ta i drugi su drugovi učili tako. Dvojica su ili trojica izvukla pravu korist, a i to možda zato jer su ionako bili umni, drugi pak nastoje samo doznati ono što kvari zdravlje i izmamljuje novce. Boga mi! I evo šta ja mislim: gdjekada mi se zaista čini da je Rus neka propalica. Hoćeš sve uraditi — i ništa ne možeš. Vazda misliš, — od sutrašnjega ćeš dana otpočeti nov život, od sutrašnjega ćeš se dana držati dijete; nije već još nešto: navečer ćeš se toga istoga dana tako prejesti da sve trepeš očima, a jezik ti se koči, — sjediš kao sovuljaga i buljiš u sve, — zaista! I ovako rade svi!

— Da, — reče Čičikov i osmjehne se: — događa se ta historija.

— Nismo mi nikako stvoreni za razum. Ne vjerujem da bi itko od nas bio razuman. Kad vidim da koji čak i pristojno živi, prikuplja i zgrće novac, ni njemu ja ne vjerujem. U starosti će i njega smesti vrag: spiskat će on onda sve u jedan mah. I svih rade ovako, zaista; i prosvijetljeni, i neprosvijetljeni. Ne, nedostaje nama nešto drugo, ali šta, — ne znam ni sâm.

Na povratku su bili ti isti pogledi. Prljav je nered odasvud kazivao svoje nemilo lice. Samo se našla još jedna bara nasred ulice. Sve je i u seljakâ i u gospodara zapušteno i zanemareno. Srdita žena, u zaprljanoj haljini od prosta platna, izbila na mrtvo ime jednu djevojčicu, pa psuje na sva usta nekoga u trećem licu i zaziva sve vragove. Iz daljega motre dva seljaka sa stoičkom ravnodušnošću gnjev pijane žene. Jedan se češe niže leđâ, drugi zijeva. Zijev se zapaža na zgradama, i krovovi zijevaju. Gledajući njih zijevnuo i Platonov. Zakrpa na zakrpi. Na jednoj kući leže mjesto krova sva savcata dvorišna vrata; razvaljeni su prozori poduprti motkama što su svukli s vlasteoske žitnice. U gospodarstvu je očito uveden sistem Triškina kaftana: odrezuju suvratke i skute, da okrpe laktove.⁹¹

— Nemilo je vaše gospodarstvo, — reče Čičikov, pošto su razgledali i dovezli se... Kad su ušli u sobe u kući, prenerazi ih mješavina siromaštine i sjajnih sitnica najnovijega raskoša. Nekakav Shakespeare sjedi na tintarnici; na stolu leži kitnjasta ručica od slonove kosti, kojom sâm sebi češeš leđa. Domaćica je bila odjevena ukusno i po modi, govorila o gradu i o kazalištu što se je tamo osnovalo. Djeca su bila nestošna i vesela. Dječaci su i djevojčice bile prekrasno odjevene, — jako milo i ukusno. Bolje bi im bilo da su u konopljanim suknjama i prostim košuljama, te da trče po dvorištu i ničim se ne razlikuju od seljačke djece. K domaćici se naskoro dovezla gošća, neka klepetuša i brbljavica. Dame odu u svoje odaje. Djeca otrče za njima. Muškarci ostali sami.

— Kakva je dakle vaša cijena? — reći će Čičikov. — Pitam zato, priznajem, da čujem krajnu, posljednju cijenu, jer imanje je u gorem stanju nego što sam se nadao.

— U najjadnijem stanju, Pavel Ivanovič, — reče Hlobujev. — I to nije još sve. Neću vam kriti: od sto duša što se po reviziji broje, samo pedeset ima živih: tako je kod nas udesila kolera; drugi su se razišli bez putnice,⁹² te i njih smatrajte pokojnima, jer ako ih budete sudom tražili, sav ćeete imetak potrošiti na sudove. Zato i molim svega samo trideset i pet tisuća.

Čičikov se uzme dabome cjenkati.

— Ta molim vas, kakvih trideset i pet tisuća? Za ovakvo imanje trideset i pet! No, primite dvadeset i pet tisuća!

⁹¹ Naša je rečenica slična: deri nogavicu, krpi tur.

⁹² U carskoj je Rusiji svatko u svako doba morao imati putnicu, makar se nikuda ne micao; zato se je govorilo da se čovjek sastoji od tijela, duše i putnice.

Platonov se zastidi. — Kúpite, Pavel Ivanovič, — reče. — Za to se imanje može svagda dati toliko. Ako vi ne budete dali trideset i pet tisuća, ja ču s bratom sastaviti novce, pa čemo mi kupiti.

— Jako dobro, pristajem, — reče Čičikov zaplašen. — Dobro, ali uz tu pogodbu: polovicu za godinu dana.

— Ne, Pavel Ivanovič, to ne mogu nikako. Polovicu mi dajte odmah sada, a drugo za Ta meni će isto toliko dati i banke: samo da imam čime...

— Kako bih zbilja? I ne znam, — reče Čičikov: — ja imam sada sve u sve deset tisuća, — reče, — ali je slagao: svega je imao dvadeset tisuća, zajedno s novcima što ih je uzajmio od Kostanžogla; samo mu je nekako žao bilo da toliko daje u jedan mah.

— Ta nemojte, Pavel Ivanovič! Velim vam da prijeko potrebujem petnaest tisuća.

— Ja ču vam uzajmiti pet tisuća, — uteče u riječ Platonov.

— Jedino tako! — reče Čičikov i pomisli u sebi: — to je baš u dobar čas što on uzajmljuje.

— Iz kočije bude donesena škatulja i on odmah izvadi iz nje deset tisuća Hlobujevu; ostalih pak pet tisuća obeća da će donijeti sutra; to jest, obećao je, a kanio je donijeti tri, drugo kasnije, za dva tri dana, a ako bude mogao, još i da odgodi malko. Pavel Ivanovič baš nekako nije volio iz ruku davati novce. I kad prijera krajnja potreba, još bi mu se ipak činilo da je bolje izdati novce sutra, a ne danas. To jest, postupao je kao i svi mi. Ta prija nama da zavlačimo molitelja: neka oranjavi leđa u predsoblju! Kao da ne može pričekati! Zar je nama stalo do toga što je njemu možda svaki sat skupocjen i što je to na štetu njegovim poslovima! Dođi, brajane, sutra, a danas ja nekako nemam kada.

— A gdje ćete vi iza toga živjeti? — zapita Platonov Hlobujeva. — Imate li drugo imanje?

— Pa moram se preseliti u grad: tamo imam kućicu. Svejedno, moralo se je učiniti, ne zbog mene, nego zbog djece: trebaju im učitelji zakona božjega, muzike, plesanja. Ta njih ne možeš na selu najamiti ni za koje novce.

— Nema korice kruha, a djecu uči plesanju, — pomisli Čičikov.

— Čudno! — pomisli Platonov.

— Ali moramo čimegod pokvasiti pogodbu, — reče Hlobujev. — Ej, Kirjuška, donesi, bocate šampanjca!

— Korice kruha nema, a šampanjca ima, — pomisli Čičikov.

Platonov nije znao šta bi i pomislio.

Šampanjac je nabavio Hlobujev od prijeke potrebe. Poslao on u grad, da šta bi? — u dućanu ne daju kvas na dug, bez novaca, a on bi da piće. A Francuz što je nedavno došao s vinima iz Petrograda, daje svima na dug. Šta će, morao je uzeti bocu šampanjca.

Šampanjac bude donesen. Ispiju po tri čaše i razvesele se. Hlobujev se oslobođio: postao milim i umnim, uzeo sipati dosjetke i priče. U besjedama mu se javilo toliko poznavanje ljudi i svijeta! Tako je dobro i istinito vido mnoge stvari, tako je vješto i spretno u nekoliko riječi ocrtavao susjede vlastelu, tako je jasno razbirao nedostatke i mane u sviju, tako je dobro znao historiju propale gospode: i zašto su, i kako su, i rad čega su propali; tako je originalno i smiješno znao prikazati najsitnije navade njihove, — da su se obadvojica sasvim očarali njegovim besjedama i voljni bili priznati da je on najumniji čovjek.

— Za čudo mi je, — reče Čičikov: — da vi uz takvu pamet ne nalazite sredstava da se prometnete!

— Sredstava ima, — reče Hlobujev i odmah im istrese svu silu planova. Svi su bili tako nesklapni, tako neobični, tako su slabo proizilazili iz poznavanja ljudi i svijeta, da si samo mogao slijegati ramenima i govoriti: »Gospode Bože! Kolik je neizmjeren razmak med poznavanjem svijeta i umjetinom da se koristiš tim znanjem!« Sve se je osnivalo na potrebi da se otkud bilo da bilo namakne odmah sto ili dvjeta tisuća. Onda bi se, čini se njemu, udesilo sve kako treba, i gospodarstvo bi poteklo, i sve bi se derotine zakrpile, i dohodak bi se mogao početvorostručiti, i on bi bio kadar pojisplaćivati sve dugove. A besjedu je svoju završivao: — No šta velite da učinim? Ta i nema takvoga dobrotvora koji bi se odlučio uzajmiti dvjeta ili bar sto tisuća. Vidi se da Bog neće.

— Baš i jest, — pomisli Čičikov: — takvomu će glupanu poslati Bog dvjeta tisuća!

— Imam ja doduše tetku s tri milijuna, — reče Hlobujev: — bogomoljku staricu: obdaruje crkve i manastire, ali je tvrda pomoći bližnjemu. Tetka starinskoga kova, vrijedno bi ju bilo vidjeti. Samih kanarinaca ima ona četiri stotine, pa mopsova, hranjenicâ, slugu, kakvih sada i nema više. Najmlađemu će slugi biti šezdesetak godina, ali ona ga zove: »ej, mali!« Ako se gost ne vlada u čemugod kako valja, naređuje ona da ga za ručkom obiđu s jelom, — pa ga obilaze. Eto tako je!

Platonov se osmjejhne.

— A kako se zove i gdje živi? — upita Čičikov.

— Živi kod nas u gradu, Aleksandra Ivanovna Hanasarova.

— Zašto se vi ne obratite njoj? — reče Platonov s učešćem. — Da ona dokuči stanje vaše obitelji, ja sudim, ne bi vas mogla odbiti.

— No, ne, može ona. U tetke je pojaka narav. To je starica tvrda srca, Platon Mihajlovič! A uz to ima i bez mene udvoricâ što se oko nje motaju. Tamo ima jedan što je namjerio biti gubernator: uzeo se rođakati s njom... Molim te, da bi izvolio, — reče odjednom, obraćajući se Platonovu: — buduće nedjelje priređujem objed svim korporacijama u gradu...

Platonov raskolači oči. Nije još znao da u Rusiji, po gradovima i prijestolnicama, ima takvih mudraca čiji je život neobjasnjava zagonetka. Sve je, čini ti se, spiskao, zadužen je preko glave, niotkud nema ništa, a priređuje objed: i svi za objedom vele da mu je to posljednji objed i sutra će domaćina odvući u tamnicu. Prolazi nakon toga deset godina, — a mudrac se sve još drži na svijetu, još zaduženiji nego prije, i isto onako priređuje objed, na kojem svi gosti misle da je posljednji objed, i svi su uvjereni da će odmah sutra odvući domaćina u tamnicu.

Hlobujevljeva je kuća u gradu bila neobična pojava. Danas je tamo pop u odori služio molitvu; sutra su francuski glumci priređivali probu. Gdje kogega se dana ne bi našla ni mrvica kruha; sutradan je gostoljubivo dočekivanje sviju vještaka i umjetnika i velikodusno darivanje svima. Bivala su kadšto tako teška vremena da bi se drugi na njegovu mjestu odavno objesio ili ubio; ali njega je spašavalo religiozno raspoloženje što se je na čudan način združilo u njemu s nevaljalim životom. Za tih je gorkih časova čitao živote stradalacâ i trudbenikâ, koji su priučavali dušu da se uzvisuje nad nesreće. Duša mu se je za to vrijeme sva mekšala, duh se blažio, a iz očiju mu vrcale suze. Molio se je i — začudo! — skoro mu je svagda stizala otkud god nenadana pomoć: ili bi ga se sjetio tkogod od starih prijatelja i poslao mu novaca; ili bi kakva neznanka na prolasku slučajno dočula njegovu zgodu, te mu u poletnoj velikodusnosti ženskoga srca poslala bogat dar; ili bi se gdjegod odlučila u njegovu korist stvar za koju nije nikada ni čuo. Pobožno je priznavao onda beskrajno milosrđe Providnosti, priređivao molitve zahvalnice i opet započinjao svoj nevaljni život.

— Žao mi ga je, zaista žao, — reče Čičikovu Platonov, kad su se oprostili s njim, te se odvezli od njega.

— Bludni sin! — reče Čičikov. — Takve ljudi ne treba ni žaliti.

I nabrzo prestadoše misliti na njega: Platonov zato jer je lijeno i dremljivo posmatrao ljudsko stanje, isto onako kao i sve na svijetu. Srce mu je žalilo i stezalo se kad je drugima gledao patnje, ali dojmovi mu nisu duboko prodirali u dušu. Za nekoliko časaka nije ni mislio na Hlobujeva. Nije na Hlobujeva mislio zato jer nije mislio ni na sebe samoga, Čičikov nije na Hlobujeva mislio zato jer su mu zaista sve misli bile ozbiljno zakupljene kupnjom. Bilo kako mu drago, ali sada, gdje odjednom nije više uobraženi, nego pravi, zbiljski vlasnik imanja, koje nije više uobraženo, zamislio se on, nakane mu se i misli uozbiljile, te mu i same pridale licu dostojanstven izražaj. — Strpljivost, rad! Nije to teško: s njima sam se ja upoznao, štono riječ, još od pelena djetinjih. Nisu oni meni novost. Ali hoće li u mene biti sada, u ovim godinama, toliko strpljivosti, koliko za mladosti? — Bilo što bilo, kakogod promatrao, na kojegod stranu okretao svoju kupnju, video je, da je kupnja svakako probitačna. Mogao bi učiniti i tako da imanje založi, a najbolju zemlju da najprije rasproda na parcele. Mogao bi udesiti i tako, da se sâm uzme baviti gospodarstvom i da postane vlastelinom po primjeru Kostanžoglova, te da se koristi njegovim savjetima, kao od susjeda i dobrotvora. Mogao bi uraditi čak i tako da u privatne ruke prepreda imanje, (razumije se, ako mu se samomu ne bude htjelo gospodariti,) a da zadrži bjegunce i mrtvace. Onda mu se je javljaо i drugi probitak: mogao bi sasvim umaći iz ovoga kraja i ne platiti Kostanžoglu novce što je od njega uzajmio. Čudna misao! Nije ona bila u Čičikova, nego odjednom iskrsnula sama od sebe, pa ga draška, smješka mu se i namiguje mu. Bezobraznica! Nevaljalka! I tko je tvorac tim mislima što te odjednom spopadaju?... Osjetio on zadovoljstvo, — zadovoljstvo što je sada postao vlastelinom, — ne uobraženim vlastelinom, nego zbiljskim, koji već ima i zemlju, i pri-padnosti, i ljude, — a to nisu ljudi iz mašte, iz uobrazilje, nego koji jesu. I on započe po malo i poskakivati, i trti ruke, i namigivati sâm sebi, pa namjestio pesnicu pred usta kao trubu i istrubio neki marš, čak i izrekao sebi nekoliko riječi kojima bodri sebe, i ovakvih imena, kao što su psić i purančić. Ali onda se sjetio da nije sâm, stišao se odjednom i kokejako uznastojao zamesti neumjerenu provalu zanosa; a kad je Platonov pomislio da su neki od tih glasova besjeda upravljeni njemu, te ga je zapitao: »šta?« odgovorio on: »ni-šta«.

Sada se on istom obazro oko sebe i opazio da se već odavno voze prekrasnim gajem; s desna im se i s lijeva otegla krasna brezova ograda. Bijela se stabla šumskih breza i jasika sjaju poput snježne palisade, vitko se i lako ispinju u nježnoj zeleni lišća, kojim je drveće tek prolistalo. Slavulji na jagmu biglišu iz gaja. Šumski se tulipani žute u travi. Nije mogao dokučiti otkud je dopao u taj prekrasni kraj, kad su još maločas bila otvorena polja. Izmed drveća iskrsla bijela kamena crkva, a na drugoj se strani javila rešetka. Nakraj ulice javio se gospodin, koji im ide u susret, s kapom na glavi, s čvoravom palicom u ruci. Ispred njega trči engleski pas, visokih, tankih nožica.

— Eto i brata! — reče Platonov. — Kočijašu, stoj! — Siđe on s kočije, pa i Čičikov. Psi već dospjeli poljubiti se. Tankonogi, hitri Azor liznuo svojim hitrim jezikom Jarba po gubici, onda laznuo Platonovu ruke, onda skočio na Čičikova i oblaznuo njemu uho.

Braća se zagrlila. — Platone, šta ti to radiš sa mnom? — reče brat, po imenu Vasilij, i zastane.

— Pa što? — odvrati Platon ravnodušno.

— Šta je to zaista? Tri dana nema tebi ni traga ni glasa. Konjušar doveo od Pjetuha twoje-ga ždrijepca. »Otputovao je s nekim gospodinom«, veli. Bar da si rekao jednu riječ: kuda,

zašto, na koliko vrijeme? Ta kako možeš, brate, ovako raditi. A ja sam za tih dana posmislio Bog bi znao šta.

— No, šta ču, zaboravio sam, — reče Platonov. — Svratili smo se Konstantinu Fjodoroviču: pozdravlja te, sestra također. Pavel Ivanovič, predstavljam vam: brat Vasilij. — Brate Vasilije! Ovo je Pavel Ivanovič Čičikov.

Njih se dvojica, pozvani na uzajamno poznanstvo, porukuju, skinu kape i poljube se.

— Tko li je taj Čičikov? — mislio je brat Vasilij. — Brat Platon nije izbirljiv u poznanstvima. — Ogleda on Čičikova, koliko je dopuštala pristojnost, i razabra da je na oko jako valjan čovjek.

Ogledao i Čičikov, koliko je dopuštala pristojnost, brata Vasilija i razabralo da je brat niži od Platona, tamnije kose, a u licu ni izdaleka onako lijep, ali u crtama njegova lica bilo je mnogo više života i duševnosti, više srdačne dobrote. Vidjelo se je da on manje drijema. Ali na to je Pavel Ivanovič slabo pazio.

— Ja sam odlučio, Vasja, da se s Pavlom Ivanovićem provezem po svetoj Rusiji. Možda će to rastjerati moju čamu.

— Otkud si se tako naglo odlučio? — reče zapanjeni brat Vasilij i zamalo što nije nadovezao: — i još bi putovao s čovjekom kojega prvi put viđaš, koji je možda smet i bogzna što. — Pun nepovjerljivosti ogleda on ispod oka Čičikova i razabra začudnu pristojnost.

Zakrenu nadesno na dvorišna vrata. Dvorište je bilo starinsko, i dom starinski, kakav se sada ne gradi, — s nadstrešnicama ispod visokoga krova. Nasred dvorišta izrasle dvije ogromne lipe i zasjenile skoro pol dvorišta. Pod njima je mnoštvo drvenih klupica. Rascvao jorgovan i trešnja sitnica ovili dvorište bisernim nizom, zajedno s ogradom, koja je sva zakrivena cvijećem i lišćem. Dvor je sasvim zakriven, jedino vrata i prozori ljupko izviruju dolje kroz granje. Izmed ravnih strelovitih stabala bijele se kuhinje, smočnice i pivnice. Sve je u gaju. Slavulji biglišu na sav glas, da sav gaj odjekuje. I nehotice ti se šulja u dušu neko spokojno, ugodno čuvstvo. Sve odiše onim bezbrižnim vremenima, kad su još svi živjeli dobrodušno i sve bilo priprosto i nezamršeno. Brat Vasilij ponudi Čičikovu neka sjedne. Oni posjedaju na klupe pod lipama.

Momak od sedamnaest godina, u lijepoj košulji od crvena platna, doneše i postavi pred njih staklenice s voćnim kvasovima raznih boja i svakakvih vrsti, i koji su gusti kao ulje, i koji pište kao kipljiva limunada. Kad je postavio staklenice, dohvati motiku što je stajala kraj drveta i ode u vrt. U braće Platonovih, kao i u zeta im Kostanžogla, zapravo i nije bilo slugâ: svi su bili vrtlari i sva je služinčad redom obavljala tu službu. Brat je Vasilij vazda tvrdio da sluge nisu stalež: pružiti štogod može svatko, te ne vrijedi za to uvoditi zasebne ljude; da je Rus sve donde dobar i okretan, i nije lijenčina, dok nosi košulju i zobun; ali čim obuče njemački kaput, odmah bude nespretan i stepen, i lijenčina, i košulju ne mijenja, i sasvim prestaje odlaziti u kupku, i spava u kaputu, i pod njemačkim će mu se kaputom nakotiti stjenice i nebrojeno mnoštvo buhâ. U tom je možda i pravo imao. U njihovu se je selu narod odijevao osobito gizdavo: ženske parte sve zlatom iskićene, a rukavi na košuljama — kao rubovi na turškom šalu.

— To su kvazi kojima se od davnine diči naša kuća, — reče brat Vasilij.

Čičikov nalije čašu iz prve staklenice, — prava medovina, što ju je nekada pio u Poljskoj: pjeni se kao šampanjac, a hlâp mu suknuo prijatnim klokotom iz usta u nos. — Nektar! — reče on. Ispio čašu iz druge staklenice, — još bolje.

— Piće nad pićima! — reče Čičikov. — Velim vam da sam kod najpoštovanijega zeta vašega, Konstantina Fjodoroviča, pio najprviju voćnu rakiju, a kod vas najprviju kvas.

— Pa i voćna je rakija od nas: ta sestra ju je uvela. Na koju stranu i u koja mjesta kanite vi putovati? — zapita brat Vasilij.

— Ne putujem ja, — reče Čičikov, malko se ljuljajući na klupi i gladeći rukom koljeno, a nagnuo se: — toliko po svojoj potrebi, koliko po tuđoj. General Betriščev, bliski prijatelj i, može se reći, dobrotvor, zamolio me da mu pohodim rođake. Rođaci su dabome rođaci, no donekle putujem, štono riječ, i rad samoga sebe; jer sve da i ne govorim o koristi u hemoroidalnom pogledu, — vidjeti svijet i kolanje ljudsko sámo je već po sebi, štono riječ, živa knjiga i druga nauka.

Brat Vasilij se zamisli. — Nekako uvijeno govorи taj čovjek, ali u riječima mu je ipak istina, — pomisli. Pošuti malo, a onda se obrati Platonu i reče: — Čini mi se već, Platone, da bi tebe putovanje zbilja prodrmalo. U tebe nije ništa drugo, nego duševna pospanost. Ti si naprosto zaspao, — a nisi zaspao od presićenosti ili umora, nego od nedostatka živih dojmova i čuvstava. Ja pako sasvim protivno. Ja bih jošte kako želio da ne čuvstvujem tako živo i da me ne dira ovoliko u srce štogod se zbiva.

— Tvoja je volja da te sve dira u srce, — reče Platon. — Ti sám tražiš nemir i sám sebi stvaraš brige.

— Otkud ih stvaram, kad je ionako na svakom koraku neprijatnost? — reče Vasilij. — Jesi li čuo kako nam je zapaprio Ljenjicin, dok tebe nije bilo? — Prisvojio pustolinu gdje se kod nas svetuјe »lijepa gorica«.⁹³ Ponajprije, pustolinu tu ne dam ja ni za koje novce... Tamo moji seljaci svetuјu svakoga proljeća »lijepu goricu«, s njom su spojene seoske uspomene; a meni je običaj svetinja i ja sam za njega voljan žrtvovati sve.

— Ne zna, zato je i zahvatio, — reče Platon: — novajlja je, tek je došao iz Petrograda; treba mu razjasniti, protumačiti.

— Zna on, dobro zna. Poručivao sam mu, ali on je odgovorio prostaštvom.

— Trebao si sám otići i protumačiti mu. Razgovòri se s njime sám.

— Ne, neću. Suviše se je on već uznesao. Ne idem ja k njemu. Izvoli, otidi mu sám, ako hoćeš.

— Otišao bih mu, ali ja se ne miješam... Mogao bi me i omesti i prevariti.

— Pa ako je po volji, ja ču otići, — reče Čičikov: — pripovjedite mi posalac.

Vasilij ga pogleda i pomisli: — Taj baš voli putovati!

— Samo vi meni natuknite kakav je on čovjek, — reče Čičikov: — i kakav je posao.

— Žapam se da vam naprtim takvu neugodnu komisiju. Po mojem je sudu on nitkov: od prostih je malih plemića iz naše gubernije, odslužio službu u Petrogradu, oženio se тамо nećjom nezakonitom kćerju i uzoholio se. On određuje ton. Ali kod nas ovdje ne živi glup svijet: moda nama nije zapovijed, a Petrograd nije crkva.

— Dabome, — reče Čičikov: — a u čemu je stvar?

— Znate, njemu zaista treba zemlje. Ali da nije tako postupao, ja bih mu s drage volje odstupio na drugom mjestu besplatno, i ne samo to... Ali sada bi taj svadljivac pomislio...

— Po mojem se je sudu bolje razgovoriti s njim: možda će posao... Meni su povjeravali poslove i nisu se kajali... Evo i general Betriščev...

— Ali meni je nemilo što ćete morati govoriti s takvim čovjekom...

⁹³ Narodna proljetna slava, na mladi uskrs, sa zadušnicama i podušjem.

.....
— ...⁹⁴ i pazeći osobito da to bude tajom, — reče Čičikov: — jer i ne škodi toliko sâm pre-stupak, koliko škodi sablazan.

— A, tako je, tako je, — reče Ljenjicin i sasvim nakrivi glavu.

— Kako je priyatno nailaziti na jednodušnost! — reče Čičikov. — Imam posao, koji je u isti mah i zakonit i nezakonit: na oko je nezakonit, u bivstvu zakonit. Trebao bih zajam uz zalog, a ne bih da itko rizikuje i da plati po dva rublja za živu dušu. Ali ako ja — ne dao Bog! — odapnem, — nemilo će biti vlasniku: zato sam riješio okoristiti se bjegunci-ma i mrtvima, koji još nisu izbrisani iz revizijskoga popisa, te ču u jedan mah učiniti i kršćansko djelo, i skinuti s jadnoga vlasnika breme da za njih plaća poreze. Mi ćemo samo med sobom na formalan način sklopiti kupoprodajni ugovor, kao za žive.

— To je ipak vanredno čudnovata stvar, — pomisli Ljenjicin i malo uzmakne sa stolicom unatrag. — Ta stvar je ipak... takva... — započe on.

— A sablazni neće biti, jer sve je tajom, — odgovori Čičikov: — i uza to med pouzdanim ljudima.

— Ali ipak stvar nekako...

— Sablazni nema nikakve, — odgovori Čičikov sasvim ravno i otvoreno. — Stvar je ta-kva, kako smo ju maločas razložili: med pouzdanim ljudima, razboritih godina, a, čini se, lijepa čina i uza to tajom. — A dok je to govorio, gledao mu je otvoreno i otmjeno u oči.

Kolikogod Čičikov bio previjan, kolikogod bio vješt poslovnim stvarima, sada je sasvim zapao u nepriliku, tim više što se je na neki čudni način kao zapleo u svoje vlastite mreže. Nikako nije bio sposoban za nepravnicu i ne bi htio učiniti nikakvu nepravnicu, pa ni tajom. — Čudne li zgode! — mislio je u sebi. — Ded se onda lijepo sprijateljuj ma i s valjanim ljudima! Eto ti sreće!

Ali sudbina i prilike kao da su namjerice ugađale Čičikovu. Kao baš za pomoć tomu teškomu poslu, ušla u sobu mlada domaćica, žena Ljenjicinova, blijeda, mršava, omalena, ali odjevena petrogradski, velika ljubiteljica ljúdî comme il faut. Za njom unese dojkinja na rukama dijete, prvenca, plod nježne ljubavi nedavno vjenčanoga para. Čičikov vješto odskoči, priđe, nakrivi glavu i sasvim očara petrogradsku damu, a za njom i dijete. Isprava se dijete uzvikalo, ali riječima: »haj, haj, dušice!« i pocketanjem prstiju, i krasotom sr-colikoga pečatnika sa sata pošlo je Čičikovu za rukom da ga premami na svoje ruke. On-da ga stao dizati k stropu i tim izazvao u djeteta prijatan smiješak, koji je vanredno obra-dovao roditelje. No ili od nenadanoga zadovoljstva, ili od čega drugoga, dijete se odjed-nom ružno ponijelo.

— Ah, Bože moj! — uzvikne Ljenjicinova žena: — iskvario vam je sav frak.

Čičikov pogleda: rukav je na novu novcatu fraku bio sav iskvaren. — Grom te ubio, vra-ško dijete! — pomisli u ljutosti.

Domaćin, domaćica, dojkinja — svi potrče po kolonjsku vodicu; sa sviju ga strana stanu njom otirati.

⁹⁴ Ovdje su u rukopisu odrezane dvije stranice, gdje se valjda pripovijeda kako je Čičikov otišao k vlastelinu Ljenjicinu.

— Ništa, ništa, ama ništa! — govorio je Čičikov i udešavao, kolikogod može, veseo izražaj na licu. — Zar išta može iskvariti dijete u ovo zlatno vrijeme djetinjega doba? — ponavljao je, a u isti mah mislio: — Gle ti skota, vuci ga izjeli, dobro je pogodio, nitkovčić prokleti!

Ova, kako se vidi, neznatna zgoda sasvim je navratila domaćina u korist Čičikovljeva posla. Kako bi i odbio takvoga gosta, koji je toliko nevino milovanje iskazao mališu i velikodušno to okajao vlastitim frakom? Da ne posluže za loš primjer, odluče da će posao udesiti tajom, jer ne škodi toliko samo djelo, koliko sablazan.

— Dozvolite i meni, da vam, za uzvrat usluzi, vratim također uslugu. Hoću vam biti po-srednik u vašem poslu s braćom Platonovima. Vama treba zemlje, je li?...

GLAVA

Svi na svijetu udešavaju svoje poslove. Gdje koga svrbi, tamo se i češe, veli poslovica. Otprema je u kovčezima izvršena bila s uspjehom, tako da je štošta od te ekspedicije prešlo u vlastitu škatulju. Riječju, razumno se udesilo. Nije Čičikov ukrao, nego se okoristio. Ta svaki se od nas koristi čime: ovaj državnom šumom, onaj uštednjom, ovaj krade od svoje djece zbog pridošle glumice, onaj od seljakâ zbog namještaja od Gambsa ili zbog kočije. Šta ćemo, kad su se na svijetu stvorile tolike napasti? I skupi restauranti s mahnitim cijenama, i maskarade, i javne svečanosti, i plesanje s Cigankama. Ta teško se je suspreći, kad svi odasvud rade to isto, a i moda nalaže, — izvoli se onda suspreći! Čičikov je trebao već i otpotovati, ali ceste se raskvarile. U gradu međutim samo što se nije započeo drugi sajam, — zapravo plemički. Pređašnji je sajam bio konjski, govedski, sirovinski i svakojakih seljačkih proizvoda, što ih kupuju prekupci i tržari. Sada je pak dovezena ovamo sva gospodska krojiva roba, što su je trgovci pokupovali na sajmu u Njižnjem Novgorodu. Nagrnuli ništitelji ruskih novčaraka, Francuzi s pomadama i Francuskinje sa šeširićima, ništitelji novaca, stečenih krvlju i radom, — ti, kako veli Kostanžoglo, egipatski skakavci, što ne samo da sve proždiru, nego još i jaja iz sebe ostavljaju, u zemlju ih zarivaju.

Jedino nerodica i zbilja nesretan zadržaše mnogo vlastelu po selima. Zato se rašepirili činovnici, koji ne trpe od nerodice; na nevolju i njihove žene. Načitali se raznih knjiga, što su se u posljednje vrijeme raširile da udahnu čovjeku svakakve nove potrebe, te ih snašla silna požuda da se nauživaju svih novih naslada. Francuz otvorio novu uredbu, — neko zabavište s večerom, nečuveno dosad u guberniji, tobože uz jeftinu cijenu i polovicu na kredit. To je bilo dovoljno da nisu samo odjelni starješine, nego i svi kancelarijski činovnici, uzdajući se u buduće mito od molitelja Snašla ih želja da se jedan pred drugim podiči konjima i kočijašima. Ta kad se staleži sudare u zabavi!... Unatoč nepogodi i lapavici gizdave su kočije lijetale amo-tamo. Otkud su se stvorile, Bog ih znao, ali ne bi bile na sramotu ni u Petrogradu... Trgovci, pomoćnici vješto odizali kape i molili dame za ples. Rijetko su se viđali bradonje u šubarama. Sve je bilo evropskoga lika, obrijanih brada, sve... i trulih zubi.

— Molim, molim! Izvolite samo ući u dućan! Gospodine, gospodine! — dovikuju otkojekud naučnici.

Ali njih gledaju s prezicom oni koji su se upoznali s Evropom... Samo gdjekad izgovaraaju: ... ili: »ovdje ima sukna, šarena, svijetla i crna.«

— Ima li blistava sukna, brusničine boje? — zapita Čičikov.

— Izvrsna sukna, — reče trgovac, jednom rukom odižući kapu, a drugom pokazujući u dućan. Vješto on dignuo dasku... i našao se na drugoj strani, leđima k robi, što se je nagonilala od poda do stropa, komad na komadu, — a licem prema kupcu. Podupro se vješto obadvjema rukama, polako se njiše na njima cijelim tijelom, te će reći: — Kakvo je sukno po volji?

— Blistavo murgasto ili zelenkasto, nalik, štono riječ, na brusnicu, — reče Čičikov.

— Mogu vam reći da ćete dobiti najprviju vrst, od koje se jedino u kulturnim prijestolnicama može naći bolja. Derane! Dodaj odozgor sukno, što je pod brojem 34. Ali ne to, braće! Šta se ti vazda uzvisuješ nad svoju sferu, kao kakav proletarac! Bacaj ga amo! To je sukance! — Odmotao trgovac s drugoga kraja i podnio Čičikovu pod nos, tako da je mogao ne samo rukom pogladiti svileni sjaj, nego ga i pomirisati.

— Lijepo je, ali ipak nije ono, — reče Čičikov. — Ta ja sam služio u carinari, dajte mi dakle najbolje vrsti, štогод има, и то crvenkastije, više na brusnicu, nego na zelenkastu boju.

— Razumijem, gospodine: vi želite baš onaku boju kakva sada ulazi u modu. Imam ja sukna najizvrsnije vrsti. Upozoravam da je skupe cijene, ali i velike vrijednosti.

Evropljanin se popeo. Truba pala. Razmotao ju on sa starinskom vještinom, pa zaboravio časkom da je od novijega naraštaja, podnio k svjetlu, izišao čak iz dućana i tamo pokazao sukno, a zažmario od svjetla i rekao: — Izvrsna boja! Sukno navarinske dimaste boje s plamenom.

Sukno se svidjelo; za cijenu se pogodili, premda je bio prix fixe, kako je tvrdio trgovac. Sada ga on vješto razdere obadvjema rukama. Umota ga u papir, na ruski način, nevjerojatno brzo. Zavitak se zavrtio pod lakom uzicom, što ga je obuhvatila živim uzlom. Nôžice prerezale uzicu i sve je već bilo u kočiji. Trgovac odigao kapu. Dižući kapu uzrok: izvadio iz džepa novce.

— Pokažite mi crnoga sukna, — oglasi se glas.

— Vrag ga odnio, eto Hlobujeva, — reče u sebi Čičikov i okrene mu leđa, da ga onaj ne opazi, jer mu se je činilo pametnim da se s njim ne upušta u raspravljanje o nasljedstvu. Ali onaj ga je već opazio.

— Šia je to, zaista, Pavel Ivanovič, kao da se vi namjerice uklanjate meni? Nigdje vas ne mogu naći, a posao je takav da se moramo ozbiljno razgovoriti.

— Prepoštovani, prepoštovani, — reče Čičikov, stiskujući mu ruke: — vjerujte, sve bih da se s vama razgovorim, ali nikako nemam vremena. — A mislio je: — Vrag te odnio!

— I odjednom smotri gdje ulazi Murazov. — Ah, Bože! Afanasij Vasiljevič! Kako vaše zdravlje?

— Kako vi? — reče Murazov, skidajući kapu. Trgovac i Hlobujev skinuli kape.

— Ta križa me bole, a i san mi nekako sve ne valja. Možda zato što se malo krećem...

Ali Murazov se nije zadubao u to zašto Čičikova spopadaju boli, nego se obratio Hlobujevu: — A ja video, Semjon Semjonovič, da ste vi ušli u dućan, — pa za vama. Moram se o koječem razgovarati s vama, ne bi li se dakle htjeli svrnuti k meni?

— Kako ne bih! Kako ne bih! — brže će Hlobujev i iziđe s njim.

— O čemu li oni razgovaraju? — pomisli Čičikov.

— Afanasij je Vasiljevič ugledan i uman čovjek, — reče trgovac: — i posao svoj zna, ali nije prosvijećen. Ta trgovac je negocijant, a nije samo trgovac. S tim je spojen i budget, i reakcija, inače će biti pauperizam. — Čičikov mahne rukom.

— Pavel Ivanovič, ja vas svuda tražim, — začuje se odostrag Ljenjicinov glas. Trgovac smjerno skinuo kapu.

— Ah, Fjodor Fjodorovič!

— Tako vam Boga, hajdemo k meni: moram se razgovoriti s vama, — reče on. Čičikov ga pogleda: sav se izobličio. Plati trgovcu i iziđe iz dućana.

- Vas ja očekujem, Semjon Semjonovič, — reče Murazov kad je spazio Hlobujeva gdje ulazi: izvolite k meni u sobicu. — I on povede Hlobujeva u sobicu, što ju čitatelj već zna, a čednija se ne bi našla ni u činovnika koji ima plaću od sedam stotina rubalja na godinu.
- Recite, sada su, sudim, vaše prilike bolje? Iza tetke ste ipak dobili štošta.
- Pa kako bih vam rekao, Afanasij Vasiljevič? Ja ne znam jesu li mi prilike bolje. Dobio sam svega pedeset kmetova i trideset tisuća u novcu, a time sam morao namiriti jedan dio mojih dugova, — i sada opet nemam ama ništa. A glavna je stvar da je ta oporuka prljavština. Tu vam je bilo, Afanasij Vasiljevič, takvih sljeparija! Odmah ću vam priopovjediti i vi ćete se začuditi, šta se radi. Taj Čičikov...
- Dozvolite, Semjon Semjonovič; prije nego što ćemo govoriti o tom Čičikovu, dozvolite da se razgovorimo baš o vama. Recite mi: koliko bi po vašem sudu bilo vama dovoljno i dostatno da se sasvim iskobeljate iz neprilika?
- Moje su prilike teške, — reče Hlobujev. — Da se iskobeljam iz neprilika, da sve poisplaćujem i da mogu živjeti na najumjereniji način, treba meni barem sto tisuća, možda i više, — riječju, ne mogu ja to.
- No, da vi to imate, kako bi udesili svoj život?
- Najmio bih onda stanić i bavio bih se odgojem svoje djece. Na sebe ne mogu više ni misliti: moja je karijera završena, jer ja ne mogu u službu: ne pristajem nikuda više.
- Ipak će vam život ostati besposlen, a u besposlici se javljaju napasti, na koje ne bi čovjek ni pomislio da se bavi poslom.
- Ne mogu, nikuda ne pristajem: otupio sam, krsta me bole.
- Pa kako bi živjeli bez posla? Kako da budete na svijetu bez službe, bez mjesta? Molim vas! Pogledajte ma koje stvorenje božje: svako služi čemugod, obavlja svoju funkciju. Čak i kamen, i on je da bude upotrijebljen za posao, a čovjek, najrazumnije biće, zar da bude beskoristan, — može li to biti?
- Pa ja nisam ipak besposlen. Mogu se baviti dječjim odgojem.
- Ne, Semjon Semjonovič, ne! To je teže od svega. Kako da odgaja djecu onaj koji sâm sebe nije odgojio? Ta djeca se mogu odgojiti jedino primjerom vlastitoga života. A zar im vaš život pristaje za primjer? Zar da uče kako će u besposlici provoditi vrijeme i kartati se? Ne, Semjon Semjonovič, dajte meni djecu: vi ćete ih iskvariti. Razmislite zbiljski: vas je upropastila besposlica, — trebate bježati od nje. Kako da živite na svijetu ako se ni uza što niste pričvrstili? Mora se vršiti kakva bilo dužnost. Nadničar, — i on vrši službu. On jede sirotinjski hljeb, ali ga zarađuje i osjeća interes svojega posla.
- Boga mi, pokušavao sam, Afanasij Vasiljevič, nastojao sam to prevladati! Šta ću! Ostario sam, nesposoban sam sada. No, šta da uradim? Zar da stupim u službu? Ta kako da ja s četrdeset i pet godina sjednem za jedan stol s početnicima kancelarijskim činovnicima? Uza to sam ja nesposoban za primanje mita, — i sebi ću smetati i drugima ću naškoditi. Tamo su se med njima stvorile već i kaste. Ne, Afanasij Vasiljevič, mislio sam, pokušavao sam, pretresao sam sva mjesta, — svagdje ću biti nesposoban. Razma jedino u ubožnicu...
- Ubožnica je za one koji su radili; a onima što su se veselili za cijele mладости odgovaraju onako kao mrav cvrčku: »ded poigraj!« Pa i koji su u ubožnici, muče se i rade, ne igraju se whista. Semjon Semjonovič, — govorio je Murazov, gledajući ga oštro u lice: — vi zavaravate i sebe i mene.

Murazov mu uperio pogled u lice; ali jadni Hlobujev nije ništa znao odgovoriti. Murazov se sažali na njega.

— Poslušajte, Semjon Semjonovič... Ta vi se molite, odlazite u crkvu, ne propuštate, znam, ni jutrenju ni večernju. Nemilo vam je doduše rano raniti, ali vi ipak ustajete i ide-te, — idete u četiri sata izjutra, dok još nitko nije ustao.

— To je druga stvar, Afanasij Vasiljevič. Ja znam da to ne činim čovjeku, nego Onomu koji nas je na svijet stvorio. Šta će! Ja vjerujem da je On milostiv, te kakogod ja bio odu-ran i gadan, On će meni oprostiti i primiti mene, kad me ljudi odgurnu nogom i najbolji me prijatelj izda i još onda rekne da me je izdao zbog čestite svrhe.

Ogorčeno se čuvstvo izrazilo na Hlobujevljevu licu. Starac se rasplakao, ali ništa nije...

— Služite dakle Onomu koji je tako milostiv, jer Njemu je isto tako ugodan rad kao i molitva. Latite se ma kakvoga posla, ali ga se latite tako kao da ga radite Njemu, a ne ljudima. Makar i vodu tucajte u stupi, samo mislite da to radite Njemu. Bit će već otud probitak što vam neće preostati vremena za zloču, — za kartaške gubitke, za gozbe s izjelica-ma, za svjetski život. Eh, Semjon Semjonovič! Znate li vi Ivana Potapića?

— Znam i jako štujem.

— Ta dobar je bio trgovac: pol milijuna je imao; ali kad je vidio u svemu napredak, raspustio se. Sina dao da uči francuski, kćer udao za generala. I nema ga više u dućanu, niti u burzovnoj ulici, nego čim skobi prijatelja, vuče ga u gostionicu, da piju čaj; po cijele dane na čaju, pa i bankrotirao. A onda mu Bog dosudio nesreću: sin... Sada je, vidite, poslovoda kod mene. Započeo iznovice. Prilike mu se popravile. Mogao bi opet trgovati na pet stotina tisuća. »Poslovoda sam bio, poslovodom hoću i umrijeti. Sada sam«, veli, »zdrav i bodar, a onda mi trbuhan stao rasti i vodena se bolest započnjala... Ne!« veli. A čaja ni da bi okusio sada. Šči i kaša — i ništa više, tako je. A moli se kako se nitko od nas ne moli; a pomaže siromasima kako im ne pomaže nitko od nas; a drugi bi koji volio pomoći, ali je spiskao svoje novce.

Bijedni se Hlobujev zamislio.

Starac ga uhvati za obadvije ruke. — Semjon Semjonovič! Da vi znate kako vas ja žalim! Na vas sam mislio za sve to vrijeme. Poslušajte dakle! Vi znate da u manastiru ima za-tvornik,⁹⁵ koji se ni s kim ne viđa. To je čovjek neobična uma, — takva uma, da i ne znam. On ne govori; ali kad već dade savjet... Uzeo mu ja govoriti da imam takvoga pri-jatelja, ali ime nisam... da boluje evo od čega. On me počeo slušati, ali odjednom preki-nuo riječima: »Prvo božje, onda svoje. Grade crkvu, a nemaju novaca; treba skupljati za crkvu!« Pa zalupio vrata. Mislio sam: šta to znači? Očito je, neće da savjetuje. Svratio se ja onda k našemu arhimandritu: Tek što ja na vrata, a on će meni odmah: ne znam li čovje-ka kojemu bi se moglo povjeriti sabiranje za crkvu, a da bude ili plemić, ili trgovac, naob-raženiji od drugih i do toga da bi mu bilo stalo kao do svojega spasenja? Odmah sam onoga trena zastao. »Ah, Bože moj! Ta shimnik⁹⁶ namjenjuje taj posao Semjonu Semjono-viču. Putovanje će koristiti njegovoj bolesti. Odlazeći s knjigom od vlastelina k seljaku i od seljaka građaninu, saznat će i to kako tko živi i šta komu treba, — a kad se zatim вра-ti, dok obide nekoliko gubernija, znat će mjesnost i kraj bolje od sviju onih ljudi što žive po gradovima... A takvih ljudi treba sada.« Eto mi je govorio knez koliko mu je stalo da bi dobio takvoga činovnika, koji bi znao posao, ali ne po spisima, nego koji bi zbilja do-znao kakvi su ljudi zaista, jer iz spisa se, vele, ništa više ne razbira: tako se je sve zamrsi-lo.

⁹⁵ Monah koji samotuje u manastiru; tu bi riječ mogli i mi prihvati.

⁹⁶ Monah najstrožih zavjeta, asket.

— Vi ste mene sasvim smeli, zbumili, Afanasij Vasiljevič, — reče Hlobujev, gledajući ga u čudu. — Skoro i ne vjerujem da vi to meni zbilja govorite: za to treba neumoran, vrijedan čovjek. A uza to, kako bih ja ostavio ženu i djecu, koji nemaju čime da se prehrane?

— Za ženu se i djecu ne brinite. Ja će ih uzeti na svoju brigu, a i učitelje će imati djeca. Mjesto da obilazite s torbom i prosite milostinju sebi, plemenitije je i bolje da ju prosite za Boga. Dat će vam priprsto kibitku, ne bojte se truskavice: to vam je za zdravlje. Dat će vam za put novaca, da na prolasku mognete udijeliti onima koji ljuče od drugih trebaju. Tu vi možete učiniti mnogo dobro djelo i nećete se više buniti, nego komu dadete, taj će i zaista biti vrijedan. Ovako putujući zbilja ćete upoznati sve, koji ... Nije to onako, kao što kakav činovnik, kojega se svi boje i od kojega ... a s vama će se, kad znaju da skupljate za crkvu, s drage volje razgovoriti.

— Vidim da je prekrasna misao, i ja bih ju jako želio izvršiti bar donekle; ali mi se zbilja čini da to nadilazi moje sile.

— A šta je prema vašim silama? — reče Murazov. — Ta ništa nije prema vašim silama; sve nadilazi vaše sile. Bez pomoći od Boga ne može se ništa. No molitva skuplja sile. Čovjek se krsti, veli: »Gospode, smiluj se!« pa vesla i stiže obali. O tom ne treba ni premišljati dugo; to se mora naprsto smatrati zapoviješću božjom. Kibitka će vam se odmah pripremiti; a vi otrčite k ocu arhimandritu po knjigu i blagoslov, pa na put.

— Pokoravam se vama i ne smatram to ničim drugim nego zapoviješću božjom. — »Gospode, blagoslovi!« reče u sebi i osjeti da mu u dušu staje prodirati srčanost i snaga. Um kao da mu se stao buditi od nade da će se izbaviti iz tužnoga, očajnoga stanja. U daljini mu zatrepetala svjetlost...

Ali sada ćemo ostaviti Hlobujeva i obratiti se Čičikovu.⁹⁷

.....

A međutim su sudovima zaista stizale molbe za molbama. Javili se rođaci za koje nije nitko ni čuo. Kao što se ptice slijjeću na strvinu, tako svi nagrnuli na nebrojeni imetak što je ostao iza starice: prijave protiv Čičikova, da je lažna posljednja oporuka, prijave da je lažna i prva oporuka, obličivanje da su pokradeni i utajeni novci. Uzeli Čičikova obliči-vati i za kupovanje mrtvih duša, i za krijumčarenje dok je još bio kod carine. Iskopali sve, razaznali mu predašnju historiju. Bog ih znao otkuda su sve to nanjuškali i znali; samo su ga obličivali i za takve stvari za koje je mislio Čičikov da i ne zna nitko, nego on i četiri zida. Zasad je sve to bila još sudska tajna i nije mu još doprlo do ušiju, ali mu nabrzno stiglo pouzdano pismo juriskonsultovo, te mu javilo da će mu se skuhati popara. Pismo je bilo kratka sadržaja: »Hitim da vas izvijestim da će u vašoj stvari biti okapanja, ali pamtite da se nipošto ne trebate uznenimirivati. Glavna je stvar spokojnost. Sve ćemo uređiti.« To ga je pismo sasvim umirilo. »Zaista genije,« reče Čičikov. Da se navrši što je dobro, u taj mu par krojač donio odjeću. Snađe ga silna želja da ogleda sebe u novom fraku navarinskoga plamena s dimom. Obukao hlače koje su ga divno obapele sa sviju strana, da ga samo slikla. Bedra mu slavno obapeta, listovi također; sukno obuhvatilo svaku sitnicu, te svemu pridalo još veću elastičnost. Kad je ostrag za sobom zategnuo prediću, iskočio mu trbuš kao bubanj. On lupi po njemu četkom i priklopi: »Gle, kakav je glupan! A u cjelini sastavlja sliku.« Frak je, čini se, bio sašiven još i bolje od hlača: ni borice, odas-vud obapinje, uvija se u struku i pokazuje sav njegov pregib. Na Čičikovljevu primjedbu

⁹⁷ Dovde je Gogolj preradio prvi tekst. Dalje je neprerađeni prvi tekst.

da ga pod lijevim pazuhom nešto tišti krojač se je samo smješkao: od toga još bolje pristaje u struku. — Ne brinite se, ne brinite se, što se tiče izrade, — ponavlja je s neprikivenim slavljem: — nigdje osim u Petrogradu neće sašiti ovako. — Krojač je i sâm bio iz Petrograda, te je na cimeru napisao: *I n o s t r a n a c i z L o n d o n a i P a r i z a*. Nije znao za šalu, te je naumio odmah s dva grada začepiti usta svim drugim krojačima, tako da se unaprijed nitko ne javlja s takvim gradovima, a neka po volji pišu, da su iz kakvoga »Karlseru« ili »Kopengara«.

Čičikov velikodušno isplatio krojača, pa kad je ostao sâm, stao se natenane ogledavati u ogledalu, kao artist s estetskim čuvstvom i con amore. Razabrao da je sada sve još i ljepše nego prije: obraščići su zanimljiviji, podbradak primamljiviji, bijeli ovratničić daje ton obrazu, modri atlasni rubac oko vrata daje ton ovratničiću, po modi nabrani naprsnik daje ton rupcu oko vrata, skupocjeni prsluk od baršuna daje ton naprsniku, a frak navarinske dimaste boje s plamenom blista se kao svila i daje ton svemu. Okrenuo se na desno, — dobro je! Okrenuo se na lijevo, — još bolje! Pregib je takav kao u komornika, ili u takvoga gospodina koji mlati francuski, pa i kad se rasrdi, ne smije se ispsovati ruskim jezikom, nego će izgrditi francuskim dijalektom: tako je delikatan! Nakrivio malo glavu i pokušao udesiti pozu kao da se je obratio dami srednjih godina i najnovije prosvjete: stvorila se naprsto slika. Umjetniče, uzimaj kičicu i slikaj! Sav zadovoljan skoknuo on lakim skokom, nalik na entrechat. Zatresao se ormar i tresnula o zemlju bočica s kolonjskom vodicom, ali to ga nije nikako smelo. Glupu je bočicu, kao što i treba, okrstio glu-parom, te pomislio: — Komu bih sada otisao najprije? Najbolje je ... — Ali odjednom u predsoblju — kao da su nekako zazvečale ostruge na čizmama, i evo žandar, sav oboružan, kao da je u njegovu licu cijela vojska. — Zapovjeđeno je da se odmah javite general-gubernatoru! — Čičikov se ukipio. Pred njim se ispelo brkato strašilo, s konjskim repom na glavi, s remenom preko jednoga i preko drugoga ramena, a o boku mu visi golema sabljetina. Učini mu se da mu s druge strane visi i puška, i vrag bi znao što: cijela vojska u samom jednom čovjeku! Uzeo on odvraćati, ali mu strašilo progovori grubo: — Zapovjeđeno je odmah! — Kroz vrata u predsoblje opazi da se ondje miče još jedno strašilo; pogleda na prozor — i kočija. Šta bi sada? Ovakav kakav je, u fraku navarinskoga plamena s dimom, morade sjesti, te dršćući cijelim tijelom odveze se general-gubernatoru, a žandar s njim.

U predsoblju mu ne dadoše ni da se snađe. — Ulazite! Knez vas čeka već! — reče dežurni činovnik. Pred njim zatitralo, kao u magli, predsoblje gdje kuriri primaju pakete, onda dvorana, kroz koju je prošao misleći samo: — Dok me zgrabi, pa mene bez suda, bez ičega, ravno u Sibir! — Srce mu zakuca tako jako kako ne kuca ni u najljubomornijega ljubavnika. Naposljetku se otvorila kobna vrata: iskrasnuo kabinet s mapama za spise, ormarima i knjigama, i knez ljut preljut.

- Zatornik, zatornik! — reče Čičikov: — zaklat će me kao vuk janje.
- Ja sam vas poštadio, ja sam vam dopustio da ostanete u gradu, premda ste trebali u tamnicu; a vi ste se opet okaljali najnepoštenijom sljeparijom, kakvom se je ikad okaljao itko! — Knezu su usne drhtale od gnjeva.
- Kakvim, vaša svjetlosti, najnepoštenijim djelom i sljeparijom? — zapita Čičikov, dršćući sav.
- Žena, — izgovori knez, pristupajući nešto bliže i gledajući Čičikovu ravno u oči: — žena koja je potpisala oporuku kako ste joj vi rekli, uhvaćena je i bit će suočena s vama. Čičikovu se zamagli pred očima.

— Vaša svijetlosti! Reći ćeš svu istinu. Jesam kriv; zaista sam kriv; ali nisam skrivio toliko: oklevetali su me neprijatelji.

— Ne može vas nitko oklevetati, jer u vas ima nevaljalštinâ nekoliko puta više nego što može smisliti posljednji lažljivac. Za svega života, mislim, niste vi činili što nije nepošteno. Svaka kopjejka što ste ju stekli stečena je na najnepošteniji način, krađa je i najnepoštenije djelo, za koje je knut i Sibir! Ne, prevršilo je sada! Ovoga ćeš časa biti odveden u tamnicu i tamo ćeš, zajedno s najgorim gadovima i razbojnicima, čekati da ti se riješi sudbina. I to ti je još milost, jer ti si nekoliko puta gori od njih: oni su u armjaku⁹⁸ i kožuhu, a ti... Pogleda mu frak navarinskoga plamena s dimom, uhvati za uzicu i pozvoni.

— Vaša svijetlosti, — uzvikne Čičikov: — smilujte se! Vi ste otac obitelji. Nemojte žaliti mene, požalite staricu majku!

— Lažeš! — zavikne knez gnjevno. — Isto si me tako i onda zaklinjaо djecom i porodicom, kojih nisi nikada ni imao, a sada — majkom!

— Vaša svijetlosti! Ja sam nevaljalac i posljednja ništarija, — reče Čičikov glasom ... — Zaista sam lagao, nisam imao ni djece, ni obitelji; ali Bog mi je evo svjedok, navijek sam želio da bih imao ženu, da izvršim dužnost čovječju i građansku, da onda zaista steknem štovanje građanstva i oblasti... Ali kakve su se nemile prilike stekle! Vaša svijetlosti! Krvlju sam morao zarađivati svakidašnji hljeb. Na svakom koraku napasti i iskušenje... neprijatelji, i zatornici, i otimači. Sav mi je život bio pravi vihor burni ili brod nasred valova, vjetrovima na volji. Ja sam čovjek, vaša svijetlosti!

Suze mu udarile iz očiju i curkom pocurile. Svalio se knezu pred noge, onakav kakav je: u fraku navarinskoga plamena s dimom, u baršunskom prsluku s atlasnim rupcем, u divno sašivenim hlačama, i s frizurom iz koje odiše slatki miris najfinije kolonjske vode, — te udario čelom o pod.

— Odlazi od mene! Zovnите vojnike neka ga odvedu! — reče knez onima što uđoše.

— Vaša svijetlosti! — uzvikao se Čičikov i obadvjema rukama obuhvatio kneževu cipelu. Knezu projuri drhtavica po svim žilama.

— Odlazite, velim vam! — reče naprežući se da istrgne nogu iz Čičikovljeva zagrljaja.

— Vaša svijetlosti! Ne mičem se odavde dok ne steknem milost, — govorio je Čičikov, ne ispuštajući kneževu cipelu, te se zajedno s njom provozao po podu u fraku navarinskoga plamena i dima.

— Odlazite, velim vam! — govorio je knez s onim neobjasnjivim čuvstvom gadljivosti što ga osjeća čovjek kad vidi nadasve ružnu bubu, a ne mari ju zgaziti nogom. Otrese se tako da je Čičikov osjetio udar cipelom u nos, u usne i u okruglu bradu, ali nije ispustio cipelu, nego ju još s jačom silom držao u zagrljaju. Dva krepka žandara silom ga odvuku, uhvate ga ispod ruke i povedu kroz sve sobe. Bio je bliјed, ubijen, u onom beščuvstvenostrašnom stanju u kojem biva čovjek kad pred sobom vidi crnu, neodvrativu smrt, to strašilo, protivno prirodi našo...

Na samim vratima prema stubama sreo ga Murazov. Odmah mu sinuo tračak nade. Za tren se s vanrednom silom istrgnuo obadvojici žandarâ iz ruku i bacio se začuđenomu starcu pred noge.

— Baćuška, Pavel Ivanovič, šta je s vama?

— Izbavite me! Vode me u tamnicu, na smrt... — Žandari ga uhvate i odvedu, ne dadoše mu ni da ga sasluša.

⁹⁸ Armjak, dug prostran kaput seljački, od kostrijeti.

Zagušljiv, vlažan pregradak, zapahnut od čizama i obojaka garnizonских vojnika, neobojen stol, dvije jadne stolice, prozor sa željeznom rešetkom, ruševna peć koja se samo puši kroz pukotine, a ne grije, — to je prebivalište kamo je smješten naš junak, koji je već bio započeo okušavati slast u životu i zaokupljati pažnju svojih zemljaka finim, novim framom navarinskoga plamena i dima. Nisu mu dali niti da išta odredi i da poneše potrebne stvari, da uzme škatulju gdje su mu novci, zahvaćeni možda... Spisi, ugovori o mrtvima, — sve je sada u činovničkim rukama. Izvalio se na zemlju i beznadni mu se jad ovio oko srca kao proždrljiv crv. Sve mu ljuće stao moriti srce, nezaštićeno ničim. Još jedan ovakav dan, dan ovakvoga jada, i Čičikov bi svisnuo. Ali i na Čičikova je pazila nečija ruka, izbaviteljica svemu. Za sat se otvore tamnička vrata: uđe starac Murazov.

Da tko putniku, izmorenu ljutom žeđom, zaprašenu prašinom s puta, izmučenu, iznemoglu, ulije u usahlo grlo brizak izvor-vode, — ne bi se on njome tako okrijepio, ne bi tako oživio, kako je oživio bijedni Čičikov.

— Spasitelju moj! — reče Čičikov i odmah ga s poda, kamo se je bio bacio u tuzi što ga kida, uhvati za ruku, poljubi ju brže i pritisne na grudi. — Bog vam platio što ste pohodili nesretnika!

Oblile ga suze.

Starac ga je gledao tužnim, bolećivim pogledom i samo govorio: — Ah, Pavel Ivanovič! Pavel Ivanovič, šta ste učinili!

— Šta će! Upropastila me prokletinja! Nisam znao za mjeru; nisam se umio zaustaviti za vremena. Omamio me prokleti sotona, svratio me s razuma i razbora čovječjega. Skrivio sam, skrivio! Ali kako mogu samo ovako postupati sa mnom? Plemića, plemića, bez suda, bez istrage, strpati u tamnicu!... Plemića, Afanasij Vasiljevič! Ta kako mi bi pustili vremena da se svratim kući i da odredim zbog svojih stvari? Ta sve mi je sada ostalo bez paske. Škatulja, Afanasij Vasiljevič, škatulja! Ta u njoj mi je sav imetak. Znojem sam ga stekao, krvlju, godinama rada, oskudice... Škatulja, Afanasij Vasiljevič! Ta sve će pokrasiti, razgrabit! Bože!

Nije mogao suspregnuti siloviti jad što mu je opet navalio na srce, te zarida u sav glas, tako da mu se je glas razlegao kroz debele zidove tamničke i odjeknuo u daljini; onda on strgnuo sa sebe atlasti rubac, pa se zgrabio rukom za ogrlicu i razderao na sebi frak navarinskoga plamena s dimom.

— Ah, Pavel Ivanovič! Kako vas je zaslijepio taj imetak! Zbog njega vi niste opažali strašno svoje stanje.

— Dobrotvore, izbavite me, izbavite! — očajno zaviknuo bijedni Pavel Ivanovič i svalio mu se pred noge. — Knez voli vas, vama će sve učiniti.

— Ne, Pavel Ivanovič, ne mogu, kakogod htio, kakogod želio. Vi ste potpali pod nemolni zakon, a ne pod vlast kojemu čovjeku.

— Uveo me u napast nitkov sotona, izmet čovječjega roda!

Tresne glavom o zid, a rukom grune po stolu tako da je raskrvario šaku; ali nije osjetio niti boli u glavi, niti ljutinu udara.

— Pavel Ivanovič, smirite se, smislite kako bi se izmirili s Bogom, a ne s ljudima; smislite se na bijednu dušu svoju.

— Ta eto, kakav je udes moj, Afanasij Vasiljevič! Je li ikojega čovjeka stigao takav udes? Ta s krvavom sam strpljivošću ja, može se reći, stjecao kopjejku, radom, radom, a nisam nikoga orobio, nit državu opljačkao, kao što rade. Zašto sam stjecao kopjejku? Zato da u blagostanju proživim ostatak dana svojih; da ostavim ženi, djeci, što sam ih kanio steći,

za dobro, za službu domovini. Eto, zašto sam želio steći! Skrivio sam, ne poričem, skrivio sam... šta će? Ali skrivio sam jedino onda kad sam vidođa da ravnim putem ne možeš, a stranputica je prijeki put. Ali ja sam se trudio, ja sam mozgao. Ako sam uzimao, uzimao sam od bogatih. A ti nitkovi što su po sudovima uzimaju tisuće od države, pljačkaju sirotinju, posljednju kopjejku sadiru s onoga u koga nema ništa. Kolika je to nesreća, recite, – svaki put, čim staneš postizati plodove, štono riječ, doticati se već rukom, odjednom bura, greben pod vodom, sav se brod razbija u treskotine. Imao sam blizu trista tisuća kapitala; imao sam već trokatnicu; tri puta sam već kupovao imanje... Ah, Afanasij Vasiljevič! Zašto takva...? Zašto takve nevolje? Zar mi nije ionako život bio kao brod nasred valova? Gdje je pravednost nebeska? Gdje je nagrada za strpljivost, za besprimjernu poslojanost? Ta ja sam tri puta započinjao iznove: gubio sve i započinjao iznova od kopjejke, a drugi bi se od očajanja odavno bio propio i istrunuo bi u krčmi. Koliko sam morao prevladati, koliko pretrpiti! Ta svaka je kopjejka, kako se veli, skuckana svim duševnim silama!... Drugi su, recimo, lako stjecali, ali meni je bila svaka kopjejka, kao što kaže poslovica, pribijena srebrnjakom od tri kopjejke, a tu srebrnjakom od tri kopjejke pribijenu kopjejku stjecao sam ja, vidi Bog, s takvom željeznom neumornošću...

Zarida na sav glas od nepodnosive srdačne боли, svali se na stolicu, otkide razderanu polu svojega fraka što mu je sasvim visjela i odbaci ju od sebe, pa turi obadvije ruke u kosu, za koju se je prije toliko starao da bi mu bujala, i uze ju nemilosrdno trgati, sladeći se bolom kojim bi da zagluši neutaživu bol srdačnu.

Dugo je pred njim šuteći sjedio Murazov i gledao to neobično što prvi put gleda. A nesretni razgnjevljeni čovjek, što je još maločas lepršao s neusiljenom spretnošću svjetskoga čovjeka ili vojnika, bacakao se sada, raščupan, nepristojna vida, u razderanu fraku i raskopčanim hlačama, okrvavljeni, razmrcvareni šake, i sipao pogrde na neprijateljske sile što smetaju čovjeka.

— Ah, Pavel Ivanovič, Pavel Ivanovič! Kakav bi od vas bio čovjek kad bi vi imali bolju svrhu, te kad bi ovako, i silom, i strpljivošću, pregnuli na valjan rad! Bože moj, koliko bi dobro učinili vi! Kad bi bar itko od onih što ljube dobro upeo toliku silu za dobro, koliku ste upeli vi za stjecanje svoje kopjejke, i kad bi za dobro znao ovako žrtvovati i svoje samoljubje, i slavohlepnost, ne žaleći sebe, kao što niste žalili vi da bi stekli svoju kopjejku,

— Bože moj, kako bi procvala naša zemlja!... Pavel Ivanovič, Pavel Ivanovič! Nije to nevolja što ste vi krivi pred drugima, nego je nevolja što ste krivi pred sobom, — pred onim bogatim silama i darovima što vam ih je sudbina dosudila. Vama je suđeno da budete velikan, a vi ste sebe upropastili i ubili.

Ima duševnih tajna: kakogod daleko čovjek zalutao i skrenuo s pravoga puta, kakogod u okorjeloga prestupnika otupjela čuvstva, kakogod on zapao u svoj stranputni život, ipak, ako ga prekoriš njime samim, njegovim vlastitim vrlinama što ih je osramotio, sve će se u njem i preko volje uskolebiti i on će se sav stresti.

— Afanasij Vasiljevič, — reče bijedni Čičikov i uhvati ga obadvjema rukama za ruke: — O, kad bi meni uspjelo da se oslobođim, da vratim svoj imetak! Kunem vam se, započeo bih odsad drugi život! Spasite me, dobrotvore, spasite!

— Šta mogu ja učiniti? Ja moram vojevati sa zakonom. Recimo da sam se i odlučio na to; ali knez je pravedan, — neće on nipošto popustiti.

— Dobrotvore! Sve vi možete uraditi. Ne plaši mene zakon, — ja će pred zakonom naći sredstava, — nego to što sam nedužan bačen u tamnicu, što će ovdje propasti kao pas i što će moj imetak, spisi, škatulja... Spasite!

Obuhvatio starcu noge i polio ih suzama.

— Ah, Pavel Ivanovič, Pavel Ivanovič! — govorio je starac Murazov i klimao glavom: — kako vas je zaslijepio taj imetak! Rad njega vi ne osjećate ni bijednu dušu u sebi.

— Smislit ću se i na dušu, samo me spasite!

— Pavel Ivanovič!... — reče starac Murazov i zastane. — Ja nisam moćan spasiti vas, vi to vidite i sami. Ali ću se postarati, koliko mogu, da vam olakšam udes i da vas oslobođim. Ne znam hoće li poći za rukom, ali ja ću nastojati. Ako pak, preko svega očekivanja, uspije, Pavel Ivanovič, — ja ću od vas zamoliti nagradu za svoj trud: okanite se sve te težnje za stjecanjem. Velim vam po časti, da ne bih zaplakao sve da izgubim sav svoj imetak, — a ja ga imam više nego vi. Zaista, zaista, nije meni do toga imetka što mi ga mogu zaplijeniti, nego do onoga što mi ga nitko ne može ukrasti ni oteti! Vi ste već dosta pozivjeli na svijetu. I sami nazivate život svoj brodom nasred valova. Vi imate već čime ćete proživjeti ostatak svojih dana. Nastanite se u tihu zakutku, bliže crkvi i priprostim, dobrim ljudima, ili, ako vas mori silna želja da iza sebe ostavite potomaka, oženite se siromašnom, dobrom djevojkom, koja je navikla na skromnost i priprosto kućanstvo. Zaboravite na taj bučni svijet i na sve njegove zamamne prohtjeve: neka i on zaboravi na vas: u njemu nema umirenja. Vi vidite: na svijetu je sâm neprijatelj, napasnik ili izdajica.

— Svakako, svakako! Htio sam već, kanio sam već započeti život kakav treba, mislio sam se uzeti baviti gospodarstvom, da umjerim život. Bijes me napasnik smutio, skrenuo s puta, sotona, vrag, nakot pakleni!

Neka neznana dosad, nepoznata, neobjasnjava čuvstva zaokupila njega, kao da se u njemu nešto hoće probuditi, nešto daleko, nešto... nešto prigušeno iz maloće krutim, mrtvim poučavanjem, nemilim, dosadnim djetinjstvom, zabitnim rodним prebivalištem, samotovanjem bez obitelji, siromaštinom i uboštvo prvih dojmova, i kao da je htjelo otregnuti se na slobodu to što je surovim pogledom sudsbine pogledalo na njega zlovoljno, kroz neki mutni prozor, zatrpan zimskom mečavom. Iz ustiju mu se istrglo jecanje, dlanovima zakrio on lice i izgovorio tužnim glasom: — Istina je, istina!

— Niti poznavanje ljudi, niti iskustvo nije pomoglo, kad je nevaljana osnova. A da je uz ono još valjana osnova!... Ah, Pavel Ivanovič, zašto ste upropastili sebe? Probudite se: još nije kasno, još ima vremena...

— Nije, prekasno je, prekasno! — zaječi on glasom, od kojega je Murazovu skoro puklo srce. — Započinjem osjećati, osjećam da ne valja, ne valja kud idem, i da sam daleko skrenuo s ravnoga puta, ali ne mogu više ništa! Ne, loše sam ja odgojen. Otac mi je tuvio moralne pouke, tukao me, naređivao mi da prepisujem moralna pravila, a on je pred mnom kroao od susjedâ drva i mene primoravao da mu pomažem. Dok sam još bio s njim, zametnuo on krivu parnicu; zaveo siroticu kojoj je bio skrbnik. Primjer je jači od pravilâ. Vidim, osjećam, Afanasij Vasiljevič, da ne provodim valjan život, ali u mene nema velike odvratnosti od opačine: ogrubila mi priroda, nemam ljubavi za dobro, one prekrasne sklonosti za bogougodna djela što se prevraća u narav, u navadu... Nema u mene takve volje da se paštim za dobro, kakve imam za stjecanjem imetka. Istinu govorim, — šta ću!

Jako uzdahnuo starac...

— Pavel Ivanovič! U vas ima toliko volje, toliko strpljivosti. Ljekarija je gorka, ali bolesnik ju prima, jer zna da će ozdraviti. U vas nema ljubavi za dobro, — radite dobro na silu, bez ljubavi za nj. Pripisat će vam se to još u veću zaslugu nego onomu koji dobro čini od ljubavi za dobro. Prisilite sebe samo nekoliko puta, — onda ćete steći i ljubav. Vjerujte, sve se može učiniti. »Silom se stječe carstvo«, veli se. Silom prodirući k njemu... silom treba prodirati, silom ga otimati. Ah, Pavel Ivanovič, ta u vas je sila koje nema u drugih,

ta željezna strpljivost — i zar vi da ne prevladate? Ta vi bi bili, čini mi se, junačina. Ta sada su sve sami — ljudi bez volje, — slabići.

Vidjelo se da su te riječi prodrle Čičikovu u samu dušu i dirnule na dnu duše u neko slavoljublje. Ako nije odlučnost, a ono je nešto snažno, slično njoj, sinulo Čičikovu u očima...

— Afanasij Vasiljevič, — reče on odrešito: — ako mi vi samo izmolite izbavljenje i sredstva da odavde otputujem bar s iole imetka, zadajem vam riječ da će započeti drugi život: kupit će imanje, postat će gospodarom, zgrtat će novce, ali ne za sebe, nego zato da pomažem drugima, činit će dobro, kolikogod budem mogao; zaboravit će na sebe i na svaku gradsku izjelost i gozbovanje, uzet će živjeti priprostim, trijeznim životom.

— Bog vas i ukrijepio u toj namjeri! — reče obradovani starac. — Nastojat će iza sve sile da od kneza izmolim vaše oslobođenje. Hoće li uspjeti ili neće, Bog bi znao. Kako bilo da bilo, udes će vam se zaciјelo ublažiti. Ah, Bože moj! Zagrlite me, dopustite mi da vas zagrlim. Kako ste me zaista obradovali! No, zbogom, idem odmah knezu.

Čičikov ostade sam.

Sva mu se priroda potresla i smekšala. I platina, najtvrdi metal, koji dulje od sviju odolijava ognju, tali se kad se u talionici pojača organj, te duhaju mjehovi i bukti neodoljivi žar ognjeni, — razbjeljuje se uporni metal, pa se i on prevraća u tekućinu: i najsnažniji se muškarac pokorava u talionici nesrećā, kad se nesreće napregnut, te neodoljivim ognjem svojim žegu okorjelu prirodu...

— Ja ne umijem i ne osjećam, ali će napreći sve sile da bi drugi osjetili; ja sam zao i ništa... ali će napreći sve sile da druge pobudim; ja sam loš kršćanin, ali će napreći sve sile da ne budem na sablazan. Trudit će se, radit će u znoju lica svojega na imanju i latit će se posla pošteno, da bih dobro djelovao i na druge! Nisam ja valjda odista sasvim ni za što! Ima u mene sposobnosti za gospodarstvo, ima čuvarnosti, spretnosti i razboritosti, pa i postojanosti. Trebam samo odlučiti...

Tako je mislio Čičikov i kao da je napol probuđenim duševnim silama opipavao nešto. Činilo se da mu priroda nejasnim osjećajem započinje osjećati kako ima neka dužnost što ju mora čovjek izvršivati na zemlji, a može ju vršiti svuda, na svakom uglu, bez obzira na ikakve prilike, zbrku i metež što se mete oko čovjeka, može ju vršiti s onoga mjesta i ugla gdje je postavljen. I marljiv život, dalek od gradske buke i od onih zamama što ih je od besposlice izmislio čovjek koji je zaboravio na rad, tako mu jasno stade iskrasavati pred očima, da je skoro zaboravio na svoj neugodni položaj, te možda voljan bio i zahvaliti Bogu za tu tešku nezgodu, samo ako bude pušten i ako mu se vrati barem dio... No jednokrilna se vrata na njegovu nečistu pregratkou otvore, te uđe službena osoba, — Samosvitov, epikurejac, preprednjak, aršin u plećima, vitkih nogu, izvrstan drug, lupača i lukava lija, kako su o njemu govorili i sami drugovi. U ratno bi doba taj čovjek počinio čudesa: da ga pošalju kuda neka se prošulja neprolaznim, opasnim mjestima i neka neprijatelju ispred nosa ukrade top, — to bi bio posao za njega. Ali kako nije bilo ratnoga poprišta na kojem bi ga možda učinili poštenim čovjekom, on je iza sve sile stvarao nepodopštine. Nedokučiva stvar! Neobičnih je bio uvjerenja i pravila: s drugovima je bio dobar, nikoga nije izdavao, a držao riječ kad ju je zadao; ali višu je vlast nad sobom smatrao kao nekom neprijateljskom baterijom, kroz koju se mora probiti, koristeći se svakim slabim mjestom, prodorom ili propustom.

— Znamo sve o vašem stanju, sve smo čuli! — reče on kad je vidio, da su se vrata za njim čvrsto zatvorila. — Ništa, ništa! Ne plašite se: sve će se popraviti. Svi ćemo stati raditi za vas, — i ni brige vas. Trideset tisuća za sve — i ništa više.

- Zar zbilja? — klikne Čičikov: — i ja ču biti sasvim riješen?
- Sasvim! Još ćete i naknadu dobiti za gubitke.
- I za trud?
- Trideset tisuća. Tu je već sve zajedno, — i našima, i general-gubernatorovima, i tajniku.
- No dopustite, otkud meni?... Sve moje stvari... škatulja... sve je to sada zapečaćeno, pod paskom...
- Za sat ćete dobiti sve. Jesmo li uglavili?

Čičikov dade ruku. Srce mu je kucalo i on nije vjerovao da bi to moglo biti...

- Zbogom zasad! Poručuje vam opći naš prijatelj da je glavna stvar mir i sabran duh.
- Hm! — pomisli Čičikov: — razumijem, — juriskonsult!

Samosvitova nestade. Kad je Čičikov ostao sâm, sve još nije vjerovao tim riječima, ali ne prođe ni pol sata od toga razgovora, a njemu bude donesena škatulja: spisi, novci, — sve u najljepšem redu. Samosvitov se javio u svojstvu upravitelja: izgrdio postavljene stražare što su nepažljivi, naložio nadzorniku neka zaište još vojnikâ, da bude pojačana paska, uzeo ne samo škatulju, nego dapače odabrao sve spise, koji bi čime god mogli kompromitirati Čičikova, svezao sve skupa, zapečatio i naredio samomu vojniku neka sve odnese odmah samomu Čičikovu, kao potrebne noćne i spavaće stvari, tako da je Čičikov zajedno sa spisima dobio čak i sve tople stvari što su mu bile nužne da pokrije smrtno tijelo. Ta ga brza doprema obradova neiskazano. On se ponada jakom nadom i već mu se stadoše prividići kojekakve zamamne stvari: uvečer kazalište, plesačica oko koje je oblijetao. Selo mu i tišina stadoše blijetjeti, grad i buka se zasvijetliše, projasniše... Oh, živote!

A dotle se po sudovima i uredima zametnula stvar beskrajne mjere. Radila pisarska pera, pronicave glave šmrkale burmut, mučile se i uživale, poput umjetnikâ u zakučastom spisu. Juriskonsult je, kao sakriven čarobnjak, nevidljiv kretao cijeli mehanizam; sve ih sasvim opleo, dok još nisu dospjeli ni da se snađu. Zbrka rasla. Samosvitov natkrilio samoga sebe nečuvenom odvažnošću i drzovitošću. Doznao gdje je ona uhićena žena pod stražom, uputio se ravno onamo i ušao tako odrešito kao starješina, da mu je stražar iskazao čast i ukوčio se kao kolac. »Stojiš li odavno tu?« — »Od jutra, vaša blagorodnosti.« — »Je li još dugo do odmjene.« — »Tri sata, vaša blagorodnosti.« — »Trebat ću te. Reći ću časniku, neka mjesto tebe odredi drugoga.« — »Razumijem, vaša blagorodnosti!« Otišao kući, te nije počasio ni časa, ali nije nikoga mijehao u to, nego da sve bude tajom preobukao se sâm u žandara, stvorio se s brcima i zaliscimâ, — ni sâm ga vrag ne bi prepoznao. Došao u kuću gdje je bio Čičikov, uhvatio prvu ženu na koju je naišao, predao ju dvojici činovničkih delija, također lijama, a on brkat i s puškom, kako treba, ravno k stražarima: »Odlazi k ... poslao me je zapovjednik, da mjesto tebe odstojim do izmjene.« Odmijenio onoga i postavio se s puškom. To je samo i trebao. Dotle mjesto pređašnje žene osvanula druga žena, koja nije ništa znala niti razumijevala. Pređašnju sakrili nekud, da se i kasnije nije doznalo kamo se je djela. Dok je Samosvitov djelovao u vojničkom liku, juriskonsult je postvarao čudesa na građanskem poprištu: gubernatoru poručio ispod ruke da državni odvjetnik piše prijave protiv njega; žandarskomu činovniku poručio da činovnik, koji potajno živi ovdje, piše prijave protiv njega; činovnika što je potajno živio tu, uvjerio da ima još potajniji činovnik, koji prijavljuje njega, — i sve ih zatjerao u takvo stanje da su se svi morali obraćati njemu radi savjeta. Stvorila se zbrka: prijava uzjahala na prijavu, te se stadoše raskrivati takve stvari kakvih nije još ni sunce viđalo, pa i takve, kojih nije niti bilo. Sve se stalo obrađivati i obdjelavati: i tko je nezakonit sin, i kakvoga je roda i zvanja, i tko ima ljubavnicu, i čija žena leti za kim. Škandali, sablazni i

sve se tako smiješalo i splelo s Čičikovljevom historijom, s mrtvim dušama, da se nikako nije moglo razabrati koje su izmed tih stvari najglavnije trice: obadvoje se je činilo da je iste vrijednosti. Kad stadoše napokon stizati spisi general-gubernatoru, nije jadni knez ništa mogao razumjeti. Veoma uman i spretan činovnik, kojemu je bilo naloženo da načini izvadak, skoro je pomjerio pameću: nikako nije mogao pohvatati konce. Knez je u to vrijeme bio baš u brizi zbog mnogih drugih poslova, sve neugodnijih te neugodnijih. U jednom dijelu gubernije nastao glad. Činovnici koji su bili poslani da razdaju žito nisu nekako uredili kako bi trebalo. U drugom se kraju u guberniji uskomešali raskolnici. Netko razglasio med njima da se je rodio Antikrist, koji ni mrtve ne pušta s mirom, nego kupuje nekakve mrtve duše. Kajali se, grijesili i tobože hvatajući Antikrista umlatili neantikriste. Na drugom se mjestu seljaci pobunili protiv vlastele i kapetanâ ispravnikâ. Neke skitalice razglasile med njima da nastaje takvo vrijeme te će seljaci biti vlastela i obući frakove, a vlastela će obući armjake i postati seljacima, — i cijela općina, ne premišljajući da će se onda premnogo stvoriti vlastele i kapetanâ ispravnikâ, uskratila plaćati ... porez. Moradoše se latiti sile. Jadni se knez sav ozlovoljio. U taj mu par jave da je došao zakupnik. — Neka uđe, — reče knez. Starac uđe.

- Eto vam Čičikova. Vi ste ga branili i štitili. Sada je uvreban u takvoj stvari na koju se ne bi dao ni najgori lupež.
- Dopuslite da reknem, vaša svjetlosti, da ja tu stvar ne razumijem pravo.
- Krivotvorene oporuke, i još kakvo!... Za takvo je djelo javna kazna šibanjem!
- Vaša svjetlosti, — ne velim zato da branim Čičikova, — ali to — nije dokazano: istraža nije još provedena.
- Dokaz: uhićena je ona žena što je podmetnuta mjesto pokojnice. Hoću ju ispitati naročito pred vama. — Knez pozvoni i naloži da dovedu tu ženu.

Murazov zašuti.

- Najnepošteniji posao! A na sramotu, umiješali se prvi činovnici u gradu, i sâm gubernator. Ne smije on biti tamo gdje su tatovi i zlikovci! — reče knez žestoko.
- Ta gubernator je naslijednik; on je imao prava tražiti svoje; a što su se sa sviju strana prikrpili oni drugi, to je, vaša svjetlosti, čovječanska stvar. Umrla bogatašica, a nije učinila pametnu i pravednu odredbu; sletjeli se sa sviju strana ljudi koji bi da se okoriste, — čovječanska stvar...
- Ali čemu da se čini nevaljalština?... Nitkovi! — reče knez s osjećajem negodovanja. — Niti jednoga jedincatoga čestitoga činovnika nemam ja: sve su same ništarije!
- Vaša svjetlosti! A tko je od nas čestit kako treba? Svi su činovnici u našem gradu ljudi, imaju svojih vrlina i mnogi su jako vješti poslu, ali grijehu je svatko blizak.
- Slušajte, Afanasij Vasiljevič: recite mi, — ja vas jedinoga poznajem kao čestita čovjeka, — kakva je to u vas strast da branite svakojake nevaljance?
- Vaša svjetlosti, — reče Murazov: — tko mu drago bio taj čovjek što ga vi nazivate nevaljancem, ali on je čovjek. Kako da ne braniš čovjeka, kad znaš da on polovicu zala čini po grubosti i neukosti svojoj? Ta mi činimo nepravice na svakom koraku i svakoga časka uzrokujemo drugomu nesreću, dapače i bez loše namjere. Ta i vi ste, vaša svjetlosti, učinili veliku nepravicu.
- Kako! — uzvikne knez u čudu, sasvim preneražen tim nenadanim preokretom u razgovoru.

Murazov zastane, pošuti, kao da smišla nešto, a naposljetku reče: — Pa eto, makar i u Djeprenjikovljevoj stvari.

- Afanasij Vasiljevič! Zločinstvo protiv temeljnih zakona državnih, koje je jednako vele-izdaji!
- Ne pravdam ja njega. No je li pravo to da mladić koji je u neiskusnosti svojoj zaveden i namamljen od drugih, bude suđen isto onako kao i onaj koji je bio jedan od začetnika? Ta ista je sudbina stigla i Djeprjenjikova, i tamo nekoga Voronoga-Drjanoga; a zločinstva im ipak nisu jednaka.
- Za Boga miloga... — reče knez, očito uzbuđen: — znate li vi što o tom? Recite! Ja sam baš nedavno pisao ravno u Petrograd, da bi mu se ublažila kazna.

— Ne, vaša svjetlosti, ne velim da bih ja znao što vi ne znate. Ima doduše jedna okolnost koja bi mu pokoristila, ali on ne bi pristao, jer bi rad toga nastradao drugi. A ja mislim jedino: niste li se vi onda izvoljeli prenagliti? Oprostite, vaša svjetlosti, ja sudim po svojoj slaboj pameti. Vi ste mi nekoliko puta naložili da vam otvoreno govorim. Dok sam još bio na čelu poslovima, imao sam mnogo svakavih radnika, i loših, i dobrih. Morao bi se uzeti u obzir i pređašnji život čovjekov, jer ako ne promotriš sve hladnokrvno, nego se odmah razvićeš, — samo ćeš ga zaplašiti i nećeš postići pravo priznanje; a ako ga ispitaš s učešćem, kao brat brata, — sve će ti iskazati i sâm, te neće moliti ni za blagost, i nema mu srdžbe ni na koga, jer jasno vidi da ga ne kažnjavam ja: ja sam zakon.

Knez se zamisli. U taj čas uđe mlad činovnik i smjerno stade s lisnicom. Mlado i još svježe lice njegovo iskazivalo je brigu i trud. Vidjelo mu se da ne služi ututanj za naročite naloge. Bio je to jedan od onih rijetkih što se poslovnim stvarima bave con amore. Nije ginuo ni od častoljublja, ni od želje za dobitkom, ni od povodljivosti za drugima, nego je radio jedino zato jer je bio uvjeren da mora biti ovdje, a ne na drugom mjestu, i da mu je zato dan život. Istraživati, razglobiti na čestice, a kad je pohvatao sve konce zamršenoj stvari, razjasniti stvar, razglobiti ju na čestice, — to je bio njegov posao. I trud, i nastojanje, i nesane su mu se noći nagrađivale obilno, kad bi se pred njim stala stvar naposljetu jasniti, te se projavljivali skroviti razlozi, i kad bi osjetio da može iskazati svu stvar u nekoliko riječi, razgovijetno i jasno, tako da će svakomu biti očita i razumljiva. Može se reći da se ne raduje toliko učenik kad se pred njim raskriva koja preteška rečenica, te se projavljuje pravi smisao mîsli velikoga pisca, koliko se je radovao on kad bi se pred njim razmršila zamršena stvar. Zato⁹⁹

.....

- ... žitom u mjestima gdje je glad; ja taj posao znam bolje nego činovnici: razgledat će ja glavom šta komu treba. A ako dopuštate, vaša svjetlosti, razgovorit će se i s raskolnicima. Oni se radije razgovaraju s priprostim čovjekom kao što sam ja, pa će možda, Bog bi znao, pripomoći da se to udesi u miru. A činovnici neće udesiti: zametnut će se o tom pisanje, a onda će se tako zaplesti u spisima, da od spisa neće vidjeti stvar. A novaca ja od vas ne primam, jer tako mi Boga, sramota je u ovakvo vrijeme misliti na dobitak, kad umiru od gladi. Imam ja u zalihi žita; i sada sam još poslao u Sibir, pa će dogodine opet dovesti.
- Za takvu vas uslugu, Afanasij Vasiljevič, može nagraditi jedini Bog. A ja vam neću reći niti jednu riječ, jer vi i sami osjećate da je tu svaka riječ nemoćna. Ali dopustite mi da vam nešto primjetim o toj molbi. Recite sami: imam li ja pravo ne mariti za tu stvar, i hoće li od mene biti pravo i pošteno ako oprostim nitkove?

⁹⁹ Iza ovoga je u rukopisu mnogo ispušteno.

- Vaša svjetlosti, ne smiju se oni ovako nazivati, pogotovo gdje su mnogi od njih jako vrsni. Teške su prilike čovjekove, vaša svjetlosti, jako, jako teške. Događa se da se koji čovjek čini sasvim krvim; a kad promotriš, — i nije on krv.
- Ali šta će reći oni sami, ako ih se ostavim? Ta ima med njima takvih koji će nakon toga još gore napeti nos, pa će još i to govoriti da su me zaplašili. Oni prvi neće uvažavati...
- Vaša svjetlosti, dopustite da vam reknem svoj sud: skupite ih sve, recite im da sve znate, i predočite svoj vlastiti položaj isto ovako kako ste ga izvoljeli prikazati maločas meni, i zaištite od njih savjet: šta bi svaki od njih učinio u vašem položaju?
- Zar vi mislite da će oni biti radiji plemenitijim pobudama, nego spletkama i gramzljivosti? Vjerujte, oni će mene ismijati.
- Mislim da neće, vaša svjetlosti. U čovjeka, pa i u onoga koji je gori od drugih, ipak je osjećaj pravedan. Razma jedino kakav Žid, a ne Rus... Nije, vaša svjetlosti, ne trebate se ni rad čega kriti. Recite im baš onako kako ste izvoljeli reći preda mnom. Ta oni vas ruže da ste čovjek častoljubiv, ponosan, koji ništa neće ni slušati, nego vjeruje u sebe, — pa neka vide sve kako jest. Šta marite! Ta vaša je stvar pravedna. Kažite im onako kao da niste njima nego samomu Bogu iskazali svoju isповijest.
- Afanasij Vasiljevič, — reče knez premisljavajući: — razmislit ću o tom, a zasad vam jako zahvaljujem za savjet.

— A Čičikova, vaša svjetlosti, odredite da puste.

— Recite tomu Čičikovu neka se kupi odavde štogod brže može, a čim dalje, tim je bolje. Njemu ja nikada ne bih oprostio.

Murazov se pokloni i ravno se od kneza uputi k Čičikovu. Čičikova je zatekao već dobre volje, gdje se jako spokojno bavi prilično čestitim ručkom, što mu je u suđu od fajanse donesen iz neke vrlo pristojne kuhinje. Odmah po prvim rečenicama u razgovoru primijetio je starac da je Čičikov već dospio razgovoriti se s nekim od lisaca činovnika. Dokucio je, dapače, da se je ovamo umiješalo nevidljivo sudjelovanje vještaka-juriskonsulta.

— Slušajte, Pavel Ivanovič, — reče on, — donio sam vam slobodu, uz taj uvjet da vas odmah nestane iz grada. Skupite štogod imate, — pa zbogom, ne časite ni časa, jer će biti još gorega zla. Znam da vas ovdje neki čovjek poučava; javljam vam dakle tajom da se otkriva još jedna takva stvar, gdje nikakva sila neće više moći njega izbaviti. On dabome voli druge topiti da mu ne bude dosade, a i da bude sukrivaca. Ja sam vas ostavio u dobru raspoloženju, — u boljem, nego u kakvom ste sada. Svetujem vas ozbiljno. Zaista, zaista, šta je stalo da imetka, zbog kojega se kavže i kolju ljudi, kao da mogu čestito udesiti ovaj život, ako ne misle na drugi život. Vjerujte, Pavel Ivanovič, dokle god ne odbace sve zbog čega se glože i proždiru na zemlji, i dokle god ne smisle urediti duševno blago — neće im biti urednosti niti zemaljskoga blaga. Nastat će vremena glada i siromaštva, sve-mu narodu i svakomu pojedincu... To je jasno. Govorili vi što vam drago, ta tijelo zavisi od duše. Kako bi dakle htjeli da bude onako kao što treba? Nemojte misliti na mrtve duše, nego na svoju živu dušu, pa u ime Božje na novi put! I ja putujem sutra. Požurite se! Jer inače, dok mene ne bude, bit će zla.

Kad je to starac rekao, izide. Čičikov se zamisli. Opet mu se učini da život nije male vrijednosti. — Pravo veli Murazov, — reče on, — vrijeme mi je da udarim drugim putem.

— Tako reče i izide iz tamnice. Stražar poneše za njim škatulju... Selifan se i Petruška obradovali gospodarovu oslobođenju, kao Bog zna čemu. — No, ljubezni, — reče Čičikov i milostivo se obrati njima: — treba spremati, pa da putujemo.

— Otkotrljat ćemo se, Pavel Ivanovič, — reče Selifan.

Put se je valjda popravio: dosta je napadalo snijega. Zbilja je vrijeme da se pokupimo iz grada. Dozlogrdio mi je toliko da ga ne marim ni gledati.

— Odlazi kolaru, pa neka kočiju namjesti na salince, — reče Čičikov, a sam podje u grad, ali ne htjede se nikomu svratiti u oproštajni posjet. Bilo mu je i nezgodno iza cijele dogodovštine, — pogotovo gdje su po gradu kolali o njemu mnogi jako neprijatni glasovi. Uklanjanje se je svakomu susretu, jedino je kradom zašao k onomu trgovcu od kojega je kupio sukno navarinskoga plamena s dimom, te dokupio još četiri aršina za frak i hlače i otpustio se sâm k onomu istomu krojaču. Za dvostruku cijenu pristao majstor napeti sve sile, te posadio za posao sav radnički narod, da cijelu noć kraj svijeća rade iglama, utijama i zubima, i frak se je do sutrašnjega dana svršio, premda malo pokasno. Konji su svi već bili upregnuti. Ali Čičikov je probao frak. Bio je dobar, isti istacati kao i pređašnji. Ali, na žalost, primijeti da mu se na glavi bijeli neka glaćina, te priklopi nujno: — I zašto sam se tako jako odao jadu? A kosu trgati pogotovo ne valja. — Isplatio krojača i krenuo napokon iz grada u nekom čudnom stanju. Nije to bio pređašnji Čičikov; bila je to neka razvalina pređašnjega Čičikova. Duševno bi mu se stanje moglo uporediti s razvaljenom zgradom, koja je zato razvaljena da se sagradi nova, a nova se još ne započinje, jer još nije stigao od graditelja konačni plan, pa radnici ne znaju šta bi. Sat prije njega otputovao u rogoznoj kibitki starac Murazov, zajedno s Potapićem, a sat iza Čičikovljeva odlaska izišao nalog da knez, jer će otputovati u Petrograd, želi da mu dođu činovnici svi do jednoga.

U velikoj dvorani general-gubernatorova doma okupilo se sve činovništvo iz grada, od gubernatora do titularnoga savjetnika: upravitelji kancelarija i poslova, savjetnici, asesori, Kislojedov, Krasnonosov, Samosvitov, koji primaju mito, koji ne primaju mito, koji griješe dušu, koji napol griješe dušu i koji nikako ne griješe dušu. Svi su uzrujani i u zebnji očekivali izlazak general-gubernatorov. Knez izišao, niti mrk niti vedar; pogled mu je bio odlučan, kao i korak. Sav se činovnički skup poklonio, mnogi do pojasa. Knez im odzdravi lakin naklonom i otpoče:

— Pred odlaskom u Petrograd smatrao sam prikladnim da se sastanem s vama svima, pa da vam donekle objasnim i razlog. Kod nas se je zametnula jako sablažnjiva stvar. Mislim da mnogi od vas, što ste pred mnom, znaju o kakvoj stvari govorim. Stvar je ta povukla za sobom otkriće i drugih stvari, koje nisu manje nepoštene, a u njih su se umješali napokon i takvi ljudi koje sam dosad smatrao poštenima. Poznata mi je dapače i tajna nakana da se tako sve splete, te da se ne može nikako riješiti formalnim redom. Znam dapače, i tko je glavni, i čijim skrovitim premda je on jako vješto prikrio svoje sudjelovanje. Ali stvar je ta da ja to nisam nakan istraživati formalnom istragom po spisima, nego brzim vojničkim sudom, kao u ratno doba, te se nadam da će mi car dati to pravo, dok mu objasnim cijelu stvar. U takvom slučaju, gdje se stvar ne može provesti građanskim putem, gdje gorere ormari sa spisima, i gdje napokon nastoje da nebrojenim lažnim, sporednim iskazima i lažnim prijavama zamrače ionako prilično mračnu stvar, — smatram vojnički sud jedinim sredstvom i želim čuti vaše mišljenje.

Knez zastade, kao da očekuje odgovor. Svi stoje, a oči oborili u zemlju. Mnogi problijedjeli.

— Znam još jednu stvar, premda su oni koji su je vodili potpuno uvjereni da ju nitko ne može znati. Ta se stvar neće više voditi po spisima, jer ja ću sâm biti tužiteljem i moliteljem, te ću iznijeti očite dokaze.

Netko zadrhtao u činovničkom skupu; neki se od bojažljivih također zbumili.

— Samo se po sebi razumije da glavni začetnici moraju izgubiti čin i imetak, a drugi moraju biti otpušteni iz službe. Samo se po sebi razumije da će med njima nastrandati i mno-

gi nevini. Šta ćemo? Stvar je suviše nepoštena i vapije za pravosuđem. Znam, doduše, da to i neće biti na pouku drugima, jer mjesto otjeranih će se javili drugi, i oni će isti što su dotle bili pošteni postati nepoštenima, i oni će isti koji budu udostojeni povjerenja, prevariti i izdati, — ali unatoč svemu tomu moram postupiti okrutno, jer vapije pravosuđe. Znam da će me kriviti za ljutu okrutnost, ali znam da će oni još kriviti ja ih moram pretvoriti u samo beščuvstveno oruđe pravosuđa, koje će se survati na glave

Drhat im preko volje preletio po svim licima.

Knez je bio spokojan. Ni gnjeva, ni duševne uzbudjenosti nije iskazivalo njegovo lice.

— Sada onaj isti kojemu je u rukama sudska mnogih i kojega nikakve molbe nisu bile podobne namoliti, taj isti sada moli sve vas. Sve će se zaboraviti, zagladiti, oprostiti; ja ću vama svima biti zagovornik ako ispunite moju molbu. Evo moje molbe. Znam da se никакvim sredstvima, никакvim strašenjem, никакvim kaznama ne može iskorijeniti nepravda: preduboko se je već ukorijenila. Nepošteni posao primanja mita postao je prijekom potrebotom čak i onakvim ljudima koji nisu stvoreni da budu nepošteni. Znam da mnogi skoro i ne mogu ploviti protiv sveopće struje. Ali ja moram sada, u odlučnom i svetom času, kad treba spašavati domovinu, kad svaki građanin doprinosi sve i žrtvuje sve, — moram doviknuti bar onima kojima je još u grudima rusko srce i koji još iole razumiju riječ *p l e m e n i t o s t*. Čemu da govorim o tom tko je od nas krivlji! Ja sam možda krivlji od sviju: možda sam vas preoporo primio ispočetka; možda sam suvišnom sumnjičavošću odbio one izmed vas koji su iskreno željeli da mi budu korisni, premda sam i ja također mogao učiniti... Ako su oni zaista ljubili pravednost i dobro svoje zemlje, nije ih trebala uvrjediti ni nadutost mojega ponašanja, nego su trebali prigušiti u sebi svoje vlastito častoljublje i žrtvovati svoju ličnost. Ne bi se moglo dogoditi da ja ne bih primijetio njihovu požrtvovnost i veliku ljubav za dobro, i da ne bih naposljetku primio njihove korisne i pametne savjete. Ipak se prije mora podčinjeni prilagođivati starješinoj naravi, nego starješina naravi podčinjenoga. To je bar urednije i lakše, jer podčinjeni imaju jednoga starješinu, a starješina ima stotinu podčinjenih. Ali okarimo se sada tko je od koga krivlji. Radi se o tom da nam je hora spašavati domovinu; da naša zemlja ne propada od navale dvanaest tuđinskih naroda, nego od nas samih; da se je uz zakonitu upravu obrazovala još i druga uprava, kudikamo jača od svake zakonite. Ustanovila je svoje uvjete, sve je procijenila, štoviše, cijene su objavljene na svaciće znanje. I nikakav upravnik, sve da je mudriji od sviju zakonodavaca i upravnika, nije moćan popraviti zlo, kolikogod lošim činovnicima dodavao druge činovnike da ih nadziru i ograničavaju u djelovanju. Sve će biti bez uspjeha dokle god ne osjeti svaki od nas da isto onako mora ustati protiv nepravice kako se je u doba narodnoga ustanka oružao protiv Kao Rus, kao čovjek, združen s vama krvnim srodstvom, jednom te istom krvlju, obraćam se sada vama. Obraćam se onima od vas koji ikoliko razumiju šta je plemenitost misli. Pozivam vas da se sjetite dužnosti što na svakom koraku očekuje čovjeka. Pozivam vas da iz bližega promotrite svoju dužnost i obvezu svoje zemaljske službe, jer to nam se već svima nejasno prikazuje i mi jedva

Rječnik

ajam – ham, dio konjske opreme za uprezanje u kola

alem (tur.) – dragulj, dijamant

Anin red – Red svete Ane, ruski viteški red, odlikovanje za posebne zasluge u civilnoj ili vojnoj državnoj službi

arešt – zatvor

arhimandrit (grč.) – u pravoslavnoj crkvi starješina važnijeg manastira ili više manastira, najviši redovnički čin

aršin (tur.) – lakat, stara ruska mjera za duljinu, oko 70 cm; 1500 aršina daje jednu vrstu, rusku milju

atlas (grč.) – vrsta fine tkanine od pamuka ili svile

Bagration, Pjotr Ivanovič (1765-1812) – ruski general, porijeklom iz gruzijske kraljevske obitelji; junak ruske obrane od Napoleonove invazije

baniti se – oholiti se (poput bana)

batist (franc.) – vrsta finog tankog platna

belle femme (franc.) – lijepa žena

biglisati – pjevati (za pticu, slavu)

boran – naboran

bostončić – boston, vrsta kartaške igre

brander (njem.) – požarnjački (pukovnik, časnik); naziv prema njemačkom *brander*, brod koji bi se polio smolom i zapalio, te poslao na neprijateljsko brodovlje da izazove požar

brička (polj.-rus.) – vrsta lagane kočije na četiri kotača, s pomičnim krovom, prilagođena za duža putovanja

canevas (franc.) – platno, tapiserija

ce qu'on appelle une histoire (franc.) –

ono što bi se moglo nazvati jednom historijom

celebrant (lat.) – svećenik koji obavlja svećanu misu (Gogolj riječ koristi ironično)

chemisette (franc.) – košuljica

cic (njem.) – vrsta pamučnog platna sa šarama u boji; pridjev: *cican*

clicquot (franc.) – vrsta kvalitetnog šampanjca

comme il faut (franc.) – kako treba, kako dolikuje

con amore (tal.) – s ljubavlju

čak (njem.) – vojnička kapa sa štitom, šljem

čilaš (tur.) – konj sa šarenim pjegama

čuhonski – finski; Čuhon je pripadnik finskog plemena koje je živjelo nedaleko St. Peterburga

dekokt (lat.) – uvarak, ljekovit napitak od trava

dragun (franc.) – konjanik

droška (rus.) – ruska kočija sa dva ili tri sjedala; najamna kočija, fijaker

đeram (tur.) – mitnica, rampa, malta

empirej (grč.) – nebo, obitavalište bogova u grč. mitologiji; preneseno: visina, vrhunac

en gros (franc.) – ugrubo, općenito

erar (lat.) – državni prihod; državna imovina; *erarski* – državni

fajansa (tal.) – porculan, majolika; prema gradu Faenza u Italiji gdje se proizvodio (franc. Fayance)
fricassée (franc.) – način priprave mesa, paprikaš

Gambs, Petar – slavni petrogradski proizvođač namještaja; radio namještaj za Zimski dvorac i dr.

ganuti se – pomaknuti se, pokrenuti se
gubernija (rus.-lat.) – najviša upravna teritorijalna jedinica u carskoj Rusiji; *gubernator* – upravitelj, namjesnik gubernije

haut (franc.) – gornji, viši
hvat – sežanj, stara mjera za dužinu (oko 1,8 m)

iđirot – vrsta ljekovite biljke, baban, vodeni ljiljan

incommodité (franc.) – neugodnost, smetnja

institutkinja – djevojka na obrazovanju u nekom internatu, obrazovnom zavodu; preneseno: naivka

juhta – nepromočiva, čvrsta, gipka koža, osobito od mlade stoke (u ruskom jeziku iz holandskoga)

juriskonsult (lat.) – pravni savjetnik; pravnik zaposlen u nekoj državnoj instituciji

kaftan (tur.) – vrsta dugog ogrtača

kamara (tal.) – soba; ovdje: spremište za žito; hrpa, gomila, stog

kamizola (franc.) – haljetak, prsluk, zobun

kapot (franc.) – kapuljača

kej – biljarski štap

kibitka (rus.) – ruska laka putnička kola ili saonice, obično s natkravljem

kindžal (tur.) – široki kavkaski bodež

kitajski – kineski

klipara – pivo, alkohol (u slengu)

knut (rus.) – kožni bič

koleški (sekretar, registrator, savjetnik...)

– u carskoj Rusiji niži činovnički rang; u carskoj Rusiji državni činovnici imali su činove poput vojnih (otud i naziv činovnik), koji su im određivali mjesto u hijerarhiji.

komonik – vrsta biljke, divlji pelin

kopjejka (rus.) – ruski sitni novac, stoti dio rublja

kotiljon (franc. *cotillon*) – francuski društveni ples

Kotzebue, August (1761-1819) – popularni njemački dramski pisac

Krasni – 1812. kod tog se mjesto vodila bitka između ruskog generala Kutuzova i Napoleonove "Velike armade" u povlačenju i rasulu

kumir (rus.) – slika ili kip kojemu se iskazuje štovanje, idol

kup – kupovina, kupnja

Kutuzov, Mihail Ilarionovič (1745-1813)

– ruski general-feldmaršal, vrhovni zapovjednik ruske vojske i spasitelj Rusije od Napoleonove invazije

kvas – ocat

lapavica – u Rusiji vrsta ranog snijega, mokrog i bljuzgavog

Lavallière – Louise de La Vallière (1644-1710), ljubavnica francuskog kralja Luja XIV.

Leipzig – velika bitka kod Leipziga vodila se 1813. godine Napoleon je poražen od strane koalicijske vojske Rusije, Prusije, Austrije i Švedske

Leta – u grčkoj mitologiji rijeka zaborava u podzemnom svijetu, iz koje su pile duše pokojnika da zaborave sve jade i nevolje zemaljskog života

lijep – žbuka

logov (mad.) – konj predvodnik koji se preže kao treći uz druga dva konja

lub – kora od drveta

lubura – posuda ispletena od slame u kojoj se držalo umiješeno tijesto

ljetište – ljetovalište

maloruski – ukrajinski

Maurokordatos, Aleksandros (1791-1865) – grčki državnik, jedan od vođa grčkog rata za neovisnost protiv Turaka

medičar – prodavač meda

mops – vrsta debeljuškastog psa

mosažni – bakreni

murgast – tamnosiv

nanking – vrsta žutog pamučnog platna (prema kineskom gradu Nankingu)

nastojnik – upravitelj vlastelinskog imanja, dvorski

négligé (franc.) – negliže, nemarna odjeća, polugolotinja

obličivati – objavlјivati, proglašiti, otkriti

obreći – obećati

organac – vergl, orguljice, glazbeni instrument koji se svira okretanjem ručice

paoma – palma

parta (mađ.) – vrpca za glavu, nakit na glavi

paštiti se – naprezati se

patvarač – krivotvoritelj, falsifikator

pension – vrsta internata

poldrug – jedan i pol

pomijara – posuda za ostatke od hrane

présentable (franc.) – pristao, naočit

prisjednik – niža činovnička titula, savjetnik, član savjeta neke javne ustanove (suda i sl.)

priстав – nadzornik, savjetnik, pomoćni činovnik; *redarstveni priстав* – šef policije

prix fixe (franc.) – fiksna cijena

pud (rus.) – ruska mjera za težinu, 16,38 kg

raskolnik – pripadnik ruske sekte stavovjeraca

rbina – krhotina, komadić

Rinaldo Rinaldini – lik iz istoimenog izuzetno popularnog romana njemačkog pisca Christiana Augusta Vulpiusa (1762-1827), srednjovjekovni romantični

razbojnik

rivina – jaruga, strmina, vododerina

robron (franc. *robe ronde*) – okrugla sukњa za ples

rouleau (franc.) – rolo, zavrnutu zavjesu; zavijutak na haljini

rukuničar – jedan od tri konja u ruskoj trojci (kočiji); srednji konj privezan uz rukunicu (motku, osovinu)

safijan – fino izrađena ovčja ili kozja koža

salince – saonice, skije

samovar (rus.) – prenosiva naprava za kuhanje čaja

sapanovina – rubni dio drveta (za suprotno od srži)

sauternes (franc.) – vrsta slatkog vina iz istoimene francuske regije

sibaritski – mekoputno, razmaženo, lijeno, razvratno (prema starogrčkoj koloniji Sibaris u Italiji čiji su stanovnici bili na zlu glasu zbog bogatstva, raskoši i razvrata)

Sin Otečestva – "Sin domovine", ruski konzervativni književni časopis koji je izlazio od 1812-1852.

skoba – spojka, element za privremeno spajanje drvenih dijelova

skobiti (se) – susresti (se), naići

staket – kolčić, motkica

stearin (grč.) – glavni sastojak loja i drugih čvrstih masti, upotrebljava se za izradu svijeća

sujet (franc.) – siže, sadržaj, misao

surka – kratak kaput s ukrasnim vrpcama, dolama

suvald – suho granje

Suvorov, Aleksandr Vasiljevič (1729-1800) – ruski generalissimus feldmaršal, pobjednik u mnogim ratovima; u savezništvu s Austrijom 1799. istjerao Napoleona iz Italije

šči (rus.) – ruska juha od kiselog kupusa

štropski – štapski

štranjga (njem.) – uže, konopac, podvodac

tambovski – pridjev prema Tambov, grad u Rusiji nedaleko od Moskve
tasa (tur.) – plitica, posluživaonik; posuda, šolja

Temida – Temis, starogrčka božica pravde

tête-à-tête (franc.) – "licem u lice", razgovor nasamo, u četiri oka

tišma – tjeskoba

train (franc.) – velika kola, kakva prate vojsku sa zalihamama i sl.

trulo (tal.) – kupasti krov

tulski – pridjev prema Tula, grad u Rusiji oko 200 km južno od Moskve

tumbak (tur.) – slitina bakra i cinka

ukladica – klinasti umetak

urvina – strm obronak s kojega se odronjava zemlja, rvina

utija – željezo za glaćanje

uznošljivost – oholost

vivat (lat.) – živio!
vjatski – pridjev od Vjatka, grad na istoku europskog dijela Rusiji (danас se zove Kirov)

whist (engl.) – engleska kartična igra popularna u 18. i 19. stoljeću

zaloga – oznaka za knjigu

zobun (tur.) – vrsta prsluka

žban – posuda za vino, pehar

ženar – ženskar; *ženariti* – ženskariti, zavoditi žene

žioka – drvena letva